

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการย่อยที่ 2 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยว
ทางพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
(Forms and Management Processes of Buddhist Tourist
Attractions in the Northeast)

โดย

ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล และคณะ

มิถุนายน 2559

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary Report)

การศึกษา “รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยสรุปผลการวิจัยดังนี้

1. รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นการเที่ยวชมงานพุทธศิลป์และเรียนรู้การปฏิบัติธรรมฐานนักท่องเที่ยวได้รับผลบุญสูงสุดดับทุกข์ทางจิตและกายได้ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การเจริญสติภาวนา วิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวมีลักษณะท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พุทธธรรมเพื่อให้จิตใจของนักท่องเที่ยวได้รู้สึกผ่อนคลายจากกิเลสความยึดมั่นถือมั่นกับการดำรงชีวิต และหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ยังวัดที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลูกสร้างและจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนารองรับการเข้ามาของประชาชน สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการปลูกสร้างและจัดกิจกรรมวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวตอบสนองระดับกิเลสและสติปัญญาที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยว ดังนั้นรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจำแนกตามระดับกิเลสและสติปัญญาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาเน้นเที่ยวชมความสวยงามพุทธศิลป์และระบบนิเวศรอบวัด วัดแหล่งท่องเที่ยวส่วนมากมีสิ่งปลูกสร้างสวยงาม ได้แก่ พระอุโบสถ อาคาร วัดธรรม เป็นต้น มีลักษณะเด่นทางพุทธศิลป์ ระบบนิเวศภายในวัดระบบนิเวศรอบวัดมีความสวยงาม ร่มรื่น ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามภายในวัดพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น กิจกรรมถวายทาน บูชาวัตถุมงคล ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นการจัดการวัดให้เกิดการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสของนักท่องเที่ยวชมความสวยงาม บำเพ็ญบุญเพื่อหวังโชคลาภมากกว่าการท่องเที่ยวให้เกิดปัญญานำพาตนเองให้พ้นจากความทุกข์ การแก้ไขปัญญาชีวิต มุ่งสู่นิพพาน

2) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์เน้นการเที่ยวชมบูชาเกจิอาจารย์ศึกษาวัตรปฏิบัติที่ดั่งามของพระเกจิอาจารย์ วัดแหล่งท่องเที่ยวจะมีเกจิอาจารย์หรืออาจารย์ผู้ทรงคุณ สามารถสร้างแรงศรัทธาแก่นักท่องเที่ยว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาราบสักการบูชาและขอพร รูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะนี้ยังเป็นการท่องเที่ยวที่สนองตอบกิเลสของนักท่องเที่ยวมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาตามวิถีของชาวพุทธ เพียงแต่ระดับกิเลสของนักท่องเที่ยวลดลงมากกว่าการท่องเที่ยวชมความงามทางพุทธศิลป์และความงามภายในวัด ระดับของกิเลสลดลงถูกแทรกด้วยศรัทธา เรียนรู้และสนใจคำสอนแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์หรือครูบาอาจารย์มากขึ้น รูปแบบของการท่องเที่ยวจึงอาศัยการท่องเที่ยวกราบไหว้และ

สนทนาธรรมกับเกจิอาจารย์หรืออาจารย์ผู้ทรงคุณ ทำให้เกิดสติปัญญา มีการปฏิบัติตามวัตรของครูบาอาจารย์มากขึ้น วัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวนิยมจัดสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของการเข้าพบกราบสักการะเกจิอาจารย์ อาจารย์ผู้เลิศคุณ

3) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัด ความโดดเด่นของวัดในชุมชน โดยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับท้องถิ่น มีกิจกรรมโดดเด่นกับชุมชน เช่น สถานศึกษาของชุมชน สถานที่อบรมประชาชน เป็นต้น การเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเน้นการศึกษาหาความรู้ที่เกิดจากตัววัดมากกว่าการเน้นกิจกรรมเที่ยวชมวัดและบำเพ็ญบุญ กราบสักการบูชาเกจิอาจารย์ มีการสนทนาสืบเสาะประวัติศาสตร์ของวัด หลักธรรม หลักการที่วัดนำมาใช้กับชุมชน ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนปัญญาแก่นักท่องเที่ยว ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พฤติกรรมการท่องเที่ยวมักเป็นการจัดทัวร์มาเป็นหมู่คณะเพื่อศึกษาหาความรู้โดยเฉพาะตัวที่เป็นสถาบันทางการศึกษา

4) รูปแบบการท่องเที่ยวไม่สนองตอบกิเลสเน้นการเรียนรู้กรรมฐาน ศึกษาพุทธธรรมสนใจกิจกรรมรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้น (ปัญญาวิมุตติ) ลักษณะการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเฉพาะที่สนใจรูปแบบการท่องเที่ยวช่วงวันหยุดยาว เพื่อทดลองปฏิบัติกรรมฐานตามสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง มีวิทยากรให้การอบรมกรรมฐานควบคู่กับบรรยายภาคภายในวัดมีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สร้างความสงบแก่นักท่องเที่ยวได้ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวส่วนมากเป็นวัดป่า มีกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐานภายในวัดอย่างต่อเนื่อง มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระสายกรรมฐาน สามารถสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาให้เกิดแก่นักท่องเที่ยว มีรูปแบบและวิธีการสอนกรรมฐานเป็นไปตามหลักการในพระไตรปิฎก พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวสนใจเรียนรู้ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ก่อให้เกิดการลดละคลายกิเลส และการท่องเที่ยวจะมาท่องเที่ยวยังวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานมากกว่า 2 ครั้ง มีการชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นได้เข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐานตามที่นักท่องเที่ยวได้รับรู้ประสบการณ์จากการปฏิบัติกรรมฐาน และมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาท่องเที่ยว มาในรูปแบบของความศรัทธาที่มีต่อวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างตามแรงศรัทธาไว้อย่างในวัด การแสดงตนโยมอุปัฏฐากสนับสนุนกิจกรรมของวัด บางรายจัดกฐิน ผ้าป่า มาถวายยังวัด ส่งผลไปยังชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เน้นการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมทั้ง 4 รูปแบบ จัดตามลักษณะความต้องการของกิเลสและสติปัญญาของนักท่องเที่ยวที่มีระดับกิเลสแตกต่างกัน สามารถจัดกระบวนการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลสได้ ดังนี้

1) วัดจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยพัฒนาศักยภาพของวัดให้มีสิ่งปลูกสร้างที่มีความสวยงามโดดเด่นทางพุทธศิลป์ ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามของวัด จัดกิจกรรมส่งเสริมการบำเพ็ญทาน เพื่อให้เกิดการนำทรัพย์มาพัฒนาวัดสร้างความมั่นคงทางการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นควรเพิ่มพูนคำอธิบาย จัดวิทยากรให้คำแนะนำควบคู่กับการชมความสวยงามทางพุทธศิลป์และเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดสร้างขึ้น

2) วัดที่มีเกจิอาจารย์หรือเชื่อมโยงกับเกจิอาจารย์เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ จัดกิจกรรมการสักการบูชาควบคู่กับการศึกษาแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์ เพื่อให้เกิดศรัทธาและปัญญาควบคู่กัน

การจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบเข้าพบเกจิอาจารย์ จำเป็นต้องจัดทำหนังสือ คู่มือ แนะนำวัตรปฏิบัติของเกจิอาจารย์ที่เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก การจัดทำตารางกิจวัตรเกจิอาจารย์ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม สนทนาธรรมประจำปี ที่ เกจิอาจารย์สร้างขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมกับเกจิอาจารย์เพื่อเพิ่มพูน ปัญญาและสร้างมูลค่าให้เกิดแก่วัดและชุมชน

3) วัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และชุมชน จัดทำฐานข้อมูล เอกสารการ เผยแพร่ความสำคัญของวัดเชิงประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัด กิจกรรมเด่นที่มีต่อชุมชนเพื่อให้ หน่วยงานภาครัฐ สถาบันทางการศึกษา ได้เข้ามาท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของวัดที่มี ความเชื่อมโยงกับชุมชน กระบวนการจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของวัด ควร เริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรง และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีการวางแผนงาน ร่วมกันเพื่อให้เกิดการกระตุ้นความต้องการทางการท่องเที่ยว และวัดพัฒนาปรับปรุงส่วนที่เกี่ยวข้อง ให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวตามลักษณะความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัดที่มี ต่อชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้

4) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นวัดที่สามารถดึงดูดให้ นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างต่อเนื่อง วัตร ปฏิบัติของพระสายกรรมฐานมีผู้ศรัทธาเป็นกลุ่มเฉพาะสืบต่อกันหลายชั่วอายุคน กระบวนการจัดการ ท่องเที่ยวให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานทางพระพุทธศาสนา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการจัดการวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยว กระบวนการเริ่มต้นต้องศึกษาข้อมูลให้รอบด้าน ลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มี กิเลส พฤติกรรมการท่องเที่ยวมักเข้ามาท่องเที่ยวชมความสวยงาม การแต่งกายมักแต่งกายไม่ เหมาะสมกับสถานที่ พฤติกรรมการท่องเที่ยวอาจส่งเสียดังกระบวนการปฏิบัติกรรมฐาน การเข้ามา แสวงหาผลประโยชน์จากวัด อาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วัดซึ่งสะสมความตึงเครียดมายาวนาน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมการท่องเที่ยวตามบริบทและ กฎระเบียบของวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เน้นการประพฤติตนอยู่ในศีล มีพฤติกรรมสำรวมกาย วาจาเมื่อเข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเน้นการเรียนรู้กรรมฐานเพื่อให้จิตเกิดสมาธิ นำ หลักการปฏิบัติกรรมฐานไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต การฝึกสติและปัญญาจะก่อให้เกิดปัญญาลด ละ เลิก ความยึดมั่นถือมั่น ช่วยให้จิตนักท่องเที่ยวได้ผ่อนคลายจากกิเลส ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของ การท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นการเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐาน มูลค่าที่เกิดจากการท่องเที่ยว เรียนรู้กรรมฐาน มูลค่าที่มองเห็นได้มีลักษณะเป็นการนำปัจจัยมาสนับสนุนวัดและชุมชน

2. สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกิเลส เน้นการท่องเที่ยวเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวชุมชน กลุ่มเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เกิดขึ้นจากผู้เข้าร่วมประชุมการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วนที่ต้องการดำเนินธุรกิจและส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ มากกว่าการท่องเที่ยวชมและทำบุญไหว้พระ สำหรับผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมองตรงกันข้าม โดยระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐานมีแนวโน้มมีความต้องการมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ในทางธุรกิจการบุกเบิกและเริ่มต้นธุรกิจด้านการท่องเที่ยวแบบปฏิบัติธรรม จะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่งทางธุรกิจอื่น ๆ จึงเสนอให้จัดตั้งเครือข่ายเริ่มต้นไว้ที่จังหวัดนครราชสีมา และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมาก่อนเพื่อเชื่อมโยงไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายประกอบด้วย

1. สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา มีหน้าที่ประสานเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในกลุ่มนครชัยบุรินทร์

2. สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา มีหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจนำเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน โดยการจัดทำแพ็คเกจทัวร์นำเสนอต่อประชาชน

3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีหน้าที่จัดทำรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และจัดทำฐานข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเส้นทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ จัดทำคู่มือสนับสนุนผู้ประกอบการให้สามารถอธิบายถึงรูปแบบวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคอีสานและในประเทศไทยสนับสนุนผู้ประกอบการ และจัดทำเว็บไซต์สื่อวีดิทัศน์ประชาสัมพันธ์ผ่านทีวี กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง

4. กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ไปยังเพื่อนสหธรรมิกที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานให้เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสถานที่ปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

5. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ มีหน้าที่ให้การอบรมและส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติกรรมฐานภายใต้แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานและระเบียบที่วัดกำหนดขึ้นให้นักท่องเที่ยวได้ปฏิบัติตามอย่างเหมาะสม

เครือข่ายที่ก่อตั้งขึ้นมีสถานที่ติดต่อโดยตรง คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงพระพุทธศาสนา 99.75 เมกะเฮิรตซ์ โดยมี ดร.ประพันธ์ นีกะระโทก เป็นผู้ประสานเครือข่ายและขับเคลื่อนกิจกรรมทางธุรกิจ โดยนายกสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา เส้นพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมภายในจังหวัดนครราชสีมา ก่อน และเชื่อมโยงไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือ เน้นเส้นทางการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานตามตำนานพระอรังคธาตุ ซึ่งมีประวัติเชื่อมโยงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิที่ปรากฏหลักฐานทั้งวัตถุธรรม และร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐานของคณะพระอริยสงฆ์ ผู้นำพระบรมสารีริกธาตุและคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ในภูมิภาคแห่งนี้กว่า 2,000 ปี

ตารางแสดงเครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 1 เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
1	วัดพระธาตุพนม	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์	สืบค้นข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง เมื่อต้องการชมประเพณีบูชาพระธาตุควรศึกษาช่วงวัน เวลาจัดกิจกรรม
2	วัดพระธาตุนาดูน	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ ไพจิตร คำมณี เจ้าหน้าที่ โทร 080-6016454, 086-7932767	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง เฉพาะช่วงเวลาราชการ และศึกษาช่วงวันเวลาจัดกิจกรรมบูชาพระธาตุที่เผยแพร่ทางออนไลน์
3	วัดเขาพระอังคาร	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระเลขา โทร 089-9473930	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง ทุกวันช่วงเวลาราชการ
4	วัดอุดมคงคาคีรีเขต	พระอนันต์ ขนติโก เจ้าอาวาส โทร 083-3413893	ติดต่อเข้าเยี่ยมชมวัดและบูชาวัตถุธรรมหลวงปู่ผาง
5	วัดบ้านไร่	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง ทุกวันช่วงเวลาราชการ
6	วัดมงคลคาราม (วัดช้างหมอบ)	พระอาจารย์ทวี รองเจ้าอาวาส โทร 083-7201696	ติดต่อเยี่ยมชมวัด ตรวจสอบการอยู่วัดของหลวงพ่อบวน เนื่องจากกราบมนัสการ บางครั้งหลวงพ่อบวนไปกิจสงฆ์
7	วัดโพธิ์สมภรณ์	พระครูม. วิชาญ โทร 089-2748476	ติดต่อเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัด เปิดตามเวลาราชการ

ตารางที่ 1 เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
8	วัดป่าธรรมอุทยาน	พระอาจารย์ต๋อง ธีตวิโส โทร 087-7164975	ติดต่อเข้าปฏิบัติธรรม แจ้งความประสงค์เข้าพักยังเรือนรับรองที่วัดจัดไว้รองรับนักท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
9	วัดศาลาลอย	โทร 044- 803024	การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
10	วัดป่าสุทธาวาส	พระครูพัชรปัญญาพิสุทธิ์ โทร 081-9741974	ติดต่อประสานเข้าปฏิบัติกรรมฐานขอใช้สถานที่บุคคลกลุ่ม และเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
11	วัดป่าโสมพนัส	คุณต๋องตา โทร. 081-8717098 Line ID: suthiratongta E- mail : suthiratong@hotmail.com	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม ขอทราบรายละเอียดก่อนเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัดวัดตามเวลาราชการ
12	วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม	พระจ่อย เลขา 095-8304212	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม อาจไม่มีสัญญาณ ต้องติดต่อบ่อยครั้ง การเยี่ยมชมวัดควรเยี่ยมชมตามเวลาราชการ เนื่องจากวัดเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม
13	วัดถ้ำกลองเพล	แม่ชีเพ็ญ โทร 089-8421275	เป็นผู้ประสานงานวัดถ้ำกลองเพล บริการด้านการเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
14	วัดป่าภูไม้ฮ่าว	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ โทร 042-676-110, 089-6214349 Email : watpaphumaihow@hotmail.com	ติดต่อสอบถามเส้นทางและขอให้วัดจัดรถรับส่ง เนื่องจากเส้นทางซับซ้อน และรับทราบแนวทางการเตรียมเข้าปฏิบัติกรรมฐาน

ตารางที่ 1 เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
15	วัดหนองป่าพง	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระเลขา โทร 045-267563, 045268084	ติดต่อขอเข้าเรียนรู้ปฏิบัติ กรรมฐานและประสานเครือข่าย วัดหนองป่าพง การติดต่อต้องผ่าน พระเลขาเท่านั้น สำหรับการเยี่ยม ชมวัดเปิดเยี่ยมชมตามเวลา ราชการ
17	วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเง็ก)	โทร 044-829048, 081-7604886	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม การ เยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
18	วัดป่าสุคะโต	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระอาจารย์สันติพงศ์ เขมปญโญ โทร 085-4927709, 098-6656587	ติดต่อประสานขอเข้าปฏิบัติ กรรมฐานและขอทราบ รายละเอียดสำหรับการเดินทาง และการเตรียมอุปกรณ์ ช่วงเวลา ที่เหมาะสมสำหรับเข้าปฏิบัติธรรม เนื่องจากวัดมีผู้สนใจเข้าปฏิบัติ เป็นจำนวนมาก ทางวัดจัดคอร์ส สำหรับให้บริการแก่ผู้สนใจ
19	วัดบูรพาราม	อาจารย์บุญยง ศรีอุทธา โทร 081-9777599	การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ สำหรับผู้สนใจการปฏิบัติ กรรมฐานสามารถติดต่อเพื่อขอ เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกสมาธิ ในช่วงวันอาทิตย์
20	วัดเขาจันทร์งาม	ทนาย โทร 087-8275097 ผู้ปฏิบัติธรรม ปณิสรา อร่ามชัย โทร 091-8320344	ประสานงานเพื่อขอเข้าปฏิบัติ ธรรมรายบุคคล หมู่คณะ สำหรับ การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
21	พระแสนปราษฎ ฐิตสัทโธ	โทร 083-1256375 เลขา เครือข่ายสำนักปฏิบัติธรรม แห่งประเทศไทย ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติ กรรมฐานและวัดที่เหมาะสมแก่การ เข้าปฏิบัติธรรมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ
22	สำนักงานท่องเที่ยว และกีฬาจังหวัด นครราชสีมา	ผู้อำนวยการสำนักงาน ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด นครราชสีมา โทร 044-242444	สนับสนุนประสานกลุ่ม ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นครชัยบุรินทร์

ตารางที่ 1 เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
23	สมาคมท่องเที่ยวโคราช	นายกสมาคมท่องเที่ยวโคราช โทร 089-845-1562	สนับสนุนประสานกลุ่มผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว กำหนดนโยบายส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติกรรมฐาน
24	ดร.ประพันธ์ นีกระโทก	ตัวแทนสื่อมวลชนและผู้ปฏิบัติธรรม โทร 081-6003793	ประชาสัมพันธ์ ประสานกลุ่มผู้สนใจปฏิบัติธรรมที่เป็นผู้ฟังรายการธรรม

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ : สัญญาเลขที่ RDG5750051
 ชื่อโครงการ : รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม
 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
 Forms and Management Processes of Buddhist Tourist
 Attractions in the Northeast
 ชื่อนักวิจัย : ดร.พรเศรษฐี วุฒิปัญญาอิสกุล, ดร.ยุทธนา พูนเกิดมะเริง และ
 ดร.พระปัญญาวรวัฒน์ สิริภทโท
 ระยะเวลาโครงการ : 1 สิงหาคม 2557 ถึง 31 กรกฎาคม 2558

วัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ 1) เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 2) เพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วิธีการดำเนินการวิจัยประกอบด้วยวิธีวิจัยคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยการวิจัยเชิงคุณภาพประกอบด้วย การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย การนำเสนอองค์ความรู้ การวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่ การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ จำนวน 400 คน

ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แบ่งเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ 1) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาเน้นเที่ยวชมความสวยงามพุทธศิลป์และระบบนิเวศรอบวัด 2) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์เน้นการเที่ยวชมบูชาเกจิอาจารย์ศึกษาวัตรปฏิบัติที่ดั่งามของพระเกจิอาจารย์ 3) รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัด ความโดดเด่นของวัดในชุมชน โดยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับท้องถิ่น 4) รูปแบบการท่องเที่ยวไม่สนองตอบกิเลสเน้นการเรียนรู้กรรมฐาน ศึกษาพุทธธรรมสนใจกิจกรรมรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้น

2. การสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา มีหน้าที่ประสานเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในกลุ่มนครชัยบุรีรินทร์ อธิบายและกระตุ้นให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบของการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานในวัดต่าง ๆ 2) สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา มีหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจนำเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน โดยการจัดทำแพ็คเกจทัวร์นำเสนอต่อประชาชน 3) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีหน้าที่จัดทำรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และจัดทำฐานข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเส้นทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ 4) กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ไปยังเพื่อนสหธรรมิกที่

สนใจการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานให้เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสถานที่ปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจ 5) วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ มีหน้าที่ให้การอบรมและส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติกรรมฐานภายใต้แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานและระเบียบที่วัดกำหนดขึ้นให้นักท่องเที่ยวได้ปฏิบัติตามอย่างเหมาะสม

Abstract

Project Code : Contract No. RDG5750051

Project Title : Forms and Management Processes of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast

The Researcher's Name : Dr. Pornsetthi Vutthipanyaissakul,
Dr. Yutthana Phoonkerdmaroeng and
Phra Panyaworratwat Siriphatdho, Dr.

Project period : 1 August 2014 to 31 July 2015

Objectives of this research are 1) to study of Forms and Management Processes of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast, 2) to create networking for management of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast

Research methodology included qualitative and quantitative. Qualitative research including study of primary and secondary data, observation form of participation, interview form, buzz group, knowledge presentation, for quantitative research such as usage of the inquired form to collected the data about the tourist's opinion of Thai and foreigner of 400 tourists

The research results found that

1. Forms and Management Processes of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast was in a much level with highest mean is management results of the Buddhist attraction secondary is requirement of the tourist and the interested to the Buddhist tourist attraction and a mean in less level is management plan of the Buddhist tourist attraction

Forms and Management Processes of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast by basic context of the Buddhist tourist attraction in the Northeast that were the study group of 20 temples that divided by 4 forms such as forms of tourism-oriented fair, form of tourism-the instructor, form of tourism-community historical and form of tourism-mediation practicing

2. Creating the network for management of Buddhist Tourist Attractions in the Northeast including 1) the tourist group were also interested and believed in the dharma practice where is a Buddhist tourist attraction, could attract the tourists to travel by creating a network to exchange practical experiences and suggest when the interest travel to the tourist attraction where has the members of dharma practicing network, 2) the tourist business is the entrepreneur who interested in tourist business

in new brand that emphasized learning from and mediation practicing, servicing for the products and the tourists, facilitate the tourists by the tourist informed and agreed with the entrepreneur, 3) the government sector is the sector recognized the important of the Buddhist tourist attraction also support and cooperate to give the information that would be make management and development for potential of the Buddhist tourist attraction, collaboration between the government sector with the entrepreneurs of tourist business and distributing the information that is beneficial to the promotion of the Buddhist tourist attraction and travel in other forms that could connect the Buddhist tourist attraction, 4) the Buddhist monks in the temple and the public in the community recognized the important of the Buddhist tourist attraction, support and encourage the Buddhist tourist attraction including to be the instructor to guidance methodology of mediation practicing for the tourists, for the public in the community as the supporter of the Buddhist tourist attraction, welcome the tourist in form of assisting the activities of the Buddhist tourist attraction this has benefited both directly and indirectly into the local

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	ก
บทคัดย่อ	ซ
สารบัญ	ฎ
สารบัญภาพ	๗
สารบัญตาราง	ฅ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 หลักการและเหตุผล	1
1.2 วัตถุประสงค์	3
1.3 ขอบเขตการศึกษาวิจัย	3
1.4 กรอบแนวคิดการวิจัย	4
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	5
1.6 วิธีดำเนินการวิจัย	6
1.7 ระยะเวลาและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย	7
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ	8
1.9 ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยตามแผนการบริหารงาน และแผนการดำเนินงาน ตลอดแผนงานวิจัย	9
บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	10
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ	9
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน	13
2.3 แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว	17
2.4 แนวคิดการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา	27
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	49
3.1 วิธีการศึกษาวิจัย	49
3.2 พื้นที่ศึกษา ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง	50
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย	51
3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล	52
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	53
3.6 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย	54
3.7 สรุป	55
บทที่ 4 ผลการศึกษาและอภิปรายผล	56
4.1 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	57
4.2 สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	144

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ 5 บทนำ	158
5.1 สรุปผลการศึกษา	158
5.2 อภิปรายผล	163
5.3 ข้อเสนอแนะ	166
บรรณานุกรม	168
ภาคผนวก	171
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	172
ภาคผนวก ข ภาพกิจกรรม	195

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม	123
4.2	แสดงจำนวนและร้อยละข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว	125
4.3	แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	127
4.4	แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	128
4.5	แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	129
4.6	แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	130
4.7	แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	131
4.8	แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม	132
4.9	ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	134
4.10	ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต	135
4.11	ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีสติปัญญา	136
4.12	ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีปัญญา	137
4.13	ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความเป็นสมาธิ	138
4.14	เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	147

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	กรอบแนวคิดในการวิจัย	5
4.1	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดพระธาตุพนม	60
4.2	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดพระธาตุนาคูน	63
4.3	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดเขาพระอังคาร	64
4.4	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดอุดมคงคาคีรีเขต	66
4.5	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดบ้านไร่	67
4.6	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดมงคลคาราม	68
4.7	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดโพธิสมภรณ์	69
4.8	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าธรรมอุทยาน	70
4.9	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดศาลาลอย	72
4.10	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าสุทธาวาส	73
4.11	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าโสมพนัส	76
4.12	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดถ้ำอภัยดำรงธรรม	87
4.13	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดถ้ำกองเพล	88
4.14	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าภูไม้ฮ่าว	89
4.15	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดหนองป่าพง	91
4.16	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดคลองตาลอง	93
4.17	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดชัยภูมิพิทักษ์	97
4.18	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าสุคะโต	113
4.19	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดบูรพาราม	119
4.20	กิจกรรมการท่องเที่ยววัดเขาจันทน์งาม	122
4.21	รูปแบบการท่องเที่ยวแบบย้อนกิลีส	139
4.22	รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม 4 รูปแบบ	140
4.23	กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	143

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทและความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม นำรายได้เข้าสู่ประเทศและชุมชนจำนวนมาก และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวยังเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายอื่น ๆ ทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทย ต้องอาศัยข้อมูลต่างมิติที่เชื่อมโยงนำไปสู่รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยว

รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเกิดจากกระบวนการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว โดยการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและสำรวจข้อมูลเชิงประจักษ์ในภาคสนาม การวิเคราะห์ลักษณะของห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) หรือลักษณะของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) การกำหนดประเด็นปัญหาและความต้องการ องค์การที่จัดการท่องเที่ยวมีนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมายและกำหนดแผนงาน/โครงการพัฒนาการท่องเที่ยว

การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศไทยต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงและได้เปรียบทางการแข่งขันกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีประเพณีและวัฒนธรรมคล้ายกับประเทศไทย โดยเฉพาะการเปิดเสรีทางธุรกิจท่องเที่ยวและบริการที่มีแนวโน้มแข่งขันสูงทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ซึ่งรายงานสรุปสถานการณ์การท่องเที่ยว รายได้จากการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ปี 2556 1,207,145.82 ล้านบาท ปี 2557 จำนวน 1,147,653.49 ล้านบาท มีรายได้จากการท่องเที่ยวลดลง (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2557) ประเทศไทยมีช่วงหยุดยาวส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวไทยได้ท่องเที่ยวสู่ภาคอีสานมากขึ้นในลักษณะของการเยี่ยมญาติ เพื่อน และแวะเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวที่มีตลอดเส้นทางมุ่งสู่ภาคอีสาน มีส่วนร่วมกับประสบการณ์การเรียนรู้และบอกคุณค่าความประทับใจตามแหล่งท่องเที่ยวของภาคอีสาน นำไปสู่การบอกต่อผ่านโซเชียลมีเดีย ภาคอีสานประชาชนส่วนมากเดินทางไปทำงานต่างจังหวัดและกลับมาเยี่ยมญาติพร้อมท่องเที่ยวในช่วงหยุดยาว มูลค่าที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าเกิดจากนักท่องเที่ยวชาวไทย โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เช่น เขาใหญ่ น้ำตกตาดโตน พังดอกกระเจียว งานประเพณีแห่เทียนที่จังหวัดอุบลราชธานี การเที่ยวชมวัดที่สำคัญในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และการเข้าร่วมกิจกรรมการกราบไหว้บูชาพ่อแม่ครูอาจารย์ เป็นต้น โดยมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวในภาคอีสาน 8,118.19 ล้านบาท (กลุ่มสถิติและเศรษฐกิจการท่องเที่ยว กรมการท่องเที่ยว ณ 23 กันยายน 2558)

ประชากรของประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก มีจำนวนราว 7,300 ล้านคน (องค์การสหประชาชาติ. ออนไลน์. 2559) ผู้นับถือศาสนาพุทธ 700 ล้านคนทั่วโลก โดยประเทศจีนมีผู้นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด 185,000,000 ล้านคน (ศูนย์เพื่อศาสนาและสังคมจีนแห่งมหาวิทยาลัยเพอร์ดู. ออนไลน์ 2559) สำหรับกลุ่มประเทศอาเซียนมีผู้นับถือศาสนาพุทธเรียงตามลำดับดังต่อไปนี้ ผู้นับถือศาสนาพุทธในประเทศไทยประมาณร้อยละ 94.6 ของประชากรทั้งหมด คิดเป็นจำนวนประชากรประมาณ 63,481,040 คน กัมพูชา 14,450,000 คน คิดเป็นร้อยละ 93 พม่า 44,961,910 คน คิดเป็นร้อยละ 89 ลาว 4,490,000 คิดเป็นร้อยละ 67 สิงคโปร์ 2,132,214 คน คิดเป็นร้อยละ 43.5 มาเลเซีย 5,780,000 คน คิดเป็นร้อยละ 19.2 บรูไน จำนวน 40,000 คน คิดเป็นร้อยละ 13 เวียดนาม จำนวน 11,000,000 คน คิดเป็นร้อยละ 9.3 ฟิลิปปินส์ จำนวน 1,960,000 คน คิดเป็นร้อยละ 2.5 และอินโดนีเซีย 3,040,000 คิดเป็นร้อยละ 1.21 (ศูนย์อาเซียนศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ออนไลน์. 2558) ซึ่งผู้นับถือศาสนาพุทธนิยมหันมาท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้นในรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน

นักท่องเที่ยวที่สนใจท่องเที่ยวเรียนรู้ในหลักพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธมีแนวโน้มสูงขึ้น และประชากรที่นับถือพุทธศาสนามีความสนใจต้องการที่จะเที่ยวชมความสวยงามทางพุทธศิลป์เข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนารวมถึงการเรียนรู้กรรมฐาน ทั้งนี้เพราะเมืองไทยได้ชื่อว่าเป็นเมืองพุทธ มีวัดสวยงามและมีวัฒนธรรมชาวพุทธที่เป็นเอกลักษณ์ นักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างชาติต่างชื่นชม นิยมค้นหาข้อมูลผ่านระบบออนไลน์ และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวนิยมค้นหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัด กิจกรรม รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน ประเพณีที่สำคัญของท้องถิ่นเพื่อนำมาเพิ่มมูลค่าส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตัวแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจข้อมูลสู่สาธารณชนไม่เพียงพอสอดคล้องความต้องการของนักท่องเที่ยวและหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมและชาวพุทธมีประเพณีวัฒนธรรมที่น่าสนใจ ซึ่งแต่ละท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันเป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมทุกปี เช่น การชมวัดที่จังหวัดอุบลราชธานี ชมเทศกาลแห่เทียนเข้าพรรษา กลับมาปฏิบัติธรรมที่วัดป่านานาชาติ เข้าเมืองโคราชชมถ้าหินย้อยกลางเมืองที่วัดพายัพและสวดมนต์ข้ามปี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหลายแห่งมีศักยภาพในการรองรับนักท่องเที่ยว หากขาดการรวบรวมข้อมูลรูปแบบการท่องเที่ยวและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม นำมาสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมตามเส้นทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างเงิน สร้างรายได้เข้าสู่ท้องถิ่น

จากความสำคัญดังกล่าว คณะผู้ศึกษาวิจัย จึงสนใจที่จะศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม รวมถึงการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะทำให้ทราบรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่

เหมาะสมกับการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม นำไปใช้เป็นฐานข้อมูลบริการแก่ผู้สนใจต่อไป

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2 เพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. ขอบเขตของการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

3.1 ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่

เป็นพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากเป็นการศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ในรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเกณฑ์ดังนี้

3.1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นวัดที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมพุทธที่ส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติธรรมตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยมีโครงการ/กิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพุทธธรรมแก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

3.1.2 แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธธรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ มีความเชื่อมโยงกับเกจิอาจารย์มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

3.1.3 แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน และมีการดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนด แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธธรรม จำนวนวัด 10-20 วัด โดยจำแนกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

1) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ เช่น วัดพายัพ จ.นครราชสีมา เป็นต้น จำนวน 3 วัด

2) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรมพุทธ โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมพุทธ เกจิอาจารย์ เช่น วัดบ้านไร่ จ.นครราชสีมา วัดชัยภูมิพิทักษ์ จ.ชัยภูมิ เป็นต้น จำนวน 3 วัด

3) กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนา เช่น วัดสุทธจินดา จ.นครราชสีมา วัดเขาพระอังคาร จ.บุรีรัมย์ เป็นต้น จำนวน 3 วัด

4) กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา เช่น วัดป่านานาชาติ วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี และวัดที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมในแต่ละจังหวัด เป็นต้น จำนวน 11 วัด

3.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

3.2.1 ศึกษารูปแบบ อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยเน้นรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

3.2.2 ศึกษาการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.3 ขอบเขตด้านประชากร

ได้แก่ ผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยว ที่เป็นตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ประกอบด้วย พระสงฆ์ ภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชน นักวิชาการ ผู้บริหารของแหล่งท่องเที่ยวภาครัฐและภาคเอกชน ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม สมาคมมัคคุเทศก์ประจำจังหวัด บริษัทท่องเที่ยวเอกชน นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดทั้งภาครัฐและเอกชน โดยกำหนดกลุ่มศึกษา 2 ประเภท ได้แก่ 1. ประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก 2. ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

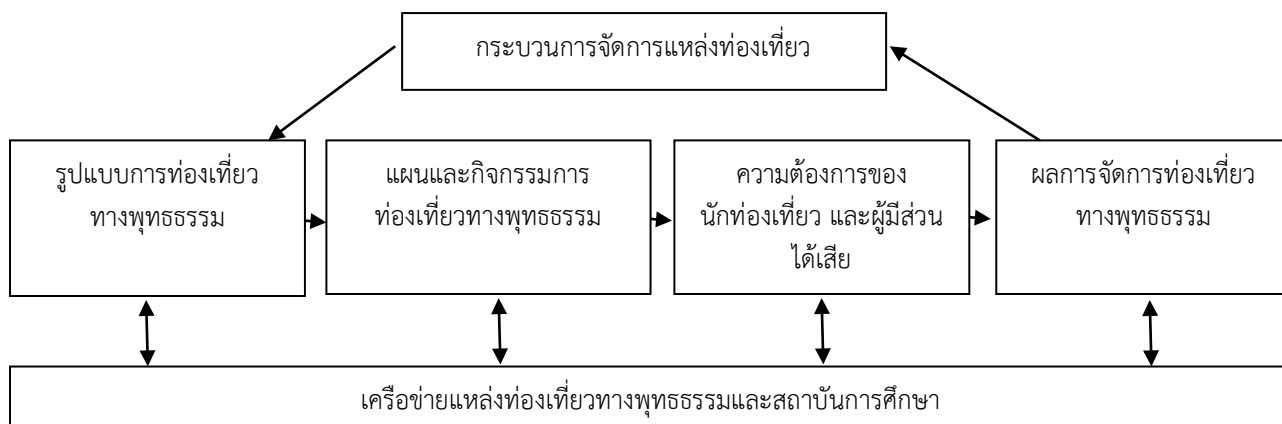
3.3.1 ประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ตัวแทนวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม การส่งเสริมการเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เป็นกรณีศึกษา โดยจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่มีศักยภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แต่ละสถานที่ที่มีพระสงฆ์ และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวในมิติต่าง ๆ ประมาณวัดละ 5-10 รูป/คน ดังนั้น คณะผู้วิจัยเลือกศึกษาจากประชากรทั้งหมด

ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ชุมชน ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ จะกำหนดกลุ่มประชากรรวม 20 คน/โครงการย่อย โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน

3.3.2 ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยว และผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมดังกล่าว เลือกแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเลือกนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน/โครงการ และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน/โครงการ รวมจำนวน 400 คน/โครงการ

4. กรอบแนวความคิดการวิจัย

แนวคิด ทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นต้น

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

5. นิยามศัพท์เฉพาะ

รูปแบบ หมายถึง การท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาที่วัดต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมแนวปฏิบัติให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมและปฏิบัติตาม เช่น รูปแบบการบำเพ็ญบุญ รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น เป็นไปตามลักษณะการจัดกิจกรรมแนวปฏิบัติตามลักษณะของกิเลสนักท่องเที่ยว ได้แก่ การท่องเที่ยวชมความงามพุทธศิลป์ การท่องเที่ยวสักการะเกจิอาจารย์ การท่องเที่ยวชมและเรียนรู้ประวัติศาสตร์วัด การท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐาน

กระบวนการจัดการ หมายถึง การจัดการวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้ของนักท่องเที่ยว เริ่มต้นด้วยการจัดสิ่งปลูกสร้างทางวัฒนธรรมให้ดูเจ๋งนักท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมรองรับการเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว การส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มมูลค่าและประเมินผลการท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวให้ไปสู่การจัดการวัดรองรับการท่องเที่ยว

แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม หมายถึง หมายถึง วัดจำนวน 20 วัด ที่คณะผู้วิจัยเลือกดำเนินการศึกษา

กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์จำนวน 3 วัด ได้แก่ 1) วัดพระธาตุพนม จ.นครพนม 2) วัดพระธาตุนาดูน จ.มหาสารคาม 3) วัดเขาพระอังคาร จ.บุรีรัมย์

2. กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรมพุทธ โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมพุทธ เกจิอาจารย์ จำนวน 3 วัด ได้แก่ 1) วัดอุดมคงคาศรีเขต จ.ขอนแก่น 2) วัดบ้านไร่ จ.นครราชสีมา 3) วัดมงคลคาราม (วัดช้างหมอบ) จ.สุรินทร์

3. กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนาจำนวน 3 วัด ได้แก่ 1) วัดโพธิ์สมภรณ์ จ.อุดรธานี 2) วัดป่าธรรมอุทยาน จ.ขอนแก่น 3) วัดศาลาลอย จ.นครราชสีมา

4. กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา จำนวน 11 วัด ได้แก่ 1) วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร 2) วัดป่าโสมพนัส จ.สกลนคร 3) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จ.สกลนคร 4) วัดถ้ำกลองเพล จ.หนองบัวลำภู 5) วัดป่าภูไม้ขาว จ.มุกดาหาร 6) วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี 7) วัดคลองตาลอง จ.นครราชสีมา 8) วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเกิ้ง) จ.ชัยภูมิ 9) วัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ 10) วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์ 11) วัดเขาจันทน์งาม จ.นครราชสีมา

เครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม หมายถึง ความร่วมมือของผู้ที่สนใจขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ในลักษณะการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกิลเลส นักท่องเที่ยวเน้นการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเรียนรู้หลักพุทธธรรม โดยสมาชิกประกอบด้วยตัวแทนของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว ยี่มะไมท้าว

6. วิธีดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีวิธีดำเนินการใน 6 รูปแบบ คือ

6.1 การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ และการศึกษาข้อมูลภาคสนามของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้บริหาร พระสงฆ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนนักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

6.3 การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

6.4 การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณความคิดเห็นจากผู้บริหารหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศในการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

6.5 การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมกับหาแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยืนยันความเป็นไปได้ของรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6.6 การนำเสนอรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต่อเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ส่วนเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย (สถานที่วิจัยกล่าวแล้วในขอบเขตการวิจัย)

1) แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์หรือแนวคำถามประกอบการสัมภาษณ์ (Interview guideline) สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง

2) แบบสอบถามปลายเปิดสำหรับนักท่องเที่ยว (Questionnaire)

3) แบบสอบถามประเมินความเหมาะสมรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม โดยมีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจากสอบถามความเหมาะสมของรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมและนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ควบคู่การสัมภาษณ์ในเชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การประชุมสัมมนาในเชิงวิชาการ รวมทั้งการใช้เทคนิคการถ่ายภาพ เป็นต้น และนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยใช้สถิติพื้นฐานทั่วไป เช่น ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าคะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เพื่อแจกแจงความถี่และเพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาทั่วไป

7. ระยะเวลาและแผนการดำเนินงานตลอดโครงการวิจัย

แผนการดำเนินงานวิจัย	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1.ประชุมเตรียมความพร้อมของคณะนักวิจัย	—											
2.กำหนดประเด็นกิจกรรม/แนวทาง/แผนงานการวิจัย	—	—										
3.สำรวจข้อมูลพื้นฐานรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม			—	—								
4.วิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ				—	—	—						
5.ศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ							—	—	—			

แผนการดำเนินงานวิจัย	เดือน											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
6.สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ												
7.การวิเคราะห์ผลการศึกษา												
8.ร่างวิจัยฉบับสมบูรณ์												
9.จัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์												

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

8.1 ได้รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ซึ่งสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและในระดับต่างประเทศสามารถนำไปเป็นแนวทางในการจัดรูปแบบกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต่อไป

8.2 ได้กระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในกลุ่มจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดชัยภูมิ จังหวัดยโสธร จังหวัดศรีสะเกษ จังหวัดอำนาจเจริญ จังหวัดอุบลราชธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดหนองคาย เป็นต้น ซึ่งสนับสนุนข้อมูลการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดและในระดับต่างประเทศสามารถนำไปเป็นแนวทางในกระบวนการจัดการทางการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต่อไป

8.3 ได้ข้อมูลที่เป็นรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมนำไปสู่การสร้างเครือข่ายทางการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

8.4 หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่สนใจสามารถนำข้อมูลรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ไปพัฒนาต่อยอดทางการท่องเที่ยวและเสริมสร้างขีดความสามารถของแหล่งท่องเที่ยว

8.5 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัด การท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและภาคเอกชน สามารถนำข้อมูลไปใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดการท่องเที่ยวเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสามารถต่อยอดจากผลการวิจัยสู่การพัฒนา รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนได้

9. ผลสำเร็จและความคุ้มค่าของการวิจัยตามแผนการบริหารงาน และแผนการดำเนินงาน ตลอดแผนงานวิจัย

9.1 มีฐานข้อมูลรูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นำไปสู่การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวที่ตอบสนองนักท่องเที่ยวที่สนใจในการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

9.2 มีกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างเป็นระบบ ทำให้เกิดเครือข่ายในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่สามารถเชื่อมโยงความต้องการทางการท่องเที่ยวได้

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัย รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออก
เฉียงเหนือผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดขอบเขตในการศึกษา
ตามลำดับดังนี้คือ

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน
- 2.3 แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว
- 2.4 แนวคิดการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ

2.1.1 ความหมายของรูปแบบ

คำว่า “รูปแบบ” หรือ Model เป็นคำที่ใช้เพื่อสื่อความหมายหลายอย่างซึ่ง
โดยทั่วไปแล้วรูปแบบจะหมายถึงสิ่งหรือวิธีการดำเนินงานที่เป็นต้นแบบอย่างใดอย่างหนึ่งเช่น
แบบจำลองสิ่งก่อสร้างรูปแบบในการพัฒนาชนบทเป็นต้นพจนานุกรม Contemporary English ของ
Longman (1981) ให้ความหมายไว้ 5 ความหมายแต่โดยสรุปแล้วจะมี 3 ลักษณะคือ

1. Model หมายถึงสิ่งซึ่งเป็นแบบย่อส่วนของของจริงซึ่งเท่ากับแบบจำลอง
2. Model ที่หมายถึงสิ่งของหรือคนที่นำมาใช้เป็นแบบอย่างในการดำเนินการบาง
อย่างเช่นครูต้นแบบ
3. Model หมายถึงรุ่นของผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

ศุภลักษณ์ เศษระพานิช (2544) กล่าวว่า รูปแบบหมายถึงแบบจำลองอย่างง่าย ๆ
ในเรื่องปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นเพื่ออธิบายปรากฏการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง
และควรแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรหรือปัจจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกันด้วย

บุญชม ศรีสะอาด (2547) ได้ให้ความหมายของคำว่ารูปแบบว่าหมายถึงโครงสร้าง
ที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบหรือตัวแปรต่าง ๆ สามารถใช้รูปแบบอธิบายความสัมพันธ์
ระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีในปรากฏการณ์ธรรมชาติหรือในรูปแบบต่าง ๆ อธิบายถึงลำดับขั้นตอน
ขององค์ประกอบหรือกิจกรรมในระบบ

ศิริชัย กาญจนวาสี (2547) ได้ให้ความหมายของรูปแบบไว้ว่าอาจเป็นเพียงการ
จำลองของจริงหรืออาจมีลักษณะเป็นทฤษฎีหรืออาจเป็นการเชื่อมโยงทฤษฎีสู่รูปแบบการปฏิบัติได้

ทิตินา แคมมณี (2554) ได้ให้ความหมายรูปแบบ หมายถึง ตัวแทนที่สร้างขึ้นเพื่อ
อธิบายพฤติกรรมของลักษณะบางประการของสิ่งที่เป็นจริงอย่างหนึ่งหรือเป็นเครื่องมือทางความคิดที่
บุคคลใช้ในการหาความรู้ความเข้าใจปรากฏการณ์

ขวัญณา สุขคร (2554) ได้ให้ความหมายของ รูปแบบว่าหมายถึงแบบจำลอง
อย่างง่ายหรือย่อส่วนของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่ผู้เสนอรูปแบบดังกล่าวได้ศึกษาและพัฒนาขึ้นมาเพื่อ

แสดงหรืออธิบายปรากฏการณ์ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นหรือในบางกรณีอาจจะใช้ประโยชน์ในการทำนายปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นตลอดจนอาจใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งต่อไปเป็นสิ่งที่สร้างหรือพัฒนาขึ้นจากแนวคิดทฤษฎีที่ได้ศึกษามาของผู้สร้างเองเพื่อถ่ายทอดความสัมพันธ์ขององค์ประกอบโดยใช้สื่อที่ทำให้เข้าใจได้ง่าย กระทั่งถูกต้องและสามารถตรวจสอบเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์จริงได้ การพัฒนารูปแบบจึงเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นที่จะนำผลการวิจัยมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพิ่มคุณภาพประสิทธิภาพการทำงานปกติในองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ โดยอาศัยยุทธศาสตร์วิธีการหรือเทคนิคต่าง ๆ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะธรรมชาติของงานหรือหน่วยงานนั้นๆ

2.1.2 ประเภทของรูปแบบ

นักวิชาการได้กล่าวถึงประเภทของรูปแบบไว้หลากหลาย ดังนี้

Keeves (1988) ได้แบ่งรูปแบบออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. รูปแบบเชิงเปรียบเทียบ (Analogue Model) เป็นรูปแบบที่ใช้การอุปมาอุปมัยเทียบเคียงปรากฏการณ์ซึ่งเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่เป็นนามธรรม เช่น รูปแบบในการทำนายจำนวนนักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบโรงเรียน ซึ่งอนุมานแนวคิดมาจากการเปิดน้ำเข้าและปล่อยน้ำออกจากถัง นักเรียนที่จะเข้าสู่ระบบเปรียบเทียบกับน้ำที่เปิดออกจากถัง

2. รูปแบบเชิงภาษา (Semantic Model) เป็นรูปแบบที่ใช้ภาษาเป็นสื่อในการบรรยายหรืออธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาด้วยภาษา แผนภูมิ หรือรูปภาพ เพื่อให้เห็นโครงสร้างทางความคิด องค์ประกอบ และความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้น

3. รูปแบบเชิงคณิตศาสตร์ (Mathematical Model) เป็นรูปแบบที่ใช้สมการทางคณิตศาสตร์เป็นสื่อในการแสดงความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ รูปแบบประเภตินี้นิยมใช้กันทั้งในสาขาจิตวิทยาและศึกษาศาสตร์ รวมทั้งการบริหารการศึกษาด้วย

4. รูปแบบเชิงสาเหตุ (Causal Model) เป็นรูปแบบความคิดที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ของสภาพการณ์ รูปแบบด้านศึกษาศาสตร์ มักจะเป็นแบบนี้เป็นส่วนใหญ่

สไตเนอร์ (Steiner, 1998 อ้างถึงใน วิสิทธิ์ศักดิ์ ชัยเกิด, 2553) กล่าวว่า รูปแบบแบ่งออกได้ 2 ประเภทคือ

1. รูปแบบเชิงปฏิบัติ (Practical Model or Model – of) รูปแบบประเภตินี้เป็นแบบจำลองทางกายภาพเช่นแบบจำลองรถยนต์เครื่องบินภาพจำลอง

2. รูปแบบเชิงทฤษฎี (Theoretical Model or Model –for) เป็นแบบจำลองที่สร้างขึ้นจากกรอบความคิดที่มีทฤษฎีเป็นพื้นฐานตัวทฤษฎีเองไม่ใช่รูปแบบหรือแบบจำลองเป็นตัวช่วยให้เกิดรูปแบบที่มีโครงสร้างต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน

2.1.3 องค์ประกอบของรูปแบบ

ศิริชัย กาญจนวสีและคณะ (2548) ได้กล่าวว่ารูปแบบของระบบการบริหารจัดการการศึกษาแบบบูรณาการสำหรับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาประกอบด้วย 4 องค์ประกอบคือ 1) ภาพวาดความสำเร็จ 2) การกำหนดโครงสร้าง 3) การบริหารจัดการ 4) การติดตามกำกับ

สมาน อัครภูมิ (2549) กล่าวถึง องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารว่ามีอยู่สองส่วนได้แก่วัตถุประสงค์ของรูปแบบและกลไกของรูปแบบซึ่งเป็นตัวจักรในการทำหน้าที่ของรูปแบบ

เพื่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของรูปแบบโดยมีบริบทเป็นเงื่อนไของค์ประกอบของรูปแบบบริหารควรครอบคลุมลักษณะสำคัญของการบริหารในประเด็นต่อไปนี้

1. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกตัดสินใจในการบริหารหมายถึงระบบข้อมูลเพื่อการตัดสินใจระบบและรูปแบบการตัดสินใจในการบริหารงานในองค์การ
2. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารภายในหมายถึงระบบงานและระบบคนในองค์การการไหลเวียนของงานขอบเขตอำนาจหน้าที่และความสัมพันธ์ของหน่วยงานย่อยในองค์การและกระบวนการบริหารงานทั้งในระดับองค์การและหน่วยงานย่อยในองค์การ
3. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารความสัมพันธ์ภายนอกหมายถึงระบบงานอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานกำหนดขอบเขตหน่วยงานและบุคคลภายนอกที่เกี่ยวข้องกำหนดกระบวนการและวิธีการดำเนินงานความสัมพันธ์กับหน่วยงานและบุคคลภายนอก
4. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบริหารการตรวจสอบผลการดำเนินงานขององค์การและการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้องค์การมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากขึ้น
5. องค์ประกอบการบริหารควรมีกลไกการบำรุงและพัฒนาทรัพยากรขององค์การ โดยเฉพาะทรัพยากรทางเทคโนโลยีและทรัพยากรบุคคล

บราวน์และโมเบอร์ก (Brown and Moberg, 1980 อ้างถึงใน สุรินทร์ ภูสิงห์, 2552) ได้เสนอองค์ประกอบของรูปแบบว่ามี 5 องค์ประกอบคือสภาพแวดล้อม (Environment) เทคโนโลยี (Technology) โครงสร้าง (Structure) กระบวนการจัดการ (Management Process) และการตัดสินใจสั่งการ (Decision Making)

2.1.4 รูปแบบของการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวมีหลายรูปแบบด้วยกันทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่น ระยะเวลาในการท่องเที่ยว ประเภทของการคมนาคม จำนวนสมาชิก หรือค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น โดยทั่วไปแล้วอาจจะแบ่งประเภทของการท่องเที่ยวออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. การท่องเที่ยวภายในประเทศ (Domestic Tourism) หมายถึง ผู้พำนักรอาศัยที่มีถิ่นพำนักอยู่ในประเทศและเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศ เช่น การเดินทางไปร่วมงานเทศกาลสงกรานต์ที่จังหวัดเชียงใหม่ของคณะสมาชิกสภาเทศบาลอำเภอปากเกร็ด การเดินทางไปร่วมประชุมที่จังหวัดภูเก็ตของผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น
2. การท่องเที่ยวขาเข้า (Inbound Tourism) หมายถึง ผู้พำนักรอาศัยที่มีถิ่นพำนักในต่างประเทศและเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในอีกประเทศหนึ่ง เช่น การเดินทางไปเล่นน้ำทะเล และอาบแดดที่ประเทศไทยของชาวอเมริกัน การเดินทางมาร่วมงานแสดงสินค้าในประเทศไทยจากทั่วโลก เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวขาออก (Outbound Tourism) หมายถึง ผู้พำนักรอาศัยที่มีถิ่นพำนักอยู่ในประเทศและเดินทางออกไปยังประเทศอื่น เช่น คนไทยเดินทางไปเที่ยวสวีเดนแลนด์ เป็นต้น

นอกจากนั้นการท่องเที่ยวยังขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการไปเที่ยวอีกด้วย ซึ่งอาจจะแบ่งลักษณะของการท่องเที่ยวออกได้เป็น 6 ลักษณะ ดังนี้ (วรรณ วทัญญู, 2539)

1. การท่องเที่ยวเพื่อความสนุกสนานและความบันเทิง เป็นการท่องเที่ยวเพื่อเปลี่ยนบรรยากาศ ประกอบกับความอยากรู้อยากเห็น เพื่อชมทิวทัศน์ วัฒนธรรม ประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของท้องถิ่นต่างๆ หรือท่องเที่ยวไปตามสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน การท่องเที่ยวแบบนี้ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่าง เช่นรสนิยม ฐานะทางเศรษฐกิจของนักท่องเที่ยว และสิ่งที่ดึงดูดความสนใจของสถานที่แต่ละแห่ง

2. การท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อน เป็นการใช้เวลาว่างเพื่อพักผ่อนร่างกายและสมอง อาจรวมถึงการ พักฟื้นหลังการเจ็บป่วย โดยจะใช้เวลาพักผ่อนให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ สถานที่ไปพักผ่อนที่สงบ สะดวกสบาย อากาศบริสุทธิ์ เช่น ชายทะเล หรือบนภูเขาที่ห่างไกลจากความอึกทึกครึกโครม

3. การท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวที่มักจะมีจุดประสงค์ที่จะศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวด้วย เป็นการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ทั้งในแง่มนุษยวิทยาและสังคมวิทยา เช่น ชมโบราณสถาน ศิลปะหรือการแสดงต่างๆ

4. การท่องเที่ยวเพื่อการกีฬา การท่องเที่ยวแบบนี้มีจุดประสงค์ 2 ประการ คือ ประการแรก เป็นการไปชมการแข่งขันกีฬาที่ตนสนใจ เช่น ฟุตบอล มวย เทนนิส ฯลฯ การแข่งขันกีฬานี้ถึงแม้ว่าจะมีการย้ายสถานที่แข่งขันก็ยังมีผู้ชมติดตามไปชมอยู่เสมอ ประการที่สอง เป็นการท่องเที่ยวเพื่อไปเล่นกีฬาหรือออกกำลังกาย ซึ่งการท่องเที่ยวประเภทนี้ สถานที่ที่จะไปเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยว เช่นชายทะเล ภูเขา หรือการเดินป่าเพื่อยิงนกตกปลาหรือส่องสัตว์ เป็นต้น จากจุดประสงค์ดังกล่าวจะพบว่าประเทศที่มีทัศนียภาพหรือลักษณะภูมิประเทศหลาย ๆ แบบมักจะได้ประโยชน์จากการท่องเที่ยวประเภทนี้มาก

5. การท่องเที่ยวเพื่อธุรกิจ การประชุม และสัมมนา ความจริงแล้วลักษณะการท่องเที่ยวแบบนี้ ไม่น่าจะจัดว่าเป็นการท่องเที่ยว ทั้งนี้เพราะตามหลักแล้ว การท่องเที่ยวต้องเป็นการเดินทางไปเพื่อที่จะท่องเที่ยวหรือพักผ่อน แต่ความเป็นจริงแล้วผู้ที่ไปเพื่อธุรกิจหรือสัมมนามักจะแบ่งเวลาส่วนหนึ่งไว้สำหรับการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวแบบนี้สิ่งที่จะเป็นปัจจัยดึงดูดนักท่องเที่ยว คือต้องมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่า สนใจ มีสถานที่พักอาศัยหรือมีโรงแรม และระบบการคมนาคมที่ดีสะดวก รวดเร็ว ปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวลักษณะนี้มีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นเรื่อยๆ

6. การท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา คือการที่บุคคลไปต่างประเทศเพื่อการศึกษา ศึกษาดูงาน หรือวิจัย หรือการแลกเปลี่ยนอาจารย์ นักศึกษา ระหว่างมหาวิทยาลัย และจะอยู่ในประเทศนั้นเป็นเวลานานนับเดือน การท่องเที่ยวประเภทนี้รวมถึงการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาภายในประเทศด้วย จัดว่าเป็นนักท่องเที่ยวที่ ทำรายได้ให้แก่ประเทศอย่างหนึ่ง

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

ด้วยเหตุที่การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ก่อให้เกิดผลบวกต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศได้มากและกว้างขวางแต่ในขณะเดียวกันการดำเนินงานที่ขาดความเอาใจใส่ต่อผลกระทบเชิงลบที่จะเกิดตามมาในระยะยาวจากการท่องเที่ยวทำให้สภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เกิดความเสื่อมโทรมไม่สามารถกลับมาสู่สภาพเดิมได้ ประกอบกับกระแสการอนุรักษ์และการเรียกร้องให้

คืบสภาพความสมบูรณ์ทวีความรุนแรงมากขึ้นทำให้แนวคิดในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืน (Sustainable Tourism)

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน (Sustainable Tourism) หมายถึงการท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มใหญ่ กลุ่มเล็กที่มีการจัดการที่ดีสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวได้มีความดึงดูดใจไม่เสื่อมคลาย และปรับคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรมโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้รับผลตอบแทนอย่างเหมาะสมและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมเยื่อนอย่างสม่ำเสมอและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนะ. 2548) หรือตามที่ศูนย์เพื่อการวางแผนการท่องเที่ยวและการแก้ไขปัญหาความยากจนแห่งเอเชีย (Asian Center for Tourism Planning and Poverty Reduction. 2549) ได้พูดว่าการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนหมายถึง แนวทางการพัฒนาที่มุ่งให้เกิดความสมดุลระหว่างวัตถุประสงค์ด้านสังคมเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม

2.2.1 หลักพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

แชร์เลย์ อีเบอร์ (Shirley Eber. 1992) ได้อธิบายถึงหลักการพื้นฐาน (Principles) ของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน 10 ประการ ดังนี้

1. การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน (Using Sustainable Resource) เป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างพอดีเท่าที่จำเป็นและประหยัด เพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรให้มีการใช้ยาวนานขึ้น
2. การลดการบริโภคที่เกินความจำเป็นและลดของเสีย (Reducing Over Consumption and Waste) เป็นการลดการบริโภคที่มากเกินความจำเป็นและการลดของเสียเพื่อช่วยลดค่าใช้จ่ายในการทำนุบำรุงรักษาสีงแวดล้อมที่ถูกทำลายในระยะยาว และเพิ่มคุณภาพของการท่องเที่ยวด้วย
3. การรักษาความหลากหลาย (Maintaining Diversity) เป็นการรักษาความหลากหลายของธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งมีความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในระยะยาว และช่วยขยายฐานของการท่องเที่ยวด้วย
4. การรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าอยู่ในการวางแผน (Integrating Tourism into Planning) เป็นการรวมการพัฒนาการท่องเที่ยวเข้ากับแผนพัฒนาแห่งชาติและแผนพัฒนาท้องถิ่น อีกทั้งมีการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment – EIA) ซึ่งการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้หลักวิชาการในการคาดการณ์เกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบของการดำเนินโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวที่จะมีต่อสิ่งแวดล้อมทุกด้านทั้งด้านทรัพยากรท่องเที่ยว เศรษฐกิจ และสังคม เพื่อหาทางป้องกันผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้นให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด อันจะช่วยขยายศักยภาพการท่องเที่ยวในระยะยาว
5. การสนับสนุนเศรษฐกิจท้องถิ่น (Supporting Local Economics) เป็นการรองรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยพิจารณาควบคู่ไปกับด้านราคาและคุณค่าของสิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่เพียงแต่จะช่วยให้เกิดการประหยัด แต่ยังป้องกันการทำลายสิ่งแวดล้อมด้วย
6. การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น (Involving Local Communities) เป็นการให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวอย่างเต็มที่ ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างผลประโยชน์ตอบแทน

ให้แก่ประชาชนในท้องถิ่น และสิ่งแวดล้อมโดยรวม แต่ยังช่วยยกระดับคุณภาพการจัดการท่องเที่ยวด้วย

7. การปรึกษากันระหว่างผู้เชี่ยวชาญและสาธารณชน (Consulting Stakeholders and the Public) เป็นการปรึกษาหารือกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างรัฐบาล ผู้ประกอบการ ประชาชนท้องถิ่น องค์กรและสถาบันที่เกี่ยวข้องเพื่อเข้าร่วมกันในทิศทางเดียวกัน รวมทั้ง ร่วมแก้ปัญหา และลดข้อขัดแย้งในผลประโยชน์

8. การฝึกอบรมบุคลากร (Training Staff) เป็นการฝึกอบรมบุคลากรท้องถิ่นทุกประเภททุกระดับให้มีความรู้เกี่ยวกับแนวคิดและวิธีปฏิบัติในการพัฒนาแบบยั่งยืน ซึ่งจะช่วยยกระดับของการบริการท่องเที่ยว

9. การตอบสนองการตลาดท่องเที่ยว (Marketing Tourism Responsibly) เป็นการเตรียมข้อมูลข่าวสารการท่องเที่ยวอย่างพร้อมมูลเพื่อเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวให้เข้าใจ และเคารพในสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ และวัฒนธรรมของแหล่งท่องเที่ยว อีกทั้งช่วยยกระดับความพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

10. การวิจัยอย่างมีประสิทธิภาพ (Undertaking Research) เป็นการวิจัยและติดตามตรวจสอบอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา และเพิ่มผลประโยชน์ให้กับแหล่งท่องเที่ยว นักท่องเที่ยว รวมถึงนักลงทุน

2.2.2 กรอบแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

กรอบแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนจากหลักการพื้นฐานของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน สามารถนำไปสร้างกรอบแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนได้ 10 ประการ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548) ดังนี้

1. มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวภายในประเทศอย่างจริงจังก่อน แล้วจึงพัฒนาการท่องเที่ยวระหว่างประเทศอย่างค่อยเป็นค่อยไปภายหลัง เพื่อให้เหมาะสมกับระบบสาธารณูปโภคที่รองรับเป็นสำคัญ

2. มุ่งให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโครงการท่องเที่ยวต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในพื้นที่

3. มุ่งพิจารณาอย่างรอบคอบถึงขอบเขตที่เหมาะสมของการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับทุกๆ ด้าน เพื่อผลักดันให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของพื้นที่นั้น

4. มุ่งให้ข้อมูลการท่องเที่ยวอย่างเพียงพอแก่นักท่องเที่ยว เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวเข้าใจและห่วงใยในสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งช่วยยกระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวด้วย

5. มุ่งใช้วัสดุและผลผลิตในท้องถิ่น เพื่อช่วยลดดุลการค้ากับต่างประเทศได้ทางหนึ่งและเป็นการเพิ่มรายได้ให้กับคนไทยในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

6. มุ่งกระจายรายได้ และนำรายได้เข้าสู่ท้องถิ่นให้มากที่สุด เพื่อประโยชน์ในระยะยาวของชุมชนท้องถิ่น

7. มุ่งจ้างงานในท้องถิ่นด้วยการส่งเสริมรูปแบบของงานที่น่าสนใจ เพื่อให้ผลตอบแทนสูงแก่ชุมชนท้องถิ่นนั้น

8. มุ่งพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นให้มีความรู้ความสามารถเพิ่มขึ้น เพื่อจะช่วยยกระดับของบริการท่องเที่ยวให้สูงขึ้น

9. มุ่งรักษาคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในท้องถิ่นให้อยู่รอดในระยะยาว เพื่อเป็นแหล่งรองรับการท่องเที่ยวตลอดไป

10. มุ่งทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคระหว่างภาคธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อให้การทำงานขององค์กรท้องถิ่น องค์กรด้านสิ่งแวดล้อม และรัฐบาลร่วมกันบนหลักการ

2.2.3 รูปแบบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

รูปแบบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จากกรอบแนวทางปฏิบัติของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน 10 ประการ ทำให้ประเทศต่างๆ พยายามหารูปแบบการท่องเที่ยวใหม่ที่จะนำไปสู่การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน จึงเป็นเหตุให้เกิดการจัดประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (The United Nations Conference of Environment and Development) หรือที่เรียกว่าประชุม Earth Summit ขึ้นที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 1992 (พ.ศ. 2535) หรือที่เรียกอีกชื่อว่า Rio Summit (ปฏิญญาริโอ) และได้ร่วมลงนามรับรองเอกสารสำคัญหลายฉบับ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548) เช่น ในแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) เป็นแผนแม่บทของโลกสำหรับการดำเนินงานที่จะทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทำให้การท่องเที่ยวต้องปรับตัวสู่การ ท่องเที่ยวแบบยั่งยืนที่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

รูปแบบที่ 1 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น และแหล่งวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลินและมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกต่อการรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน อันได้แก่การท่องเที่ยวเชิงการศึกษาธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงผจญภัย การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวธรรมชาติ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางธรรมชาติ เป็นต้น

รูปแบบที่ 2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (Cultural Tourism) เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรมหรือชมงานประเพณีต่างๆ ที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นจัดขึ้น เพื่อให้ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน พร้อมทั้งได้ศึกษาความเชื่อ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรม มีประสบการณ์ใหม่ๆ เพิ่มขึ้น ภายใต้การจัดการสิ่งแวดล้อมและการท่องเที่ยวอย่างดีรวมถึงการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นโดยมุ่งเน้นให้มีจิตสำนึกต่อการรักษาสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน อันได้แก่การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวงานประเพณีและศิลปวัฒนธรรม การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท การท่องเที่ยวเชิงกีฬาและบันเทิง การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพทางวัฒนธรรม เป็นต้น

2.2.4 องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน

องค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนองค์ประกอบของการพัฒนาการท่องเที่ยวแบบยั่งยืน พอสรุปได้ 6 ด้าน (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. 2548) ดังนี้

1. องค์ประกอบด้านการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาสถานที่อันเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการทางการท่องเที่ยวให้สามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม โดยมีการประเมินศักยภาพขีดความสามารถในการรองรับของพื้นที่ และกำหนดกิจกรรมท่องเที่ยวที่อนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยวด้วย
2. องค์ประกอบด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวให้อยู่ในสภาพเดิมหรือดีกว่าเดิม และป้องกันผลกระทบด้านลบจากการท่องเที่ยว โดยต้องมีการติดตามประเมินผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง
3. องค์ประกอบด้านการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาธุรกิจด้านบริการอำนวยความสะดวกโดยตรงแก่นักท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวให้ได้รับความพึงพอใจ โดยมีความรับผิดชอบต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมด้วย
4. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการตลาดท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาเพื่อแสวงหานักท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ ซึ่งมีลักษณะเป็นคุณประโยชน์ต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้เข้ามาท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวเหล่านี้ได้รับความรู้และประสบการณ์จากการท่องเที่ยวตามที่เขาพึงพอใจ
5. องค์ประกอบด้านการพัฒนาการมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยวของชุมชนท้องถิ่นเป็นการพัฒนาในการสร้างโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมทางการท่องเที่ยว เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่นให้สามารถจัดการการท่องเที่ยวของตนเองและได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อันจะทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดความหวงแหนและรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่ตลอดไป
6. องค์ประกอบด้านการพัฒนาจิตสำนึกทางการท่องเที่ยว เป็นการพัฒนาการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมแก่ผู้เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทุกฝ่าย โดยการให้ความรู้และสื่อความหมายในการอนุรักษ์ทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกทางการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนให้ทุกฝ่ายเกิดความรักหวงแหนทรัพยากรท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม

2.3 แนวคิดการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว

2.3.1 แนวคิดทรัพยากรการบริหาร

Griffin (1996) กล่าวว่า ทรัพยากรการบริหาร ประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐานที่มาจากสิ่งแวดล้อม 4 ประการ ที่ประกอบด้วย การบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการ ซึ่งทรัพยากรการบริหารเหล่านี้ต้องนำไปใช้ในกระบวนการบริหาร

Robbins and Coulter (1999) กล่าวถึง องค์ประกอบของทรัพยากรในองค์กรที่จะดำเนินการกิจต่างๆ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุดไว้ดังนี้

1. Human resources (Man) คือ ทรัพยากรบุคคล ซึ่งได้แก่ ผู้บริหารหรือพนักงานระดับต่างๆ ในองค์กร ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นคนนำเอาวัตถุดิบหรือทรัพยากรอื่นๆ มาผลิตเข้ากระบวนการจัดการขององค์กรให้เกิดผลผลิตตามเป้าประสงค์

2. Capital (Money) หรือทุน ซึ่งอาจจะเป็นเงินทุน งบประมาณหรือที่ดิน ซึ่งจำเป็นในการผลิตหรือดำเนินกิจกรรม

3. Raw material หรือวัตถุดิบ หมายถึง วัตถุดิบตั้งต้นที่จะนำเข้าสู่กระบวนการผลิตเพื่อให้ได้ผลผลิต หรืออาจจะเป็นวัสดุ เครื่องจักร ครุภัณฑ์ต่างๆ ที่จำเป็นในการผลิต

4. Management หรือการจัดการ หมายถึง กลุ่มกระบวนการซึ่งประกอบไปด้วย แผนการจัดองค์กร การอำนวยการ และการควบคุมงาน ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ ทรัพยากรบุคคลจะเป็นตัวจักรสำคัญในการกระทำกับวัตถุดิบโดยใช้ทุนเข้ามาช่วยเพื่อให้เกิดผลผลิตตามวัตถุประสงค์

ธงชัย สันติวงษ์ (2546) กล่าวว่าทรัพยากรการบริหาร เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการบริหาร ซึ่งในองค์กรจำเป็นต้องมีทรัพยากรที่เป็นปัจจัยสำคัญอยู่ 4 ประการ หรือเรียกสั้นๆ ว่า 4M's ได้แก่

1. คน (Man) ได้แก่ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในองค์กรที่ทำงานร่วมกัน
2. เงิน (Money) ได้แก่ งบประมาณที่ใช้ในการบริหารทุกๆ ส่วนขององค์กร
3. วัสดุสิ่งของ (Material) ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ เทคโนโลยีต่างๆ
4. การจัดการ (Management) ได้แก่ การบริหารงานขององค์กรที่ทำโดย

ผู้บริหาร

จากความหมายและแนวคิดของทรัพยากรทางการบริหารตามที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่าทรัพยากรการบริหาร ต้องมีพื้นฐาน 4 ประการที่เป็นปัจจัยสำคัญ คือ คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และกระบวนการบริหาร เป็นส่วนประกอบที่สำคัญ เพราะการที่จะดำเนินงานให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินงานได้ ต้องอาศัยทรัพยากรทั้ง 4 ประการและกระบวนการบริหารที่ดีจะต้องสามารถนำปัจจัยเหล่านี้มาผสมผสานกันได้อย่างเหมาะสม จึงจะทำให้ผลงานออกมาได้ตามต้องการ

2.3.1.1 ทรัพยากรบุคคล

สมพงษ์ เกษมสิน (2545) กล่าวว่า การพัฒนาประเทศนั้น กำลังคนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เพราะถ้าคนมีความรู้ ความสามารถ เหมาะสมกับหน้าที่การงาน และมีการจัดการที่ดีแล้ว โอกาสที่จะทำงานให้ได้ผลดีและประหยัดย่อมง่ายขึ้นเป็นอันมาก เพราะถ้าคนมีความสามารถแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างจะสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและรวดเร็ว

ปิยธิดา ตรีเดช และศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช (2546) กล่าวว่า การบริหารงานบุคคล เป็นงานที่ผู้บริหารต้องทำแบบต่อเนื่อง เพราะมีการเปลี่ยนแปลงจำนวน

ผู้ปฏิบัติงานตามกาลเวลา เนื่องจากงานของผู้บริหารต้องทำร่วมกับผู้ใต้บังคับบัญชาจึงเป็นความรับผิดชอบของผู้บริหาร ในการจัดให้มีผู้ปฏิบัติงานที่มีความสามารถครบทุกตำแหน่ง

ออร์จรี ฌ ตะกั่วทุ่ง (2549) กล่าวว่า การบริหารทรัพยากรบุคคล หมายถึง กระบวนการต่างๆ ไปที่นำไปสู่การจัดการทรัพยากรบุคคลให้สอดคล้องกับความตั้งใจขององค์กรตามทิศทางที่จะก้าวไปในอนาคต ให้มีความสำคัญกับเรื่องต่างๆ ของคนระยะยาวว่า เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการจัดการเชิงกลยุทธ์ขององค์กร สิ่งที่เกิดขึ้นตามกระบวนการนี้ก็คือ การตัดสินใจอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานจนทำให้เกิดแบบแผน ที่องค์กรนำไปใช้จัดการกับทรัพยากรบุคคลของตนเอง และเกิดเป็นการพัฒนากลยุทธ์ด้านบุคคลเพื่อใช้จัดการกับองค์กร ทำให้เกิดการพัฒนาคอร์ปสร้าง ค่านิยม วัฒนธรรม คุณภาพคำมั่นสัญญา การปฏิบัติงาน สมรรถนะ และการจัดการ

จากแนวคิดดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า ทรัพยากรบุคคล เป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในองค์กร ซึ่งขอบเขตของทรัพยากรบุคคลครอบคลุมถึง จำนวนบุคคลที่ปฏิบัติงานในหน่วยงานมีความเพียงพอ บุคลากรมีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานในหน้าที่ที่รับผิดชอบ ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กร

2.3.1.2 ทรัพยากรการเงิน

Robbins and Coulter (1999) กล่าวว่า ทรัพยากรด้านการเงิน หมายถึง เงินทุนที่กิจการต้องใช้เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการ ทั้งในรูปเงินทุนระยะสั้นหรือระยะยาว และอาจเป็นเงินทุนของเจ้าของ เงินกู้ยืม หรือเงินสนับสนุนจากรัฐบาล รวมถึงเงินจากรายได้ของกิจการ

สุรศักดิ์ นานานุกูล (2554) กล่าวว่า การบริหารทรัพยากรการเงิน หรือหน้าที่ของผู้บริหารการเงินไว้ว่า คือ การบริหารแหล่งเงินทุน การบริหารใช้เงินทุน การจัดโครงสร้างการเงินให้มั่นคง การควบคุมค่าใช้จ่ายต่างๆ การบริการกิจการให้มีสภาพคล่องสูงพอเหมาะ การวางระบบงานทางการเงิน และการวางระบบการวางแผนและระบบงบประมาณของกิจการ

ปิยธิดา ตรีเดช และศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช (2546) กล่าวว่า การเงินเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ระบบการบริหารงานมีความคล่องตัวมากขึ้น ผู้บริหารจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรการเงินในการดำเนินงาน เพราะการบริหารงานจะดำเนินการไปไม่ได้หากขาดการสนับสนุนทางการเงิน การเงินมีประโยชน์ทางด้านการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การประสานงาน และการควบคุมงาน ซึ่งผู้บริหารจะต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหารการเงิน มีหน้าที่ 3 ประการ ดังนี้

1. การจัดหาเงินทุน คือ การแสวงหาเงินทุน เพื่อใช้ในหน่วยงานอันแสดงให้เห็นว่าองค์กรจะสามารถหาเงินทุน เพื่อใช้จ่ายตามความต้องการได้เมื่อใด จากแหล่งใด และด้วยวิธีการเช่นใด
2. การวางแผนและควบคุมการใช้จ่ายเงิน คือ การประมาณการถึงอนาคต และการควบคุมการใช้จ่ายให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้
3. การตัดสินใจลงทุน คือ การตัดสินใจเพื่อจ่ายเงินทุนที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในสภาพความเสี่ยงที่ต่ำที่สุด

จากแนวคิดดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า ทรัพยากรการเงิน หมายถึง เงินที่ได้รับจัดสรรให้มาใช้ในการในแต่ละองค์กรเป็นทรัพยากรในการบริหารอย่างหนึ่งในจำนวน 4 อย่าง ซึ่งผู้บริหารต้องคิดถึงการใช้จ่ายเงินขององค์กรให้เกิดประโยชน์สูง ประหยัดสุดให้บรรลุภารกิจตามเป้าหมายขององค์กรและให้สามารถดำเนินงานได้ตลอดปีงบประมาณนั้นๆ

2.3.1.3 ทรัพยากรทางกายภาพ

Bender (1983) กล่าวว่า ทรัพยากรทางกายภาพประกอบด้วยที่ดิน (Land) เครื่องอำนวยความสะดวก (Facilities) เครื่องมือ (Equipment) และวัสดุหรือพลังงาน (Materials or Energy)

บุญเรียง ชูชัยแสงรัตน์ และคณะ (2546) กล่าวว่า ทรัพยากรทางกายภาพ หมายถึง ทรัพยากรด้านวัสดุอุปกรณ์เป็นปัจจัยประการหนึ่งของการบริหารเพื่อสนับสนุนและสนองความต้องการในการปฏิบัติงานของหน่วยงานหรือโครงการให้ดำเนินไปตามเป้าหมาย

ปิยธิดา ตรีเดช และศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช (2546) ทรัพยากรทางกายภาพ หมายถึง วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เป็นทรัพยากรทางการบริหารงานที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจำเป็นต้องดูแล ให้ดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด ซึ่งต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ตามที่หน่วยงานต้องการใช้อย่างเพียงพอ ทันต่อความต้องการ ขณะเดียวกันจะมีการจัดซื้อจัดหาพัสดุเท่าที่จำเป็นจริงๆ ไม่เป็นภาระต่อการเก็บรักษาพัสดุมากเกินไปจนความจำเป็น

2.3.1.3 ทรัพยากรการจัดการ

สุรพล สุยะพรหมและคณะ (2555) กล่าวว่าสังคมไทยในยุคสมัยต่างๆ เมื่อมีองค์กรเกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดกิจกรรมที่คนทำงานร่วมกันจะได้ปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโลกยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการการเข้าไปดูแลงานในด้านต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัยใหม่ อันจะทำให้การจัดการงานนั้น ๆ สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ราชบัณฑิตยสถาน (2546) กล่าวว่า การจัดการ คือ สั่งงาน ควบคุมงาน ดำเนินงาน

Allen (1995) กล่าวว่า ในภาษาอังกฤษการจัดการตรงกับคำว่า Management มี คำนิยามไว้ว่า management or being managed administration of business concerns or public undertakings persons engaged in this

พิมลจรรย์ นามรัตน์ และเสนห์ จุ้ยโต (2551) กล่าวว่า การจัดการ คือการประสานประสานทรัพยากรต่าง ๆ ที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

3.2.2 การบริหารจัดการท่องเที่ยว

การบริหารและการจัดการท่องเที่ยว หมายถึง การกระทำอย่างมีเป้าหมาย ที่สอดคล้องกับหลักการ ทฤษฎีและแนวคิดที่เหมาะสมโดยคำนึงถึงสภาพที่แท้จริง รวมทั้งข้อจำกัดต่าง ๆ ของสังคม สภาพแวดล้อม การกำหนดแนวทาง มาตรการ และแผนปฏิบัติการที่ดี ต้องคำนึงถึงกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ มิฉะนั้นการจัดการท่องเที่ยวจะดำเนินไปอย่างไร้ทิศทางและประสบความล้มเหลว (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2543)

องค์ประกอบหลักที่สำคัญในระบบการท่องเที่ยวจำแนกได้เป็น 3 องค์ประกอบ ดังนี้ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2542)

1. ทรัพยากรการท่องเที่ยว (Tourism Resource) เป็นสินค้าทางการท่องเที่ยวและเป็นจุดหมายปลายทางที่นักท่องเที่ยวจะเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยว หมายถึง สิ่งดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวให้เกิดการเดินทางไปเยือน

2. การบริการการท่องเที่ยว (Tourism Service) ได้แก่ การให้บริการเพื่อการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่หรือกิจกรรมที่มีผลเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวของพื้นที่นั้น ๆ เป็นการใช้ความสะดวกระหว่างการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะ บริการการท่องเที่ยวที่สำคัญ ได้แก่ บริการขนส่งภายในแหล่งท่องเที่ยว บริการที่พักแรม บริการอาหารและบันเทิง บริการนา ทิเยวและมัคคุเทศก์ รวมถึงบริการจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก

3. การตลาดการท่องเที่ยว (Tourism Market or Tourist) การที่จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวนั้น จะต้องมีการตลาดการท่องเที่ยวในการชักนำ ให้เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งการตลาดท่องเที่ยวหมายถึง ความพยายามที่จะหา ให้นักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมายเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของตน และใช้สิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวและบริการท่องเที่ยวในแหล่งนั้น

สิ่งที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของกิจกรรมของมนุษย์คือการจัดการมนุษย์มีการรวมกลุ่มกันเพื่อความสำเร็จในเป้าหมาย มนุษย์ไม่สามารถก้าวไปสู่ความสำเร็จได้ด้วยตัวคนเดียว การจัดการจึงเป็นสิ่งสำคัญในการรวมกลุ่มของบุคคล และสังคมต้องขึ้นอยู่กับพลังของกลุ่ม ซึ่งแต่ละกลุ่มก็จะขยายใหญ่ขึ้นงานของผู้บริหารจึงเพิ่มพูนความสำคัญยิ่งขึ้นการจัดการ (Management) จึงมีลักษณะและจุดมุ่งหมายคือเป็นกระบวนการออกแบบและรักษาสภาพแวดล้อมซึ่งบุคคลจะทำงานกันในกลุ่มเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (Wehrich and Koontz. 1993) หรือหมายถึงกระบวนการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การโดยใช้การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การชักนำ (Leader) และการควบคุม (Controlling) มนุษย์สภาพแวดล้อมทางกายภาพการเงินทรัพยากรข้อมูลขององค์การได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Bovee and others. 1993)

การจัดการเป็นกระบวนการของกิจกรรมที่ต่อเนื่องและประสานงานกันซึ่งผู้จัดการต้องเข้ามาช่วยเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การประเด็นสำคัญของการจัดการ (Management) มีลักษณะดังนี้ (1) การจัดการสามารถประยุกต์ใช้กับองค์การใดองค์การหนึ่งได้ (2) เป้าหมายของผู้บริหารทุกคนคือการสร้างกำไร (3) การจัดการเกี่ยวข้องกับการผลิต (Productivity) ซึ่งหมายถึงประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผลเปรียบเทียบกับจัดการ (4) การจัดการสามารถนำมาใช้กับผู้บริหารในทุกระดับชั้นขององค์การการบริหารเปรียบเทียบกับจัดการ (Administration versus management) การบริหารและการจัดการหมายถึงกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่น ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ซึ่งมีความแตกต่างกันดังนี้ (1) คำว่าการบริหาร (Administration) ใช้ในการบริหารระดับสูงหน้าที่หลักคือกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนเป็นคำที่นิยมใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public administration) (2) คำว่าการจัดการ

(Management) เน้นการดำเนินงานให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) นิยมใช้กับการจัดการธุรกิจ (Business management)

ศาสตร์และศิลป์ในการจัดการการจัดการเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์กล่าวคือความสามารถในการจัดการดำเนินงานถือเป็นศิลป์ (Art) ส่วนความรู้หรือทฤษฎีที่ใช้ในการจัดการถือเป็นศาสตร์ (Science) คือความรู้ที่ได้จัดระบบมาแล้วคุณลักษณะที่สำคัญของศาสตร์แขนงใดก็ตามคือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (อาศัยหลักเหตุผล) ในการพัฒนาความรู้ดังนั้นศาสตร์จึงประกอบด้วย (1) แนวความคิด (Concepts) ที่ชัดเจน (2) ทฤษฎี (Theory) (3) ความรู้ที่สะสมไว้โดยพัฒนาจากสมมติฐาน (Accumulated knowledge) (4) การทดลอง (Experimentation) (5) การวิเคราะห์ (Analysis)

อิทธิพลซึ่งกำหนดทฤษฎีการจัดการ (The forces that shape management theory) การจัดการจะเกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางด้านต่าง ๆ คือ (1) เทคโนโลยี (2) เศรษฐกิจ (3) สังคม (4) การเมืองสี่ปัจจัยนี้มีอิทธิพลต่อทฤษฎีการจัดการดังนี้

1. อิทธิพลด้านเทคโนโลยี (Technological Forces) ประกอบด้วยความรู้เทคนิคและกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตสินค้าและบริการความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมเศรษฐกิจการเมืองตลอดจนมีอิทธิพลต่อการจัดการที่ได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีคือการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมการวางแผนการตัดสินใจการออกแบบองค์การการจัดการทรัพยากรมนุษย์ความเป็นผู้นำการจูงใจและการควบคุม

2. อิทธิพลด้านเศรษฐกิจ (Economic force) ประกอบด้วยแนวโน้มด้านเศรษฐกิจและการจัดหาทรัพยากรทุกชนิดเช่นเงินมนุษย์ข้อมูลและสิ่งแวดล้อมทางกายภาพการขาดแคลนของทรัพยากรนำไปสู่ความก้าวหน้าและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอิทธิพลด้านเศรษฐกิจจะเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการจัดการในขอบเขตที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมการตัดสินใจการกำหนดจุดมุ่งหมายการวางแผนการจัดการทรัพยากรมนุษย์การควบคุมและการออกแบบองค์การ

3. อิทธิพลด้านสังคม (Social forces) ประกอบด้วยค่านิยม (Values) ความต้องการ (Needs) และบรรทัดฐาน (Norms) ซึ่งมีอิทธิพลต่อบุคคลภายในวัฒนธรรมขององค์การอิทธิพลด้านสังคมจะเกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติรูปแบบการอพยพลักษณะการประกอบอาชีพของครอบครัว ฯลฯ อิทธิพลด้านสังคมจะได้รับอิทธิพลจากเทคโนโลยีด้านเศรษฐกิจผู้บริหารจะต้องสามารถควบคุมความสัมพันธ์กับบุคลากรทำให้เกิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องได้แก่การจูงใจบุคลากรโครงสร้างองค์การความเป็นผู้นำและการจัดการทรัพยากรมนุษย์

4. อิทธิพลด้านการเมือง (Political force) ประกอบด้วยนโยบายของรัฐบาลและกฎหมายธุรกิจที่เกี่ยวข้องอิทธิพลเหล่านี้จะกระทบต่อองค์การและมีอิทธิพลต่อทฤษฎีการจัดการเพราะสิ่งแวดล้อมขององค์การที่สำคัญจึงเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์สิ่งแวดล้อมการวางแผนการตัดสินใจการออกแบบองค์การการจัดการทรัพยากรมนุษย์และการควบคุม

สุดาพร วรพล (2540) ได้สรุปประเด็นสำคัญจากการเข้าร่วมประชุมนานาชาติ International Conference on Tourism and Heritage Management ณ ประเทศอินโดนีเซีย เรื่อง “การจัดการการท่องเที่ยวและมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ” ไว้ดังนี้

1. มรดกทางวัฒนธรรมประเภทโบราณสถานถือเป็นแหล่งทรัพยากรที่เปี่ยมไปด้วยคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์และทางด้านจิตใจของคนในชาติดังนั้นจำเป็นต้องได้รับการจัดการที่

ละเอียดย่อรอบคอบโดยเฉพาะเมื่อจะส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพราะหากดำเนินการโดยขาดความระมัดระวังแล้วจะทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ได้ง่ายเช่นกลุ่มที่ต้องการอนุรักษ์กับกลุ่มผู้ประกอบการ

2. สถานที่ที่จะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมได้นั้นจะต้องเป็นแหล่งที่ให้ประสบการณ์ที่ดีแก่นักท่องเที่ยวก่อให้เกิดประโยชน์อื่น ๆ ที่น่าพึงพอใจรวมทั้งเอกลักษณ์ของท้องถิ่นเอาไว้ด้วย

3. ควรให้ภาคเอกชนที่มีประสบการณ์ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวขนาดใหญ่มาแล้ว ได้เข้ามาให้การสนับสนุนช่วยเหลือแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมในเรื่องของการจัดทำป้ายอธิบายในแหล่งและจัดการนักท่องเที่ยวด้วย

4. แหล่งมรดกทางวัฒนธรรมควรได้รับการพิจารณาทั้งในแง่ของการอนุรักษ์การเป็นแหล่งความรู้และการบริการที่เหมาะสมแก่นักท่องเที่ยวควบคู่กันไป

5. ควรให้ความสำคัญกับการจัดทำป้ายอธิบายแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมให้กับประเทศกำลังพัฒนาซึ่งมีความด้อยในเรื่องของสื่อการฝึกอบรมวิธีการตลาดจนการจัดการก่อนเนื่องจากแหล่งมรดกในประเทศเหล่านั้นมักจะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชุมชนดังนั้นจึงควรออกแบบป้ายให้ดึงดูดใจผู้เยี่ยมชมโดยทำให้มีมิติ

ปิยพร ทาวีกุล (2544) ให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวไว้ว่า คนในชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวด้วยตนเอง บทบาทของโครงการการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ คือ การเป็นสะพานเชื่อมความเข้าใจระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชน บอกกล่าวให้คนที่จะไปเยี่ยมเยือนชุมชนได้เข้าใจในเรื่องราวของชุมชน รูปแบบการท่องเที่ยว กติกาและข้อปฏิบัติเมื่ออยู่ในชุมชน ในขณะเดียวกันก็มีการพูดคุยกับชาวบ้านให้ชัดเจนถึงเป้าหมายของการทำกิจกรรมนี้ ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน บางแห่งมองว่าการท่องเที่ยวเป็นการเผยแพร่เรื่องราววิถีชีวิตและวัฒนธรรมตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน บางแห่งอาจมองว่านอกจากเผยแพร่แล้วน่าจะเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ชุมชน และคนในชุมชนด้วย เราได้ร่วมกันมองถึงข้อดีข้อเสียและแนวทางป้องกัน ร่วมกันค้นหาเสน่ห์ของชุมชน ซึ่งหมายถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงาม และวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่น่าสนใจ กิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ ช่วยกันวางระบบการบริหารจัดการ จัดโปรแกรม แบ่งบทบาทหน้าที่ จัดสรรผลตอบแทนที่เหมาะสมและโปร่งใสตรวจสอบได้

2.3.3 กระบวนการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว

การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวตามหลักทางวิชาการนั้น ไม่ใช่เพียงการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้นเท่านั้น แต่ยังเป็นการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีสภาพดีอยู่แล้วให้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย จึงต้องมีขั้นตอนการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยว ดังนี้ (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548)

- 1) ขั้นตอนการจัดแบ่งเขตพื้นที่ในทรัพยากรท่องเที่ยว
- 2) ขั้นตอนการกำหนดสิ่งอำนวยความสะดวกทางการท่องเที่ยวในแต่ละเขตของทรัพยากรท่องเที่ยว
- 3) ขั้นตอนการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเสริมในทรัพยากรท่องเที่ยว

4) ขั้นตอนการประเมินขีดความสามารถรองรับนักท่องเที่ยวแต่ละเขตพื้นที่ของทรัพยากรท่องเที่ยว

5) ขั้นตอนการให้การศึกษาถึงผลกระทบของการพัฒนาการท่องเที่ยว ต่อสิ่งแวดล้อมแก่เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ทรัพยากรท่องเที่ยวและผู้ประกอบธุรกิจท่องเที่ยวในทรัพยากรท่องเที่ยว

6) ขั้นตอนการจัดให้มีข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวต้องการรู้

7) ขั้นตอนการจัดหางบประมาณในการพัฒนาทรัพยากรท่องเที่ยวให้เพียงพอ

การวางแผนเป็นลักษณะของการทำงานร่วมกันจากหลากหลายสาขาซึ่ง เรียกว่า “สหสาขาวิชา” ทั้งนี้การวางแผนเป็นเรื่องที่มนุษย์ต้องการรู้ “อนาคต” จะเกิดขึ้นเพื่อสร้างสภาวะแวดล้อมให้มีความเหมาะสม สามารถรับมือกับผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งอาจจะเป็นส่วนที่เป็นคุณประโยชน์หรืออาจเป็นการลดการเสียประโยชน์ก็ได้โดยการวางแผนนั้น มักปรากฏอยู่เสมอแม้กระทั่งในชีวิตปกติประจำวันของมนุษย์ที่อาจมีการวางแผนสำหรับชั่วโมงข้างหน้า ในวันนี้พรุ่งนี้ เดือนหน้า ปีหน้า เป็นต้น สำหรับการวางแผนที่เกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมาก และเกี่ยวข้องกับผลได้ผลเสียขององค์กรขนาดใหญ่ การวางแผนก็จะมีกระบวนการและระยะเวลายาวนานขึ้น เพื่อที่จะมองอนาคตให้ยาวขึ้น ชัดเจนขึ้น เช่น การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมของชาติระยะต่างๆ ซึ่งกำหนดไว้ครั้งละ 5 ปี เป็นต้น เนื่องจากการวางแผนนั้นปรากฏอยู่ในทุกศาสตร์ทุกสาขา จุดประสงค์ต่างๆ ของการวางแผนจึงสามารถจำแนกได้ คือ ประการแรก การวางแผนเพื่อแก้ปัญหาที่มีอยู่ ประการที่สอง การวางแผนเพื่อกำหนดอนาคต และประการที่สาม การวางแผนที่เป็นการเรียนรู้และปรับตัวของสังคมให้เท่าทันกับสภาพสังคม มีความซับซ้อนมากขึ้นและมีการเปลี่ยนแปลง เคลื่อนไหวอย่างรวดเร็ว (มานพ พงศทัต. 2545) จึงกล่าวได้ว่าการวางแผนนั้นเป็นการเตรียมการเดินทางสู่อนาคตบนเส้นทางที่เห็นพ้องต้องกันว่าดีที่สุด มีความเหมาะสมที่สุดกับทรัพยากร เทคโนโลยี สังคม วัฒนธรรม งบประมาณที่มีอยู่ โดยวิธีการที่อาจเรียกได้ว่าเป็นการศึกษา“อดีต” เรียนรู้ “ปัจจุบัน” เพื่อสร้าง “อนาคต”

การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทย ถูกจัดว่าเป็นสาขาทางเศรษฐกิจหลักสำคัญที่สร้างรายได้เข้าประเทศได้เป็นจำนวนมากก่อให้เกิดการหมุนเวียนและกระจายรายได้สู่ภูมิภาค รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนในธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตามการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยมุ่งหวังที่จะให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการวางแผนการพัฒนาอย่างรอบคอบ ชัดเจน เนื่องจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีส่วนสัมพันธ์กับทรัพยากรต่างๆ ทั้งด้าน ธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี จนถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวย่อมส่งผลต่อสิ่งต่างๆ เหล่านี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้นการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยว จึงเป็นกระบวนการสำคัญและจำเป็นในการกำหนดกรอบทิศทางขั้นตอน และเป้าหมายการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันมิให้การพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นไปตามยถากรรม และส่งผลเสียต่อสังคมในที่สุด

ส่วนใหญ่มักมีกระบวนการไม่แตกต่างจากทฤษฎีการวางแผนทั่วไปนั้น ในที่นี้จะแบ่งกระบวนการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องและการสำรวจภาคสนาม สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ ประเด็นที่หนึ่ง สภาพกายภาพและข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ ได้แก่ ที่ตั้ง และเขตการ

ปกครอง สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะการใช้ที่ดิน ข้อมูลด้านประชากร การจ้างงาน ประการที่สอง ทรัพยากรท่องเที่ยวประกอบด้วย ด้านธรรมชาติ ด้านประวัติศาสตร์ และด้านวัฒนธรรม ประการที่สาม ตลาดการท่องเที่ยวควรประกอบด้วย ผู้มาเยือนที่มาของผู้มาเยือน พาหนะที่ใช้เดินทาง แหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวชอบ โครงสร้างผู้เยี่ยมเยือน การกระจายตัวของผู้เยี่ยมเยือนในแต่ละช่วงเวลา แต่ละสถานที่ ประการที่สี่ ความพร้อมทางการท่องเที่ยวควรประกอบด้วย ระบบโครงข่ายการคมนาคมในพื้นที่ และพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง ระบบขนส่ง ระบบสาธารณะ โครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ ระบบกาจัดขยะ และความพร้อมของเมืองด้านต่างๆ เช่น ร้านค้า ร้านอาหาร โรงพยาบาล เป็นต้น ซึ่งข้อมูลทั้ง 4 ประเด็นที่กล่าวมาข้างต้นอาจมีวิธีการรวบรวมที่แตกต่างกันออกไปได้นอกจากนี้ยังมีวิธีรวบรวมข้อมูลโดยการสำรวจ การสังเกตการณ์ และการออกแบบสอบถาม เช่น การสำรวจแหล่งท่องเที่ยวการใช้แบบสอบถามด้านตลาดการท่องเที่ยว การสัมภาษณ์ หรือการสังเกตการณ์พฤติกรรมนักท่องเที่ยว เป็นต้น

2. การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นขั้นตอนการนำเอาข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้จากขั้นตอนแรกมาจัดทำเป็นคาบบรรยาย แผนภูมิ แผนที่ ตาราง เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสภาพพื้นที่ในแง่มุมต่างๆ และเนื่องจากการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเกี่ยวข้องกับการวางแผนด้านกายภาพ ดังนั้นการวิเคราะห์โดยใช้แผนที่ จึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จำเป็น เนื่องจากข้อมูลดิบที่ถ่ายทอดลงแผนที่นั้น นอกจากจะบ่งบอกถึงความสัมพันธ์กันในเรื่องขนาดและจำนวนแล้ว ยังบอกถึงความสัมพันธ์ในแง่ของทิศทาง ที่ตั้ง การกระจายตัวอีกด้วย ซึ่งเทคนิคการวิเคราะห์อื่น ๆ ไม่สามารถทำได้สำหรับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลนี้จะนำไปสู่คำตอบหรือภาพรวมของพื้นที่ในแต่ละ หมวดว่าเป็นอย่างไรได้แก่ หมวดสภาพกายภาพและข้อมูลทั่วไปของพื้นที่ หมวดทรัพยากรท่องเที่ยวซึ่งพิจารณาในแง่คุณค่า และความพร้อมในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ หมวดตลาดการท่องเที่ยว และหมวดความพร้อมทางการท่องเที่ยว เป็นต้น

3. การกำหนดประเด็นปัญหา เป็นขั้นตอนต่อเนื่องจากการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งจะช่วยให้ผู้วางแผนมองเห็นภาพรวมในด้านต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การกำหนดประเด็นปัญหาด้านการท่องเที่ยวที่มีอยู่ หรืออาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต เช่น ปัญหาความไม่พร้อมของพื้นที่ในการรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว ปัญหาด้านการคมนาคมขนส่ง ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการขาดระบบกาจัดขยะหรือน้ำเสีย โดยในการกำหนดประเด็นปัญหาอาจมีเกณฑ์การพิจารณาอย่างกว้างๆ 5 ประการ คือ ขนาดของปัญหา ความร้ายแรงของปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหาขนาดของกลุ่มพื้นที่ หรือกลุ่มคนที่มีปัญหา รวมถึงการยอมรับประเด็นนั้นๆ ว่าเป็นปัญหา ทั้งนี้ในการวางแผนในเรื่องใดๆ ก็ตามย่อมมีปัญหามากมายสิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ การมองหาความเชื่อมโยงของปัญหาแต่ละประเด็นว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ปัญหาที่ 1 ก่อให้เกิดปัญหาที่ 2 หรือส่งผลถึงปัญหาที่ 3 อย่างไร เป็นต้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะช่วยให้ผู้วางแผน สามารถจัดลำดับความสำคัญของปัญหาต่างๆ ได้ เมื่อทราบถึงประเด็นปัญหาแล้ว สิ่งที่ควรวิเคราะห์ต่อไปคือ การพิจารณาความได้เปรียบเสียเปรียบทางการท่องเที่ยวในพื้นที่เป็นการนำเอา จุดเด่น จุดด้อย ของตนไปเปรียบเทียบกับผู้อื่น โดยพิจารณาในภาพรวมว่าจะมีความสามารถในการแข่งขันกับแหล่งท่องเที่ยวในอื่นๆ ใดๆ อย่างไร ซึ่งจะ เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนแนวทางกลยุทธ์ในการส่งเสริมด้านการตลาดต่อไป

4. การกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ เป้าหมาย ในที่นี้นโยบาย คือแนวทางในการพัฒนาอย่างกว้างๆ เป็นกรอบการดำเนินการที่จะไม่ระบุในรายละเอียด การกำหนดนโยบายคือการตอบคำถามว่า "จะทำอะไรในการพัฒนา การท่องเที่ยว" เช่น กำหนดนโยบายว่า "มุ่งเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวและรักษาเอกลักษณ์ชุมชน" ส่วนวัตถุประสงค์ คือความมุ่งหมายที่ต้องการหรือผลที่ต้องการให้เกิดขึ้น อันเนื่องมาจากนโยบายที่กำหนดไว้การกำหนดวัตถุประสงค์ คือการตอบคำถามว่าตั้งนโยบายนั้นไว้ "เพื่ออะไร" เช่น กำหนดนโยบายพัฒนาการท่องเที่ยวว่า "มุ่งเน้นการรักษาสภาพแวดล้อมของ แหล่งท่องเที่ยว และรักษาเอกลักษณ์ชุมชน" โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ "ดึงดูดใจให้เกิดการเดินทางมาท่องเที่ยวในพื้นที่" และเป้าหมาย เป็นการถอดวัตถุประสงค์ซึ่งมีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรมให้ออกมาเป็นรูปธรรมที่วัดได้ ซึ่งสามารถกำหนดได้ในหลายลักษณะ ได้แก่ การกำหนดเป้าหมาย ในเชิงปริมาณเป็นการตอบคำถามว่า "เท่าไร" การกำหนดเป้าหมายที่เป็นพื้นที่หรือบริเวณ เป็นการตอบคำถามว่า "ทำที่ไหน" การกำหนดเป้าหมายที่เป็นกลุ่มคนเป็นการตอบคำถามว่า "ทำให้ใคร" การกำหนดเป้าหมายเป็นเวลา เป็นการตอบคำถามว่า "ทำเมื่อไหร่"

5. การกำหนดแผนงาน หรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นขั้นตอนสุดท้ายของการวางแผนเป็นขั้นตอนที่จะต้องกำหนดกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เกิดการดำเนินการพัฒนาตามกรอบนโยบาย วัตถุประสงค์ และเป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยใช้ข้อมูลต่างๆ ที่ได้รวบรวมไว้ให้เป็นประโยชน์ซึ่งจะเป็นการพิจารณาในรายละเอียดของโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ กล่าวโดยสรุปประการแรกคือ ควรมีการกำหนดโครงการระยะสั้น ระยะยาว โครงการระยะสั้นเป็นโครงการในแหล่งท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง การลงทุนต่ำ และได้ผลเร็ว หรือเป็นโครงการที่มีความจำเป็นเร่งด่วนสำหรับโครงการระยะยาวจะเป็นโครงการที่มีการลงทุนสูงให้ผลระยะยาว ประการที่สอง ควรมีการกำหนดแผนงานหรือโครงการพัฒนาการท่องเที่ยว ควรพิจารณาให้ครอบคลุมทั้งด้านตัวแหล่งท่องเที่ยวการพัฒนาบริการทางการท่องเที่ยวซึ่งมีประเด็นสำคัญคือ การพัฒนาบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวระบบการสื่อความหมายในแหล่งและการพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวรวมถึงแผนงานหรือโครงการด้านการพัฒนาการตลาด ประการที่สามควรมีการกำหนดแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการต่างๆ ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมดั้งเดิมของพื้นที่ได้มาตรฐานและมีความเพียงพอต่อความต้องการในปัจจุบันและอนาคต และประการสุดท้าย ควรมีการกำหนดแผนงานหรือโครงการต่างๆ ต้องเป็นการเพิ่มพูนคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวในด้านอนุรักษ์และปรับปรุงให้ดีขึ้น รวมทั้งได้รับการยอมรับเห็นชอบจากประชาชนทุก ๆ ระดับ

2.3.4 การสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้

Peter Senge ได้เสนอแนวความคิดของการสร้างองค์การแห่งการเรียนรู้ด้วยกรอบความรู้ 5 สาขา วิชาการ ที่เรียกว่า The five disciplines ซึ่งจะเป็นแนวทางหลักในการสร้างองค์การการเรียนรู้ให้เกิดขึ้น The five disciplines หรือแนวทางสำคัญ 5 ประการที่จะผลักดันและสนับสนุนให้เกิดองค์การแห่งการเรียนรู้ขึ้นประกอบด้วย

1. การเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กร (Personal Mastery) คือ ลักษณะการเรียนรู้ของคนในองค์กรซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงการเรียนรู้ขององค์การได้สมาชิกขององค์การที่เป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ นั้น จะมีลักษณะสนใจและใฝ่หาที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ อยู่เสมอมีความปรารถนาที่จะเรียนรู้เพื่อเพิ่ม ศักยภาพ ของตน มุ่งสู่จุดหมาย และความสำเร็จที่ได้กำหนดไว้

2. ความมีสติ (Mental Model) คือ แบบแผนทางจิตสำนึกของคนในองค์กรซึ่งจะต้องสะท้อนถึงพฤติกรรมของคนในองค์กรองค์การแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อ สมาชิกในองค์กรมีแบบแผนทางจิตสำนึกหรือความมีสติที่เอื้อต่อการสะท้อนภาพที่ถูกต้องชัดเจน และมีการจำแนกแยกแยะโดยมุ่งหวังที่จะปรับปรุงความถูกต้องในการมองโลกและปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น รวมทั้งการทำความเข้าใจในวิธีการที่จะสร้างความกระจ่างชัด เพื่อการตัดสินใจได้อย่างถูกต้องหรือมีวิธีการที่จะตอบสนองความเปลี่ยนแปลงที่ปรากฏอยู่ได้อย่างเหมาะสม มี Mental Ability ไม่ผันแปร เรรวนหรือท้อถอยเมื่อเผชิญกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ซึ่งการที่จะปรับ Mental model ของคนในองค์กรให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องอาจจะใช้หลักการของศาสนาพุทธ ในการฝึกสติรักษาจิต และดำรงตนอยู่ในธรรมะ

3. การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนในองค์กร (Shared Vision) คือ การมีวิสัยทัศน์ร่วมกันของคนทั้งองค์กรองค์การแห่งการเรียนรู้จะต้องเป็นองค์กรที่สมาชิกทุกคนได้รับการ พัฒนาวิสัยทัศน์ของตนให้สอดคล้องกับวิสัยทัศน์รวมขององค์กรซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดการรวมพลังของสมาชิกที่มีความคาดหวังต่อความเปลี่ยนแปลงและความก้าวหน้าต่อไป ภายใต้จุดมุ่งหมายเดียวกันของคนทั้งองค์กร

4. การเรียนรู้เป็นทีม (Team Learning) คือ การเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิกในองค์กรโดยอาศัยความรู้และความคิดของมวลสมาชิกในการแลกเปลี่ยน และพัฒนาความฉลาดรอบรู้ และความสามารถของทีมให้บังเกิดผลยิ่งขึ้น เรียกว่า การอาศัยความสามารถของสมาชิกแต่ละบุคคล องค์กรแห่งการเรียนรู้จะเกิดได้เมื่อมีการรวมพลังของกลุ่มต่าง ๆ ภายในองค์กรเป็นการรวมตัวของทีมงานที่มีประสิทธิภาพ สูงซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกในทีมมีการเรียนรู้ร่วมกันมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กันอย่างต่อเนื่องและ สม่่าเสมอ

5. ระบบการคิดของคนในองค์กร (Systems Thinking) คือ กระบวนการคิดอย่างเป็นระบบ เป็นกระบวนการในการหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเห็นแบบแผน เห็นขั้นตอนของการพัฒนา คือ เห็นทั้งป่า และเห็นต้นไม้แต่ละต้นด้วย (See Wholes instead of part, See the forest and the trees) (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ออนไลน์)

2.4 แนวคิดการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

สติปัฏฐานเป็นทางสายเอก และเป็นทางสายเดียวที่ทำให้ผู้ดำเนินตามทางนี้ ถึงความบริสุทธิ์หมดจดจนบรรลุพระนิพพาน ดังนั้นผู้ที่ปรารถนาจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ต้องเริ่มต้นด้วยสติปัฏฐานนี้ ในมหาสติปัฏฐานสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลาย “เอกายโน อภิกขเว มคฺโค สุตตาน วิสุทฺธิยา โสภปริเทวาน สมตฺถิกมาย ทุกฺขโทมนสฺसान อตฺถงคมาย ญายสฺส อธิคมาย นิพฺพานสฺส สจฺฉิกิริยา ยทิตฺถ จตฺตารโ สติปัฏฺฐานา” ว่าหนทางนี้เป็นหนทางเอก เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อความก้าวล่วงเสียด้วยดีซึ่งความโศกและความรำไร เพื่อดับไปแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุญาณธรรม เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน สิ่งนี้ คือ สติปัฏฐาน 4

2.4.1 ความหมายของสติปัฏฐาน

สติ คือ ความระลึกอารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี ยับยั้งมิให้จิตตกไปในทางชั่ว หรือความระลึกได้ที่รู้ทันอารมณ์อันเป็นฝ่ายดี ปฏฺฐาน คือ ความตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ ดังนั้น สติปัฏฐาน ก็คือ

ความตั้งมั่นในการระลึกรู้อารมณ์ที่เป็นฝ่ายดี มีความหมายโดยเฉพาะถึงอารมณ์อันเป็นที่ตั้งมั่นแห่งสติ 4 ประการ ประกอบด้วย กาย เวทนา จิต ธรรม

2.4.2 ประเภทของสติปัฏฐาน 4 มี 4 ประเภท คือ

- 1) พิจารณาเห็นกายในกายภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นกายในกาย ภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก
- 2) พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นเวทนา ในเวทนา ภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก
- 3) พิจารณาเห็นจิตในจิตภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจจัด อภิชฌา และโทมนัสเสียได้ในโลก
- 4) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกเนื่องๆ อยู่ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในและภายนอกเนื่องๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กาจจัดอภิชฌาและโทมนัสเสียได้ในโลก (โกวิท ปัทมะสุนทร. 2534)

2.4.3 จุดประสงค์ของสติปัฏฐาน

โกวิท ปัทมะสุนทร (2534) กล่าวว่า สติตั้งมั่นพิจารณากาย เวทนา จิต ธรรมนี้มี จุดประสงค์จำแนกได้เป็น 2 ทาง คือ

- 1) สติตั้งมั่นในการพิจารณา บัญญัติ เพื่อให้จิตสงบ ซึ่งเรียกว่าสมถะกัมมัฏฐาน มี อานิสงส์ให้บรรลุมานสมาบัติ
 - 2) สติตั้งมั่นในการพิจารณารูปนาม เพื่อให้เกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน มีอานิสงส์ให้บรรลุตถิ มรรค ผลนิพพาน
- การกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์เพื่อให้รู้เห็นสภาพตามความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นรูปนามเท่านั้น และรูปนามทั้งหลายเหล่านั้น ก็มีลักษณะเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาหาได้ เป็นแก่นสารยั่งยืนไม่ จะได้ก้าวล่วงเสียซึ่งความเห็นผิด ไม่ให้ติดอยู่ในความยินดียินร้ายอันเป็นการ เริ่มต้นที่จะให้ถึงหนทางดับทุกข์ทั้งปวง

2.4.4 ประเภทบุคคลเหมาะกับสติปัฏฐาน 4

บุคคลผู้เจริญสมถะและวิปัสสนา ซึ่งแบ่งเป็น 2 อย่างคือ มนทบุคคล ได้แก่บุคคลผู้มี ปัญญาอ่อน และ ดิग्ขบุคคล ได้แก่บุคคลผู้มีปัญญากล้า หากจะแบ่งให้ละเอียด ก็มีถึง 4 จำพวกคือ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539)

- 1) ตัณหาจริตบุคคล ที่มีปัญญาอ่อน บุคคลประเภทนี้ควรเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะเป็นของหยาบเห็นได้ง่าย และเหมาะกับอธยาศัยของบุคคลพวกนี้
- 2) ตัณหาจริตบุคคล ที่มีปัญญากล้า บุคคลประเภทนี้ควรเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะเป็นกัมมัฏฐานละเอียด คนมีปัญญากล้าสามารถเห็นได้ง่าย และเหมาะกับ อธยาศัยของบุคคลพวกนี้

3) ทิวฐิฐิตบุคคล ที่มีปัญญอ่อน บุคคลประเภทนี้ควรเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะไม่หยาบไม่ละเอียดยเกินไป และเหมาะกับอัธยาศัยของบุคคลพวกนี้

4) ทิวฐิฐิตบุคคล ที่มีปัญญากล้า บุคคลประเภทนี้ควรเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะเป็นกัมมัญฐานละเอียดย คนมีปัญญากล้าสามารถเห็นได้ง่าย และเหมาะกับอัธยาศัยของบุคคลพวกนี้

5) สมถยานิกบุคคล ที่มีปัญญอ่อน บุคคลประเภทนี้ควรเจริญกายนุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะมีนิมิตที่จะพึงถึงได้โดยไม่ยากนัก

6) สมถยานิกบุคคล ที่มีปัญญากล้า บุคคลประเภทนี้ควรเจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์หยาบและเหมาะกับอัธยาศัยกับบุคคลพวกนี้ วิปัสสนายานิกบุคคล ที่มีปัญญอ่อนบุคคลประเภทนี้ควรเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะไม่หยาบ ไม่ละเอียดยเกินไป และเหมาะกับอัธยาศัยของบุคคลพวกนี้

7) วิปัสสนายานิกบุคคล ที่มีปัญญอ่อน บุคคลประเภทนี้ควรเจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะไม่หยาบไม่ละเอียดยเกินไป และเหมาะกับอัธยาศัยของบุคคลพวกนี้

8) วิปัสสนายานิกบุคคล ที่มีปัญญากล้า บุคคลประเภทนี้ควรเจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน จึงจะได้ผลดีเพราะเป็นอารมณ์ละเอียดยมาก และเหมาะกับอัธยาศัยของบุคคลพวกนี้

นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังได้ตรัสถึงสติปัฏฐาน 4 ที่สามารถละวิปลาส คือ ความเข้าใจผิด 4 อย่างได้แก่ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). 2532)

- สุวิปลาส (เข้าใจผิดคิดว่า ร่างกายเป็นของงาม)
- สุขวิปลาส (เข้าใจผิดคิดว่า ร่างกายเป็นสุข)
- นิจจวิปลาส (เข้าใจผิดคิดว่า ร่างกายเป็นของเที่ยง)
- อัตตวิปลาส (เข้าใจผิดคิดว่าร่างกายเป็นตัวตน)

2.4.5 การปฏิบัติ สมถะกัมมัญฐาน ในพระพุทธศาสนา

กัมมัญฐาน หมายถึง ที่ตั้งแห่งการงานทางใจ เป็นการกระทำที่เป็นเหตุแห่งการได้บรรลุมรรค ผลนิพพานซึ่งเป็นภาษาบาลี ถ้าเป็นภาษาสันสกฤตจะใช้คำว่า “กรรมฐาน” การเจริญภาวนา หรือกัมมัญฐาน ในพระพุทธศาสนามี 2 วิธี คือ สมถะกัมมัญฐาน และวิปัสสนากัมมัญฐาน ซึ่งปรากฏหลักฐานที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุควรเจริญธรรม 2 ประการนี้เพื่อสลัดความไม่ประมาทและเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ธรรม 2 อย่างนั้น ได้แก่ อะไรบ้าง ได้แก่ สมถะ 1 วิปัสสนา 1” (พระศรีวิสุทธิญาณ (บุญชิต ญาณส วโร). 2542).

ความหมาย สมถะ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทรีย์ สมาธิพละสัมมาสมาธิ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539)

สมถะกัมมัญฐาน หมายถึงอุบาย วิธี และการกระทำให้จิตสงบระงับจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองเร่าร้อนทั้งหลาย จนจิตใจไม่มีอาการดิ้นรน ไม่กระสับกระส่ายตลอดเวลาที่กิเลสเหล่านั้นสงบระงับอยู่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539)

ประเภทของสมาธิ สมาธิ แปลว่า ตั้งใจมั่น ทรงจิตไว้โดยชอบ มี 5 อย่าง ดังนี้

1. สมาธิ 1 ได้แก่ เอกัคคตาสมาธิ

2. สมาธิ 2 ได้แก่ โลภียสมาธิ และ โลกุตตรสมาธิ
3. สมาธิ 3 ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ
4. สมาธิ 4 ได้แก่ ทิณฐธัมมสุขวิหารสมาธิ ญาณทัสสนสมาธิ สติสัมปชัญญะสมาธิ และอาสวักขยสมาธิ

5. สมาธิ 5 ได้แก่ สุขสมาธิ สันตสมาธิ อริยสมาธิ นิรามิสสมาธิ อกาปุริสสมาธิ ได้แก่ สมาธิของมหาบุรุษ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). 2532)

สมถกัมมัฏฐาน หมายถึง อุบายสงบใจ ผูกอบรมจิตให้เกิดความสงบ (มีอารมณ์ บัญญัติ) การเจริญสมถกัมมัฏฐานเพื่อให้เกิด สมาธิ มี 3 ชั้น คือ

1. ชั้นตระเตรียม คือ กำหนดอารมณ์กรรมฐาน
2. ชั้นจวนเจียน คือ เกิดอุปจารสมาธิ
3. ชั้นแน่วแน่ คือ อัปปนาสมาธิ

วิปัสสนากัมมัฏฐาน หมายถึง อุบายเรื่องปัญญา(มีอารมณ์ปรมาตม) สู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง คือ เห็นปัจจุบันรูปนาม พระไตรลักษณ์ มรรค ผล นิพพาน หรือการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นการผูกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนใจมีอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์ ได้แก่ การเห็นสังขาร รูปนาม โดยพระไตรลักษณ์ คืออนิจจะ ไม่เที่ยง ทุกขะเป็นทุกข์ และอนัตตาไม่มีอัตตา ตัวตนฯ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). 2532)

วิปัสสนา มี 3 ประการดังนี้

1. สังขารปริกคณหก คือ วิปัสสนาญาณที่มีการกำหนดรู้ในสังขารธรรม รูปและนาม
2. ผลสมาปัตติวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณที่เป็นเหตุให้เข้าผลสมาบัติได้
3. นิโรธสมาปัตติวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณที่เป็นเหตุให้เข้านิโรธสมาบัติได้

วิปัสสนายังมีอีก 3 แบบ คือ (พระศรีวิธาน (บุญชิต ญาณส วโร). 2542).

1. จุฬวิปัสสนา แปลว่า วิปัสสนาน้อย ๆ ได้แก่ผู้ลงมือปฏิบัติโดยกำหนดรูปนาม ภาวนาว่า พองหนอ ยุบหนอ เป็นต้น จนเห็นรูปนาม เห็นเหตุปัจจัยของรูปนาม เห็นรูปนามเป็นของไม่เที่ยง มีแต่สิ้นไปหมดไปฝ่ายเดียว เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ เป็นของน่ากลัว เป็นอนัตตา คือบังคับบัญชาไม่ได้ และไม่มีสาระแก่นสารอะไรเลย

2. มัชฌิมวิปัสสนา แปลว่า วิปัสสนาอย่างกลาง ได้แก่ผู้ปฏิบัติตั้งใจอย่างจริงจัง โดยเดินจงกรมบ้าง นั่งกำหนดบ้าง กำหนดเวทนาบ้าง กำหนดจิตบ้าง กำหนดธรรมบ้างตามนัยแห่งพระไตรปิฎก อันมีปรากฏอยู่ใน มหาสติปัฏฐานสูตร และเห็นความเกิดดับของรูปนาม คือ ญาณที่ 4 เป็นต้นไป จนกระทั่งถึงสังขารุเพกขาญาณ คือ ญาณที่ 11

3. มหาวิปัสสนา แปลว่า วิปัสสนาใหญ่ คือวิปัสสนาที่มีกำลังแก่กล้า สามารถเห็นอริยสัจ 4 ซึ่งเรียกว่า สัจจานุโลมิกญาณ และสามารถทำลายปฏิกูลโคตรคือโคตรของปฏิกูลชนอันหนาแน่นไปด้วยกิเลสตัณหาให้เบาบางลงไป รูปนามดับหมด ซึ่งเรียกว่า โคตรภูญาณ ต่อจากนั้นมรรคญาณก็เกิดขึ้น ประทานกิเลสคือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสให้เด็ดขาดออกไปแล้วปัจจุเวกชนญาณก็เกิดขึ้นมาพิจารณากิเลสที่ละ ทีละอัน มรรค ผล นิพพาน (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). 2532)

อย่างไรก็ตาม แม้พระไตรปิฎกจะให้ความหมายของคำว่าวิปัสสนาไว้หลายนัยก็ตามแต่ผู้ปฏิบัติก็ต้องผ่านกระบวนการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐานเป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกจึงจะสามารถพัฒนาวิปัสสนาปัญญาให้เกิดขึ้นได้หลักการฝึกเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานนั้น แม้ผู้เข้าฝึกจะมีสมาธิในระดับใดก็ตาม ก็สามารถมาเป็นเครื่องมือในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ แม้แต่จิตที่สงบชั่วขณะ (ขณิกสมาธิ) ก็สามารถมาเป็นพื้นฐานในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ในวิสุทธิมรรคว่า ปราศจากขณิกสมาธิเสียแล้ววิปัสสนาย่อมมีไม่ได้ อีกทั้งผู้เจริญสมณะกัมมัฏฐานจนได้ผลของสมณะในระดับสูง เช่น แสดงฤทธิ์ได้ ก็สามารถนำผลนั้นมาเป็นบาทฐานในการเจริญ วิปัสสนากัมมัฏฐานได้ด้วย เพราะการได้มานสมาบัติจนถึงขนาดแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ได้นั้น ถ้ายังไม่ผ่านกระบวนการฝึกจิตด้วยหลักวิปัสสนากัมมัฏฐานจนถึงขั้นบรรลุปะระอรหัต ก็ยังไม่ถือว่าได้บรรลุจุดหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนา เพราะอิทธิฤทธิ์ต่าง ๆ เป็นสิ่งที่เสื่อมสลายไปได้เสมอ ในกรณีที่เกิดกับคนยังมีกิเลสอยู่ พระพุทธศาสนาถือว่าการฝึกฝนอบรมจิตให้เกิดปัญญาตามกระบวนการวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงขนาดทำลายกิเลสได้เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุด เพราะการฝึกฝนอบรมจิตนี้ย่อมจะทำให้ความไม่รู้(อวิชชา)หายไปเปรียบเหมือนแสงสว่างทำให้ความมืดหายไปด้วยจิตของปุถุชนโดยปกติหนาแน่นไปด้วยกิเลส เมื่อได้รับการชำระโดยกระบวนการวิปัสสนากัมมัฏฐานแล้วสภาพจิตก็จะบางเบาจากกิเลสเปลี่ยนไปในทางที่ดีจนบรรลุปะระอรหัตเป็นพระอรหันต์ซึ่งเป็นชีวิตในอุดมคติของพระพุทธศาสนา ดังนั้นเราจึงสามารถกล่าวได้ว่าพระอรหันต์จะต้องผ่านการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน(สติปัฏฐาน) มาแล้วทั้งนั้น (พระศรีวิสุทธิญาณ (บุญชิต ญาณส วโร). 2542)

2.4.6 ประเภทของวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ประเภทของวิปัสสนากัมมัฏฐาน ผู้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน นั้นมีอยู่ 2 ประเภท คือ สุกขวิปัสสกะ (วิปัสสนายานิกะ) และ ฌานลาภีบุคคล (สมถะยานิกะ)

1. สุกขวิปัสสกะบุคคล(วิปัสสนายานิกะ) เป็นผู้ที่มีวิปัสสนาญาณอันแท้จริงจากโลกียฌานคือพระอรหันต์บุคคลจำพวกนี้ไม่ได้เจริญสมณะภาวนาจนเกิดฌานจิตมาแต่ก่อนเลยเริ่มเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเดียวจนเป็นพระอรหันต์บุคคล ที่เรียกว่า ปัญญาวิมุตติ (พระศรีวิสุทธิญาณ (บุญชิต ญาณส วโร). 2542)

2. ฌานลาภีบุคคล (สมถะยานิกะ) คือผู้ที่ได้เจริญสมณะกัมมัฏฐานจนเกิดฌานจิตมีปฐมฌานเป็นต้นมาก่อนแล้ว เป็นฌานลาภีบุคคลมาแล้ว จึงได้ใช้ฌานเป็นบาทเพื่อบำเพ็ญตามแนวสติปัฏฐาน 4 หรือ วิปัสสนากัมมัฏฐานต่อจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์บุคคลที่เรียกว่า เจโตวิมุตติ

2.4.7 ประโยชน์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ประโยชน์ของการปฏิบัติวิปัสสนามี 10 อย่าง คือ

1. สามารถกำจัดกิเลสต่าง ๆ อันเป็นต้นเหตุของ ความทุกข์ ความเดือดร้อนต่าง ๆ ลงได้
2. มีความทุกข์น้อยลง และมีความสุขมากขึ้น
3. คลายความยึดมั่น ในสิ่งทั้งปวงลงได้ ไม่ห่วงวุ่นวายเดือดร้อน ไปตามกระแสของโลก
4. มีจิตใจมั่นคง รู้เท่าทันความเป็นจริง ของสิ่งทั้งหลาย ไม่ฟุ้งขึ้นหรือ ยุบลลงด้วย

อำนาจโลกธรรม

5. มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง แต่บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น
6. จิตใจมีคุณธรรมหรือมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นของการปฏิบัติ
7. สามารถเข้านิโรธสมาบัติ อันเป็นความสุขขั้นสูงในปัจจุบันภพได้
8. สามารถบรรลุความเป็นอริยบุคคล อันเป็นบุญเขตของโลก
9. ย่อมได้เต็มรสแห่งอริยะผล อันเกิดจากการพ้นจากอำนาจของกิเลสได้
10. การปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 หรือ วิปัสสนากัมมัฏฐาน จะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลอย่างใดอย่างหนึ่ง คือบรรลุ อรหัตตผลในปัจจุบัน แต่ถ้ายังมีเชื้อเหลือก็จะได้บรรลุความเป็นพระอนาคามี (ผู้ไม่กลับมาเกิดในโลกนี้อีก) ภายใน 7 ปีหรือลดลงมาโดยลำดับถึงภายใน 7 วัน (ฐิติวณฺโณ ภิกขุ. 2546)

2.4.8 วิธีปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 21 บรรพ

วิธีปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 21 บรรพ สติปัฏฐาน 4 ที่ประกอบด้วย กาย เวทนา จิต และธรรมเป็นหมวดใหญ่ ซึ่งทั้ง 4 มีฐานของการฝึกปฏิบัติรวมทั้งหมด 21 บรรพ 34 ดังนี้

1. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน

กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติตั้งมั่นพิจารณาเห็นกายในกาย และ พิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งกาย คือ การกำหนด ให้เห็นรูปธรรมนั้น มี ทั้งหมด 14 บรรพ ได้แก่

บรรพที่ 1 อานาปานสติ ในบรรพนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอมีสติ หายใจออก มีสติหายใจเข้า เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เรา หายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น ย่อมสำเนียงกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้ตลอดกองลมหายใจทั้งปวงหายใจออกย่อมสำเนียงกว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้ตลอดกองลมหายใจทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขารหายใจออก ย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า ดูกรภิกษุทั้งหลาย นายช่างกลึงหรือ ลูกมือของนายช่างกลึงผู้ชยัน เมื่อชักเชือกกลึงยาว ก็รู้ชัดว่าเราชักยาว เมื่อชักเชือกกลึงสั้น ก็รู้ชัดว่าเราชักสั้น แม้นใดภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น ย่อมสำเนียงกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออกย่อมสำเนียงกว่า เราจักเป็นผู้กำหนดรู้กองลมทั้งปวงหายใจเข้าย่อมสำเนียงกว่า เราจักระงับกายสังขาร หายใจออก ย่อมสำเนียงกว่าเราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า ดังพรรณนามาฉะนี้ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกบ้างพิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้างย่อมอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า กายมีอยู่ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อัน ตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้วและไม่ถือมั่นอะไร ๆ ในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ถ้าหากเจริญอานาปานสติให้มาก ย่อมมีอาณิสสส์มาก สำหรับผู้ที่เจริญอา

นาปานสติที่ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ได้ ผู้ที่เจริญสติปัฏฐาน 4 แล้ว ทำให้มากแล้วย่อมบำเพ็ญโพชฌงค์ 7 ให้บริบูรณ์ได้ ผู้ที่เจริญโพชฌงค์ 7 แล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมบำเพ็ญวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้ (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). 2532)

บรรพที่ 2 อริยาบถ 4 ได้แก่ เดิน ยืน นั่ง นอน ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่า อริยาบถใหญ่ โดยที่เมื่อเดิน ก็รู้ชัดว่าเราเดิน เมื่อยืน ก็รู้ชัดว่าเรายืน เมื่อนั่ง ก็รู้ชัดว่าเรานั่ง เมื่อนอนก็รู้ชัดว่าเรานอนและตั้งกายไว้ด้วยอาการอย่างใด ๆ ก็รู้ชัดอาการอย่างนั้นๆ

บรรพที่ 3 สัมปชัญญะ 7 (อริยาบถย่อย) โดยหาความรู้สึกรู้ตัวในอริยาบถย่อยต่างๆ คือ (1) ก้าวไปข้างหน้า และถอยไปข้างหลัง (2) แลไปข้างหน้า เหลียวไปข้างซ้าย เหลียวไปข้างขวา (3) คู้แขนเข้า เหยียดแขนออก (4) กิริยาที่นุ่งผ้า ห่มผ้า และใช้เครื่องใช้สอยอื่น ๆ (5) การเคี้ยว การกิน การดื่ม (6) การถ่ายอุจจาระ ถ่ายปัสสาวะ (7) อาการเดิน ยืน นั่ง นอน จะหลับ เวลาที่ตื่นขึ้น การพูด การนั่ง

บรรพที่ 4 ปฏิกุศลสัญญา ได้แก่ อาการ 32 โดยพิจารณาเห็นกายนี้แหละ ตั้งแต่พื้นเท้าขึ้นไป แต่ปลายผมลงมา มีหนังเป็นที่สุตรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาดต่างๆ ที่อยู่ในกายนี้ ได้แก่ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ ผังผิต ไต ปอด ใสใหญ่ ใสเล็ก อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา มันเหลว น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร

บรรพที่ 5 ธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ ลม โดยพิจารณาเห็นกายนี้แหละ ซึ่งตั้งอยู่ตามที่ตั้ง อยู่ตามปกติ โดยความเป็นธาตุว่า มีอยู่ในกายนี้

บรรพที่ 6 อสุภะ ที่ตายได้เพียง 1, 2, 3 วัน โดยพึงเห็นสรีระ ที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตายแล้ววันหนึ่งบ้าง สองวันบ้าง สามวันบ้าง ที่ขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหลน่าเกลียด เพื่อน้อมเข้ามาสู่กายนี้แหละว่า ถึงร่างกายอันนี้เล่า ก็มีย่างนี้เป็นธรรมดา คงเป็นอย่างนี้ ไม่ล่วงความเป็นอย่างนี้ไปได้ และ พิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้างชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกายอยู่

บรรพที่ 7 อสุภะ ที่สัตว์กำลังกัดกินอยู่

บรรพที่ 8 อสุภะ ที่เป็นกระดูก ยังมีเลือดเนื้อติดอยู่

บรรพที่ 9 อสุภะ ที่ปราศจากเนื้อ มีแต่เส้นเอ็นยึดให้คงรูปอยู่

บรรพที่ 10 อสุภะ ที่เหลือแต่โครงกระดูก ซึ่งยังคงเป็นรูปร่างอยู่

บรรพที่ 11 อสุภะ ที่กระดูกเป็นท่อน ๆ เช่น ท่อนแขน ท่อนขา กระจัด กระจายอยู่

บรรพที่ 12 อสุภะ ที่เก่ามาก จนกระดูกเป็นสีขาวเหมือนสังข์

บรรพที่ 13 อสุภะ ที่ตากลมตากฝนมาตั้ง 3 ปีแล้วเหลือแต่กระดูกเป็นชิ้น ๆ กระจัดกระจาย

บรรพที่ 14 อสุภะ ที่กระดูกผุพัง ไม่เป็นรูปเป็นร่าง จนเป็นผงแล้วอานาปานสติ ในบรรพที่ 1 เจริญได้ทั้ง สมถะกัมมัฏฐาน และ วิปัสสนากัมมัฏฐาน ถ้ากำหนดพิจารณาลมหายใจเข้าลมหายใจออกโดยถือเอาบัญญัติคือลมเป็นที่ตั้งแห่ง การเพ่งเพื่อให้ได้มานก็เป็นสมถะกัมมัฏฐาน แต่ถ้ากำหนดพิจารณาความร้อนเย็นของลมหายใจที่กระทบริมฝีปากบนหรือที่ปลายจมูก เพื่อให้เห็นรูปธรรมตลอดจนไตรลักษณ์ ก็เป็นวิปัสสนากัมมัฏฐานบรรพที่ 2 อริยาบถ 4 บรรพที่ 3 สัมปชัญญะ 7 และ บรรพที่ 5 ธาตุ ใช้ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานแต่อย่างเดียว จะเพ่งให้เกิดมานจิตไม่ได้ส่วน

บรรพที่ 4 ปฏิกุสสัญญา และบรรพที่ 6 ถึง 14 อสุภะ รวม 10 บรรพนี้ ใช้ในการเจริญสมณะกัมมัญฐานแต่อย่างเดียวนั้น นิพพาน (พระธรรมธีรราชฆาณนี (โชค ญาณสิทธิ). 2532)

2. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน

บรรพที่ 15 คือ เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน สติตั้งมั่นพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่เนื่อง ๆ เช่น เมื่อเราเสวยสุขเวทนาอยู่ ก็รู้ชัดว่าเราเสวยสุขเวทนา เวทนาชั้นทั้งหมด 9 อย่าง ได้แก่สุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา สุขเวทนาที่เจือด้วยอามิส ทุกขเวทนาที่เจือด้วยอามิส อุเบกขาที่เจือด้วยอามิส สุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส ทุกขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส อุเบกขาเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส สุขเวทนาที่เกิดขึ้นด้วยสมณะกัมมัญฐาน หรือ วิปัสสนากัมมัญฐานก็ดี ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากสภาพแห่งสังขารก็ดี และอุเบกขาเวทนาซึ่งเกิดมีความสงบจากอารมณ์ของสมณะหรือวิปัสสนากัมมัญฐานก็ดีจัดว่าเป็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา อุเบกขาเวทนา ที่ไม่เจือด้วยอามิส เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานทั้ง 9 นี้ใช้ในการเจริญวิปัสสนากัมมัญฐานแต่อย่างเดียวกะเพ่งเวทนาโดยความเป็นอารมณ์ของสมณะกัมมัญฐานเพื่อให้เกิดมานจิตนั้นไม่ได้ การตามพิจารณาเวทณาก็เพื่อให้รู้เห็นประจักษ์ชัดว่าทุกข์สุขที่กำลังเกิดอยู่นั้น เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งไม่มีรูปร่างสัณฐานที่ให้เห็นได้ด้วยนัยตา เป็นธรรมชาติที่ไม่ใช่รูปแต่เรียกว่า นาม คือนามเจตสิก เวทนานี้ไม่ใช่เราและเราก็ไม่ใช่เวทนา ต่อเมื่อมีเหตุมีปัจจัย เวทณาก็เกิดขึ้นปรากฏขึ้นจะห้ามไม่ให้เกิดก็ห้ามไม่ได้ ครั้นหมดเหตุหมดปัจจัยแล้วเวทณาก็ดับไปเอง ไม่ดำรงคงอยู่ตลอดไป ความรู้ในเวทนาดังกล่าวนี้แหละที่เรียกว่า เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน อันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัญฐาน ซึ่งมีความสามารถประหารสัkkายทิฏฐิได้ ความจริงเวทนานี้ก็เกิดอยู่เสมอทุกขณะไม่มีว่างเว้นเลย ขนทั้งหลายก็รู้สึกทุกข์หรือสุขอยู่ แต่ไปยึดถือว่าเราทุกข์เราสุขจึงไม่อาจที่จะละสัkkายทิฏฐิได้เลย ดังนี้ไม่เรียกว่าเวทนานั้นเป็นอารมณ์ของสติปัฏฐาน หรือเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัญฐาน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539)

3. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน

บรรพที่ 16 คือ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน จิต โดยมีสติตั้งมั่นพิจารณาเห็นจิตในจิตและ พิจารณาเนื่อง ๆ ซึ่งจิต คือ วิญญาณชั้น ทั้งหมด 16 ประเภท ได้แก่

สราค คือจิตที่ มีราคะ

วितราค คือจิตที่ ไม่มีราคะ

สโทส คือจิตที่ มีโทสะ

วितโทส คือจิตที่ ไม่มีโทสะ

สโมห คือจิตที่ มีโมหะ

วิตโมห คือจิตที่ ไม่มีโมหะ

สงขิตต คือจิตที่ มีถิ่นมิทธะ

วิกขิตต คือจิตที่ พุ่งซ่าน

มหคคต คือจิตที่ เป็นรูปาวจร อรูปาวจร

อมหคคต คือจิตที่ ไม่ใช่รูปาวจร อรูปาวจร (หมายถึง กามาวจร)

สอตุตตร คือจิตที่ เป็นกามาวจร

อนตุตตร คือจิตที่ ไม่ใช่โลกุตตร (หมายถึง รูปาวจร และ อรูปาวจร)

สมาหิต คือจิตที่ เป็นสมาธิ

อสมาคิต คือจิตที่ไม่เป็นสมาธิ

วิมุตติ คือจิตที่ ประหารกิเลส พ้นกิเลส

อวิมุตติ คือจิตที่ไม่ได้ประหารกิเลส ไม่พ้นกิเลส (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

2539)

จิตทั้ง 16 นี้ ใช้เป็นอารมณ์แห่งสติปัฏฐานในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน การกำหนดพิจารณาจิตเหล่านี้ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็เพื่อให้รู้เท่าทันว่าจิตที่กำลังเกิดอยู่นั้น เป็นจิตโลก จิตโกรธจิตหลง จิตฟุ้งซ่าน หรือเป็นจิตชนิดใด เมื่อรู้ประจักษ์ชัดเช่นนี้ก็ทำให้เกิดความรู้ต่อไปว่า ที่โลก ที่โกรธ ที่หลงนั้นเป็นอาการของจิต หาใช่ว่าเราโลก เราโกรธ เราหลงไม่เพราะจิตนี้ ไม่ใช่ตัวเรา และเราก็ไม่ใช่จิต จะห้ามไม่ให้จิตอย่างนั้นเกิด ให้เกิดแต่จิตอย่างนี้เถอะก็ได้เลย จิตย่อมเกิดขึ้นตามเหตุตามปัจจัยที่มาปรุงแต่ง เหตุปัจจัยที่มาปรุงแต่งจิตมีสภาพอย่างใด จิตก็มีอาการเป็นไปอย่างนั้นเมื่อหมดเหตุหมดปัจจัยจิตก็ดับไป จิตเป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งซึ่งไม่มีรูปร่างตัวตน เห็นด้วยนัยน์ตาที่ไม่ได้ เป็นธรรมชาติที่ไม่ใช่รูป แต่เป็นธรรมชาติที่เรียกว่า นาม คือ นามจิต ความรู้ในจิตดังกล่าวนี้จึงจะเรียกได้ว่าเป็น จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานอันเป็นอารมณ์ของวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งมีความสามารถที่จะละสลักกายทิฐิ คือความยึดถือว่าเป็นจิตเรา จิต เขานั้นเสียได้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539)

4. ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

บรรพที่ 17 คือ ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน นิรวรณ 5 ได้แก่ จิตที่มีกามฉันท พยาบาทถีนมิตะ อุทธัจจกุกกุจจะ และ วิจิกิจฉา โดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้างพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น

บรรพที่ 18 คือ ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน อุปาทานขันธ 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญาสังขาร และวิญญาณ โดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมอยู่อีกอย่างหนึ่ง สติที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น

บรรพที่ 19 คือ ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน आयตนะ 12 โดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คือ आयตนะภายในและภายนอก 6 พิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือ आयตนะภายในและภายนอก 6

บรรพที่ 20 คือ ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน โพชฌงค์ 7 ได้แก่ สติ ัมมวิจย วิริย ปีติปัสสทธิ สมาธิ และ อุเบกขา โดยพิจารณาธรรมในธรรมคือ โพชฌงค์ 7

บรรพที่ 21 คือ ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใน อริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ ทุกข์สมุทัยทุกข์นิโรธ และทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา โดยพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออริยสัจ 4 ัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใช้ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเดียว เป็นการพิจารณาให้รู้ให้เห็นทั้งรูปทั้งนาม จึง

กล่าวได้ว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานทั้ง 3 นี้ย่อมรวมลงได้ ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ทั้งสิ้น ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ใช้ในการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานอย่างเดียวนั้น เป็นการพิจารณาให้รู้ให้เห็นทั้งรูปทั้งนาม จึงกล่าวได้ว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน และ จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานทั้ง 3 นี้ ย่อมรวมลงได้ ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานนี้ทั้งสิ้น นิพพาน (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). 2532)

2.4.9 ญาณ 16

ญาณ 16 (โสฬสญาณ) ถือว่า เป็นผลจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีเนื้อความปรากฏในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ตอนว่าด้วยญาณ 73 ซึ่งท่านพระสารีบุตรได้อธิบายสาระสำคัญของญาณ 16 ไว้อย่างครบถ้วน เพียงแต่มีชื่อเรียกไม่เหมือนญาณที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะเท่านั้น แต่เมื่อว่าด้วยความหมายแล้วเหมือนกันทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ ญาณทั้ง 16 ประการ ขุ.ป. (บาลี) 31/1-121, ขุ.ป. (ไทย) 31/1-121/7-188, วิสุทธิ. (บาลี) 2/222-369, สงคห..) มีดังต่อไปนี้ คือ

1. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณที่สามารถแยก रूपนามได้

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏแต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเท่านั้น ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ชื่อว่าวัตถุนานัตตญาณ (15) โคจรนานัตตญาณ (16) จรียนานัตตญาณ (17) ภูมินานัตตญาณ (18) และธัมมานัตตญาณ (19) โดยความหมายก็คือนามรูปปริจเฉทญาณนั่นเอง เมื่อกล่าวโดยเนื้อหาสาระแล้วย่อมมีความเหมือนกันกับการอธิบายในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวคืออัตตาตัวตนที่แท้จริงไม่มีเลย เมื่อว่าโดยปรมัตถธรรม (ความจริงแท้) มีแต่เพียงรูปนามเท่านั้น ผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงญาณนี้ก็จะเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยตนเองว่า อัตตาตัวตนเป็นเพียงสภาวะธรรม ไม่ยึดมั่นว่ามีอัตตาตัวตน (เป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา) ตามหลักพระพุทธศาสนา ความเห็นเช่นนี้ถือว่า เป็นทวิภูตวิสุทธิคือ มีความเห็นที่บริสุทธิ์

ญาณนี้เริ่มต้นมาจากธัมมัญญิตติญาณ (ปัญญาของการกำหนดปัจจัยแห่งนามรูป) นามรูปปริจเฉทญาณถึงแม้จะมีได้ปรากฏในพระไตรปิฎก คัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ขุ.ป. (บาลี) 31/45/53-54, ขุ.ป. (ไทย) 31/45/70-74.) แต่ในคัมภีร์

พระไตรปิฎกอรุณกถาได้ขยายธัมมัญญิตติญาณ ออกเป็นนามรูปปริจเฉท และปัจจัยปริคคหญาณ โดยให้ชื่อของญาณที่ 1 นี้ว่า “นามรูปววัตถานญาณ” ที่หมายถึงการกำหนดธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นล้วนแต่สำเร็จด้วยการกำหนดปัจจัยอย่างเดียว เพราะว่าธรรมที่อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น หากไม่ได้กำหนดแล้วก็ไม่สามารถจะทำการกำหนดปัจจัยได้ ฉะนั้นพึงทราบว่าเป็นนามรูปววัตถานญาณ อันเป็นเหตุแห่งปัจจัยปริคคหญาณนั้นสำเร็จก่อนแล้วโดยจัดเป็นญาณหนึ่งที่เกิดขึ้นทันทีขณะกำหนดปัจจัยแห่งรูปนาม เพราะมีจิตตั้งมั่น ไม่หลงในสมาธิฝ่ายเดียว แต่ปฏิบัติด้วยสมาธิกับปัญญา ให้เป็นธรรมคู่กันของสมณะและวิปัสสนา (ขุ.ป.อ. (บาลี) 68/50.) ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นได้ใช้ชื่อญาณที่ 1 นี้ว่า “นามรูปววัตถาน หรือสังขารปริจเฉท” โดยให้ความหมายเหมือนกัน (วิสุทธิ. (บาลี) 2/222-389, วิสุทธิ. (ไทย) 2/978-994)

ใจความสำคัญของนามรูปปริจเฉทญาณ คือญาณที่กำหนดรูปนาม สามารถรู้ได้ว่ามีเพียง

รูปนามโดยปราศจากสมมติบัญญัติที่เป็นบุคคล เรา ของเรา บุรุษ สตรีเป็นการรู้เห็นลักษณะอย่างแท้จริงของรูปนาม ได้แก่รูปเป็นสภาวะแปรปรวนและไม่รู้อารมณ์ นามเป็นสภาวะนุ่มไปสู่อารมณ์ คือรู้อารมณ์ หรือรู้เห็นลักษณะพิเศษของรูปและนามแต่ละอย่าง คือความแข็ง/อ่อน เป็นลักษณะพิเศษของธาตุดิน การกระทบเป็นลักษณะพิเศษของผัสสะ การเสวยอารมณ์เป็นลักษณะพิเศษของเวทนา การจำได้หมายรู้เป็นลักษณะพิเศษของสัญญา การรู้อารมณ์เป็นลักษณะพิเศษของวิญญาน และลักษณะพิเศษของรูปนามดังกล่าวจะปรากฏในปัจจุบันขณะที่ประกอบด้วยขณะจิต 3 คือ (1) ขณะเกิดขึ้น(อุปาทกขณะ) (2) ขณะตั้งอยู่ (ฐิตีขณะ) (3) ขณะดับไป (ภังคขณะ) (ขุ.ป. (บาลี) 31/45/53-54) หรือว่าสามารถรู้นามรูปทั้งสองโดยอาการเหล่านี้ คือ (1) รู้ลักษณะของนามรูป (ลักษณะ) (2) รส รู้หน้าที่กิจของนามรูป (3) รสของนามรูป (ปัจจุภูมิตฐาน) (4) รู้เหตุใกล้ชิดของนามรูป (ปทัฏฐาน) (ขุ.ป. (ไทย) 31/45/70-74)

2. ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณที่สามารถรู้เหตุปัจจัยของรูปนาม

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏแต่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็นถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปเกิดนามคือ รูปเกิดจาก กรรม จิต อุดูอาหาร ส่วนนามเกิดจากอารมณ์วัตถุญาณนี้มาจากคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค โดยมีเนื้อหาสาระตรงกับชื่อ อัมมัญญัตติญาณ (ปัญญาในการกำหนดปัจจัย หรือ ญาณในการกำหนดที่ตั้งแห่งธรรม) ที่เป็นญาณที่ 4 ในญาณ 73 และแต่เดิมมิได้เรียกชื่อว่า ปัจจัยปริคคหญาณ (วิสุทธิ. (บาลี) 2/263-271) ต่อมาคัมภีร์อรรถกถาได้ขยายความ และได้แยกอัมมัญญัตติญาณออกเป็นญาณที่ 1 และ 2 ของวิปัสสนาญาณ 16 โดยกำหนดชื่อว่า ปัจจัยปริคคหญาณ ในญาณ 73 นี้ และท่านพระสารีบุตรเถระได้นำเอาปฏิจจนูปาทกามาจำแนกไว้ด้วยความสำคัญของปัจจัยปริคคหญาณ คือกำหนดรู้เหตุและปัจจัยของนามและรูป กำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูปางปฏิจจนูปาทก และกำหนดรู้ปัจจัยทางกัมมวิภัก্ত์และวิปากวิภัก্ত์ (ส.นิ. (บาลี) 16/43, ส.นิ. (ไทย) 16/43/89) โดยกำหนดรู้ว่ารูปนามเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน หรือรู้ปัจจัยของรูปนามที่เกิดภายในตน

3. สัมมสนญาณ ญาณที่เห็นแจ้งไตรลักษณ์

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ ปรากฏทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 5) (ขุ.ป. (บาลี) 31/48/55-56, ขุ.ป. (ไทย) 31/48/74-76). ในคัมภีร์สัทธัมมปกาสนี (ขุ.ป.อ. (บาลี) 1/36). และคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ. (บาลี) 2/272-298, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1009-1054), สาระสำคัญของญาณนี้ คือปัญญาพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์(ทุกขัง) ไม่ใช่ตัวตน (อนัตตา) หลังจากเห็นประจักษ์พระไตรลักษณ์นั้นแล้ว (วิสุทธิ. (บาลี) 2/272-298, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1009-1054) หรือปัญญาพิจารณาสภาวะธรรมที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันทั้งหมดโดยรวมว่า เป็นไตรลักษณ์ดังที่ท่านพระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า ปัญญาในการย่อธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันแล้วกำหนดไว้ชื่อว่าสัมม-สนญาณ เป็นอย่างไร

คือ พระโยคาวจรกำหนดรูปทุกอย่างทั้งที่เป็นอดีต อนาคตและปัจจุบัน เป็นภายในก็ตาม เป็นภายนอกก็ตาม หยาบก็ตาม ละเอียดก็ตาม เลวก็ตาม ประณีตก็ตาม มีในที่ไกลก็ตาม มีในที่ใกล้ก็ตาม โดยความไม่เที่ยง การกำหนดนี้ ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็นทุกข์ การกำหนดนี้ชื่อว่าสัมมสนญาณอย่างหนึ่ง กำหนดโดยความเป็นอนัตตา การกำหนดนี้ชื่อว่าสัมมสน

ญาณอย่างหนึ่ง (ขุ.ป. (บาลี) 31/48/55, ขุ.ป. (ไทย) 31/48/74-75, วิสุทธิ. (บาลี) 2/272, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1011-1012)

ใจความสำคัญของสัมมสนญาณ คือปัญญาที่พิจารณาเห็นรูปนามแล้วรู้เห็นพระไตรลักษณ์เป็นญาณที่ทำให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญาหยั่งรู้แจ้งในลักษณะของรูปและนามที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตาหรือปัญญาพิจารณาสภาวธรรมที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันทั้งหมดโดยรวมว่า เป็นไตรลักษณ์ไม่ใช่การกำหนดรู้ลักษณะพิเศษของรูปนามที่ละอย่างในปัจจุบันขณะเท่านั้น ยังมีชื่ออื่นอีก คือ

1. กลาปสัมมสนญาณ ญาณพิจารณาโดยความเป็นกลุ่ม มิได้หยั่งเห็นรูปนามที่ละอย่างเหมือนปัจจุญาณ คือญาณรู้เห็นโดยประจักษ์

- นยวิปัสสนา วิปัสสนาที่หยั่งเห็นโดยอาศัยนัยจากรูปนามที่ตนเห็นประจักษ์แล้ว (วิสุทธิ. (บาลี) 2/272, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1009).

- นยมนสิการ ความใส่ใจโดยอาศัยนัยจากรูปนามที่ตนเห็นประจักษ์แล้ว (อภิ.สง.อ. (บาลี) 2/285.)

- นยทัสสนะ การรู้เห็นโดยอาศัยนัยจากรูปนามที่ตนเห็นประจักษ์แล้ว (อภิ.สง.อ. (บาลี) 2/286)

นอกจากนี้ สัมมสนญาณ ยังเป็นญาณที่สามารถรู้เห็นรวมกันทั้ง 5 ชั้นว่า รูปนามที่เป็นอดีต อนาคต ปัจจุบัน รูปนามภายในภายนอก รูปนามที่หยาบ ละเอียด รูปนามที่เลว ประณีต รูปนามที่ไกลใกล้ ล้วนแต่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งสิ้น การพิจารณา 3 วาระ คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตนในนามชั้น 4 ทวาร 6 อารมณ 6 วิญญาณ 6 ผัสสะ 6 เวทนา 6 ตัณหา 6 วิทก 6 วิจาร 6 ชาติ 6 กสิน 10 โภจนาส 32 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทรีย์ 22 ธาตุ 3 (กามธาตุรูปธาตุและอรุธาตุ) ภพ 3 (กามภพ รูปภพ และอรุภพ) ภพ 3 อีกอย่างหนึ่ง (สัญญาภพ อสัญญาภพและเนวสัญญาภพ) ภพ 3 อีกอย่างหนึ่ง (เอกโวการภพ จตุโวการภพ และปัญจโวการภพ) รูปฌาน 4 อัปปมัญญา 4 อรูปสมาบัติ 4 ปฏิจจสมุปบาท 12 (วิ.ม. (บาลี) 4/20/17, วิ.ม. (ไทย) 4/20/27).

2. อัธธานสัมมสนนัย พิจารณารูปนามตั้งแต่เป็นเด็กๆ จนมาถึงปัจจุบันนี้ว่า รูปนามอดีตไม่ใช่ปัจจุบัน ปัจจุบันไม่เป็นอนาคต ภายในไม่เป็นภายนอก รูปนามอดีตก็ดับไปในอดีต ปัจจุบันก็ดับไปในปัจจุบัน รูปนามในปัจจุบันไม่เกิดในภพหน้า แต่มีปัจจัยสืบเนื่องกันอยู่

3. สันตติสัมมสนนัย พิจารณาความสืบทอดของรูปนาม เช่น รูปเย็นหายไปรูปร้อนเกิดขึ้นรูปร้อนหายไป รูปเย็นเกิดขึ้น รูปนั่งหายไป รูปยืนเกิดขึ้น รูปยืนหายไป รูปนั่งเกิดขึ้น เป็นต้น ย่อมหมุนเวียนเปลี่ยนแปรสืบทอดกันอยู่อย่างนี้ตลอดไป ดังนั้น รูปนามจึงเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

4. ขณสัมมสนนัย พิจารณาเห็นความเป็นไปของรูปนามชั่วขณะหนึ่งๆ คือ พิจารณาเห็นความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของรูปนาม

4. อุทยัพพญาณ ญาณที่หยั่งรู้ความเกิดดับของรูปนาม

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 6) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค อุทยัพพญาณ มีความหมายดังที่ท่านพระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า

ปัญญาในการพิจารณาเห็นความแปรผันแห่งธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจุบัน ชื่อว่า อุทฺธัพพญาณปัสสนาญาณ เป็นอย่างไร คือรูปที่เกิดขึ้นแล้วเป็นปัจจุบัน ลักษณะความบังเกิดแห่งรูปนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น ลักษณะความแปรผันไป (แห่งรูปนั้น) ชื่อว่าความเสื่อม ปัญญาที่พิจารณาเห็นดังนี้ ชื่อว่าอนุปัสสนาญาณ (ขุ.ป. (บาลี) 31/49/56, ขุ.ป. (ไทย) 31/49/77.)

สาระสำคัญของญาณนี้ก็คือ มีสภาวะลักษณะ รูปที่กำลังเกิดขึ้น ชื่อว่ารูปปัจจุบัน ลักษณะเกิดขึ้นของรูปปัจจุบันนั้น ชื่อว่าความเกิดขึ้น(อุทฺธะ) ลักษณะความแปรปรวน ชื่อว่า ความดับไป (วยะ) และการรู้เห็นความเกิดขึ้นและความดับไป จึงชื่อว่าอุทฺธัพพญาณ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ญาณช่วงที่ 1 เป็นญาณระดับอ่อน (ตรฺณะ) มีวิปัสสนูปกิเลสเกิดปะปนอยู่ในช่วงที่ 2 เป็นญาณระดับแก่(พลวะ) มีปัญญาที่เห็นความเกิดดับของรูปนามผ่านอุปสรรคอันตราย คือผ่านวิปัสสนูปกิเลสไปได้ ดำเนินไปตามมคคปฏิบัติโดยตรง โดยพิจารณาเห็นความเกิดดับต่อไป (วิสุทฺธิ. (บาลี) 2/304, วิสุทฺธิ. (ไทย) 2/1072)

ตรฺณอุทฺธัพพญาณ คืออุทฺธัพพญาณในระดับอ่อน ผู้ปฏิบัติจะกำหนดรู้สภาวะต่างๆ ของรูปนามแล้วเห็นชัดว่า สภาวะดับหายไปเร็วขึ้นกว่าเดิม แม้แต่เวทนาที่เกิดขึ้น เมื่อกำหนดไปก็หายเร็วขึ้น สภาวะจิตก็เป็นสมาธิที่ดี ในญาณระดับนี้ ผู้ปฏิบัติมักจะเห็นสภาวะที่แปลกๆ มีภาพปรากฏให้เห็น มีแสงสว่างเข้ามาปรากฏอยู่บ่อยๆ (โอภาส) เนื่องจากผู้ปฏิบัติไม่เคยเห็นแสงสว่างเช่นนี้มาก่อน ก็อาจจะเอาใจใส่ดู หรืออาจจะเข้าใจผิดว่า ตนเองได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน ก็เป็นได้ ภาวะเช่นนี้เรียกว่า วิปัสสนูปกิเลส ซึ่งเป็นเหตุให้วิปัสสนาเศร้าหมอง วิปัสสนูปกิเลส มี 10 อย่างคือ แสงสว่าง (โอภาส) ความรู้ (ญาณ) ความเอิบอิ่มใจ (ปีติ) ความสงบ (ปัสสัทธิ) ความสุข (สุข) ความน้อมใจเชื่อ (อริโมกข์) ความเพียร (ปักคาหะ) การตั้งสติไว้(อุปปัณฺณะ) ความวางเฉย (อุเบกขา) และความใคร่ (นิกันติ) ดังนั้น ในวิสุทฺธิฎฺฐิกาพระภิกษุจารย์จึงอธิบายว่า “พึงกระทำความใส่ใจการรู้เห็นความเกิดดับของสภาวะธรรมที่เป็นสันตติปัจจุบันหรือขณะปัจจุบัน ไม่พึงกระทำความใส่ใจ การรู้เห็นการเกิดดับของสภาวะธรรมที่เป็นอดีตหรืออนาคต” (วิสุทฺธิ.ฎฺฐิกา (บาลี) 2/463)

ความข้างต้นอธิบายว่า รูปที่กำลังเกิดขึ้นจริงในปัจจุบัน นั้นเป็นปัจจุบันที่ประกอบด้วยความเกิดขึ้น(อุปปาปาหะ) ความตั้งอยู่ฐิติ และความดับไป(ภังคะ) ไม่ใช่สันตติปัจจุบัน คือปัจจุบันที่ต่อเนื่องจากอดีตที่เพ็งดับไป หรืออัตราปัจจุบัน คือ ปัจจุบันโดยระยะกาล แต่บุคคลจะสามารถรู้เห็นความเกิดดับของรูปนามโดยสันตติปัจจุบันกาลในเวลาเริ่มเกิดอุทฺธัพพญาณ ต่อเมื่อญาณนี้แก่กล้าแล้วจึงจะสามารถรู้เห็นความเกิดดับโดยขณะปัจจุบันได้ บุคคลที่รู้เห็นความเกิดดับ ของรูปนาม โดยประจักษ์ในขณะปัจจุบันรูปนามที่เกิดดับอย่างรวดเร็วนี้ ก่อนที่รูปนามจะเกิดขึ้นก็ได้มีอยู่ในที่ใด แม้เมื่อรูปนามเกิดขึ้นแล้วก็ได้เกิดมาจากที่ใด แม้เมื่อรูปนามกำลังดับก็หาไปสู่สถานที่ใดไม่ แม้เมื่อรูปนามดับไป ก็ได้ตั้งอยู่สถานที่แห่งใด เป็นสภาวะที่เกิดขึ้นตามปัจจัยและดับไปเอง ณ ตรงเองและรู้เห็นต่างไปจากเวลาก่อนปฏิบัติธรรมที่เข้าใจผิดว่ารูปเที่ยงโดยปราศจากความดับไป เช่นมือที่คู่เข้ามาเป็นมือของตนในขณะที่ก่อนจะคู่ ขณะคู่ และขณะคู่เข้ามาแล้ว แม้สภาวะพอง ยุบ นิ่ง ยก ย่างเหยียบ และสภาวะที่เห็นเป็นต้นเช่นเดียวกัน การรู้เห็นการเกิดดับอย่างรวดเร็วนี้เป็นลักษณะของอุทฺธัพพญาณที่แก่กล้า รูปที่ปรากฏทางร่างกายขณะพองยุบนั่งเดิน เหยียด คู้ ฯลฯ เป็นรูปปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นจริงๆ ขณะเริ่มเกิดขึ้นของรูปเหล่านี้ ชื่อว่า อุทฺธะ(ความเกิดขึ้น) ขณะหมดสิ้นไปชื่อว่า วยะ (ความดับไป) รวมสองบทเป็นอุทฺธัพพะ อุทฺธัพพญาณ คือการรู้เห็นเบื้องต้น

และที่สุดของรูปแต่ละอย่างโดยไม่ปะปนกัน โดยเริ่มรู้เห็นความเกิดดับของรูปที่ต่อเนื่องเป็นสันตติ ปัจจุบันเมื่อญาณนี้แก่กล้า ผู้ปฏิบัติย่อมรู้เห็นความเกิดดับอย่างรวดเร็วของรูปที่เป็นขณะปัจจุบัน โดยประจักษ์ว่าสภาวะพอง ยุบ นิ่ง เดิน เหยียด คู้ เคลื่อนไหว ฯลฯ เกิดดับเร็วมาก แต่ไม่สามารถบริการรรมให้ทันความเกิดดับที่ปรากฏในปัจจุบันขณะได้ นอกจากนี้ การรู้เห็นการเกิดขึ้นและดับไปของเวทนาเป็นต้นจัดเป็นอุทยัพพญาณเช่นกัน (ขุ.ป. (บาลี) 31/7/317)

5. ภังคญาณ ญาณที่ยังรู้ความดับไปของรูปนาม

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 7 ของญาณ 73) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ขุ.ป. (บาลี) 31/51/57, ขุ.ป. (ไทย) 31/51/82-83) สารสำคัญของญาณนี้ โดยย่อก็คือ การพิจารณาเห็นความเกิดดับของรูปนามอย่างเดี่ยวแล้วพ้นจากอุปกิเลสแล้ว (วิสุทธิ. (บาลี) 2/313-317, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1074-1081) ชื่อว่าวิปัสสนาญาณ โดยพิจารณาความไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ความเป็นอนัตตา แล้วเบื่อหน่ายคลายกำหนดไม่ยึดถือ ดังที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า

ปัญญาในการพิจารณาอารมณ์แล้วพิจารณาเห็นความดับ ชื่อว่าวิปัสสนาญาณ... คือพิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง ไม่พิจารณาเห็นโดยความเที่ยง พิจารณาเห็นโดยความเป็นทุกข์ ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นสุข พิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตา ไม่พิจารณาเห็นโดยความเป็นอัตตา ย่อมเบื่อหน่าย ไม่ยินดีย่อมคลายกำหนด ไม่กำหนด ย่อมทำราคะให้ดับ ไม่ให้เกิด ย่อมสละคืน ไม่ยึดถือขุ.ป. (บาลี) (31/51/57, ขุ.ป. (ไทย) 31/51/82)

สรุปว่า ภังคญาณ เป็นญาณที่รู้ว่าอารมณ์และจิตที่กำหนดได้ดับหายไปพร้อมๆ กัน ทุกครั้งที่กำหนดนั้น คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นเฉพาะความดับไปของรูปนามอารมณ์ที่เป็นบัญญัติหายไป จะทำให้ผู้ปฏิบัติ เห็นอารมณ์ที่เป็นปรมาตมชัดเจนขึ้น ทำให้ละสัสสตทักขิ เห็นผิดว่าเที่ยง เป็นปหานปริยญา

6. ภยญาณ ญาณที่ยังรู้นามว่า เป็นของน่ากลัว

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 8 ของญาณ 73) บ้างก็เรียกว่า ภยตูปัญฐานญาณ คือ อาทินวญาณ ซึ่งเป็นญาณที่รวม 6 7 และ 8 ของวิปัสสนาญาณ 16 ไว้ด้วยกัน ดังที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่า “ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัย ชื่อว่าอาทินวญาณ”(ขุ.ป. (บาลี) 31/53/60, ขุ.ป. (ไทย) 31/53/84-86.92) ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาได้แยกแสดง ภยญาณ ไว้เป็นญาณแรกใน 3 ญาณ ของอาทินวญาณ (ขุ.ป.อ. (บาลี) 68/56) และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค (วิสุทธิ. (บาลี) 2/319, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1081) ก็เช่นกัน

สาระสำคัญของญาณนี้ คือปัญญาที่กำหนดจนรู้เห็นว่า รูปนามนี้เป็นภัย เป็นที่น่ากลัวเหมือนคนกลัวสัตว์ร้าย เช่น เสือ เป็นต้น ดังที่ท่านพระพุทธโฆสเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

“เมื่อผู้ปฏิบัติธรรมเห็นอยู่ว่า สังขารที่เป็นอดีตได้ดับไปแล้ว ที่เป็นปัจจุบันกำลังดับอยู่ ถึงแม้สังขารที่เกิดขึ้นในอนาคตก็จักดับไป ญาณนี้ชื่อว่า ภยญาณที่เห็นประจักษ์ว่า น่ากลัวย่อมเกิดขึ้น ณ ตรงนี้”วิสุทธิ. (บาลี) 2/319-320, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1081-1084

ผู้ปฏิบัติมักเห็นสภาพของร่างกายที่มีแต่เพียงกระดูกขาวโพลน กระบอกลดลงไป น่าเกลียดน่ากลัวยิ่งนักจนเกิดความรู้สึกว่าไม่อยากได้รูปนามอีกต่อไป เพราะถ้าได้มาอีกรูปนามก็จะตกอยู่ในสภาพเช่นนี้อีกต่อไป เพราะรู้ว่า ทุกครั้งที่กำหนดนั้นมีแต่ดับหายไป น่าสะพรึงกลัว คือปัญหาที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นของน่ากลัว เกิดปัญญาารู้แจ้งว่า รูปและนามนี้เป็นภัย จึงละสขะโยกย สัญญาสัญญาที่ไม่แจ้งในภัย เป็นปหานปริญา

สรุปว่า ภัยญาณ คือญาณที่รู้ว่า รูปนามน่าสะพรึงกลัว เพราะพิจารณาเห็นรูปนามในอดีตดับไปแล้ว ในปัจจุบันกำลังเกิดขึ้น และในอนาคตก็จักดับไป เป็นของน่ากลัว

7. อาทีนวญาณ ญาณที่หยั่งรู้รูปนามว่าเป็นของมีแต่โทษ

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 8 ของญาณ 73) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ขุ.ป. (บาลี) 31/53/60, ขุ.ป. (ไทย) 31/53/84-86. ขุ.ป.อ. (บาลี) 68/56.วิสุทธิ. (บาลี) 2/322, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1084-1089) ดังกล่าวแล้วในภยญาณสาระสำคัญของญาณนี้ คือ ปัญญาพิจารณาเห็นทุกขโทษของรูปนาม

ดังที่พระสารีบุตรเถระกล่าวไว้ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรคว่าปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความเกิดขึ้นเป็นภัย” ชื่อว่าอาทีนวญาณ... “ความเป็นไปเป็นภัย”... “นิमितเป็นภัย” “กรรมเป็นเครื่องประมวลมาเป็นภัย”... “ปฏิสนธิเป็นภัย”... “คติเป็นภัย”... “ความบังเกิดเป็นภัย”... “ความอุปบัติเป็นภัย”... “ความเกิดเป็นภัย”... “ความแก่เป็นภัย”... “ความเจ็บไข้เป็นภัย”... “ความตายเป็นภัย”... “ความเศร้าโศกเป็นภัย”... “ความรำพันเป็นภัย”... ปัญญาในการ (เห็นสังขาร) ปรากฏโดยความเป็นภัยว่า “ความคับแค้นใจเป็นภัย” ชื่อว่าอาทีนวญาณ (ขุ.ป. (บาลี) 31/53/60, ขุ.ป. (ไทย) 31/53/84.)

อาทีนวญาณ เป็นญาณที่หยั่งรู้รูปนามว่า เป็นของมีแต่โทษ ลักษณะดังนี้ คือ (1) ความเกิดขึ้นของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว เป็นอาทีนวญาณ (2) ความดำเนินไปของรูปนามเป็นสิ่งน่ากลัว (3) ความเกิดขึ้นของนิमित (สังขารรูปนาม) เป็นสิ่งน่ากลัว (4) ความขวนขวายของรูปนาม (กุศลและอกุศล) เป็นสิ่งน่ากลัว เป็นอาทีนวญาณ (5) ความเกิดใหม่ของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (6) ภพที่เกิดขึ้นของรูปนาม (ภพที่ไปเกิดของความเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา และพรหม) เป็นสิ่งน่ากลัว (7) ความบังเกิดขึ้นของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (8) ความเข้าถึงเหตุของรูปนามเป็นสิ่งน่ากลัว (9) ความแก่ของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (10) ความเจ็บไข้ของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (11) ความตายของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (12) ความเศร้าโศกของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (13) ความคร่ำครวญของรูปนาม เป็นสิ่งน่ากลัว (14) ความคับแค้นใจที่เกิดขึ้นของรูปนามเป็นสิ่งน่ากลัวเป็นอาทีนวญาณ

ปัญญาในความปรากฏโดยความน่ากลัว คือ (1) ความเกิดขึ้นของรูปนามเป็นทุกข์ เป็นอาทีนวญาณ (2) ความดำเนินไปของรูปนามเป็นทุกข์ (3) ความเกิดขึ้นของนิमित (สังขารรูปนาม) เป็นทุกข์ (4) ความขวนขวายของรูปนาม (กุศลและอกุศล) เป็นทุกข์ (5) ความเกิดใหม่ของรูปนามเป็นทุกข์ (6) ภพที่เกิดขึ้นของรูปนาม (ภพที่ไปเกิดของความเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา และพรหม) เป็นทุกข์ (7) ความบังเกิดขึ้นของรูปนาม เป็นทุกข์ (8) ความเข้าถึงเหตุของรูปนามเป็นทุกข์ (9) ความแก่ของรูปนาม เป็นทุกข์ (10) ความเจ็บไข้ของรูปนาม เป็นทุกข์ (11) ความตายของรูปนาม เป็นทุกข์ (12) ความเศร้าโศกของรูปนาม เป็นทุกข์ (13) ความคร่ำครวญของรูปนาม เป็นทุกข์

และ (14) ความคับแค้นใจที่เกิดขึ้นของรูปนามเป็นทุกข์เป็นอาทินวญาณปัญญาในความปรากฏโดยความน่ากลัว คือ (1) การเกิดขึ้นของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (2) ความดำเนินไปของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (3) การเกิดขึ้นของนิมิต (สังขารรูปนาม) เป็นการเจือด้วยอามิส (4) ความขวนขวายของรูปนาม (กุศลและอกุศล) เป็นการเจือด้วยอามิส (5) การเกิดใหม่ของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (6) ภาพที่เกิดขึ้นของรูปนาม (ภาพที่ไปเกิดของความเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา และพรหม) เป็นการเจือด้วยอามิส (7) ความบังเกิดขึ้นของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (8) ความเข้าถึงเหตุของรูป เป็นการเจือด้วยอามิส (9) ความแก่ของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (10) ความเจ็บไข้ของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (11) ความตายของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (12) ความเศร้าโศกของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส (13) ความคร่ำครวญของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส และ (14) ความคับแค้นใจที่เกิดขึ้นของรูปนาม เป็นการเจือด้วยอามิส เป็นอาทินวญาณ (ขุ.ป. (บาลี) 31/53/61, ขุ.ป. (ไทย) 31/53/84-86)

สรุปว่า อาทินวญาณ ญาณที่พบเห็นแต่การดับอยู่ทุกครั้ง จินตารูปนามที่หายไปนั้นไม่ดี มีแต่โทษ คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็น ทุกข์ โทษ ของรูปนาม แล้วเกิดปัญญารู้แจ้งว่า รูปและนามนี้เป็นโทษ จึงละอัสสาสสัญญา สัญญาที่ยินดีเสีย จัดเป็นปหานปริยญา

8. นิพพิทาญาณ ญาณที่ยังรู้รูปนามว่าเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค (ญาณที่ 8 ของญาณ 73) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ขุ.ป.อ. (บาลี) 68/56, วิสุทธิ. (บาลี) 2/326, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1090-1091) ดังกล่าวแล้วในอาทินวญาณ

สาระสำคัญของญาณนี้ คือปัญญาที่รู้เห็นความเบื่อหน่ายในรูปนามที่ตนได้เห็นโทษ มาแล้วย่อมเกิดขึ้น ดังในธรรมบทมีพระพุทธวจนะแสดงว่า

สพเพ สงขารา อนิจจาติ ยทา ปญญา ย ปสสติ

อถ นิพพินติ ทุกเข เอส มคโค วิสุทธิยาติ

สพเพ สงขารา ทุกขาติ ยทา ปญญา ย ปสสติ

อถ นิพพินติ ทุกเข เอส มคโค วิสุทธิยาติ

เมื่อใดบุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า สังขารรูปนามทั้งปวง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เมื่อนั้นย่อมเกิดความเบื่อหน่าย นี่เป็นทางเพื่อความบริสุทธิ์คือนิพพาน (ขุ.ธ. (บาลี) 25/277/64, ขุ.ธ. (ไทย) 25/277/118)

อารมณ์ของนิพพิทาญาณ คือสภาวะที่เกิดอาการต่อเนื่องของการรู้ตามลำดับที่น่ากลัวเป็นทุกข์เจือด้วยอามิส และมีสภาพปรุงแต่งอยู่เป็นนิตย์มีสภาพน่ากลัว คือ (1) การเกิดขึ้น (ความเกิดรูปนาม (ชาติ) (2) ดำเนินไป (เหตุปัจจัย) (3) นิมิต (สังขาร) (4) ขวนขวาย (กุศลและอกุศล) และ (4) การเกิดใหม่ (ปฏิสนธิ)

เป็นอารมณ์นิมิตมีสภาพเป็นทุกข์ อันเป็นไปในกรรม 3 อย่าง คือ (1) กรรมวิภวัญญะ (2) กิเลสวิภวัญญะ (3) วิชาภวัญญะ เพราะสภาวะเหล่านี้เป็นภัยของรูปนาม คือ ทุกข์ทางกายละเอียดอันมีอารมณ์ที่เป็นไปในภูมิที่จะไปเกิดของรูปนาม ดังนี้ คือ (1) บังเกิด (2) เข้าถึง (3) เกิด (4) แก่ (5) เจ็บไข้ (6) ตาย (7) เศร้าโศก (8) คร่ำครวญ (9) คับแค้นใจ

เป็นคตินิยมที่เกิดขึ้นจากจิตที่เจือด้วยอามิสที่มีกิเลสเป็นตัวนำไปเกิด คือ (1) กามคุณ 5 (2) ตัณหา 3 (3) อุปาทาน 4 (4) อาหาร 4 และ (5) ทิฏฐิ 2 อันเป็นเหตุให้มีการปรุงแต่ง (สังขาร) รูปนามที่ตนมีอยู่ได้แก่อวิชชา ตัณหา อุปาทาน กรรม ที่เป็นสภาวะญาณของนิพพิทาญาณ คือ ความเบื่อหน่ายในรูปนาม แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ ตามขั้นของการรู้ตามความแก่กล้าของญาณ ดังนี้ คือ (1) ขั้นต้นเป็นภยญาณที่ยังเห็นในสังขารทั้งปวงว่าน่ากลัว (2) ขั้นกลางเป็นอาทิวญาณที่ยังเห็นในสภาพของความไม่เที่ยงว่า เพราะให้เห็นโทษในสังขาร (ที่เห็นที่น่ากลัว) (3) ขั้นปลายเป็นนิพพิทาญาณที่ยังเห็นสังขารทั้งปวงเป็นทุกข์เป็นโทษว่า เพราะบังเกิดความเบื่อหน่ายในสังขาร (ที่เห็นโทษแล้วนั้น) (ขุ.ป. (บาลี) 31/53/61, ขุ.ป. (ไทย) 31/53/84-86) ผู้ปฏิบัติจะรู้สึกเบื่อหน่ายต่อรูปนาม เป็นความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานล้วนๆ มิใช่เกิดขึ้นเพราะนึกคิดเอาเองสรุปว่า นิพพิทาญาณ คือ ญาณที่เห็นแต่ดับไปถาวรเดียว ทุกๆ ขณะที่กำหนด จะเกิดความเบื่อหน่ายในรูปนาม คือ ปัญญาที่พิจารณาเห็นรูปนามเป็นทุกข์ โทษ แล้วเกิดความเบื่อหน่ายจนละอภิสัตถ์สัญญา สัญญาที่พลัดพลินเสีย นิพพิทาญาณนี้จัดเป็นปหานปริยญา

9. มุญจิตกัมมตาญาณ ญาณที่ทำให้ผู้ปฏิบัติอยากหลุดพ้นจากรูปนาม

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 9 ของญาณ 73) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค (ขุ.ป.อ. (บาลี) 68/56.วิสุทธิ. (บาลี) 2/326, วิสุทธิ. (ไทย) 2/1090-1091)

สาระสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติอยากหลุดพ้นจากรูปนาม บางครั้ง ผู้ปฏิบัติเกิดอาการคันอย่างรุนแรง บางครั้งก็เกิดทุกขเวทนาอย่างแรงกล้า จนอยากหนีไปให้พ้นจากรูปนาม แต่ก็ไม่ได้หนีไปไหน ยังคงเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไปอีก

10. ปฏิสังขยาญาณ ญาณที่ยังรู้คอยทบทวนรูปนามว่าตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 9) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค สาระสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติได้เห็นไตรลักษณ์ชัดเจนที่สุดกว่าทุกญาณที่ผ่านมารู้ยิ่งรู้ไตรลักษณ์มีประโยชน์มาก เพื่อจะได้ยกลัดขึ้นสู่ไตรลักษณ์ต่อไป

11. สังขารเพกขาญาณ ญาณที่ยังรู้ความว่างเฉยในรูปนาม

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 9) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค สาระสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติจะมีจิตใจสงบว่างเฉยไม่มีทุกขเวทนามารบกวนและสามารถกำหนด สภาวะต่าง ๆ ได้ดียิ่ง ผู้ปฏิบัติได้เห็นคุณค่าของการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเป็นอย่างมาก

12. อนุโลมิกญาณ ญาณที่พิจารณารูปนามว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 41) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค สาระสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติจะพิจารณารูปนามว่า เป็นไตรลักษณ์ ตั้งแต่อุทัพพยานุปัสสนาญาณ (ญาณที่ 4) ถึงสังขารเพกขาญาณ (ญาณที่ 41) เหมือนพระมหากษัตริย์ทรงสดับการวินิจฉัยคดีของตุลาการ 8 ท่านแล้ว มีพระราชวินิจฉัยอนุโลมตามคำวินิจฉัยของตุลาการทั้ง 8 ท่านนั้น ดังนั้น สัจจานุโลมิกญาณ จึงตรงกับขันติญาณ (ญาณที่ 41) ในขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค ดังที่ท่านพระสารีบุตรนำธรรม 201 ประการ มาจำแนกเป็นขันติญาณเช่น รูปที่รู้ชัดโดยความ

ไม่เพียง รูปที่รู้ชัดโดยความเป็นทุกขรูปที่รู้ชัดโดยความเป็นอนัตตา รูปใดๆ ที่พระโยคาวจรรู้ชัดแล้ว รูปนั้นๆ พระโยคาวจรย่อมพอใจ เพราะฉะนั้นปัญญาที่รู้ชัด จึงชื่อว่า ชันติญาณ (ญาณในความพอใจ)

13. โคตรญาณ ญาณที่ข้ามเขตปุถุชน เข้าสู่เขตอริยชน

เมื่อว่าโดยชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 10) และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สารสำคัญของญาณนี้ก็คือ สภาวะจิตของผู้ปฏิบัติได้มีนิพพานเป็นอารมณ์ ข้ามพ้นโคตรปุถุชน บรรลุถึงอริยชน โดยไม่หวนกลับมาอีก ความจริงญาณนี้ แม้มีนิพพานเป็นอารมณ์ แต่ก็ไม่สามารถที่จะทำลายกิเลสได้หมด เปรียบเหมือนบุรุษที่มาเข้าเฝ้าพระราชา ได้เห็นพระราชา แล้วแต่ที่ไกล เมื่อมีคนมาถามว่า คุณได้เห็นพระราชาหรือยัง เขาก็ตอบว่า ยัง เพราะเขายังไม่ได้เข้าเฝ้า และทำกิจในราชสำนักได้เสร็จสิ้นฉับใดกันนั้น

14. มัคคญาณ ญาณที่ทำลายกิเลส

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 16) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค สารสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติได้เสวยนิพพานเป็นอารมณ์เป็นครั้งแรก เห็นแจ้งนิโรธด้วยปัญญาของตนเอง รูปนามดับไปในญาณนี้ หมดความสงสัยในพระรัตนตรัย โดยสิ้นเชิงมีศีล 5 มั่นคงเป็นนิจ กิเลสดับไปในญาณนี้ แม้มีโลภะ โทสะ โมหะ อยู่ แต่จางหายไปได้เร็ว พลันสามารถปิดอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด

15. ผลญาณ ญาณที่เกิดถัดจากมัคคญาณ

เมื่อว่าตามชื่อ ญาณนี้ปรากฏทั้งในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 12) และคัมภีร์วิสุทธิมรรค สารสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติถึงญาณนี้แม้กิเลสจะถูกประหารไปได้อย่างเด็ดขาดด้วยมัคคญาณ แต่อำนาจของกิเลสก็ยังเหลืออยู่เช่นเดียวกับที่เอาน้ำไปรดไธวันที่เหลืออยู่ในพื้นที่ไฟไหม้ แต่ไฟนั้นดับแล้ว การประหารกิเลสด้วยผลญาณก็มีนัยเช่นนี้

16. ปัจจเวกชนญาณ ญาณที่ย้อนกลับไปทบทวนมรรคผลนิพพานที่ตนได้บรรลุมา

เมื่อว่าโดยชื่อ ญาณนี้ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค (ญาณที่ 14) และในคัมภีร์วิสุทธิมรรค สารสำคัญของญาณนี้ก็คือ ผู้ปฏิบัติได้พิจารณากิเลสที่ตนละได้และที่ตนยังละไม่ได้สำหรับกิเลสที่ยังละไม่ได้ ผู้ปฏิบัติก็จะมุ่งหน้าเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อที่จะได้บรรลุคุณธรรมที่สูงขึ้นไป จนกว่าจะสำเร็จเป็นพระอรหันต์ (ขุ.ป. (บาลี) 31/1-121, ขุ.ป. (ไทย) 31/1-121/7-188, วิสุทธิ. (ไทย) 2/976-1071)

ญาณ 16 ประการนี้ ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ท่านพระสารีบุตรเถระเป็นผู้รู้พระพุทธรประสงค์จึงได้ตั้งชื่อญาณต่างๆ ดังที่กล่าวแล้ว ถึงแม้พระพุทธรองค์ไม่ได้ตรัสสอนลำดับญาณดังที่ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวไว้อย่างละเอียด แต่กระนั้นก็มีเนื้อหาในพระสูตรอีกมากมายที่พระพุทธรองค์ตรัสสอนไว้แต่อาจไม่มีชื่อเรียกโดยตรง เช่น ธรรมจักรกัปวัตตนสูตร และอนัตตลักขณสูตร เป็นต้น ดังนั้นเมื่อว่าโดยสรุปแล้ว ญาณ 16 (โสฬสญาณ) เป็นผลหรืออานิสงส์ของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานนั่นเอง

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อรพิน บุญแย้ม (2544) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการเข้ามาเที่ยวในวัดพระศรีสรรเพชญ์” จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีความสนใจและประทับใจในประวัติศาสตร์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ทางโบราณคดี และความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมของวัดพระศรีสรรเพชญ์ โดยส่วนใหญ่เป็นการเดินทางมาเที่ยวเป็นครั้งแรกซึ่งได้รู้จักวัดพระศรีสรรเพชญ์จากการแนะนำของเพื่อน พร้อมกันนี้นักท่องเที่ยวยังเห็นว่าการเดินทางมายังวัดพระศรีสรรเพชญ์สะดวกสบาย ซึ่งมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางไม่เกิน 500 บาท การใช้จ่ายในการท่องเที่ยวครั้งนี้ได้มุ่งเน้นใช้จ่ายค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ด ความคิดเห็นของผู้มาเที่ยวที่มีต่อวัดพระศรีสรรเพชญ์ สถานที่ท่องเที่ยวเป็นโบราณสถานที่มีความสำคัญเห็นด้วยมากที่สุด ในส่วนของขนาดของแผนผังปายประชาสัมพันธ์มีความคิดเห็นด้วยค่อนข้างมาก การประชาสัมพันธ์และการสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวจัดอยู่ในระดับความคิดเห็นด้วยค่อนข้างมาก ในส่วนของราคาบัตรเข้าชมก็จะอยู่ในราคาที่เหมาะสมไม่แพงเกินไปสำหรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ รวมถึงพนักงานขายบัตรและพนักงานรักษาความปลอดภัยก็มีมนุษยสัมพันธ์ในระดับความคิดเห็นค่อนข้างมาก พร้อมทั้งจะต้อนรับและบริการนักท่องเที่ยวด้วยความเต็มใจ ร้านขายของที่ระลึกและร้านอาหารประจำท้องถิ่นจัดอยู่ในชั้นความคิดเห็นที่ค่อนข้างมาก การเดินทางในการมาท่องเที่ยวถือว่ามีความสะดวกค่อนข้างมากเพราะอยู่ใกล้กับกรุงเทพฯสามารถเดินทางได้ทั้งทางรถยนต์และทางรถไฟ ซึ่งจัดอยู่ในระดับความคิดเห็นค่อนข้างดีมาก ในส่วนของบรรยากาศภายในวัดพระศรีสรรเพชญ์ก็ถือว่าร่มรื่น และสวยงามสร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยวมากพอสมควร และมีเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัย และเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากเพียงพอกับจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยว ซึ่งตรงจุดนี้ถือว่าเป็นตัวแปรสำคัญในการสร้างความสบายใจเกี่ยวกับชีวิต และทรัพย์สินของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ชื่น ศรีสวัสดิ์ และเกริกไกร แก้วล้วน (2550) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษาวัฒนธรรมของชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้และลาวใต้” ผลการวิจัยพบว่า 1. ชุมชนชาวกวยในเขตอีสานใต้ยังมีอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะในเขตพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี และบางส่วนของจังหวัดมหาสารคามรวมทั้งหมดประมาณ 474,486 คนโดยมีอยู่หนาแน่นในเขตพื้นที่จังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดสุรินทร์ส่วนในลาวใต้มีอยู่ประมาณ 45,498 คนส่วนใหญ่จะมีอยู่ในแขวงสาละวันและจำปาสักลักษณะเด่นของชุมชนดังกล่าวคือแนวคิดความเชื่อประเพณีวัฒนธรรมและการประกอบอาชีพเช่นการเลี้ยงช้างและการทอผ้า 2. ชุมชนชาวกวยทั้งในเขตอีสานใต้และลาวใต้มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในทางประวัติศาสตร์ทางชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมเนื่องจากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาในตระกูลมอญ-เขมรมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาร่วมกันโดยมีการอพยพมาจากภาคเหนือของประเทศอินเดียแถบเทือกเขาหิมาลัยด้วยกันเมื่อประมาณ 3,500 ปีก่อนและมีการกระจายกันอยู่ตามพื้นที่ต่างๆของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งในเขตอีสานใต้และลาวใต้ด้วย 3.แนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวกวยอาจทำได้โดยการสำรวจสภาพชุมชนที่มีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรมและขึ้นบัญชีไว้อย่างเป็นทางการเป็นระบบในรูปแบบของฐานข้อมูลในคอมพิวเตอร์และเผยแพร่ให้กับธุรกิจท่องเที่ยวโดยผ่านการประชุมสัมมนาในรูปของเอกสารแผ่นพับโปสเตอร์และอินเทอร์เน็ตได้รับรู้และเข้าใจในแนวทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่ง

จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งต่อนักท่องเที่ยวและแหล่งท่องเที่ยวในระยะยาว 4.แนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อการพึ่งพาในกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านสามารถทำได้โดยการประสานความร่วมมือกันระหว่างประเทศที่มีทรัพยากรท่องเที่ยวร่วมกันเช่นการอำนวยความสะดวกในการเดินทางโดยไม่ต้องมีวีซ่าระหว่างกันการให้ข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางทั้งของประเทศตนเองและประเทศเพื่อนบ้านที่มีแหล่งท่องเที่ยวในลักษณะเดียวกันและการใช้บัตรการเดินทางท่องเที่ยวร่วมกันของกลุ่มประเทศเพื่อนบ้าน

ทัศนัยวรรณ ดวงมาลา และคณะ (2550) ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง“กลยุทธ์การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้” ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวในสถานการณ์ปัจจุบันนี้โดยส่วนใหญ่จะใช้วิธีการโฆษณาเช่นแผ่นพับโบชัวร์การประชุมสัมมนาจะเป็นการที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดให้มีการแถลงข่าวหรือเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของทางจังหวัดได้จัดขึ้นการส่งเสริมการขายและการขายโดยพนักงานจะมีการใช้น้อยมากเพราะแหล่งท่องเที่ยวส่วนใหญ่อยู่ในความรับผิดชอบของหน่วยงานราชการในส่วนปัญหาอุปสรรคของการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้คือหน่วยงานที่รับผิดชอบแหล่งท่องเที่ยวมีหลายหน่วยงานทำให้ขาดการประสานงานที่ดีความไม่พร้อมและขาดศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวการที่ไม่มีความต่อเนื่องในการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวแม้กระทั่งชุมชนในท้องถิ่นไม่มีความรู้ความสามารถในการช่วยกันส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวบุคลากรในหน่วยงานและงบประมาณไม่เพียงพอกลยุทธ์ที่เหมาะสมกับการส่งเสริมการตลาดการท่องเที่ยวในกลุ่มจังหวัดอีสานใต้เป็นรูปแบบการส่งเสริมการตลาดท่องเที่ยวที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่จะเข้ามาท่องเที่ยวโดยเรียงจากมากไปน้อยคือ 1.การโฆษณา 2. การประชาสัมพันธ์ 3. การส่งเสริมการขาย 4. การขายโดยพนักงานแนวทางยุทธศาสตร์พึ่งพาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งการพัฒนาและจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่กลุ่มอีสานใต้สู่ความยั่งยืนโดยเชื่อมโยงกับกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านสามารถดำเนินการเป็นผลสำเร็วนั้นรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวแห่งใหม่ที่มีความพร้อมด้านบริการและกิจกรรมต่างๆรองรับนักท่องเที่ยวนอกจากนี้ควรใช้ศักยภาพด้านการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่แม้จะใช้ระยะเวลาพอสมควรแต่ก็ต้องทุ่มเทงบประมาณจำนวนมากทั้งยังไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนในท้องถิ่นซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนได้ในที่สุด

เอนก ชิตเกษร และพรพรรณ ชัยปิ่นชนะ(2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง โครงการวิจัยและพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว : กรณีศึกษา บ้านไร่ป่าคา ตำบลท่าตม อำเภอบำเหน็จ จังหวัดลำพูน ผลการศึกษวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวบ้านไร่ป่าคา สามารถเสริมสร้างพัฒนาบ้านไร่ป่าคา ให้เป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาด้านโคชาวลำพูน เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนที่มุ่งใช้กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาอย่างมีรูปแบบ โดยเริ่มจากการกำหนดกลุ่มที่เป็นทางการเพื่อทำหน้าที่จัดการการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาของหมู่บ้านในรูปแบบคณะกรรมการ กำหนดโครงสร้างการบริหารงาน การบรรยายลักษณะงาน นอกจากนั้นทำการกำหนดรูปแบบการจัดการ ได้แก่ การกำหนดวิธีการในการจัดสรรค่าตอบแทนให้แก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง การกำหนดรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการ การกำหนดกฎระเบียบต่างๆ การพัฒนาความพร้อมบุคลากรในชุมชนเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษา นอกจากนั้นได้ร่วมกัน

การกำหนดโปรแกรมและต้นทุนการท่องเที่ยว รวมทั้งการปรับปรุงทัศนและการประชาสัมพันธ์ หลากหลายรูปแบบไปยังกลุ่มลูกค้าเป้าหมาย

พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2554) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาและการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่า ทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสาร สถานที่ และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งที่นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา การเห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีล การเห็นคุณค่าของวัฒนธรรม ประเพณีชาวพุทธ และสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณี เป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ 4 ประเภท คือ 1) สื่อบุคคล 2) สื่อธรรมชาติ 3) สื่อประเพณีและกิจกรรม และ 4) สื่อมวลชน

รัชณี เพ็ชรช้าง (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน อำเภอลำปำ จังหวัดอุดรธานี” ผลการวิจัยพบว่า อุทยานแห่งชาติลำน้ำน่าน เป็นการจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นการศึกษาวิถีชีวิตและธรรมชาติ โดยได้รับความร่วมมือจากองค์กรท้องถิ่นและชุมชน และเน้นกิจกรรมที่หลากหลายให้เหมาะสมกับความต้องการ และวัยของนักท่องเที่ยว รวมทั้งได้เส้นทางท่องเที่ยวที่เอื้อประโยชน์กับทั้งสองหมู่บ้าน ที่มีการจัดการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์และแบบแพลอยน้ำอยู่แล้ว นอกจากนี้ยังมีการจัดเส้นทางท่องเที่ยวแบบไป-กลับหรือแบบ 2 วันพัก 1 คืน รวมทั้งเสริมความรู้ให้กับนักท่องเที่ยวโดยมีแหล่งเรียนรู้ เพื่อเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยว 3 แหล่งเรียนรู้

อภิวัฒน์ ปันทะธง และคณะ (2555) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย” ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนรอบอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย มีทั้งสิ้น 12 ชุมชนล้วนเป็นชุมชนประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และชุมชนซึ่งเป็นเจ้าขององค์ความรู้และเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกันในองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรม อันได้แก่ ภูเขาพระ ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือพื้นบ้าน ธรรมชาติและจักรวาล และประเพณีพิธีกรรม ร่วมกันในการพัฒนาชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จะสามารถให้นักท่องเที่ยวได้มีทางเลือกมากขึ้น

สรุป นักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างประเทศมีความสนใจและประทับใจในประวัติศาสตร์ ความรู้ทางประวัติศาสตร์ ทางโบราณคดีและความสวยงามทางด้านสถาปัตยกรรมศิลป์ของวัด การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีลักษณะโดดเด่น เผยแพร่ในระบบ อินเทอร์เน็ต อำนาจความสะดวกด้านข้อมูลข่าวสารแก่นักท่องเที่ยว รูปแบบการจัดการท่องเที่ยว สามารถเสริมสร้างและพัฒนารองรับการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาได้ รูปแบบและเครือข่ายการเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย นักท่องเที่ยวมีความสนใจเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักการ ทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนาแนะนำความรู้และรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ช่วยให้การกำหนดรูปแบบและกระบวนการ จัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมได้ชัดเจนขึ้น

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัย “รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานโดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1 วิธีการศึกษาวิจัย

โครงการวิจัยนี้ เป็นการวิจัยในเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยใช้วิธีวิทยาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) มีวิธีดำเนินการใน 6 รูปแบบ คือ

3.1.1 การศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ และการศึกษาข้อมูลภาคสนามของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1.2 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้บริหาร พระสงฆ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชนนักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

3.1.3 การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับพระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

3.1.4 การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณความคิดเห็นจากผู้บริหารหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

3.1.5 การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมกับหาแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และยืนยันความเป็นไปได้ของรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.1.6 การนำเสนอรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต่อเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.2 พื้นที่ศึกษา ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

3.2.1 พื้นที่ศึกษา เนื่องจากการเป็นนักศึกษาวิจัยในลักษณะของการส่งเสริมการเรียนรู้และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงกำหนดพื้นที่ในรูปแบบของพื้นที่กรณีศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีเกณฑ์ดังนี้

3.2.1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาเป็นวัดที่อยู่ในความสนใจของนักท่องเที่ยวมีความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมพุทธที่ส่งเสริมการเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยมีโครงการ/กิจกรรมที่แสดงถึงการส่งเสริมการเรียนรู้ทางพุทธธรรมแก่นักท่องเที่ยวที่เป็นรูปธรรม

3.2.1.2 แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธธรรมที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ มีความเชื่อมโยงกับเกจิอาจารย์มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน

3.2.1.3 แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้และกระบวนการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การส่งเสริมการเรียนรู้ของบุคคลและสังคม โดยมีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน และมีการดำเนินการเกี่ยวกับการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนด แหล่งท่องเที่ยวทางพระพุทธธรรมจำนวนวัด 20 วัด โดยจำแนกเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้

1) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ จำนวน 3 วัด ได้แก่

- 1.1) วัดพระธาตุพนม จ.นครพนม
- 1.2) วัดพระธาตุนาดูน จ.มหาสารคาม
- 1.3) วัดเขาพระอังคาร จ.บุรีรัมย์

2) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรมพุทธ โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมพุทธ เกจิอาจารย์ จำนวน 3 วัด ได้แก่

- 2.1) วัดอุดมคงคาศรีเขต จ.ขอนแก่น
- 2.2) วัดบ้านไร่ จ.นครราชสีมา
- 2.3) วัดช้างหมอบ จ.สุรินทร์

3) กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนา จำนวน 3 วัด ได้แก่

- 3.1) วัดโพธิ์สมภรณ์ จ.อุดรธานี
- 3.2) วัดป่าธรรมอุทยาน จ.ขอนแก่น
- 3.3) วัดศาลาลอย จ.นครราชสีมา

4) กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา จำนวน 11 วัด ได้แก่

- 4.1) วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร
- 4.2) วัดป่าโสมพนัส จ.สกลนคร
- 4.3) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จ.สกลนคร
- 4.4) วัดถ้ำกลองเพล จ.หนองบัวลำภู
- 4.5) วัดป่าภูไม้ขาว จ.มุกดาหาร

- 4.6) วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี
- 4.7) วัดคลองตาลอง จ.นครราชสีมา
- 4.8) วัดชัยภูมิพิทักษ์ จ.ชัยภูมิ
- 4.9) วัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ
- 4.10) วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์
- 4.11) วัดเขาจันทน์งาม จ.นครราชสีมา

3.2.2 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง คณะผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา โดยเป็นการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของผู้ประเดิมที่ศึกษา ดังนี้

ผู้บริหารแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธที่เป็นตัวแทนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ประกอบด้วย วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภูมิปัญญาชาวบ้านในชุมชน นักวิชาการ ผู้บริหารของการท่องเที่ยวภาครัฐและภาคเอกชน ประกอบด้วย แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม สมาคมมัคคุเทศก์ประจำจังหวัด บริษัทท่องเที่ยวเอกชน นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว สำนักงานพระพุทธศาสนาประจำจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตลอดจนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในจังหวัดทั้งภาครัฐและเอกชน โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่าง 2 ประเภท ได้แก่ 1. ประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก 2. ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง

3.2.2.1 ประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก ได้แก่ เจ้าอาวาส คณะสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ตัวแทนวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม การส่งเสริมการเรียนรู้จากแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เป็นกรณีศึกษา โดยจากการศึกษาในเบื้องต้นพบว่า แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่มีศักยภาพในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่ละสถานที่มีพระสงฆ์ และบุคคลผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวในมิติต่างๆ ประมาณวัดละ 5-10 รูป/คน ดังนั้น คณะผู้วิจัยจะใช้เป็นประชากรในการศึกษาทั้งหมด

ส่วนผู้ประกอบการนำเที่ยว ชุมชน ภาคเอกชน และตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ จะกำหนดกลุ่มประชากรรวม 50 คน/โครงการย่อย โดยการจัดประชุมสัมมนาร่วมกัน

3.2.2.2 ประชากรที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยว และผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมดังกล่าว เลือกแบบเจาะจงตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยเลือกนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน/โครงการ และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน/โครงการ รวมจำนวน 400 คน

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยประกอบด้วย

1. แบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว โดยมีประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น ข้อมูลพื้นฐาน พฤติกรรมนักท่องเที่ยว รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีประเด็นในด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว บุคลากร การให้บริการด้านการท่องเที่ยว ทรัพยากรการท่องเที่ยว เป็นต้น

2. แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ สำหรับคณะสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นที่สำคัญ เช่น รูปแบบ เส้นทางท่องเที่ยว อัตลักษณ์ และกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาระบบการจัดการทั่วไป เป็นต้น

3. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อวิเคราะห์การส่งเสริมการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัด ผลกระทบ ความสัมพันธ์กับการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจของชุมชน กระบวนการสื่อสารคุณค่าและแนวปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น รวมทั้งการค้นหารูปแบบและแนวทางการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวประเภทวัดที่เหมาะสม

4. การสังเกตการณ์จัดกิจกรรม เป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้บริหาร พระสงฆ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็น รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นต้น

5. การใช้เทคนิคการถ่ายภาพ การจัดแผนภูมิ/แผนภาพ เพื่อศึกษาแนวทางการจัดสภาพการณ์ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ และการเชื่อมโยงเครือข่ายการเรียนรู้ในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

3.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรม และการแสดงออกของฝ่ายต่างๆ ที่จะทำควบคู่กับการสัมภาษณ์พระสงฆ์ และเข้าร่วมกิจกรรมกับ ชุมชน นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงกระบวนการเสริมสร้างการเรียนรู้ กระบวนการพัฒนา จิตใจจากการฝึกปฏิบัติของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดทั้งในด้านพุทธศิลป์ คุณค่า สาระการเรียนรู้ และปฏิบัติตามหลักพุทธศาสนา เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ คณะผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) สำหรับ พระเถระผู้ใหญ่ นักวิชาการ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม กิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัด เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยว และเพื่อศึกษาถึงผลกระทบที่เกิดขึ้น เป็นต้น

3. การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศถึงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยว ทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยว ด้านบุคลากร ด้านการให้บริการด้านการท่องเที่ยว ด้านทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อส่งเสริมกระบวนการจัดการ เรียนรู้ที่เหมาะสมทั้งในด้านรูปธรรมหรือด้านพุทธศิลป์ (สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม) ความรู้เกี่ยวกับวัดและพระสงฆ์ ความรู้ด้านกิจกรรมและวัฒนธรรมประเพณีทางพระพุทธศาสนา และในดำนามธรรม คือ ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เส้นทางท่องเที่ยว การพัฒนา สังคม เป็นต้น

4. การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมมนาเชิงวิชาการเพื่อศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยว การจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว การสื่อสารเพื่อเสริมสร้างคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการสื่อสารคุณค่าทางพุทธธรรม และวิถีการปฏิบัติเกี่ยวกับการพัฒนาจิตใจตามหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนา รวมทั้งการเรียนรู้ในด้านสุนทรียศาสตร์ที่เชื่อมโยงกับชีวิตและการปฏิบัติเพื่อความเจริญด้านจิตใจและปัญญา

5. การสังเกตและการใช้เทคนิคการถ่ายภาพเพื่อศึกษาแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ของแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในประเทศไทย โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยง ความรู้ และกระบวนการเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธหรือการเรียนรู้เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่การพัฒนาจิตใจและปัญญา

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

เมื่อได้มีการศึกษาในพื้นที่วัดทั้ง 20 วัด การสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย และได้แบบสอบถามกลับคืนมาแล้ว ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ มุ่งเน้นการวิเคราะห์โดยการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิเคราะห์

1.1 แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นเอกลักษณ์ของตนตามคุณลักษณะและกิจกรรมการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมชาวพุทธท้องถิ่น

1.2 กระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นวงจรที่นำไปสู่การจัดการทางการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมอย่างเป็นระบบที่ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวตามศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

1.3 ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่มีชื่อเสียงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความร่วมมือระหว่างกันในการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

1.4 เครือข่ายมีการเลือกรูปแบบแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่สามารถสร้างแรงดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยวได้และนำไปสู่กระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมอย่างเป็นระบบ

1.5 มีแผนการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดจากการวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่ตอบสนองความต้องการของผู้มีส่วนได้เสียจากแหล่งท่องเที่ยว

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ เน้นการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามที่ได้เก็บรวบรวมจากนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศจำนวน 400 คน ในแต่ละภูมิภาค โดยมีขั้นตอนการศึกษาวเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1) เลือกแบบสอบถามที่มีความสมบูรณ์ในการตอบไปวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูป SPSS/PC (Statistical Package for the Social Science)

2) แบบสอบถามตอนที่ 1 ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลพื้นฐานทั่วไป โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

3) แบบสอบถามตอนที่ 2 ซึ่งเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว โดยทำการวิเคราะห์โดยใช้วิธีหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ แล้วนำมาเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย

4) แบบสอบถามตอนที่ 3 ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยทำการวิเคราะห์โดยคำนวณหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ คะแนนเฉลี่ย ($\bar{x}$) ค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นรายชื่อและรายด้าน และเฉลี่ยรวมทุกด้าน โดยมีเกณฑ์ในการพิจารณาค่าเฉลี่ยของคะแนน เพื่อให้เห็นระดับของการกิจกรรมการท่องเที่ยวและการเรียนรู้ในแต่ละด้าน จากกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

โดยมีเกณฑ์ในการแปลผลคะแนนเป็นรายชื่อ ตั้งแต่ ๑ – ๕ คะแนน ดังนี้

น้อยที่สุด	เท่ากับ	1	คะแนน
น้อย	เท่ากับ	2	คะแนน
ปานกลาง	เท่ากับ	3	คะแนน
มาก	เท่ากับ	4	คะแนน
มากที่สุด	เท่ากับ	5	คะแนน

การแปลความหมายของเครื่องมือ มีวิธีการแปลความหมายข้อคำถาม เป็นการประเมินค่า (Rating Scale) มี 5 ระดับ และได้กำหนดระดับเกณฑ์ประเมิน ดังนี้

ค่าเฉลี่ย	1.00 - 1.50	= มีความเหมาะสมในระดับน้อยมาก
ค่าเฉลี่ย	1.51- 2.50	= มีความเหมาะสมในระดับน้อย
ค่าเฉลี่ย	2.51- 3.50	= มีความเหมาะสมในระดับปานกลาง
ค่าเฉลี่ย	3.51- 4.50	= มีความเหมาะสมในระดับมาก
ค่าเฉลี่ย	4.51- 5.00	= มีความเหมาะสมในระดับมากที่สุด

5) นำข้อมูลมาวิเคราะห์ทางสถิติเพื่อศึกษาค่าเป็นกลางทางสถิติ และเพื่อการวิเคราะห์ปัจจัยข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลกับ ข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว และรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

6) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลโดยการเชื่อมโยงแนวคิดทฤษฎีที่ได้กล่าวแล้ว เพื่อให้เห็นชุดความรู้ กระบวนการ และแนวทางการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวของวัด การใช้ค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และค่า S.D. ในการอธิบายข้อมูลทั่วไป

3.6 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

การนำเสนอข้อมูลจะอยู่ในลักษณะการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) ประกอบตารางและการพรรณนาความประกอบการบรรยายเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลพื้นฐานของนักท่องเที่ยว รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีรูปแบบและกระบวนการจัดการที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ที่เหมาะสมและเอื้อต่อการเรียนรู้ทางพุทธธรรมในท้องถิ่น ก่อให้เกิดรายได้แก่แหล่งท่องเที่ยว

เครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการร่วมมือในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในลักษณะเชื่อมโยงข้อมูลและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวระหว่างกันในกลุ่มสมาชิกเครือข่ายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3.7 สรุป

การศึกษาวิจัย “รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้วิธีการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างทั้งที่เป็นพระสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว/การเรียนรู้ภายในวัด ผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว และจากกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศรวมจำนวน 400 คนในแต่ละภูมิภาค โดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์ในเชิงลึก (In-depth Interviews) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Observations Participant) การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group) และการสัมภาษณ์เชิงวิชาการเป็นเครื่องมือในการศึกษา แล้วนำข้อมูลที่ได้จากกระบวนการวิจัยมาวิเคราะห์ด้วยสถิติพื้นฐาน เช่น การแจกแจงความถี่ การวัดแนวโน้มเข้าสู่ส่วนกลาง การหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ($\bar{x}$) และค่าเฉลี่ยเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) เป็นต้น เพื่ออธิบายข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา แล้วทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ในเชิงคุณภาพ เพื่ออธิบายผลการวิจัยตามที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์การวิจัย

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

บทนี้ เป็นผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ คือ เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเพื่อสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผลการศึกษาจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แนวคิดเกี่ยวกับรูปแบบ แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการจัดการ แนวคิดเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิและทฤษฎีภูมิ และการศึกษาข้อมูลภาคสนามของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสังเกตพฤติกรรมและการแสดงออกของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยทำควบคู่กับการสัมภาษณ์ผู้บริหาร พระสงฆ์ ภูมิปัญญาชาวบ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมกับชุมชน นักท่องเที่ยว เพื่อให้สามารถมองเห็นรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การใช้แบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณความคิดเห็นจากผู้บริหารหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมและนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การประชุมกลุ่มย่อย การสัมมนาเชิงวิชาการรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พร้อมกับหาแนวทางสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคและการนำเสนอรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต่อเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จากแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จำนวน 20 วัด นำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย ซึ่งคณะผู้วิจัย ได้กำหนดการนำเสนอไว้เป็น 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
2. สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.1 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม อาศัยแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นวัดในพระพุทธศาสนามีการปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติกรรมฐานลด-ละ-เลิกกิเลส ที่สร้างความเครียดแก่ผู้สะสมกิเลส ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐาน (การท่องเที่ยวแบบย่อยกิเลส) ทำจิตให้ปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่น ผ่อนคลายด้วยวิธีปฏิบัติกรรมฐาน อยู่ในสถานที่สงบ ได้รับอาหารที่เหมาะสม อากาศที่สดชื่น สนทนากับผู้มีจิตสงบ ซึ่งเป็นปัจจัยกระบวนการพื้นฐานนำพาบุคคลพ้นกองทุกข์

ความสำคัญการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน

การปฏิบัติกรรมฐาน (ชาวพุทธนิยมเรียกการปฏิบัติธรรม) ในพระพุทธศาสนาได้ระบุไว้ว่า การปฏิบัติกรรมฐาน ถือว่าเป็นการทำบุญอันสูงสุดที่จะนำมาซึ่งการบรรลุถึงนิพพานได้ โดยเจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกบรรพชาทรงปฏิบัติกรรมฐานและตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เข้าถึงพระนิพพาน พร้อมสอนปวงชนให้ตรัสรู้ตาม

เจ้าชายสิทธัตถะได้เสด็จออกบรรพชาแล้ว ทรงเรียนรู้การบำเพ็ญทุกรกิริยาเพื่อบรรลุนิพพานอยู่เป็นเวลาถึง 6 ปี ไม่สำเร็จ ต่อมาเรียนรู้สมถะกรรมฐานในสำนักพระดาบสที่มีชื่อเสียง 2 ท่านในสมัยนั้น ได้แก่ ครั้งแรก ทรงศึกษาในสำนักของอาศารดาบส กาลามโคตร จนได้บรรลุฌาน 4 คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌานและจตุตถฌาน และอรุณฌาน 3 คือ อากาสาัญญาตนฌาน วิญญาณัญญาตนฌาน และอาภิญญาตนฌาน ครั้งที่ สอง ทรงศึกษาในสำนักของ อุทกดาบสรามบุตร ได้บรรลุอรุณฌานที่ 4 เนวาสัญญานาสนัญญาตนฌาน เรียกว่าได้เรียนรู้จนหมดสำนักแล้ว พระองค์ทรงรู้ด้วยพระปัญญาว่า สมถะกรรมฐานได้ผลเพียงความสงบเท่านั้น

พระองค์จึงได้อำลาอาจารย์ทั้ง 2 ท่าน เพื่อออกมาแสวงหาธรรมที่ทำให้หลุดพ้นจากต้นเหตุของการติดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ทุกขคือการเกิด แก่ เจ็บ และตาย โดยลำพังพระองค์เอง ในขั้นแรกได้ทรงทรมานพระวรกายให้ลำบากที่เรียกว่า การบำเพ็ญทุกขกิริยา

พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญสมถภาวนาโดยวิธีกำหนดลมหายใจใน (อานาปารสติกภาวนา) เป็นอารมณ์ จนได้บรรลุอรุณฌาน 4 แล้วใช้เวลานั้นเป็นพื้นฐานเจริญขึ้นสู่วิปัสสนาภาวนาเป็นลำดับ แล้วด้วยพระปัญญาในที่สุดพระองค์ก็ทรงตรัสรู้บรรลุ พระอนุตร สัมมาสัมโพธิญาณ รู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเห็นเหตุแห่งการดับทุกข์ทั้งสิ้นทั้งปวง

พระพุทธเจ้าทรงสอนสมถะและวิปัสสนาภาวนาแก่พุทธสาวกมาโดยตลอด เป็นเวลา 45 ปี แม้กระทั่งในวาระสุดท้าย เมื่อจวนเสด็จดับขันธปรินิพพานก็ยังตรัสสอนแก่พระสุภทัช ซึ่งเป็นสาวกองค์สุดท้าย (ปัจฉิมสาวก) ให้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า วยธมมา สงฺขรา อปฺปมาเทน สมปาเทถ แปลว่า ภิกษุทั้งหลายสังสารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด ดังนี้ นี่เป็นวาระครั้งสุดท้ายของตถาคต

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธศาสนาที่ให้ผลบุญสูงสุดดับทุกข์ทางจิตและกายได้ อาศัยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การเจริญสติภาวนา วิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนี้

รูปแบบวิธีการนั่งสมาธิ

รูปแบบการนั่งสมาธิเป็นรูปแบบที่จัดขึ้นบริการแก่นักท่องเที่ยวทุกวัด เพียงแต่สถานที่จัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวที่นั่งสมาธิมีสภาพแตกต่างกันตามสภาพ ส่วนวิธีการนั่งสมาธิมีรูปแบบวิธีการพื้นฐานคล้ายกัน

- นั่งขัดสมาธิ โดยนั่งขาขวาทับขาซ้าย ถ้าเป็นหญิงจะพับขาก็ได้ตามแต่จะถนัด หากไม่สามารถนั่งขัดสมาธิจะใช้นั่งเก้าอี้แทนก็ได้

- เอามือขวาทับมือซ้ายนิ้วหัวแม่มือชนกัน

- ตั้งกายตรง ๆ ตั้งหน้าตรง ๆ หลังตาเบา ๆ เหมือนเรานอนหลับ หลับเปลือกตานอกลิ้มตาใน

รูปแบบวิธีการทำให้สงบ

คือพยายามสำรวจจิตของเรา พยายามนึกน้อมมาที่ตัวเอง เวลาเราหายใจเข้าเราก็นึก “พุท” เวลาหายใจออกเราก็นึกว่า “โธ” หรือหายใจเข้า “ยุบหนอ” หายใจออก “พองหนอ” แล้วแต่ว่าฝึกการทำสมาธิมาจากทางสายไหน (ซึ่งไม่ว่าสายไหนก็น้อมนำไปจุดหมายเดียวกัน นั่นคือการก่อให้เกิดสมาธิและจิตสงบนั่นเอง)

ประคองสติให้ติดต่อกัน นึกถึงแต่ตัวเอง พยายามมาให้จิตออกนอกกายนอกใจให้พิจารณาภายในตัวเองย้อนไปย้อนมา จนกว่าจิตของเราจะนิ่ง ไม่คิดถึงคนอื่น กล่าวคือให้ระลึกรู้อยู่ว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง พิจารณาอยู่ในกายอาการ 32 ของตัวเอง นึกถึงแต่อารมณ์ตัวเอง ขณะนั้น ให้นึกถึงแต่ปัจจุบัน ณ ตรงนั้น อย่าคิดว่าอดีตและอนาคตของตัวเอง อย่าให้จิตฟุ้ง ให้ระลึกรู้เสมอว่า เมื่อปัจจุบันคืออนาคตที่ดี ส่วนอดีตนั้นเราไม่สามารถย้อนเวลากลับไปแก้ไขได้ ระลึกรู้ และประคองจิตจนกว่าจะเข้าสู่ความสงบทางจิตได้ ซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงสมาธิได้เอง

รูปแบบวิธีการออกจากสมาธิ

เวลาออกจากทำสมาธิให้ค่อย ๆ ทำความรู้สึกตัว ให้สำรวจตัวเองทั้งหมด ทั้ง 32 อวัยวะ ค่อย ๆ นำจิตออกจากชั้นสมาธิ เมื่อรู้ตัวทั่วพร้อมแล้ว จึงค่อย ๆ เคลื่อนมือขวาวางที่หัวเขาด้านขวา แล้วก็เคลื่อนมือซ้ายวางที่หัวเขาด้านซ้าย

จากนั้นยกมือพนมมีอระหวางอก ตั้งสัจจะอธิษฐานทำใจของเราให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดีที่จะประพฤติปฏิบัติธรรมะตามคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป แล้งจึงตั้งใจแผ่เมตตาแบ่งบุญกุศลให้แก่เจ้ากรรมนายเวร บิดามารดา ครูอาจารย์ ปู่ย่าตายาย มิตรสหายทั้งหลายทั้งเก่าทั้งใหม่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกันทางกาย วาจา ใจทั้งชาตินี้ในชาติหน้าและชาติที่แล้ว ในทุก ๆ ชาติ รวมถึงพระอินทร์ พระพรหม พระยมบาล รุกขเทวดา เปเรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายทั้งปวงให้ช่วยมารับกุศลอันนี้พร้อมด้วยกันเทอญ

ประโยชน์จากการท่องเที่ยวปฏิบัติกรรมฐาน

กรรมฐานหรือกัมมัฏฐาน หมายถึง ฐานที่ตั้งแห่งการงาน โดยหมายเอาอุบายทางใจ ประกอบด้วย สมถกรรมฐานเป็นอุบายสงบใจ และวิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายทางปัญญา ซึ่งหมายรวมถึง การฝึกอบรมจิตใจให้สะอาด สว่าง สงบ ใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหา และพัฒนาจิตใจให้มั่นคง อยู่ในคุณความดีให้เกิดสันติสุขได้

ประโยชน์ของการปฏิบัติธรรมหรือเรียกว่าง่าย ๆ การทำสมาธินั้น ก่อให้เกิดประโยชน์หลายด้าน กล่าวโดยรวมได้ ดังนี้

1. ก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านอภิญญา : ทำให้บรรลุโสดาบันได้ภายใน 3-4 เดือน อันเป็นขั้นแรกที่จะนำไปสู่การเป็นพระอรหันต์และนำพาไปถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือ การหลุดพ้น ไม่เกิด แก่ เจ็บ ตายแล้วนั่นเอง

ทั้งนี้ การปฏิบัติธรรม จนได้อภิญญา ยังมีความหมายแฝงรวมถึง การมีความสามารถพิเศษเหนือสามัญชน อีกด้วย

2. ก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านศาสนา : กล่าวคือ การปฏิบัติธรรม เป็นการสืบสานพระธรรมอย่างถูกต้องเป็นอันดับหนึ่ง อันจะนำมาซึ่งการสืบทอดทางพระพุทธศาสนา เพื่อให้คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงมาแล้วกว่า 2,500 ปี ยังประโยชน์แก่พระพุทธศาสนิกชนต่อไป

3. ก่อให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน และบุคลิกภาพ : มีหลากหลายประการ แบ่งออกได้ดังนี้

ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

1. ทำให้เกิดปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องงาน ครอบครัว ความรัก สุขภาพ และอีกมากมาย

2. ทำให้มีสติ รู้จักเลือกและตัดสินใจได้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือเหตุการณ์ปัจจุบันทันด่วนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังรู้เท่าทันปรากฏการณ์และยับยั้งใจได้ดีเยี่ยม

3. ทำให้ใจสบาย ไม่เครียด มีความสุข ผ่องใส

4. ทำให้หายหวาดกลัว หายกระวนกระวาย และหายการวิตกกังวลโดยไม่จำเป็น

5. ทำให้นอนหลับง่าย ไม่ฝันร้าย สั่งตัวเองได้ว่าจะนอนเมื่อไร ตื่นเมื่อไรได้ เสมือนมีนาฬิกาปลุกอยู่ในตัวเอง

6. ทำให้จิตใจเข้มแข็ง มีความแน่วแน่ในจุดหมาย มีความใฝ่สัมฤทธิ์สูง ทำให้คิดสิ่งใดก็จะมุ่งมั่นปฏิบัติจนสำเร็จได้ อย่างไม่ยากเย็น

7. ทำให้มีประสิทธิภาพในการทำงานทำกิจกรรมต่าง ๆ สำเร็จด้วยดี

8. ทำให้ส่งเสริมสมรรถภาพของสมองช่วยให้เรียนหนังสือเก่งความจำดีเยี่ยม

9. ทำให้สุขภาพแข็งแรง เป็นยาอายุวัฒนะ ชะลอความ แก่ หรืออ่อนกว่าวัย และสามารถรักษาโรคบางอย่าง เช่น โคร่งเครียด โรคท้องผูก โรคความดันโลหิต โรคหืด หรือโรคกายจิตอย่างอื่นได้ (โรคกายจิต หมายถึง ไม่เป็นโรค แต่ใจคิดว่าเป็น คิดบ่อย ๆ เข้าก็เลยเป็นจริง ๆ หรือที่เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า โรคอุปทาน นั่นเอง

ประโยชน์ทางบุคลิกภาพ

1. มีบุคลิกหนักแน่น เข้มแข็ง

2. มีความสงบเยือกเย็น ไม่ฉุนเฉียวโกรธง่าย

3. มีความสุภาพ นุ่มนวล ท่าทีมีเมตตากรุณา

4. สดใจ สดชื่น เบิกบาน

5. สง่า งาม น่าเกรงขาม

6. มีความมั่นคงทางอารมณ์

7. กระฉับกระเฉง ไม่เซื่องซึม

การเตรียมตัวของนักท่องเที่ยวยุทธศาสตร์

คุณสมบัติของผู้ต้องการปฏิบัติธรรม

1. มีอายุตั้งแต่ 9 ปีขึ้นไป (ในแต่ละการอบรมฝึกปฏิบัติ อาจแบ่งอายุเพื่อการฝึกฝนที่ได้ประสิทธิภาพแก่ผู้ปฏิบัติเอง)

2. มีใจฝักใฝ่ในความสงบและเชื่อมั่นในพระธรรม

3. เป็นพุทธศาสนิกชน มีความระลึกในคำสอนของพระพุทธองค์

4. สามารถรักษาศีล 8 และอยู่ในกฎระเบียบได้เป็นอย่างดี

5. มีศรัทธาในการปฏิบัติธรรม ยินดีรับฟังและปฏิบัติตามวิธีที่วิปัสสนาจารย์แนะนำ

6. มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี พร้อมทั้งจะปฏิบัติธรรมได้ตลอดโครงการ

7. รักษากฎระเบียบปฏิบัติขณะฝึกได้เป็นอย่างดี

การเตรียมกาย วาจา ใจ

1. จัดการภารกิจหน้าที่การงานให้เสร็จเรียบร้อย เพื่อตัดความวิตกกังวลพร้อมปล่อยภารกิจงานทั้งหมด ตลอดจนตัดความวิตกกังวลในเรื่องการงาน ครอบครัวและเรื่องอื่น ๆ

2. วางฐานะ ตำแหน่งหน้าที่ไว้ที่บ้าน ไม่นำมาด้วย

3. หัดสวดมนต์ อาจมาน้อยตามแต่เราจะสวดได้

4. วางความรู้เดิมทั้งหมดไว้ก่อน ทำตนเป็นคนว่าง่าย

5. สำรวม กาย วาจา ใจ และประกอบสติให้พร้อมอยู่ในการฝึกปฏิบัติเท่านั้น เพื่อให้การปฏิบัติได้รับผลดีที่สุด

การเตรียมของใช้เพื่อมาฝึกปฏิบัติ

1. เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ควรจะหลวมสบาย ๆ ไม่คับรัดแน่นจนอึดอัด เป็นแบบเรียบ ๆ ขุดสีขาว ไม่มีลวดลาย

2. ควรเตรียมเสื้อผ้าชุดขาวสำหรับการฝึกปฏิบัติ หรือสวมใส่ตามสถานที่นั้น ๆ กำหนดทั้งนี้การแต่งกาย เพื่อแสดงความเคารพต่อพระพุทธ พระสงฆ์ และสถานที่ ผู้ปฏิบัติควรแต่งกาย ดังนี้

1. ผู้ชาย สวมเสื้อผ้าชุดสีขาว กางเกงขายาว

2. ผู้หญิง สวมเสื้อผ้าชุดขาว ผ้าถุงหรือกระโปรงยาว

3. เตรียมเสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มให้เพียงพอต่อการปฏิบัติตลอดโครงการ

4. เตรียมของใช้ส่วนตัวให้พร้อม เช่น สบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผ้าเช็ดตัว เป็นต้น

5. ยาประจำตัว รวมถึงยาที่จำเป็น เช่น ยาแก้ปวด เป็นต้น

ระเบียบการปฏิบัติธรรมและสนทนาธรรม

อาจมีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันในแต่ละสถานที่ปฏิบัติแต่โดยรวมเหมือนกัน ดังนี้

1. กรอกรับสมัครและปฏิบัติตามระเบียบการตามสถานที่ปฏิบัติ นั้น ๆ กำหนดไว้อย่างเคร่งครัด

2. ต้องรักษาเวลาที่สถานที่ปฏิบัติ นั้น ๆ ระบุไว้

3. จัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้มาเอง
4. ห้ามส่งเสียง และปิดเครื่องมือสื่อสารทุกชนิด
5. รับประทานอาหารได้ที่โรงทาน
6. รักษาความสะอาด ห้องน้ำ ห้องนอน โรงทาน อุโบสถ ภายในสถานที่ปฏิบัติ เพื่อ
บุญกุศลอันดีงามแก่ผู้ฝึกปฏิบัติตนเอง
7. งดการพูดคุยสนทนาในระหว่างการปฏิบัติธรรม
8. สักรวมกาย ให้อยู่ในอาการที่สงบอยู่เสมอ
9. งดใช้เครื่องมือสื่อสารทุกชนิด
10. งดสูบบุหรี่และสิ่งเสพติดทุกชนิด

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 20 วัดต้นแบบ

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้ง 20 วัด คณะผู้วิจัยได้นำกิจกรรมทางการท่องเที่ยวมากำหนดเป็นรูปแบบ และกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม พร้อมรวบรวมข้อมูลของรูปแบบและกิจกรรมนำเสนอในรายงานวิจัย มีดังนี้

1. กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบและกระบวนการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว เน้นเที่ยวชมความงดงามงานพุทธศิลป์อันเป็นถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นมามาเพื่อถวายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นักท่องเที่ยวสามารถชมงานศิลปะที่สร้างขึ้นประณีต วิจิตรบรรจง งดงาม อันเป็นศิลปวัฒนธรรมประจำชาติ ก่อให้เกิดความซาบซึ้งในงานพุทธศิลป์สร้างความเบิกบานใจ และการเที่ยวชมงานพุทธศิลป์เป็นเสมือนสะพานบุญนำความศรัทธาของนักท่องเที่ยวสู่บวรพุทธศาสนา ซึ่งงานพุทธศิลป์และวัดที่มีการสร้างพร้อมจัดกิจกรรมเชิงท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จำนวน 3 วัด ได้แก่

1) วัดพระธาตุพนม

วัดพระธาตุพนม วรมหาวิหาร เป็นวัดพระอารามหลวง ชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร ประดิษฐาน ณ ริมฝั่งแม่น้ำโขง ถนนชยางกูร บ้านธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม มีลักษณะเป็นเจดีย์รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสก่อด้วยอิฐ กว้างด้านละ 12.33 เมตร สูง 53.6 เมตร มีกำแพงล้อมองค์พระธาตุ 4 ชั้น องค์พระธาตุตั้งอยู่บนภูกำพร้า (เนินดินสูงจากพื้นธรรมดาประมาณ 3 เมตร) ภายในบริเวณมีบึงขนาดใหญ่เรียกว่าบึงธาตุพนม ในวันเพ็ญเดือน 3 ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 3 ของทุกปีจะมีงานประจำปีเพื่อเป็นการนมัสการพระธาตุพนม

ภาพที่ 4.1 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดพระธาตุพนม

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดพระธาตุพนม นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมความสวยงามขององค์พระธาตุพนมที่มีความสวยงามด้านงานพุทธศิลป์ที่มีการปรับปรุงก่อสร้างขึ้นใหม่ตามแบบเดิม ปัจจุบันพระธาตุพนมมีความสวยงามโดดเด่นเป็นต้นแบบพระธาตุในภาคอีสาน และนักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวเชิงสืบค้นประวัติการก่อสร้างพระธาตุพนมตามตำนานพระอัฐิธาตุ ภายในวัดมีเอกสารเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับวัดพระธาตุพนมแจกและจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว การเที่ยวชมนมัสการพระธาตุพนมสามารถเที่ยวชมได้ตลอดเวลา แต่การเข้าร่วมกิจกรรม นักท่องเที่ยวควรสืบค้นข้อมูลกิจกรรมและสอบถามช่วงเวลาของการให้บริการจากเจ้าหน้าที่และข้อมูลทางระบบออนไลน์

กิจกรรมเด่นของวัดพระธาตุพนม

งานนมัสการพระธาตุพนม ตรงกับขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 ถึง แรม 1 ค่ำ เดือน 3 รวม 9 วัน 9 คืน ร่วมชมขบวนแห่พิธีอัญเชิญพระอุทิศจากริมฝั่งแม่น้ำโขง ณ วัดพระธาตุพนม ช่วงการดำเนินกิจกรรมเวลาประมาณ 08.00 น. และพิธีเปิดงานเวลา 15.00 น. อีกทั้งระหว่างการเดินทาง กิจกรรมบูชาพระธาตุมีพิธีบูชาพระธาตุพนมหลายพิธีให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชม ได้แก่ พิธีรำบูชาพระธาตุ พิธีถวายข้าวพืชมงคล พิธีสรงน้ำพระอุทิศ พิธีห่มผ้าพระธาตุและเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุ เป็นต้น นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรม ชื่นชมพิธีกรรมและเวียนเทียนรอบองค์พระธาตุเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว นอกจากนี้กิจกรรมเด่นของวัดพระธาตุพนมนักท่องเที่ยวสามารถเลือกเที่ยวชมและร่วมงานกับวัดพระธาตุพนม ดังนี้

งานพระธาตุพนมรำลึกและมอบทุนการศึกษา แก่ผู้สอบได้บาลี ตรงกับวันที่ 11 สิงหาคม ของทุกปี

งานสัตตนาคร่ำลึก งานรำลึกถึงพยานาคทั้ง 7 ตน ที่ดูแลพระธาตุพนม ตรงกับขึ้น 5 ค่ำ เดือน 11

งานบูรพาจารย์รำลึก ทำบุญอุทิศให้อดีตเจ้าอาวาส และบูรพาจารย์ของวัดพระธาตุพนมตรงกับขึ้น 8 ค่ำ เดือน 11

วันมหาปวารณาออกพรรษา , รำบูชาพระธาตุพนม

2) วัดพระธาตุนาดูน

วัดพระธาตุนาดูน ตั้งอยู่ที่ตำบลนาดูน อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นปูชนียสถานที่สร้างขึ้นเพื่อสริมงคลแก่ภูมิภาค เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ งานพุทธศิลป์สันนิษฐานว่ามีอายุการสร้างช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 – 15 สมัยทวารวดี มีการขุดพบสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และดำเนินการก่อสร้างพระธาตุนาดูนขึ้นในพื้นที่ 902 ไร่ เพื่อเป็นศูนย์รวมศรัทธาของชาวพุทธในภาคอีสาน จึงเรียกขานว่าเป็น "พุทธมณฑลแห่งอีสาน" รอบองค์พระธาตุมีบริเวณกว้างขวาง จัดแต่งเป็นสวนรุกขชาติ ปลูกต้นไม้ในพุทธประวัติ นับเป็นสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาคู่บ้านคู่เมืองของชาวมหาสารคาม

ภาพที่ 4.2 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดพระธาตุนาดูน

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดพระธาตุนาดูน นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมความงามของพระธาตุนาดูนและสถานที่โดยรอบองค์พระธาตุนาดูน ได้แก่ สวนรุกขชาติ ต้นไม้ในพุทธประวัติ ช่วงกลางวันมีการจัดฉายภาพยนตร์แบบโบราณที่เรียกว่า “หนังกลางแปลง” เกิดจากการเข้ามากราบไหว้ขอพรจากองค์พระธาตุนาดูนและประสบความสำเร็จ จึงจัดจ้างภาพยนตร์มาฉายบูชาพระธาตุนาดูน สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยวในรูปแบบของการปฏิบัติธรรมหามาเป็นหมู่คณะควรติดต่อและประสานงานกับวัดพระธาตุนาดูน สำหรับผู้มีความประสงค์จะปฏิบัติธรรมจำนวนน้อยสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามสถานที่ที่เหมาะสม เช่น สวนป่ารุกขชาติ พิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี เป็นต้น

กิจกรรมเด่นของวัดพระธาตุนาดูน

การเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์นครจำปาศรี เป็นสถานที่จัดแสดงและเก็บรวบรวมรักษาโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และเป็นแหล่งข้อมูลอาณาจักรจำปาศรี นครโบราณสมัยทวารวดี อายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-16 โดยก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2543 ภายในบริเวณองค์พระบรมธาตุนาดูน (พุทธมณฑลอีสาน) ลักษณะเป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ 2 หลังเชื่อมต่อกัน ภายในมีการจัดแสดงเรื่องราวต่างๆ ผ่านสื่อวีดิทัศน์ โมเดลจำลอง และบอร์ดข้อมูล แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ 1) พุทธศาสนา : ศาสดาแห่งบุรพทิศ 2) พระบรมสารีริกธาตุ 3) การค้นพบที่ยิ่งใหญ่ที่นาดูน 4) พุทธมณฑล

อีสาน โดยมีสิ่งที่น่าสนใจคือส่วนที่ 3 ซึ่งมีการจัดแสดงเรื่องราวการค้นพบพระบรมสารีริกธาตุ ขนาดเท่าเมล็ดข้าวสารหัก วรรณะสีขาวขุนคล้ายแก้วมุกดา เมื่อปี พ.ศ. 2522 ในบริเวณเนินดินซึ่งแต่เดิมเป็นพระบรมธาตุเจดีย์โบราณสมัยทวารวดี องค์พระบรมสารีริกธาตุพบประดิษฐานในผอบทองคำ ผอบเงิน และผอบสำริดซ้อนกัน บรรจุภายในสถูปสำริด นอกจากนี้มีการจัดแสดงเรื่องพระพิมพ์ในประเทศไทย และพระพิมพ์กรุพระธาตุนาดูน ซึ่งเป็นพระพิมพ์ดินเผาสมัยทวารวดี สามารถจำแนกรูปแบบได้ถึง 39 พิมพ์ โดยมีการจัดทำหุ่นจำลองเนินโบราณสถาน และจัดแสดงผังตำแหน่งสถูปสำริด ประกอบวีดิทัศน์สรุปเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น โดยมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำและบริการนักท่องเที่ยว สำหรับกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าเที่ยวชมและร่วมกิจกรรมของวัดพระธาตุนาดูน เป็นการสักการะพระธาตุ โดยมีกิจกรรมรองรับนักท่องเที่ยวหลายรูปแบบ ได้แก่ การบูชาพระธาตุนาดูน การบำเพ็ญบุญ ตีคล้อยใหญ่ และเที่ยวชมเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน

3) วัดเขาพระอังคาร

วัดเขาพระอังคารเป็นวัดที่สร้างมานานในยุคที่ขอมเรืองอำนาจแล้วนี้ น่าจะสร้างในยุคเดียวกันกับปราสาทหินเขาพนมรุ้ง ส่วนสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่เห็นในวัดปัจจุบัน ส่วนใหญ่สร้างใหม่ทับของเก่า ตัววัดตั้งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3 ก.ม. ตั้งอยู่บนยอดเขาพระอังคารซึ่งสูงประมาณ 320 เมตรจากระดับน้ำทะเล มีโบสถ์ที่ประยุกต์จากสถาปัตยกรรมหลายสมัย ดูสวยงามแปลกตา เป็นวัดที่สวยงามใหญ่โตแห่งหนึ่งของบุรีรัมย์ มีโบสถ์ ศาลา และอาคารต่างๆ เป็นวัดที่สร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมสมัยต่างๆ หลายรูปแบบงดงาม แปลกตาและน่าสนใจยิ่ง ภายในโบสถ์มีภาพจิตรกรรมฝาผนังและเรื่องราวพุทธชาดกเป็นภาษาอังกฤษด้วย บริเวณวัดเป็นปากปล่องภูเขาไฟคาดว่าเคยเป็นที่ตั้งของโบราณสถานสมัยทวารวดีเพราะเสมาหินแกะสลักสมัยดังกล่าวหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก

ภาพที่ 4.3 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดเขาพระอังคาร

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดเขาพระอังคาร เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวชมความงามทางพุทธศิลป์และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาเชิงสืบเสาะตำนานพระอริยชาดก เชื่อมโยงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เส้นทางลุ่มน้ำมูลตั้งแต่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และพื้นที่ตอนล่างของอุบลราชธานี ซึ่งการเผยแผ่

พระพุทธศาสนาในภูมิภาคนี้มีความเชื่อมโยงกับการเมืองการปกครองและวัฒนธรรมจากประเทศกัมพูชา การชมและวิเคราะห์ใบเสมาที่มีอายุกว่า 2,000 ปี ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถ เป็นรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงสืบค้นที่ท้าทายความรู้ความสามารถของนักท่องเที่ยว อีกทั้งการท่องเที่ยวภายในวัดยังมีการเที่ยวชมเชิงนิเวศควบคู่ไปด้วย บางช่วงนักท่องเที่ยวจะพบชาวบ้านทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่นเข้ามาเก็บเห็ดภายในวัด ซึ่งกิจกรรมการเก็บเห็ดเป็นวิถีชีวิตของชาวอีสาน นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมสัมผัสวิถีชีวิตของชาวอีสานได้ สำหรับกิจกรรมที่ทางวัดจัดทำอย่างต่อเนื่องคือการเปิดเสียงบรรยายธรรม บริการนักท่องเที่ยวให้สนใจการเที่ยวชมควบคู่กับการปฏิบัติบูชา

กิจกรรมเด่นของวัดเขาพระอังคาร

เที่ยวชมสืบตำนานเขาพระอังคาร เที่ยวชมเชิงนิเวศทั้งภายในและรอบเขาพระอังคาร การค้นคว้าตำนานพระอัฐมคธาตุ ความเชื่อมโยงของเขพระอังคารและพระธาตุพนม วิเคราะห์ใบเสมาโบราณอายุกว่า 2,000 ปี ซึ่งนักท่องเที่ยวต้องค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมหลังจากเข้ามาท่องเที่ยวเขาพระอังคาร เพื่อเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวอารยธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนและอาหารปลอดสารพิษตามเส้นทางขึ้นเขาพระอังคาร

2. กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณี วัฒนธรรมพุทธ โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมพุทธ เกจิอาจารย์ เป็นการท่องเที่ยวกราบสักการบูชาเกจิอาจารย์ พระที่มี การจัดทำเหรียญ วัตถุมงคลหรือทรงคุณด้านการเป็นต้นแบบทางกรรมฐาน จำนวน 3 วัดได้แก่

1) วัดอุดมคงคาศรีเขต

หลวงปู่ผาง จิตตคฺตฺโต วัดอุดมคงคาศรีเขต (วัดดุน) ตำบลบ้านโคก อำเภอเมืองจาศรี จังหวัดขอนแก่น เป็นพระนักปฏิบัติที่มั่นคงอดทนเป็นเลิศรูปหนึ่ง ชอบทำมากกว่าพูด บทโอวาทเทศนาสั่งสอนต่างๆ จึงไม่ค่อยมี ท่านมีอุดมคติอยู่ว่า “มีชื่ออย่าอยากให้ปรากฏมีศบ่อยากให้ลือชา” แต่ก็พอสรุปโอวาทที่หลวงปู่เคยพร่ำสอนบรรดาลาสิกขี เช่น ศีลข้อห้าเป็นข้อที่หลวงปู่ย้ำเน้นตลอดมา หลวงปู่มักจะให้โอวาทให้พรว่า “อย่าสืเอาพระรัตนตรัยไปกินเหล้า เต๋อ”, ให้พากันวางความตายอย่าเสียดายความมั่งมี ตูพระไตรปิฎกอยู่ในกายของเรา ให้พากันกายเรือข้ามทะเลหลวงให้รอดฝั่งอย่าได้กลับมาวนเวียนอยู่กับวัฏสงสาร หากนักท่องเที่ยวส่วนมากเป็นกลุ่มเฉพาะสนใจปฏิบัติกรรมฐานและกลุ่มนักสะสมพระเครื่อง โดยเฉพาะผู้สนใจพระเครื่องจะเดินทางมาเที่ยวชมบูชาพระเครื่องทุกวัน

ภาพที่ 4.4 กิจกรรมการท่องเทียววัดอุดมคงคาศรีเขต

รูปแบบการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวภายในวัดอุดมคงคาศรีเขต เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสืบค้นเรียนรู้ด้านการปฏิบัติกรรมฐานตามแนวพระป่าที่หลวงปู่ผางได้ใช้วัดและสถานที่รอบวัดปฏิบัติกรรมฐาน โดยสามารถศึกษา สอบถามจากเจ้าอาวาสและบุคคลที่เกี่ยวข้องในชุมชน การสักการบูชาเจดีย์ชัยมงคล ชมพิพิธภัณฑ์หลวงปู่ผาง ซึ่งภายในบรรจุอัฐิธาตุ เกศา และพระพุทธรูปไม้ที่หลวงปู่ผางเคยบูชาอยู่ที่กุฏิของท่านอัฐิธาตุครูบาอาจารย์องค์อื่น ๆ

กิจกรรมเด่นของวัด

การสักการบูชาเจดีย์ชัยมงคล ชมอัฐบริขารภายในพิพิธภัณฑ์หลวงปู่ผาง พร้อมสักการบูชาอัฐิธาตุพระผู้ทรงคุณสายกรรมฐาน และเที่ยวชมสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติกรรมฐานที่หลวงปู่ผางเคยใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญเพียรภาวนาควบคู่กับการเที่ยวชมเชิงนิเวศ ก่อนเดินทางกลับสามารถเลือกบูชาเหรียญหลวงปู่ผางที่สร้างไว้แจกแก่ผู้ที่ให้การสนับสนุนอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาและสนับสนุนการสร้างสิ่งปลูกสร้างสาธารณประโยชน์ และผู้ที่ให้การสนับสนุนสิ่งปลูกสร้างภายในวัด สามารถขอรับเหรียญหลวงปู่ผางจากเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันได้

2) วัดบ้านไร่

วัดบ้านไร่ (วัดหลวงพ่อกุณ) ตั้งอยู่ใน ตำบลกุดพิมาน อำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา มีชื่อเสียงเนื่องจากพระเทพวิทยาคม (คูณ ปริสุทโธ) พระเกจิชื่อดัง เป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั้งประเทศ เป็นที่รู้จักของคนทั่วไป หลวงพ่อกุณเป็นพระชาวบ้านที่เข้าถึงมวลชนทุกระดับชั้น ด้วยท่านมีเมตตาตามหานิยาม มีวิธีการสั่งสอนที่ตรงไปตรงมาง่ายแก่การเข้าใจ โดยเฉพาะหลวงพ่อกุณเป็นพระสงฆ์ต้นแบบผู้ไม่หลงใหลในชื่อเสียงและลาภสักการะที่เกิดขึ้น ส่งผลให้ประชาชนมีความ

เลื่อมใสเข้าร่วมบริจาคทรัพย์สนับสนุนการนำทรัพย์ไปพัฒนาในด้านต่าง ๆ ในสังคม เช่น การสร้างโรงเรียน การสร้างโรงพยาบาล อุบัติภัตพระพุทธรศาสนา เป็นต้น แม้หลวงพ่อกุณจะมรณภาพแล้ว ชาวพุทธยังคงเดินทางมาท่องเที่ยวยังวัดบ้านไร่

ภาพที่ 4.5 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดบ้านไร่

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยววัดบ้านไร่ เป็นการเที่ยวชมความงามทางด้านพุทธศิลป์ที่แสดงมโนทัศน์ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาหลายแง่มุมในหอเทพวิทยาคม เฉลิมพระเกียรติ 84 พรรษา (อาคารปริสุทธปัญญา) ซึ่งเพิ่งสร้างเสร็จในปี 2554 ได้กลายจุดเด่นสำคัญของวัดบ้านไร่ ลักษณะเป็นอาคารประติมากรรมช้าง ตั้งอยู่บนพื้นที่บึงน้ำขนาด 30 ไร่ เป็นอาคารสูง 4 ชั้น รวมชั้นใต้ดิน (ชั้นบาดาล) 1 ชั้น โดยชั้นดาดฟ้าของอาคารเป็นรูปปั้นหลวงพ่อกุณและสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความสูงรวมแล้ว 42 เมตร อาคารตั้งอยู่บนลานทรงกลมมีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 65 เมตร ทำให้หอเทพวิทยาคม กลายเป็นพุทธสถานในนิกายเถรวาทที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย การอบรมฟังบรรยายธรรมจากเจ้าอาวาส และการบำเพ็ญบุญในรูปแบบต่าง ๆ ที่ทางวัดได้จัดไว้รองรับนักท่องเที่ยว พร้อมกับการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนที่นำมาจัดจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว

กิจกรรมเด่นของวัด

วัดบ้านไร่เน้นการบำเพ็ญบุญบริจาคทานสนับสนุนกิจกรรมของวัด บูชาเหรียญหลวงพ่อกุณรุ่นต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดแสดงและเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธาได้เลือกบูชาตามต้องการ และการเที่ยวชมความงามด้านพุทธศิลป์ภายในวัดที่แบ่งเป็นสัดส่วน ได้แก่ อุโบสถวัดบ้านไร่ รูปหล่อหลวงพ่อกุณองค์ใหญ่ หอเทพวิทยาคม การขึ้นชมธรรมชาติรอบวัด เป็นต้น อนึ่งหากนักท่องเที่ยวเดินทางมายังวัดบ้านไร่ไม่สะดวก แต่ต้องการสักการบูชาหลวงพ่อกุณ สามารถเข้าสักการะที่วัดบ้านไร่ 2 ได้ ตั้งอยู่บนเส้นทาง 304 วังน้ำเขียว ภายในวัดบ้านไร่ 2 มีกิจกรรมบำเพ็ญบุญรองรับนักท่องเที่ยวควบคู่กับชมความงามธรรมชาติของอำเภอวังน้ำเขียว

3) วัดมงคลคาราม (วัดช้างหมอบ) จ.สุรินทร์

วัดมงคลคาราม หรือวัดช้างหมอบ เป็นวัดหลวงพ่อพวนเกจิชื่อดังของเมืองสุรินทร์จำพรรษาอยู่ และยังเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ มีความสวยงามและยังคงรักษาความเป็นธรรมชาติ ทั้งภูเขาและป่าไม้เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม และท่องเที่ยวเชิงธรรมะของประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ และนักท่องเที่ยวทั่วไป นิยมนมัสการพระพิมพ์พัฒนาร หรือหลวงพ่อพวน วรมงคล (วรมะมงคล เจ้าอาวาสวัดช้างหมอบ) (วัดมงคลคาราม) อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นพระเกจิชื่อดังเป็นพระสงฆ์ผู้มีพรหมวิหารธรรม เป็นพระสุปฏิปันโน เป็นผู้ทำคุณประโยชน์ต่อชาวจังหวัดสุรินทร์ ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปนิยมไปกราบนมัสการ

ภาพที่ 4.6 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดมงคลคาราม

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดมงคลคาราม การกราบนมัสการหลวงพ่อพวน วรมงคลโร สনทนาธรรมและขอพรจากหลวงพ่อ ชมพระปรารักษ์กุญชรมณีศรีไตรยอดเพชร เริ่มสร้างเมื่อวันที่ 9 มีนาคม 2552 โดยจัดสร้างเป็นองค์ปรารักษ์ 3 ยอดอยู่ตรงกลาง และมีปรารักษ์บริวารโดยรอบทั้ง 8 ทิศ ตั้งอยู่บนยอดเขาเตี้ยๆ ซึ่งได้ปรับปรุงพื้นที่ ผสมผสานแนวคิดพระธาตุพนมกับนครวัด วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง ที่เป็นทั้งหินศิลาแลง และปูนที่วางแบบเป็นรูปแบบสมัยประยุกต์ ทั้งลวดลาย ที่เป็นแบบลายไทย และลายผสม ไทยและอาณาจักรขอม การเที่ยวชมสถานที่มงคลภายในวัด รอยพระพุทธรูป และสถานที่ปฏิบัติธรรมที่มีความสวยงามตามวิถีของพระป่า รูปแบบการท่องเที่ยวอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ภายในวัดมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติล้อมรอบด้วยป่าไม้ นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมและศึกษาธรรมชาติ

กิจกรรมเด่นของวัด

การจาริกบุญ นมัสการหลวงพ่อพวน วรมงคลโร การสนทนาธรรมและบูชาวัตถุมงคลเหรียญที่ระลึกที่หลวงพ่ोजัดสร้างขึ้น การสนับสนุนการก่อสร้างพระปรารักษ์กุญชรมณีศรีไตรยอดเพชร และชมพระปรารักษ์กุญชรมณีศรีไตรยอดเพชร การเที่ยวชมสถานที่มงคลภายในวัด นมัสการรอยพระพุทธรูป เที่ยวชมสถานที่ปฏิบัติธรรม และเที่ยวชมธรรมชาติรอบวัด สำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจต้องการปฏิบัติธรรมภายในวัดสามารถติดต่อกับทางวัดและเข้าปฏิบัติธรรมได้ตลอดปี

3. กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนา จำนวน 3 วัด ได้แก่

1) วัดโพธิสมภรณ์ จ. อุดรธานี

วัดโพธิสมภรณ์ ตั้งอยู่ที่ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ.2499 ตอนปลายราชการที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ภายในวัดยังมีสถานที่ น่าสนใจ ต่างๆ อาทิ เช่น พระบรมธาตุธรรมเจดีย์ พระเจดีย์พิพิธภณัฐ ศาลามงคลธรรม พระระเบียงพระเจดีย์ เป็นต้น เนื่องจากวัดโพธิสมภรณ์มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ ตลอดเวลาของการสร้างวัดมีความเชื่อมโยงกับพระสงฆ์สายกรรมฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดตั้งอยู่ในใจกลางเมืองทำให้ประชาชนในท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางเข้ามาเยี่ยมชม เข้าร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 4.7 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดโพธิสมภรณ์

รูปแบบการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวในวัดโพธิสมภรณ์ มีรูปแบบการท่องเที่ยวชมพระบรมธาตุธรรมเจดีย์ พระเจดีย์พิพิธภณัฐ ศาลามงคลธรรม และพระระเบียงพระเจดีย์ที่นักท่องเที่ยวสามารถชมมุงสูงชมวิวยุโรปของจังหวัดอุดรธานีได้ ซึ่งจะเปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมในวันธรรมดา/วันหยุด ในเวลา 8.30 น.-18.00 น. ส่วนวันนักขัตฤกษ์จะเปิดให้เข้าชมเวลา 8.30-20.00 น. สำหรับกิจกรรมพิเศษที่ได้รับความนิยมมากที่สุดเป็นกิจกรรมสวดมนต์และปฏิบัติธรรมข้ามปีของวันปีใหม่ ทุกปีมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศเข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก ในช่วงวันปกตินักท่องเที่ยวสามารถเข้าทำวัตรสวดมนต์เย็นร่วมกับพระสงฆ์ภายในวัด และผู้ที่สนใจด้านการปฏิบัติธรรมสามารถเข้าร่วมกิจกรรมกับสถาบันจิตตานุภาพที่เปิดสอนสมาธิแก่ประชาชนทั่วไปภายในวัด นักท่องเที่ยวที่สนใจการปฏิบัติธรรมเป็นหมู่คณะ โดยเฉพาะนักเรียนสามารถติดต่อประสานงานมายังวัดเพื่อขอเข้ารับการอบรมจากทางวัดได้

กิจกรรมเด่นของวัด

การปฏิบัติธรรมข้ามปีช่วงปีใหม่ของทุกปี การปฏิบัติธรรมของสถาบันจิตตานุภาพ การปฏิบัติธรรมที่จัดอบรมโดยวิทยาการของวัดโพธิสมภรณ์ การเยี่ยมชมพระบรมธาตุเจดีย์ ศึกษาประวัติพระสายกรรมฐานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ถ่ายทอดผ่านงานศิลปะ มีความสวยงามหาชมได้ยาก

2) วัดป่าธรรมอุทยาน

วัดป่าธรรมอุทยาน จ.ขอนแก่น หรือวัดหลวงพ่อกัลย มีสถานที่ตั้งอยู่ที่ป่าช้าของหมู่บ้านสำราญและบ้านเพี้ยฟาน ต.สำราญ อ.เมือง จ.ขอนแก่น เป็นวัดที่มีความสำคัญต่อชุมชน สามารถสร้างแรงศรัทธาใจให้พุทธศาสนิกชนได้เข้ามาท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา ภายในวัดมีการจัดสถานที่รองรับการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การบำเพ็ญบุญ การปฏิบัติธรรม การพัฒนาตนเอง เป็นต้น สร้างรายได้ให้เกิดแก่ชุมชน อีกทั้งทางวัดเน้นการปฏิบัติธรรมการเจริญสติ-ดูจิต โดยมีพระอาจารย์สำราญ ธมมธโร หรือหลวงพ่อกัลย เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นพระวิปัสสนาจารย์ วัดป่าธรรมอุทยานเป็นสถานปฏิบัติธรรมซึ่งมีพื้นที่กว่า 70 ไร่ รายล้อมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ บรรยากาศในวัดร่มรื่น สงบเงียบ ร่มเย็น มีต้นไม้ขึ้นเป็นกอใหญ่หลาย ๆ กอ ทำให้ร่มรื่น สบายเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เจริญจิตภาวนา พร้อมสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าพักปฏิบัติธรรม มีศาลาการเปรียญ หอฉัน ลานสำหรับปฏิบัติธรรม และที่พักสำหรับผู้มาถือศีลกระจายอยู่ทั่ว บริเวณภายในวัด

ภาพที่ 4.8 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าธรรมอุทยาน

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดป่าธรรมอุทยาน มีการจัดวัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สอดรับกับสติปัญญา บุญบารมีของนักท่องเที่ยวได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวเน้นการเที่ยวชมความสวยงามของวัด เหมาะสำหรับนักท่องเที่ยวที่สนใจทางด้านวัฒนธรรมมากกว่าการปฏิบัติธรรม ทางวัดจัดสถานที่แบ่งเป็นสัดส่วน สร้างสิ่งปลูกสร้างวัดธรรมที่ชวนให้นักท่องเที่ยวได้เกิดความชื่นชมศรัทธา สักการบูชาวัตถุธรรมและบริจาคทานเพื่อสร้างบุญบารมีต่อไป นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมแอบแฝงเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้พัฒนาจิตใจตนเองให้มีจิตอาสา เสียสละผลประโยชน์ตนเองเพื่อประโยชน์ส่วนรวม โดยทางวัดจัดสถานที่ให้นักท่องเที่ยวได้รับ

ประทานอาหารฟรีจากทางวัด แต่นักท่องเที่ยวต้องเก็บภาชนะและชำระล้างด้วยตนเอง กิจกรรมดังกล่าวมีนักท่องเที่ยวบางท่านอาสาทำความสะอาดภาชนะที่นักท่องเที่ยวท่านอื่นมิได้ชำระล้าง สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวที่ทางวัดเน้นเป็นพิเศษเป็นการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติกรรมฐาน เจริญภาวนา ทางวัดจัดสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานทั้งแบบรายบุคคล ครอบครัว หมู่คณะ รูปแบบรายบุคคลนักท่องเที่ยวสามารถเลือกกางเต็นท์ ปักกลดภายในสถานที่ทางวัดจัดรองรับ ได้แก่ อาคารปฏิบัติธรรม ป่า ป่าช้าที่อยู่ติดกับเมรุเผาศพของทางวัด เป็นต้น เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสกับการปฏิบัติกรรมฐานตามวิถีของพระสายกรรมฐาน นักท่องเที่ยวมีท่องเที่ยวในรูปแบบครอบครัวทางวัดจัดให้เข้าพักยังเรือนพักรับรอง สามารถพักและเลือกปฏิบัติกรรมฐานได้ตามความเหมาะสม นักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวเป็นหมู่คณะสามารถเข้าพักหรือกางเต็นท์ ปักกลดภายในบริเวณที่วัดจัดให้ และแจ้งความประสงค์ขอรับการสนับสนุนอบรมกรรมฐานจากทางวัดได้

กิจกรรมเด่นของวัด

การบำเพ็ญบุญยังสถานที่ที่มีวัดพุทธประดิษฐานไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชมและบริจาคทรัพย์เพื่อทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดให้เกิดศรัทธาแก่ตนเอง การปฏิบัติกรรมฐานภายในวัด ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเลือกรูปแบบกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐานได้ด้วยตนเอง โดยแจ้งความประสงค์กับทางวัด ลักษณะเด่นอีกอย่างของทางวัดเป็นวัดที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติและศิลปประยุกต์สร้างปลูกสร้างทางวัดพุทธมุ่งใจให้ผู้ที่มาท่องเที่ยวเกิดศรัทธาและเที่ยวชมพักผ่อนจิตใจได้

3) วัดศาลาลอย

วัดศาลาลอย ตั้งอยู่ที่จังหวัดนครราชสีมา เป็นวัดเก่าแก่ที่ท้าวสุรนารีสร้างขึ้น กับพระยาสุริยเดช หรือ ปลัดทองคำ ปลัดเมืองนครราชสีมา ผู้เป็นสามี หลังจากที่ยกชนะกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2370 หลังจากเสร็จศึกสงครามที่ทุ่งสัมฤทธิ์ นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวในจังหวัดนครราชสีมานิยมเข้ามาท่องเที่ยวยังวัดศาลาลอย ควบคู่กับการกราบสักการบูชาท้าวสุรนารี พร้อมกับชื่นชมงานพุทธศิลป์โบสถ์วัดศาลาลอย ที่ได้รับรางวัลดีเด่นแนวบุกเบิกอาคารทางศาสนา จากสมาคมสถาปนิกสยามปี และรางวัลจากมูลนิธิเสถียรโกเศศและนาคะประทีป พ.ศ. 2516 ด้วยความโดดเด่นในด้านศิลปประยุกต์ ตัวอุโบสถเป็นทรงเรือสำเภาได้เคลื่อนที่ไว้สุดพื้นเมือง คือกระเบื้องดินเผาผ่านเกวียนมาประดับตกแต่ง เช่น ผนังด้านหน้าอุโบสถเป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังด้านหลังเป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงมาจากดาวดึงส์ ส่วนบานประตูเป็นโลหะลายนูน ภาพเล่าเรื่องเวทสันดรชาดก (13 กัณฑ์)

ภาพที่ 4.9 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดศาลาลอย

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวภายในวัดศาลาลอยทั่วไปเป็นการเที่ยวชมบูชาท้าวสุรนารี แต่รูปแบบที่สร้างภูมิปัญญาให้นักท่องเที่ยวเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงสืบค้นและวิเคราะห์มูล เหตุการณ์สร้างวัดศาลาลอย โดยนักท่องเที่ยวศึกษาการปฏิบัติตนของย่าโมในฐานะพุทธศาสนิกชนที่ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา อภัยทานแก่ผู้ที่เบียดเบียน ไม่ก่อให้เกิดการผูกกรรมผูกเวร ซึ่งกันและกัน การสร้างวัดเพื่ออุทิศบุญแก่ผู้ที่เสียชีวิตในศึกสงครามที่ทุ่งสัมฤทธิ์ การไม่ผูกอาฆาต พยาบาทช่วยเสริมศรัทธาแก่ตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาที่ท้าวสุรนารีได้กระทำไว้สอนลูกหลาน ภายในวัดมีการจัดกิจกรรมแก่นักท่องเที่ยว โดยเฉพาะเพลงโคราช นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยว ชมสัมผัสกับบทเพลงท้องถิ่น รูปแบบการเที่ยวชมเมื่อเข้าสู่วัดศาลาลอยที่สะท้อนการลอยบาปความผูก อาฆาตพยาบาทที่มีต่อกันและกันให้หมดไป โบสถ์ทรงสำเภาที่ถูกสร้างขึ้นมีความสวยงามและสะท้อน แง่คิดให้นักท่องเที่ยวได้ค้นหา

กิจกรรมเด่นของวัด

การสักการบูชาพระในโบสถ์วัดศาลาลอย ชมความสวยงามรอบวัด สักการบูชา ท้าวสุรนารี และสามี ชมศิลปะเพลงโคราช ต่อจากนั้นเดินทางเข้าเยี่ยมชมเมืองโคราชสามารถเดิน เที่ยวชมวัด 4 มุมเมือง หรือนั่งรถสามล้อของไทย ซึ่งมีถิ่นกำเนิดจากเมืองโคราช เที่ยวชมเมืองโคราช จะพบกับบรรยากาศการท่องเที่ยวชมเมืองโคราชอีกรูปแบบหนึ่ง

4. กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา เป็นวัดที่ปฏิบัติกรรมฐานเพื่อให้ เข้าถึงความดับทุกข์ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เริ่มต้นจากการบริจาคนานา เที่ยวชมความ สวยงามของวัดวาอารามของวัดสนับสนุนสิ่งปลูกสร้าง ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา การเริ่มปฏิบัติตน ด้วยการถือศีลในรูปแบบของศีล 5 ศีล 8 และศีล 227 ข้อ ของผู้ที่ออกบวช เพื่อพัฒนาตนเองให้ พ้นจากความทุกข์ และการเจริญสติสมาธิภาวนาเพื่อให้จิตหมดจดจากกิเลส การปฏิบัติตามหลักคำ สอนของพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปฏิบัติสืบต่อกันมายาวนานตามตำนาน พระอริขุทธ คำกล่าวเรียกของพระสายกรรมฐาน “พระป่า” ซึ่งวัตรปฏิบัติและกิจกรรมของ พระสงฆ์รวมถึงพุทธศาสนิกชนเน้นการอยู่ป่า รักษาป่าควบคู่กับการปฏิบัติกรรมฐาน ทำให้เกิดเป็น วัดที่สปปายะ สามารถรองรับนักท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานได้ และท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อนึ่งวัดที่

เน้นการปฏิบัติธรรมของพระสายกรรมฐานมีจำนวนมาก เพื่อให้เกิดความเหมาะสมต่อการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยเลือกนำเสนอวัดที่เน้นการปฏิบัติกรรมฐาน จำนวน 11 วัดได้แก่

1) วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร

วัดป่าสุทธาวาสเดิมชื่อวัดสุทธาวาส อารามแห่งสุดท้ายของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บูรพาจารย์ผู้ปฏิบัติตามแนวทางสมณะวิปัสสนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันเป็นวัดป่าที่ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นสำนักศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสกลนครและมีปูชนียสถานสำคัญที่ผู้คนจำนวนมากยังคงเดินทางมานมัสการเป็นประจำอย่างไม่ขาดสายและยิ่งแน่นในวันหยุด วัดป่าสุทธาวาสเป็นสถานที่ในการละสังขารของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ภายในอาคารจึงมีอัฐธาตุของพระอาจารย์มั่น และการจำลองรูปเหมือนโดยสร้างเป็นหุ่นขี้ผึ้งในท่าขัดสมาธิขึ้น รวมทั้งมีการใช้สถานที่แห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงเครื่องอัฐบริขาร อาคารนี้ก่อสร้างโดยสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย และดูใกล้ชิดกับธรรมชาติ อันเป็นการสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของท่านตลอดทั้งชีวิตการอุปสมบท

ภาพที่ 4.10 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าสุทธาวาส

รูปแบบการท่องเที่ยว

เป็นการท่องเที่ยวบูชาปูชนียสถานที่สำคัญของพระสายกรรมฐานเป็นพระอาจารย์ใหญ่สายกรรมฐาน หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ภายในวัดมีสถานที่สำคัญให้ชนระลึกถึงพระสงฆ์สายกรรมฐานที่สำคัญ ได้แก่ หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน เป็นต้น กราบนมัสการพระพุทธรูป ณ อุโบสถ ภายในวัดที่มีความสวยงาม กราบนมัสการระลึกถึงหลวงปู่มั่น ภายในพิพิธภัณฑ์บริหารหลวงปู่มั่น ที่สร้างขึ้นบนสถานที่ที่หลวงปู่มั่นมรณภาพ และศึกษาวิถีชีวิตของพระป่าในอดีตผ่านการชมอัฐบริขารของหลวงปู่มั่นที่จัดแสดงไว้ในอาคาร เยี่ยมชมกราบนมัสการหุ่นขี้ผึ้งหลวงปู่หลุย ณ จันทสารเจติยานุสรณ์ เยี่ยมชมสถานที่ของพระอริยสงฆ์ที่เคยมาปฏิบัติในวัดป่าสุทธาวาส ภูมิของหลวงตามหาบัว ซึ่งหลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน ท่านเคยพำนักที่วัดป่าสุทธาวาสเช่นกัน สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานนักท่องเที่ยวสามารถแจ้งความประสงค์กับเจ้าอาวาสเพื่อให้จัดสถานที่ที่เหมาะสมรองรับนักท่องเที่ยวพร้อมจัดพระวิทยากรให้คำแนะนำการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

แนวปฏิบัติกรรมฐานเป็นการปฏิบัติสมณะกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ผูกจิตโดยใช้คำบริกรรมพุทโธ (เป็นพุทธานุสสติ) กำกับใจหรือคำบริกรรมอื่นๆ หรือพุทโธพร้อมลมหายใจ เข้า-ออก (อานาปานสติ) จนจิตมีสมาธิและกระทำจนชำนาญ (แต่ไม่ให้ติด) ทำได้จากการนั่งสมาธิ และเดินจงกรมหรือทุกอิริยาบถ รู้ว่ามีสมาธิในระดับใด (เป็นปัจจัยตั้ง รู้ได้เอง)

เมื่อจิตมีกำลังทางสมาธิสมบูรณ์พร้อมแล้วให้พิจารณากายคตาสติ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก พิจารณา กลับไป กลับมา โดยอนุโลมและปฏิโลม จนกำลังของสมาธิอ่อนลง (รู้ได้เอง) ให้อ่อนจิตกลับมาเข้าสู่สมณะธรรมคือสมาธิภาวนาจนมีกำลังพร้อมจะพิจารณาต่อไป โดยพิจารณาจนชำนาญ และเกิดความเบื่อหน่าย สลดสังเวช เมื่อเบื่อหน่ายก็ย่อมคลายความคิด เมื่อคลายซึ่งความคิดปรุงและกิเลสอาสวะน้อยใหญ่ และดับเสียได้ซึ่งอวิชชา จิตของปุถุชนทั่วไป ย่อมสะอาดปราศจากกิเลสanusสัย เป็นดวงจิตของพระอริยะเจ้าทั้งหลายที่ผุดขึ้นมาจากการทำลายรังของกิเลส

การปฏิบัติด้วยวิธีการภาวนาพุทโธควบคู่กับการกำหนดคุณหมายใจเป็นไปตามหลักการของพุทธศาสนา การภาวนาพุทโธเป็นการน้อมระลึกถึงพระพุทเจ้า มีสติอยู่กับพระพุทเจ้า โดยแบ่งคำออกเป็น 2 คำ คือ พุท กับ โธ ประยুক্তเข้ากับพุท ลมเข้า โธ ลมออก ใช้เป็นอุบายตั้งจิตให้อยู่กับการคุณหมายใจ ระหว่างที่จิตยังไม่เกิดสมาธิ เป็นการปฏิบัติในลักษณะของ พุทธานุสสติ การระลึกถึงพระพุทเจ้าอยู่เนื่อง ๆ ในการปฏิบัติตามหลักอนุสติ นอกจากจะกำหนดแบบภาวนาพุทโธ อาจกำหนดภาวนาสัมมา อรหัง หรือสวตมณต์ภาวนาพุทคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ก็ได้ นิยมปฏิบัติด้วยวิธีการสวตมณต์เข้าเย็นของพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ ผลที่ได้จิตเกิดสมาธิ สำหรับจิตที่จดจ่ออยู่กับคำภาวนาพุทโธกำหนดคุณหมายใจเข้าออก อุปจารสมาธิย่อมเกิดขึ้น อุปจารสมาธิ เป็นสมาธิระดับกลาง สมาธิ เป็นความตั้งมั่น เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ทุกขณะที่จิตเกิดขึ้น จะต้องมีความเกิดร่วมด้วย สมาธิ คือ เอกัคคตาเจตสิก เกิดกับจิตทุกดวง มีความเสมอกันกับจิตที่เกิดขึ้นร่วมด้วย เป็นไปได้ทั้งกุศล อกุศล วิบาก และกิริยา ตามประเภทของจิตนั้น ๆ ซึ่งสมาธิก็มีระดับความตั้งมั่นของสมาธิเช่นกัน ซึ่ง ขณิกสมาธิ คือ ขณะที่จิตตั้งมั่นเพียงชั่วขณะจิต แต่เมื่อมีความตั้งมั่นที่มีกำลัง ก็จะเพิ่มเป็นอุปจารสมาธิ และ เมื่อถึงความแนบแน่นก็ถึงความเป็นอัปนาสมาธิ

ขณิกสมาธิ ขณิก (ชั่วขณะ) + สมาธิ (ความทรงไว้พร้อม , ความตั้งมั่น) สมาธิที่เป็นไปชั่วขณะ หมายถึง เอกัคคตาเจตสิกที่เกิดกับจิตที่เป็นไปตามปกติของบุคคลทั่วไป เช่น ขณะที่เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส รู้สัมผัส ขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน ตามปกติก็มีขณิกสมาธิเกิดร่วมด้วย อุปจารสมาธิ เป็นสมาธิที่สงบจากอกุศล สงบจากนิวรณ์ ไกลถึงอัปนาสมาธิ แต่ยังไม่ใช้ปฐมฌาน

อัปนาสมาธิ อัปนา (ความแนบแน่น) + สมาธิ (ความทรงไว้พร้อม , ความตั้งมั่น) สมาธิที่ถึงความแนบแน่น หมายถึง สมาธิที่เกิดกับ ฌาน จิตซึ่งพ้นจากรูป เสียง กลิ่น รส โสภณูปะ (พ้นจากกามอารมณ์) สามารถข่มกิเลสนิวรณ์ได้ตลอดเวลาที่ยังไม่ออกจากฌาน

สำหรับผู้ปฏิบัติอยู่กับคำภาวนา ผลที่ได้เพียงอุปจารสมาธิเท่านั้น อัปนาสมาธิจะไม่เกิดขึ้น หากเมื่อผู้ปฏิบัติปล่อยจิตให้หลุดพ้นจากคำภาวนาและใส่ใจอยู่กับโสภณูปะ คือ

ลมที่กระทบปลายจมูกขณะเข้าและขณะออก จะเกิดเป็นสมาธิที่แนบแน่น เป็นอุปจารสมาธิและยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาโดยการพิจารณาเห็นความเกิดดับของรูปนาม การรับรู้ลมเข้าลมออก ลมเข้าออกเป็นรูป จิตที่รู้ลมเข้าออกเป็นนาม เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เห็นอยู่เนื่อง ๆ เห็นอยู่บ่อย ๆ ด้วยปัญญา จิตจะคลายจากความยึดมั่นถือมั่น เห็น 1) อนิจจัง ความไม่เที่ยง 2) ทุกขัง ความทนอยู่ไม่ได้ 3) อนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน เรียกว่าไตรลักษณ์ ซึ่งปัญญาดำเนินเข้ามาตามรู้ ตามเห็น ทำให้จิตพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นในความไม่มีสาระแก่นสาร การยึดมั่นถือมั่นเปรียบเหมือนหนึ่งคนที่คบมิตรที่ไม่ก่อประโยชน์ ก่อแต่โทษให้กับตนเอง ก็จะคลายไม่คบอีกต่อไป

การภาวนาพุทโธ การกำหนดกรรมฐานแบบอานาปานสติจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่นักท่องเที่ยวนักธรรมศึกษาเรียนรู้เพื่อให้จิตผ่อนคลายจากความยึดมั่นถือมั่นในการดำรงชีวิต การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานสามารถนำไปใช้และปฏิบัติได้ทุกที่ทุกเวลาตามความเหมาะสม ผลที่ได้จะส่งผลให้ผู้ปฏิบัติมีจิตเป็นสมาธิ เข้าถึงความปล่อยวางจากกิเลสทั้งปวงได้

กิจกรรมเด่นของวัด

การเที่ยวชมวัด เป็นการเยี่ยมชมสักการบูชาสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับพระสายกรรมฐาน พร้อมสอบถามข้อมูลจากบุคลากรของวัดและป้ายนิทรรศการที่วัดจัดทำเป็นแหล่งข้อมูลบริการแก่นักท่องเที่ยว สำหรับการปฏิบัติกรรมฐานทางวัดจัดสถานที่รองรับแก่นักท่องเที่ยวที่เป็นพระภิกษุและคฤหัสถ์ โดยจัดสถานที่รองรับแยกจากกัน สามารถรองรับนักท่องเที่ยวรายบุคคลและหมู่คณะ มีห้องนํ้ารองรับนักท่องเที่ยวที่เป็นผู้สูงอายุและพิการ สำหรับช่วงเวลาการจัดกิจกรรมปฏิบัติกรรมฐานขึ้นอยู่กับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่แจ้งความประสงค์ไว้

2) วัดป่าโสมพนัส

วัดป่าโสมพนัส ได้ดำเนินการเผยแพร่พุทธธรรมด้วยการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวตามแนวหลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 โดยมีผู้ที่เข้ามารับการฝึกปฏิบัติเป็นจำนวนมาก ประกอบด้วยนักเรียน นักศึกษา บุคลากรทั้งในหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนทั่วไป ทั้งที่มาจากจังหวัดสกลนคร จังหวัดใกล้เคียงในภาคอีสาน และจากจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ รวมทั้งที่เดินทางมาจากต่างประเทศ หลักการสอนของวัด เน้นการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว ให้ระลึก รู้จักตนเอง รู้จักความทุกข์ รู้สาเหตุและทางออกจากทุกข์ ไม่ยึดติดพิธีกรรม โดยพระอาจารย์สุริยา จะดูแลทำการสอนอย่างจริงจัง แต่เรียบง่าย และให้ความเอาใจใส่ผู้ปฏิบัติอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รู้ ได้เห็น ได้เป็น ได้สัมผัส ในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริงวัดป่าโสมพนัสขึ้นชื่อเรื่องความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม เห็นได้จากการมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว ไม่อนุญาตให้พูดคุยกัน ไม่เน้นเรื่องการตระหง่านหรือเร็วหรือไม่วุ่นวาย บางวันสวดมนต์ยาว บางวันสวดน้อยเปลี่ยนบทสวดไปเรื่อย ๆ ทำให้ทุกคนต้องเตรียมความพร้อมอยู่เสมอ และสถานที่มีความพร้อมทั้งด้านอาคารและสภาพแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ด้วยธรรมชาติ

ภาพที่ 4.11 กิจกรรมการท่องเทียววัดป่าโสมพนัส

รูปแบบการท่องเทียว

การท่องเทียวเชิงเรียนรู้กรรมฐานแนวการเจริญสติปัฏฐานแบบเคลื่อนไหว นักท่องเทียวสามารถเข้าศึกษาข้อมูลก่อนการท่องเทียวเพื่อทำความเข้าใจความเข้าใจ เตรียมตัวเข้าสู่แหล่งท่องเทียว ทั้งนี้รูปแบบของการเข้ามาเรียนรู้กรรมฐานจากแหล่งท่องเทียว นักท่องเทียวต้องผ่านการทดสอบความรู้พื้นฐานจากแหล่งท่องเทียวเสียก่อนจึงสามารถเข้าเรียนรู้กรรมฐานจากแหล่งท่องเทียวได้ สำหรับนักท่องเทียวที่ต้องการเที่ยวชมและขอข้อมูลเบื้องต้นสามารถเข้ามาเยี่ยมชมได้ตลอดเวลา หรือค้นหาข้อมูลของแหล่งท่องเทียวผ่านเว็บไซต์ที่ผู้มีจิตศรัทธาสร้างขึ้น รวมถึงเว็บไซต์แหล่งท่องเทียวทางพุทธธรรม

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

วิธีการเจริญสติ หรือการทำความรู้สึกตัว สติ หมายถึง ความระลึกได้ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ "ให้รู้สึกตัว" ให้รู้สึกตัวในการเคลื่อนไหว การปราศจากจิต หายใจก็รู้ จิตใจมันนิ่งมันคิดก็รู้ การเคลื่อนไหวเป็นสาระสำคัญของการเจริญสติ ถ้าหากเรานิ่งๆ ไม่มีการเคลื่อนไหว พอคิดมันเกิดขึ้นมา เราก็เลยไปรู้กับความคิด มันเป็นการเข้าไปอยู่ในความคิดเพราะไม่มีอะไรดึงไว้ ดังนั้นจึงมีการฝึกหัดการเคลื่อนไหวของร่างกาย ให้ร่างกายเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ถ้าเรามีสติรู้เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อใจคิดขึ้นมา เราจะเห็น เราจะรู้ เพื่อให้เกิดญาณปัญญาที่แท้จริงตามความเป็นจริง หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ ได้แนะนำให้เราเคลื่อนไหวตลอดเวลา และ "รู้" การเคลื่อนไหวนั้น โดยมีกลอุบายหรือเทคนิคในการเจริญสติอย่างต่อเนื่อง ซึ่งประกอบด้วยการเดินจงกรม และการเคลื่อนไหวมือเป็นจังหวะ

การสร้างจังหวะ

เมื่อเรามีเวลาว่างจะเดินจงกรมสลับกับการนั่งสร้างจังหวะก็ได้ การฝึกสติแบบนี้ที่แรกต้องนั่งอย่างนี้, นั่งพับเพียบก็ได้, นั่งเหยียดขาก็ได้, นั่งขัดสมาธิก็ได้ นั่งเก้าอี้ห้อยขาก็ได้

1. เอามือวางไว้ที่ขาทั้งสองข้าง... ค่ำไว้

2. พลิกมือขวาตะแคงขึ้น.. ทำซ้ำๆ ให้รู้สึก

3. ยกมือขวาขึ้นครึ่งตัว... ให้รู้สึก... มันทยุคก็ให้รู้สึก

4. เอามือขวามาที่สะตือ... ให้รู้สึก

5. พลิกมือซ้ายตะแคงขึ้น.. ทำซ้ำๆ ให้รู้สึก

6. ยกมือซ้ายขึ้นครึ่งตัว... ให้มีความรู้สึก

7. เอามือซ้ายมาที่สะดือ... ให้รู้สึก

8. เลื่อนมือขวาขึ้นหน้าอก... ให้รู้สึก

9. เอามือขวาออกตรงข้าง... ให้รู้สึก

10. ลดมือขวาลงที่ขาขวา ตะแคงไว้... ให้รู้สึก

11. คว่ำมือขวาลงที่ขาขวา... ให้รู้สึก

12. เลื่อนมือซ้ายขึ้นที่หน้าอก... ให้มีความรู้สึก

13. เอามือซ้ายออกมาตรงข้าง... ให้มีความรู้สึก

14. ลดมือซ้ายออกที่ขาซ้าย ตะแคงไว้... ให้มีความรู้สึก

15. คว่ำมือซ้ายลงที่ขาซ้าย... ให้รู้สึก

ทำต่อไปเรื่อยๆ... ให้รู้สึก

การเดินจงกรม

เดินจงกรม ก็หมายถึง เปลี่ยนอิริยาบถนั่นเอง ให้เข้าใจว่า เดินจงกรมเพื่ออะไร? (เพื่อ) เปลี่ยนอิริยาบถ คือนั่งนานมันเจ็บแข้งเจ็บขา บัดนี้ เดินหลาย (เดินมาก) มันก็เมื่อยหลัง เมื่อยเอว นั่งด้านหนึ่ง เขาเรียกว่า เปลี่ยนอิริยาบถ เปลี่ยนให้เท่าๆ กัน นั่งบ้าง นอนบ้าง ยืนบ้าง เดินบ้าง อิริยาบถทั้ง 4 ให้เท่าๆ กัน แบ่งเท่ากัน หรือไม่แบ่งเท่ากันก็ได้ เพราะว่าเราไม่มีนาฬิกา นี่น้อยมากอะไร ก็พอดีพอควร เดินเหนื่อยแล้ว ก็ไปนั่งก็ได้ นั่ง เหนื่อยแล้ว ลูกเดินก็ได้

เวลาเดินจงกรม ไม่ให้แกว่งแขนเอามือกอดหน้าอกไว้ หรือเอามือไขว้ไว้ข้างหลังก็ได้ เดินไปเดินมา ก้าวเท้าไปก้าวเท้ามา ทำความรู้สึก แต่ไม่ได้พูดว่า "ซ้ายอย่างหนอ ขว้าย่างหนอ" ไม่ต้องพูด เพียงเอาความรู้สึกเท่านั้น เดินจงกรม ก็อย่าไปเดินไวกินไป อย่าไปเดินช้ากินไป เดินให้พอดี

เดินไปก็ให้รู้... นี่เป็นวิธีเดินจงกรม ไม่ใช่ว่าเดินจงกรม เดินทั้งวันไม่รู้สึกรู้สึกละเลย อันนั้นก็เต็มทีแล้ว เดินไปจน ตาย มันเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เดินอย่างนั้น เดินก้าวไป ก้าวมา "รู้" นี่ เรียกว่า เดินจงกรม

การปฏิบัติกรรมฐานเจริญสติแบบเคลื่อนไหว เป็นการปฏิบัติกรรมฐานในรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซ่อนอยู่ในคำว่าสติปัฏฐาน หมายถึง การเจริญสติอยู่ในฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ที่เริ่มต้นจากการภาวนาหรือการเจริญสติเพื่อให้เกิดสมาธิแล้วได้ปัญญา ที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญาหรือปัญญาอันเกิดจากการภาวนา ประโยชน์ของการเจริญสติ 4 ประการคือ 1) ทำให้สติมีกำลังและว่องไวมากขึ้น 2) สุขคติ คือ ทำให้อยู่ภาวะที่มีความสุข 3)

อุปนิสัย มีความโน้มเอียงไปในทางที่ดีขึ้นเรื่อยๆ 4) อินทรีย์ คือ มีความพร้อมที่จะก้าวไปสู่ภาวะจิตที่ประเสริฐสุขยิ่งขึ้น การเจริญสติปัฏฐาน 4 เป็นวิธีการเดียวที่จะนำพาให้เข้าถึงความดับทุกข์

สติปัฏฐาน 4 เป็นการปฏิบัติที่พระองค์ท่านตรัสว่าเป็นทางสายเอก (เอกายนมรรค) เมื่อปฏิบัติอย่างดงามย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนให้โพชฌงค์ 7 องค์แห่งการตรัสรู้บริบูรณ์ ซึ่งยังให้วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ จึงถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ ในการศึกษาการปฏิบัติทั้งหลายไม่ว่าในทางโลกหรือทางธรรม ต้องมีปัญญาหรือวิชาเป็นพื้นฐานจึงเริ่มลงมือปฏิบัติ การเริ่มต้นปฏิบัติอานาปานสติหรือสติปัฏฐาน 4 ต้องมีความรู้ความเข้าใจ การฝึกสติ ใช้สติชนิดสัมมาสติ แต่การฝึกสติโดยปฏิบัติอานาปานสติและติดอยู่ในความสงบจิตเป็นสมาธิ ไม่ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาเป็นการติดสุข คือสุขในวิปัสสนูปกิเลสอันให้โทษ การฝึกสติปัฏฐาน 4 จึงเป็นการฝึกสติและใช้สติเป็นการฝึกสติตรง ๆ เพื่อเข้าสู่วิปัสสนา อาศัยสมาธิเพียงเล็กน้อยเพื่อจับอยู่กับอารมณ์ปัจจุบัน การมีสติเป็นฐานธรรมที่เป็นที่ตั้งแห่งสติ ซึ่งเมื่อเกิดสัมมาสติขึ้นแล้ว ย่อมยังให้เกิดจิตตั้งมั่นอันคือสัมมาสมาธิรวมด้วยโดยธรรมหรือธรรมชาติ แล้วนำทั้งสัมมาสติและสัมมาสมาธินั้นไปดำเนินการพิจารณา ในการพิจารณาสภาวะธรรมการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ของรูปนามชั้น 5

ผู้ที่ปฏิบัติโดยยึดหลัก "มหาสติปัฏฐาน 4" ควรสำรวจการปฏิบัติของเราด้วยว่า เราปฏิบัติเพื่อฝึกสติและใช้สติเพื่อลดละความยึดมั่นถือมั่นในความพึงพอใจในตัวตนของตัวตนของตน หรืออุปาทานในกาย เวทนา จิต ธรรม สติปัฏฐาน 4 ในขั้นต้นนั้น ต้องใช้สมาธิเป็นบาทฐานในการปฏิบัติ เป็นการฝึกสมาธิและสติในขั้นแรกอย่างเข้มข้น เพื่อให้เกิดสมาธิที่หมายถึงความตั้งใจมั่น แล้วน้อมจิตที่สงบตั้งมั่นดีแล้วอันย่อมมีกำลังแล้วนั้นไปพิจารณาสังเกตศึกษาให้เห็นธรรมต่าง ๆ ตามความเป็นจริงให้ชัดเจนขึ้น เช่น เห็นกาย และดำเนินก้าวต่อไปโดยการสังเกตให้เห็นให้รู้เข้าใจเวทนา และจิตสังขารต่างๆที่เกิดขึ้น ตลอดจนใช้พิจารณาธรรมต่างๆเพื่อให้เกิดภูมิรู้ภูมิญาณเข้าใจในสภาวะธรรมต่าง ๆ อย่างประมัตต์ถูกต้อง เมื่อปฏิบัติดังกล่าวดีแล้วก็ต้องนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันจึงจักถูกต้องและบังเกิดผลสูงสุดขึ้นได้

การปฏิบัติสติปัฏฐาน 4 ในสมาธิในเบื้องต้นนั้น หาที่สัจ ตั้งกายให้ตรง ดำรงจิตให้มั่นนั้น วัตถุประสงค์ก็เพื่อให้เกิดจิตเกิดความตั้งใจมั่นระดับเบื้องต้นก่อน คือ ไม่เลื่อนไหลไปสู่ฉันทสมาธิระดับประณีตจนปฏิบัติไม่ได้ หรือลงภวังค์ หรือหลับไปอย่างง่ายๆ เพื่อจะได้ปฏิบัติให้เกิดสติและสัมมาสมาธิ ที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพิจารณาทำความเข้าใจใน กาย เวทนา จิต และธรรมอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง(ประมัตต์) ก็เพื่อนำไปใช้ปฏิบัติจริงๆอีกครั้งในขณะดำรงชีวิตประจำวัน ไม่ใช่เฉพาะในการปฏิบัติในรูปแบบแผนเท่านั้น คือ ต้องนำไปฝึกฝนอบรมอีกครั้งหนึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันจนเป็นมหาสติ หรือเป็นดังเช่นสังขาร (ในปฏิจจสมุปบาท)แต่ไม่ได้เกิดแต่อวิชชา, กล่าวคือเมื่อปฏิบัติโดยถูกต้องและประจักษ์มาเสมอ จิตจะเริ่มกระทำตามสังขารที่ได้สั่งสมอบรมไว้เองโดยอัตโนมัติในชีวิตประจำวัน นั้นแหละมหาสติหรือสังขารธรรมอันถูกต้อง เป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดในการปฏิบัติสติปัฏฐาน 4

การปฏิบัติในชีวิตประจำวันขณะดำเนินชีวิตประจำวันนั้น จะมีสิ่งต่างๆมากระทบผัสสะตลอดเวลา เมื่อธรรม(กาย เวทนา จิต ธรรม)ใดมากระทบและรู้เท่าทัน ก็ให้ปฏิบัติธรรม(กาย เวทนา จิต ธรรม)นั้น เพราะธรรมหรือสิ่งที่มาผัสสะนั้นมีคุณสมบัติแตกต่างกันไป ตลอดจนจิตของนักปฏิบัติเอง จึงมีความชำนาญชำนาญในการเห็นการรู้ในธรรมทั้ง 4 ที่ย่อมแตกต่างกันออกไปตาม

จิตและสังขารที่ได้สั่งสมไว้นั่นเอง และธรรมทั้ง 4 นั้นเมื่อเห็นและรู้เท่าทัน ต่างก็ล้วนมีคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งสิ้น ดังนั้นในการดำรงชีวิตประจำวันแล้วมีสติเห็นในธรรม (กาย เวทนา จิต ธรรม)ใดก่อนก็ได้ เพราะย่อมเกิดคุณดังนี้

รู้เท่าทันกาย เพื่อทำให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในกายอันเป็นที่รักยิ่งโดยไม่รู้จักตัว เมื่อรู้ตามความเป็นจริงอย่างปรมาตม ว่าล้วนสักแต่ธาตุ 4 หรือสิ่งปฏิภูล ล้วนต้องเน่าเสีย คงทนอยู่ไม่ได้ ฯลฯ เห็นการเกิดดับนี้จนเข้าใจ เช่น ส่องกระจกก็รู้เท่าทันว่าหวงกาย เห็นเพศตรงข้ามที่ถูกใจ ฯลฯ ก็รู้เท่าทัน ว่าสักแต่ร่างกายล้วนเป็นดังนี้เป็นต้น แล้วอุเบกขาไม่แทรกแซงเข้าไป คตินึกปรุงแต่ง ก็จะเห็นการดับในที่สุด

รู้เท่าทันเวทนา เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในเวทนาความรู้สึกรับรู้ในสิ่งที่กระทบสัมผัส เมื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า สักแต่เกิดแต่เหตุปัจจัย มันต้องเป็นเช่นนั้นเอง แล้วอุเบกขาไม่แทรกแซงเข้าไปคตินึกปรุงแต่ง ก็จะเห็นการเกิด การดับได้ด้วยตนเอง เช่น เห็นรูปที่ถูกใจหรือไม่ถูกใจ ได้ยินเสียง(คำพูด)ที่ถูกใจหรือไม่ถูกใจ เห็นอาหารที่ถูกใจหรือไม่ถูกใจ ก็ย่อมต้องเกิดความรู้สึก(เวทนา)ต่อสิ่งนั้นๆเช่นนั้นเอง ฯลฯ. เมื่อรู้เท่าทันจนชำนาญ จิตเมื่อเห็นความจริงการเกิดการดับและเพราะเหตุปัจจัยเช่นนี้บ่อยๆสักว่าเวทนาเป็นดังนี้เอง ก็จักเกิดนิพพิทาในเวทนาต่างๆเหล่านั้นในที่สุด

รู้เท่าทันจิต เพื่อให้เกิดนิพพิทาคลายความยึดความอยากในจิตสังขาร (ความคิด ความนึกต่างๆ) เมื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า สักแต่เกิดแต่เหตุปัจจัยต่างๆตามความเป็นจริงอย่างปรมาตม เป็นสังขารต่างๆทางใจเกิดขึ้นเช่น โทสะ(โกรธ) โลภ หลง ตีใจ เสียใจ ต่าง ๆ เมื่อเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนเกิดแต่เหตุปัจจัย มันต้องเป็นเช่นนั้นเอง แล้วอุเบกขาไม่แทรกแซงเข้าไปคตินึกปรุงแต่ง ก็จะเห็นการเกิด การดับได้ด้วยตนเอง จิตเมื่อเห็นความจริงเช่นนี้บ่อยๆสักว่าจิตเกิดเพราะเหตุปัจจัยเช่นนั้นเอง ก็จักเกิดนิพพิทาในจิตสังขารความคิดปรุงแต่งเหล่านั้นในที่สุด

รู้เท่าทันธรรม เพื่อให้เกิดนิพพิทาและภูมิรู้ภูมิญาณความรู้ความเข้าใจอย่างปรมาตมในสิ่งต่าง ๆ นั้นเอง เมื่อเกิดกาย เวทนา หรือจิตตามข้างต้น แล้วเกิดเห็นธรรมะใดๆก็หยิบยกขึ้นมาพิจารณาหรือคตินึกสังเกตในสิ่งเหล่านั้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างปรมาตม การคตินึกดังนี้ไม่ใช่การคตินึกปรุงแต่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ แต่เป็นคตินึกที่จำเป็นในการดับทุกข์อย่างยิ่ง เช่น เห็นทุกข์ หรือรู้ว่าเป็นทุกข์ก็รู้ว่าเกิดแต่เหตุปัจจัยใด(เห็นปฏิจลสมุปบาท) เห็นความไม่เที่ยง (เห็นพระไตรลักษณ์)

การปฏิบัติกรรมฐานเจริญสติแบบเคลื่อนไหวจึงเป็นการปฏิบัติกรรมฐานที่สามารถนำพานักท่องเที่ยวให้เข้าถึงความพ้นทุกข์ และนำไปปรับประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตประจำวันได้ โดยอาศัยการฝึกสติขั้นพื้นฐานจากแหล่งท่องเที่ยว ทำความเข้าใจถึงวิธีการฝึกสติอาศัยอุบายคือการสร้างจังหวะให้จิตมีสติอยู่กับอาการเคลื่อนไหว แต่เมื่อนักท่องเที่ยวมีการกำหนดสติได้คล่องแคล่วขึ้น ก็สามารถกำหนดสติในอิริยาบถต่าง ๆ ที่กายเคลื่อนไหวได้เลย รวมถึงมีสติตามทันเวทนา จิต ธรรม อันเป็นสภาวะการเกิดดับที่ละเอียดอ่อน

กิจกรรมเด่นของวัด

การปฏิบัติกรรมฐานในทุกวันโดยมีการจัดช่วงเวลาและกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม กิจกรรมการสวดมนต์ การฝึกปฏิบัติประจำวัน กิจกรรม

เสริมความรู้ทางพุทธธรรม เช่น ความรู้ทางโลก ความรู้ทางธรรม (โลกียธรรม-โลกุตระธรรม) ทุกข์ ภาย-ทุกข์ใจกับการปล่อยวาง (รู้ทันอุปาทานในธาตุ 4 ชั้น 5) เป็นต้น การศึกษาธรรมะจากสื่อต่างๆ ที่ทางวัดจัดไว้รองรับนักท่องเที่ยวและจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวที่สนใจนำกลับ การเที่ยวชมธรรมชาติรอบวัดและแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง นักท่องเที่ยวสามารถสืบค้นข้อมูลและวางแผนการเดินทางได้

3) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม

วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เป็นวัดป่าสายปฏิบัติแนวหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นสถานที่ที่พระอาจารย์วัน อุตตโม มาปฏิบัติบำเพ็ญเพียร และสั่งสอนประชาชนให้ดำเนินชีวิตตั้งอยู่ในการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อนำพาตนเองให้พ้นจากกองทุกข์ ภายในวัดนอกจากจะเป็นสถานที่ที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม ยังมีสังฆเวณิสนสถาน 4 ตำบล ให้ประชาชนได้เข้ามาสักการะบูชาและมีพิพิธภัณฑ์อัฐบริวารพระอุดมสังวรวิสุทธิเถระ (พระอาจารย์วัน อุตตโม) เป็นรูปทรงจตุรมุข 2 ชั้น รวมถึงสถานที่ให้บริการด้านการปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชน

ภาพที่ 4.12 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดถ้ำอภัยดำรงธรรม

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานตามสายการปฏิบัติของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต และรูปแบบการท่องเที่ยวบูชาสังฆเวณิสนสถาน 4 ตำบลที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในวันอาสาฬหบูชา และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นักท่องเที่ยวสามารถเยี่ยมชมระบบนิเวศภายในวัด ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากวัดตั้งอยู่ในอุทยานแห่งชาติภูผาเหล็ก นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสกับความสงบกายสงบใจ และสัมผัสกับอากาศที่บริสุทธิ์เพื่อให้นักท่องเที่ยวมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดี

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานแนวหลวงปู่มั่น ภาวนา “พุทโธ” ซึ่งเน้นการบริกรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อให้จิตเกิดศรัทธาเชื่อมั่น นำพุทธคุณมาภาวนาควบคู่กับการกำหนดลมหายใจเข้าออก และเมื่อจิตเข้าสู่สมาธิปล่อยวางจากคำภาวนา จะกำหนดที่ลมหายใจเข้าและออก จากนั้นจึงยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาดังอธิบายแล้วข้างต้น

กิจกรรมเด่นของวัด

การเที่ยวชมสถานที่ภายในวัด บุษาสังเวชนียสถาน 4 ตำบล ระลึกถึงพระพุทธเจ้าและสถานที่ที่สำคัญเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า ได้แก่ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม และปรินิพพาน เที่ยวชมสักการบูชาพิพิธภัณฑสถานพระอุทมนัสวรวิสุทธิเถร (พระอาจารย์วัน อุตตโม) เที่ยวชมสถานที่ที่พระอาจารย์วัน อุตตโม บำเพ็ญเพียรภาวนา ถ้ามีลักษณะเป็นโพรง และสถานที่ที่เคยนั่งบำเพ็ญเพียร นักท่องเที่ยวสามารถเข้าไปเยี่ยมชมและปฏิบัติธรรมได้ ควบคู่กับการเที่ยวชมธรรมชาติรอบวัด ขึ้นชมกับระบบนิเวศที่วัดรักษาป่าไว้ให้คงอยู่ตามวิถีของพระป่า

4) วัดถ้ำกลองเพล

วัดถ้ำกลองเพล เป็นวัดป่าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดหนองบัวลำภู มีเนื้อที่ติดเชิงเขาภูพาน เดิมสันนิษฐานว่าเป็นวัดเก่าแก่ที่สร้างขึ้นในสมัยขอมเข้ามาครอบครองแผ่นดินแห่งนี้ แต่ไม่มีหลักฐานว่าสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ.ใด ต่อมาเป็นวัดร้าง ไม่มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษา จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2501 พระอาจารย์หลวงปู่ขาว อนาลโย พระวิปัสสนากรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ได้อาศัยวัดแห่งนี้เป็นที่ปฏิบัติกรรมฐาน โดยใช้พื้นที่ที่เกิดจากหมูก่อนหินขนาดใหญ่ 3-4 ก้อน ที่มีหลืบและชะงอกหิน ก่อเป็นหลังคาคอนกรีตเชื่อมถึงกัน ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นกลายเป็น ห้องโถงขนาดใหญ่ สามารถจุคนได้หลายร้อยคน เพื่อใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่นั่นจนกระทั่งมรณภาพ เมื่อปี พ.ศ. 2526 และตลอดเส้นทางเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง มีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติและ การดำรงชีวิตที่เรียบง่ายเหมาะแก่การท่องเที่ยวเชิงเกษตร

ภาพที่ 4.13 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดถ้ำกลองเพล

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการเที่ยวชมสถานที่สำคัญที่เกี่ยวข้องเนื่องกับวัตรปฏิบัติของหลวงปู่ขาว อนาลโย และตามรอยพระราชศรัทธาการเสด็จมาของในหลวงและพระราชินี ที่มีความเลื่อมใสศรัทธาต่อหลวงปู่ขาว ภายในวัดจัดสถานที่ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงเพศสมณะและการปฏิบัติกรรมฐาน ให้ประชาชนผู้มีจิตศรัทธารวมถึงพระสงฆ์ที่มีความศรัทธาต้องการปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่ขาวได้ศึกษา สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐาน

ต้องแจ้งความประสงค์ต่อเจ้าหน้าที่ของวัดเพื่อให้จัดสถานที่และบุคลากรรองรับการปฏิบัติธรรมตามความต้องการของนักท่องเที่ยว

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานแนวหลวงปู่มั่น ภาวนา “พุทโธ” ซึ่งเน้นการบริกรรมเป็นพื้นฐาน เพื่อให้จิตเกิดศรัทธาเชื่อมั่น นำพุทธคุณมาภาวนาควบคู่กับการกำหนดลมหายใจเข้าออก และเมื่อจิตเข้าสู่สมาธิปล่อยวางจากคำภาวนา จะกำหนดที่ลมหายใจเข้าและออก จากนั้นจึงยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาดังอธิบายแล้วข้างต้น แต่การอธิบายของวิทยากรในปัจจุบันอาจแตกต่างตามสภาวะธรรมที่วิทยากรเผชิญ

กิจกรรมเด่นของวัด

การปฏิบัติธรรมประจำปี การปฏิบัติธรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่หน่วยงานภาครัฐจัดขึ้น การเที่ยวชมวัดและปฏิบัติธรรมภายในวัดที่มีความพร้อมด้านสถานที่สัปปายะ การเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวใกล้เคียง ซึ่งเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมและพักโฮมสเตย์ที่เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยว

5) วัดป่าภูไม้ฮาว

วัดป่าภูไม้ฮาว ตั้งอยู่บริเวณเทือกเขาภูพาน สถานที่อันเป็นภูเขาสูงอยู่ห่างไกลจากเสียงรบกวน มีชะง่อนผา ป่าไม้ มีบ่อน้ำซึมตลอดปี ธรรมชาติที่บริสุทธิ์สงบวิเวกเหมาะแก่การทำสมาธิ สถานปฏิบัติธรรม ทศนียภาพอันร่มรื่นสงบ สงัด วิเวก สัปปายะ ด้วยความศรัทธาญาติโยมจึงเข้ามาช่วยกันพัฒนาด้วยความร่วมแรงร่วมใจ จนกระทั่งเป็นวัดป่าภูไม้ฮาวที่สัปปายะ

ภาพที่ 4.14 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าภูไม้ฮาว

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 เน้นให้ผู้ปฏิบัติได้แสวงหาความรู้แจ้งด้วยตนเอง โดยเริ่มต้นจากการปฏิบัติในสถานที่ที่เรียบง่าย งดเว้นการสร้างภาระ การสนทนาที่ไม่ก่อให้เกิดผลดีต่อการปฏิบัติ รูปแบบการปฏิบัติเริ่มตั้งแต่ขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นอุกฤษฏ์ ในสถานที่ที่ปฏิบัติดังใช้ไฟ มีเพียงไฟเล็กน้อยที่ส่องทาง ทางวัดจัดสถานที่สนับสนุนการปฏิบัติแก่นักท่องเที่ยวที่เป็นพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ควบคู่กับการเที่ยวชมธรรม

ชราติที่อุดมสมบูรณ์ ส่งเสริมให้จิตสงบ ระวังจากปัจจัยกระตุ้นที่ก่อให้เกิดกิเลส ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้รับอากาศที่สดชื่นเหมาะต่อการมีสุขภาพกายดีและสุขภาพจิตดี

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานโดยพระอาจารย์ได้ประมวลการปฏิบัติธรรมที่ปัจจุบันมีหลากหลายรูปแบบหลายสำนัก ว่าแท้จริงมีการเชื่อมต่อและมีจุดร่วมกันอยู่ผู้ปฏิบัติจะเกิดความเข้าใจในหลักของมหาสติปัฏฐาน 4 พระอาจารย์เน้นปฏิบัติแนวสัมมาทิฐิ กำหนดเส้นทางการปฏิบัติกรรมฐานให้ผู้ปฏิบัติมีสติคุ้มครองจิต รักษาจิต ทำให้เกิดสมาธิ เกิดสติสัมปชัญญะ หลักสำคัญที่ถูกนำมาสอนนำมาจากพระไตรปิฎก “ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ที่อิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ อันไพบูรณ์ เป็นมรรค หาประมาณมิได้ ไม่มีความเบียดเบียน เมื่อเธอเจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ตัณหาที่ถูกละหมดไป เพราะกิเลสตัณหา กรรมก็ถูกละหมดไป เพราะละกรรม ทุกข์ก็ถูกละหมดไป โดยนัยดังนี้แล เพราะสิ้นไปแห่งตัณหา ก็สิ้นกรรม เพราะสิ้นกรรม ก็สิ้นทุกข์” (ส.ม. 19-450/127) จะเห็นได้ว่าแนวปฏิบัติกรรมฐานของวัดป่าภูไม้ฮ่าว เน้นการฝึกสติแนวสัมมาทิฐิ คือ การทำความเห็นของตนให้ถูกต้อง เจริญสติปัฏฐานอยู่ในสถานที่วิเวก โดยเฉพาะอยู่กับความคิดที่ถูกต้องเป็นปัญญา การเจริญสติสามารถเริ่มต้นด้วยการบริกรรม เพราะการบริกรรมแล้วรู้สึกวาพอดีกับตัวเอง จิตสบาย จิตอยู่กับตัวเองได้นานก็ทำไป เช่น บริกรรมพุทโธ, พุทโธ ธัมโม สังโฆ, นะมะพะทะ, สัมมาอะระหัง, ยุบหนอ พองหนอ ผู้ปฏิบัติสามารถเลือกมาบริกรรมได้ตามความเหมาะสม โดยมีเป้าหมายคือเพื่อให้จิตอยู่กับตัวเอง และอาจใช้วิธีการดูลมหายใจ ลมเข้าก็รู้ ลมออกก็รู้ หากถนัดในการดูลม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก พิจารณาอาการ 32 สามารถกระทำได้ และอาจนำความถนัดที่นักท่องเที่ยวนิยมฝึกมา ชอบเจริญสติโดยการเคลื่อนไหวดูอิริยาบถ จุดเน้นของการปฏิบัติกรรมฐานที่วัดป่าภูไม้ฮ่าว เพื่อให้มีสติ มีสมาธิ มีสัมปชัญญะ รู้อาการกายและจิตมากขึ้น เรียกว่ามีสัมปชัญญะ เทคนิคสำคัญเบื้องต้นเริ่มด้วยการมีสติเฉย ๆ จะคุมจิตให้จดจ่ออยู่กับอารมณ์เดียว พอานเข้าจะเริ่มรู้ เริ่มเห็นจิต เห็นกาย สติมีกำลังมากขึ้น เป็นสติสัมปชัญญะ สัมมาทิฐิความเห็นถูกต้อง ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย และการปฏิบัติต้องไม่เน้นความอยากนำหน้า อาศัยธรรมชาติที่ปรากฏขึ้นตามเหตุตามปัจจัย

แนวปฏิบัติกรรมฐานของวัดป่าภูไม้ฮ่าว เป็นแนวปฏิบัติไม่ยึดติดกับวิธีการปฏิบัติ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสม ความถนัดของนักท่องเที่ยวที่เคยฝึกปฏิบัติกรรมฐานมา นำมาฝึกให้จิตมีสติ และสัมปชัญญะ การปฏิบัติที่ผิดทาง และนักท่องเที่ยวไม่อาศัยความอยากบรรลุธรรมนำหน้า พิจารณาส่งที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าด้วยสติและสัมปชัญญะเป็นการเจริญสติปัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4

กิจกรรมเด่นของวัด

การปฏิบัติกรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 การปฏิบัติกรรมฐานตามพื้นฐานความสามารถของจิตผู้ปฏิบัติที่สามารถนำมาปฏิบัติภายในวัดป่าภูไม้ฮ่าวได้ การฝึกจิต ดูจิต เมื่อต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เงียบสงบ ส่งเสริมให้เกิดการดูจิตได้ชัดเจน เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้ชำนาญมีทักษะสูงขึ้น มีกิจกรรมเด่น คือ ให้ผู้ปฏิบัติได้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่ห่างไกลชุมชนมากขึ้น อีกทั้งสถานที่ตั้งอยู่บนภูเขาช่วยฝึกความอดทนของผู้สนใจการท่องเที่ยวยังปฏิบัติ ข้อควรระวังเมื่อเข้าสู่วัดป่าภูไม้ฮาวนักท่องเที่ยวควรใช้คำว่า “จาริกธรรม” แทนคำว่า “ท่องเที่ยว” ทั้งนี้เพราะวัด

ปาฏิหาริย์อ่าวแม่อยู่ในอุทยานแห่งชาติซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวแต่เป็นสถานที่สั่งสอนอบรมให้ผู้ปฏิบัติธรรมลละจากกิเลส และไม่สนับสนุนให้นักท่องเที่ยวได้ท่องเที่ยวแบบตามกิเลสเน้นความสนุกสนานเพลิดเพลินที่ก่อทุกข์ให้แก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ

6) วัดหนองป่าพง จ.อุบลราชธานี

วัดหนองป่าพง เป็นวัดป่าฝ่ายอรัญวาสี ตั้งอยู่ที่ตำบลโนนผึ้ง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี เป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่แวดล้อมด้วยธรรมชาติอันสงบเงียบ มีบรรยากาศอันร่มรื่น เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม สร้างโดยหลวงพ่ocha สุภทโท หรือ พระโพธิญาณเถระ พระนักปฏิบัติแดนอีสานผู้ก่อให้เกิดวัดสาขาหนองป่าพงขึ้นอีกมากมายทั้งในเมืองไทยและต่างประเทศปัจจุบันแม้หลวงปู่ชาจะมรณภาพไปนาน แต่ด้วยบรรยากาศที่ร่มรื่น สงบสด และวัตรปฏิบัติของพระเถระที่เรียบง่ายตา ยังเป็นแรงบันดาลใจและสร้างศรัทธาให้กับผู้มาวัดและนักปฏิบัติธรรมจำนวนมาก ภายในวัดเป็นวัดป่าต้นแบบของประเทศไทยเน้นความเรียบง่ายและใกล้ชิดกับธรรมชาติ อุโบสถยกพื้นลอยจากพื้นดินชั้นล่างใช้ประโยชน์และบรรจุคนได้กว่า 200 คน เสาและอาคารประดับด้วยเครื่องปั้นอีสานแสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภาพที่ 4.15 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดหนองป่าพง

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวตามรอยพระอริยสงฆ์ที่มีวัตรปฏิบัติ สร้างความเลื่อมใสแก่ประชาชนทั้งในและต่างประเทศ สร้างศรัทธาแก่ชาวต่างประเทศให้เข้ามาบวชและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นต้นแบบพระอริยสงฆ์ชาวต่างชาติจำนวนมาก รูปแบบการท่องเที่ยวแบบเรียนรู้กรรมฐาน ไม่มีคอร์สปฏิบัติที่ชัดเจน นักท่องเที่ยวผู้สนใจปฏิบัติเลือกที่จะติดต่อกับทางวัดเพื่ออยู่ปฏิบัติแบบ 3 วัน 7 วัน ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ปฏิบัติ แต่ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของวัดอย่างเคร่งครัด การเที่ยวชมพิพิธภัณฑ์พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) หรือ พิพิธภัณฑ์หลวงพ่ocha ซึ่งเก็บรวบรวมเครื่องอัฐบริวารของหลวงพ่ochaไว้ ของเก่าโบราณน่าสนใจที่ได้สัมผัสไว้ รวมทั้งประวัติ

ของหลวงพ่อกับยังมีหุ่นขี้ผึ้งหลวงพ่อกาที่ชั้น 3 อีกด้วย เข้าร่วมงานอาจารย์บุษารำลึกหลวงพ่อกาสุภัทโท และยังสามารถไปเที่ยวชมวัดปานานาชาติ ซึ่งเป็นวัดที่มีศิษย์ยานุศิษย์ชาวต่างชาติเข้ามาศึกษาปฏิบัติธรรม นอกจากนี้ยังเลือกท่องเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยงหน้าวัด เลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชน งานประเพณีแห่เทียนของจังหวัดอุบลราชธานี สถาปัตยกรรมอีสานล้านช้าง ในจังหวัดอุบลราชธานีหลายแห่งที่ตัวอุบลสถ (สม) งดงามสไตล์ล้านช้างและศิลปะอีสาน ได้แก่ วัดบูรพาราม วัดแจ้ง วัดหลวง วัดทุ่งศรีเมือง วัดสุภานุรามวรวิหาร วัดพระธาตุหนองบัว วัดภูเขาแก้ว เป็นต้น

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน เน้นการปฏิบัติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานคือการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ผู้ปฏิบัติต้องปฏิบัติตามหลักของศีล สมาธิ ปัญญา ให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ วัตรปฏิบัติของพระภิกษุที่เข้ามาเรียนรู้กรรมฐานต้องเคร่งครัดตามแบบสายวัดป่า ส้ารวม พุดน้อย สำหรับการสนทนาต้องนำผลของการปฏิบัติมาสนทนา การปฏิบัติธรรมมีรูปแบบการปฏิบัติที่สืบทอดกันมา ตั้งแต่ 3 ฉันทอาหาร/กินอาหารมื้อเดียว ส้ารวมกาย วาจา ใจ แต่งกายให้เหมาะสมอยู่ในสถานที่ที่วัดจัดไว้รองรับเพื่อให้เกิดการปฏิบัติ ได้แก่ สถานที่ที่เป็นสถานที่สำหรับพระสงฆ์ปฏิบัติ ห้ามผู้หญิงหรือผู้ไม่เกี่ยวข้องเข้าไปในเขตพื้นที่ นักท่องเที่ยวผู้ปฏิบัติธรรม วัดจัดสถานที่รองรับการปฏิบัติ การปฏิบัติแนววิปัสสนากรรมฐานควบคู่กับการเจริญสมณะกรรมฐานโดยใช้อานาปานสติพิจารณาลมหายใจเข้าออก หรืออารมณ์กรรมฐานอื่น ๆ ที่ถูกจริตกับผู้ปฏิบัติ เช่น การพิจารณากาย ภาวนาพุทโธ เจริญมรณานุสติ พิจารณาวิปัสสนากรรมฐาน มีสติในอิริยาบถ 4 ยืน เดิน นั่ง นอน ให้จิตสงบดำเนินการปฏิบัติพิจารณากายทั้ง 4 ให้เข้าใจถึงหลักไตรลักษณ์ การปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่น รูปแบบการปฏิบัติของวัดหนองป่าพงสมัยหลวงพ่อกายังมีชีวิตอยู่ ท่านเน้นการปฏิบัติและเทศนาโวหาร การเปรียบเปรยอุปมาอุปไมยให้ลูกศิษย์ได้เข้าใจเน้นการปฏิบัติเป็นแบบอย่าง จะเห็นได้จากการที่หลวงพ่อกาเมื่อยังมีชีวิตอยู่มีลูกศิษย์ชาวต่างชาติจำนวนมากเข้ามาศึกษาและบวชอยู่วัดหนองป่าพง มีลูกศิษย์ถามหลวงพ่อกาสอนฝรั่งอย่างไรในเมื่อพูดภาษาอังกฤษไม่ได้ ท่านตอบว่า “ถึงแม้ลูกศิษย์เมื่อนอกมาอยู่ด้วยมาก ๆ อย่างนี้ก็ได้เทศน์ให้เขาฟังมากนัก พาเขาทำเอาเลย ทำดีได้ดี ถ้าทำไม่ดีก็ไม่ได้”

พระอาจารย์เชมธัมโม เล่าถึงการสอนของหลวงพ่อกาว่า หลวงพ่อกาชอบเดินเล่นรอบๆ วัดในตอนเช้า หลังจากออกบิณฑบาต บางครั้งเมื่อหลวงพ่อกาเดินอยู่ตามลำพังท่านก็มักจะกวักมือเรียกใครสักคนให้เดินไปกับท่าน เพื่อสนทนาธรรมไปในตัวมีอยู่ครั้งหนึ่งที่ท่านกำลังสับสนบางอย่างเกี่ยวกับคำสอน หลวงพ่อกาจึงได้พาท่านเดินไปด้วยอยู่สองสามวัน เพื่อจะช่วยเหลือหาทางแก้ปัญหาให้ จนวันหนึ่งมีกิ่งไม้หนักขวางทางอยู่ หลวงพ่อกาได้ยกท่อนไม้นั้นขึ้นและบอกให้ท่านช่วยยกอีกข้าง แล้วถามว่า “หนักไหมละนี้ ?” และเมื่อได้ช่วยกันเหวี่ยงไม้ท่อนนั้นเข้าไปในป่าแล้วหลวงพ่อกาก็ถามขึ้นอีกครั้งว่า “ตอนนี้ละเป็นไง หนักไหม ?” และสอนว่า “ธรรมะเป็นสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ให้รู้จักการปล่อยวาง ถ้าทำได้อะไรก็จะเบาตัว” รูปแบบการสอนของวัดหนองป่าพงจึงสืบทอดกันมาในลักษณะของการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่าง เน้นการพิจารณาจิต และปล่อยวางจากความยึดมั่นถือมั่น ใช้สติปัญญาพิจารณาธรรมที่มีอยู่รอบตัว โดยเฉพาะป้ายที่มีข้อความเตือนใจที่กระตุ้นเตือนให้เกิดการพิจารณาธรรมอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมเด่นของวัด

การกราบนมัสการอัฐิหลวงพ่อบุชาที่เจดีย์พระโพธิญาณเถร และปฏิบัติบูชาภายในเจดีย์ เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์พระโพธิญาณเถร (ชา สุภัทโท) เลือกซื้อหนังสือ ซีดี ธรรมะได้ที่มีรศกธรรมที่รวบรวมคำสอนของหลวงพ่อบุชาไว้ ปัจจุบันได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่อง เรียนรู้ธรรมะจากต้นไม้ที่จัดทำเป็นป้ายแสดงให้ผู้สนใจใฝ่ธรรมได้ข้อคิดพิจารณาธรรม การเข้าร่วมกิจกรรมอาจารย์บูชาหลวงพ่อบุชา สุภัทโท ที่จัดขึ้นในช่วงวันที่ 16 มกราคมของทุกปี และปฏิบัติกรรมฐานภายในวัดหนองป่าพงตามความต้องการของนักท่องเที่ยว โดยแจ้งความประสงค์กับทางวัดเพื่อจัดสถานที่และกิจกรรมให้เหมาะสมกับความประสงค์ของนักท่องเที่ยว

7) วัดคลองตาลอง จ.นครราชสีมา

วัดคลองตาลอง มีเนื้อที่ทั้งหมด 15 ไร่ 12 งาน หลวงพ่อประเทืองท่านได้ไปพบพรหมณ์สว่าง กรัพนานนท์ ซึ่งท่านถือนุ่งขาวห่มขาว ชอบทำบุญกุศล หลวงพ่อประเทืองท่านจึงชักชวนพรหมณ์สว่าง มาที่ ณ บ้านบันไดม้า และท่านได้นำพรหมณ์สว่าง ชมบริเวณที่จะสร้างวัด ซึ่งอยู่บนเขามีทิวทัศน์สวยงาม พรหมณ์สว่าง ท่านพอใจและตกลงใจสร้างวัดนี้ขึ้นมีชื่อเรียกวัดนี้ว่า วัดคลองตาลอง มีสถานี่รถไฟบันไดม้าตั้งอยู่ใกล้ๆ “วัดคลองตาลอง” โดยวัดแห่งนี้ตั้งอยู่บนยอดเขาด้านล่างเป็น “วัดบันไดม้า” ซึ่งทั้ง 2 วัดนี้มีความร่มรื่นดี แต่วัดคลองตาลองจะมีระวาสมาปฏิบัติหลวงพ่อบุชาใช้แนวหลวงพ่อบุชพุทธศาสน เป็นแนวทางการสอนกึ่งวิปัสสนา สัปปายะทุกด้าน ทางขึ้นวัดสะดวก รวดยาง ขึ้นไปสามารถมองเห็นเขาใหญ่ และวัดวชิราลงกรณวราราม

ภาพที่ 4.16 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดคลองตาลอง

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐาน โดยทดลองปฏิบัติกรรมฐานควบคู่กับการเรียนรู้ธรรมะ ฟังการบรรยายธรรม และรูปแบบการท่องเที่ยวชมธรรมชาติภายในวัด ซึ่งแวดล้อมด้วยต้นไม้ให้ความสวยงาม และนักท่องเที่ยวยังสามารถชมความงามทิวทัศน์มุมสูงของอำเภอปากช่องที่แวดล้อมด้วยทิวเขาห่มเมืองปากช่องไว้ ช่วงที่มีอากาศหนาวโดยเฉพาะช่วงปีใหม่พบเห็นความสวยงามของธรรมชาติรอบอำเภอปากช่องคล้ายกับยืนอยู่บนสวรรค์ เนื่องจากวัดอยู่บนภูเขาสูงทำให้ได้ชมวิวยุทธศาสตร์ที่สวยงามจากมุมมองของวัดคลองตาลองได้

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน 4 โดยปริกรรมยุบหนอ พองหนอ

การเดินจงกรม

ก่อนเดินให้ยกมือไขว้หลัง มือขวาจับข้อมือซ้าย วางไว้ตรงกระเบนเหน็บ ยืนตัวตรง เยกหน้า หลังตาให้สติจับอยู่ที่ปลายผม กำหนดว่า “ยืนหนอ” ซ้ำ ๆ 5 ครั้ง เริ่มจากศีรษะลงมา ปลายเท้า และจากปลายเท้าขึ้นไปบนศีรษะ กลับขึ้นกลับลงจนครบ 5 ครั้ง

แต่แต่ละครั้งแบ่งเป็นสองช่วง ช่วงแรก คำว่า “ยืน” จิตราวมโนภาพร่างกาย จากศีรษะลงมาหยุดที่สะดือ คำว่า “หนอ” จากสะดือลงไปปลายเท้า กำหนดคำว่า “ยืน” จากปลายเท้ามาหยุดที่สะดือ คำว่า “หนอ” จากสะดือขึ้นไปปลายผม กำหนดกลับไปกลับมา จนครบ 5 ครั้ง ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกาย อย่าให้ออกไปนอกกาย

เสร็จแล้ว ลืมตาขึ้น ก้มหน้าทอดสายตาไปข้างหน้าประมาณ 1 ศอก สติจับอยู่ที่เท้า การเดิน กำหนดว่า “ขวา...” “ย่าง...” “หนอ...” กำหนดในใจ คำว่า “ขวา” ต้องยกส้นเท้าขวาขึ้นจากพื้นประมาณ 2 นิ้ว เท้ากับใจนึกต้องให้พร้อมกัน “ย่าง” ต้องก้าวเท้าขวาไปข้างหน้าซ้ำที่สุดเท้า ยังไม่เหยียบพื้น คำว่า “หนอ” เท้าลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน กำหนดว่า “ซ้าย...” “ย่าง...” “หนอ...” คงปฏิบัติ เช่นเดียวกันกับ “ขวา...” “ย่าง...” “หนอ...”

ระยะก้าวในการเดิน ห่างกันประมาณ 1 คืบ เป็นอย่างมากเพื่อการทรงตัว ขณะก้าวจะได้ดีขึ้น เมื่อเดินสุดสถานที่ใช้แล้ว ให้นำเท้ามาเคียงกัน เยกหน้าหลังตา กำหนด “ยืนหนอ” ซ้ำ ๆ อีก 5 ครั้ง ทำความรู้สึกโดยจิต สติ ร้อยตั้งแต่กลางกระหม่อม แล้วกำหนด “ยืนหนอ” 5 ครั้ง เบื้องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงมาถึงปลายเท้า เบื้องบนตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นมา “ยืนหนอ” 5 ครั้ง แล้วหลังตา ตั้งตรง ๆ เอาจิตปักไว้ที่กระหม่อม เอาสติตาม ดังนี้ “ยืน.....” (ถึงสะดือ) “หนอ.....” (ถึงปลายเท้า) หลังตาอย่าลืมตา นึกมโนภาพ เอาจิตมอง ไม่ใช่มองเห็นด้วยสายตา “ยืน.....” (จากปลายเท้าถึงสะดือ หยุด) แล้วก็ “หนอ.....” ถึงปลายผม คนละครั้ง พอทำได้แล้ว ภาวนา “ยืน....หนอ....” จากปลายผม ถึงปลายเท้าได้ทันที ไม่ต้องไปหยุดที่สะดือ แล้วคล่องแคล่ว่องไว ถูกต้องเป็นธรรมชาติ ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกายอย่าให้ออกไปนอกกาย เสร็จแล้วลืมตาขึ้น ก้มหน้า ทอดสายตาไปข้างหน้าประมาณ 1 ศอก สติจับอยู่ที่เท้า การเดิน กำหนดว่า “ขวา...” “ย่าง...” “หนอ...” กำหนดในใจ

คำว่า “ขวา” ต้องยกส้นเท้าขวาขึ้นจากพื้นประมาณ 2 นิ้ว เท้ากับใจนึกต้องให้พร้อม

คำว่า “ย่าง” ก้าวเท้าขวาไปข้างหน้าให้ซ้ำที่สุด เท้ายังไม่เหยียบพื้น

คำว่า “หนอ” เท้าเหยียบพื้นเต็มฝ่าเท้า อย่าให้ส้นเท้าหลังเปิด

เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน กำหนดคำว่า “ซ้าย...” “ย่าง...” “หนอ...” คงปฏิบัติเช่นเดียวกับ “ขวา...” “ย่าง...” “หนอ...” ระยะก้าวในการเดินห่างกันประมาณ 1 คืบ เป็นอย่างมาก เพื่อการทรงตัวขณะก้าวจะได้ดีขึ้น เมื่อเดินสุดสถานที่ใช้เดินแล้ว พยายามใช้เท้าขวาเป็นหลักคือ “ขวา...” “ย่าง...” “หนอ...” แล้วตามด้วยเท้า “ซ้าย...” “ย่าง...” “หนอ...” จะประกบกันพอดี

แล้วกำหนดว่า “หยุด... นอน...” จากนั้นเงยหน้า หลับตา กำหนด “ยื่น... นอน...” ซ้ำ ๆ อีก 5 ครั้ง เหมือนกับที่ได้อธิบายมาแล้ว สิมตา ก้มหน้า ท่ากลับ การกลับกำหนดว่า “กลับนอน” 4 ครั้ง คำว่า “กลับนอน”

ครั้งที่หนึ่ง ยกปลายเท้าขวา ใช้สันเท้าขวาหมุนตัวไปทางขวา 90 องศา

ครั้งที่ 2 ลากเท้าซ้ายมาติดกับเท้าขวา

ครั้งที่ 3 ทำเหมือนครั้งที่ 1

ครั้งที่ 4 ทำเหมือนครั้งที่ 2

หากฝึกจนชำนาญแล้วเราสามารถกำหนดให้ละเอียดขึ้น โดยการหมุนตัวจาก 90 องศา เป็น 45 องศา จะเป็นการกลับนอนทั้งหมด 8 ครั้ง เมื่ออยู่ในท่ากลับหลังแล้วต่อไปกำหนด “ยื่น... นอน...” ซ้ำ ๆ อีก 5 ครั้ง สิมตา ก้มหน้า แล้วกำหนดเดินต่อไป กระทำเช่นนี้จนหมดเวลาที่ต้องการการนั่ง

กระทำต่อจากการเดินจงกรม อย่าให้ขาดตอนลง เมื่อเดินจงกรมถึงที่จะนั่ง ให้กำหนด “ยื่น... นอน...” อีก 5 ครั้ง ตามที่กระทำมาแล้วเสียก่อน แล้วกำหนดปล่อยมือลงข้างตัวว่า “ปล่อยมือนอน ๆ ๆ ๆ” ซ้ำ ๆ จนกว่าจะลงสุดเวลานั่งค่อย ๆ ย่อตัวลงพร้อมกับกำหนดตามอาการที่ทำไปจริง ๆ เช่น “ย่อตัวนอน ๆ ๆ ๆ” “เท้าพื้นนอน ๆ ๆ” “คุกเข่านอน ๆ ๆ” “นั่งนอน ๆ ๆ” เป็นต้น

วิธีนั่ง ให้นั่งขัดสมาธิ คือ ขาขวาทับขาซ้าย นั่งตัวตรง หลับตา เอาสติมาจับอยู่ที่สะดือที่ท้องพองยุบ เวลาหายใจเข้าท้องพอง กำหนดว่า “พอง นอน” ใจนึกกับท้องที่พองต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน หายใจออกท้องยุบ กำหนดว่า “ยุบ นอน” ใจนึกกับท้องที่ยุบต้องทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกัน

ข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่พอง ยุบ เท่านั้น อย่าดูลมที่จมูก อย่าตะเบ็งท้องให้มีความรู้สึกตามความเป็นจริงว่าท้องพองไปข้างหน้า ท้องยุบมาทางหลัง อย่าให้เห็นเป็นไปว่า ท้องพองขึ้นข้างบน ท้องยุบลงข้างล่าง ให้กำหนดเช่นนี้ตลอดไป จนกว่าจะถึงเวลาที่กำหนด

เมื่อมีเวทนา เวทนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด จะต้องบังเกิดขึ้นกับผู้ปฏิบัติแน่นอน จะต้องมีความอดทน เป็นการสร้างขันติบารมีไปด้วย ถ้าผู้ปฏิบัติขาดความอดทนเสียแล้ว การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้นก็ล้มเหลว ในขณะที่นั่งหรือเดินจงกรมอยู่นั้น ถ้ามีเวทนาความเจ็บ ปวด เมื่อย คัน ๆ เกิดขึ้น ให้หยุดเดิน หรือหยุดกำหนดพองยุบ ให้เอาสติไปตั้งไว้ที่เวทนาเกิด และกำหนดไปตามความเป็นจริงว่า “ปวดนอน ๆ ๆ” “เจ็บนอน ๆ ๆ” “คันนอน ๆ ๆ” เป็นต้น ให้กำหนดไปเรื่อย ๆ จนกว่าเวทนาจะหายไป เมื่อเวทนาหายไปแล้ว ก็ให้กำหนดนั่งหรือเดินต่อไป

จิต เวลานั้นอยู่หรือเดินอยู่ ถ้าจิตคิดถึงบ้าน คิดถึงทรัพย์สินหรือคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ นานา ก็ให้เอาสติปักลงที่ลิ้นปี่พร้อมกับกำหนดว่า “คิดนอน ๆ ๆ ๆ” ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจิตจะหยุดคิด แม้ดีใจ เสียใจ หรือโกรธ ก็กำหนด เช่นเดียวกันว่า “ดีใจนอน ๆ ๆ ๆ” “เสียใจนอน ๆ ๆ ๆ” “โกรธนอน ๆ ๆ ๆ” เป็นต้น

เวลานอน

เวลานอนค่อย ๆ เอนตัวนอนพร้อมกับกำหนดตามไปว่า “นอนนอน ๆ ๆ ๆ” จนกว่าจะนอนเรียบร้อย ขณะนั้นให้เอาสติจับ อยู่กับอาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอนเรียบร้อยแล้ว

แล้วให้อาสติมาจับที่ท้อง แล้วกำหนดว่า “พอง นอน” “ยุบ นอน” ต่อไปเรื่อย ๆ ให้อยู่สังเกตให้ดีว่า จะกลับไปตอนพอง หรือตอนยุบ

อิริยาบถต่าง ๆ การเดินไปในที่ต่าง ๆ การเข้าห้องน้ำ การเข้าห้องส้วม การรับประทานอาหาร และการกระทำกิจการงานทั้งปวง ผู้ปฏิบัติต้องมีสติกำหนดอยู่ทุกขณะในอาการเหล่านี้ ตามความเป็นจริง คือ มีสติ สัมผัสสัญญา เป็นปัจจุบัน อยู่ตลอดเวลา

การเดินจงกรมนั้น กระทำการเดินได้ถึง 6 ระยะ แต่ในที่นี้อธิบายไว้เพียงระยะเดียว การเดินระยะต่อไปนั้นจะต้องเดินระยะที่ 1 ให้ถูกต้อง คือ ได้ปัจจุบันธรรมจริง จึงจะเพิ่มระยะต่อไป ตามผลการปฏิบัติของแต่ละบุคคล

สรุปการกำหนดต่าง ๆ พอสังเขป ดังนี้

1. ตาเห็นรูป จะหลับตาหรือลืมตาก็แล้วแต่ ให้ตั้งสติไว้ที่ตา กำหนดว่า เห็นนอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าจะเห็นก็สักแต่ว่าเห็น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้ ถ้าหลับตาก็กำหนดไปจนกว่าภาพนั้นจะหายไป

2. หูได้ยินเสียง ให้ตั้งสติไว้ที่หู กำหนดว่า เสียงนอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าจะได้ยิน ก็สักแต่ว่าได้ยิน ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

3. จมูกได้กลิ่น ตั้งสติไว้ที่จมูก กำหนดว่า กลิ่นนอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าจะกลิ่น ก็สักแต่ว่ากลิ่น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

4. ลิ้นได้รส ตั้งสติไว้ที่ลิ้น กำหนดว่า รสนอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะรู้สึกว่าจะรส ก็สักแต่ว่ารส ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

5. การถูกต้องสัมผัส ตั้งสติไว้ตรงที่สัมผัส กำหนดตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ละความพอใจและความไม่พอใจออกเสียได้

6. ใจนึกคิดอารมณ์ ตั้งสติไว้ที่ลึนปี่ กำหนดว่า คิดนอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าความนึกคิดจะหายไป

7. อาการบางอย่างเกิดขึ้น กำหนดไม่ทัน หรือกำหนดไม่ถูกว่า จะกำหนดอย่างไร ตั้งสติไว้ที่ลึนปี่ กำหนดว่า รู้นอน ๆ ๆ ไปเรื่อย ๆ จนกว่าอาการนั้นจะหายไป

การที่เรากำหนดจิต และตั้งสติไว้เช่นนี้ เพราะเหตุว่าจิตของเรา อยู่ใต้บังคับของความโลภ ความโกรธ ความหลง เช่น ตาเห็นรูป ชอบใจ เป็นโลภะ ไม่ชอบใจ เป็นโทสะ ขาดสติไม่ได้ กำหนดเป็นโมหะ หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้รส กายถูกต้องสัมผัสก็เช่นเดียวกัน

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยเอาสติเข้าไปตั้งกำกับตามอายตนะนั้น เมื่อปฏิบัติได้ผลแก่กล้าแล้ว ก็จะเข้าตัดที่ต่อของอายตนะต่าง ๆ เหล่านั้นมิให้ติดต่อกันได้ คือว่า เมื่อเห็นรูปก็สักแต่ว่าเห็น เมื่อได้ยินเสียงก็สักแต่ว่าได้ยิน ไม่ทำความรู้สึกนึกคิดปรุงแต่ง ให้เกิดความพอใจหรือความไม่พอใจ ในสิ่งที่ปรากฏให้เห็นและได้ยินนั้น รูปและเสียง ที่ได้เห็นและได้ยินนั้นก็ดับไปเกิด และดับ อยู่ที่นั่นเอง ไม่ไหลเข้ามาภายใน อกุศลธรรมความทุกข์ร้อนใจที่คอยจะติดตาม รูป เสียง และอายตนะภายนอกอื่น ๆ เข้ามาก็เข้าไม่ได้

สติที่เกิดขึ้นขณะปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น นอกจากจะคอยสกัดกั้นอกุศลธรรม และความทุกข์ร้อนใจที่จะเข้ามาทางอายตนะแล้ว สติเพ่งอยู่ที่ รูป นาม เมื่อเพ่งเล็งอยู่ก็ย่อมเห็นความเกิดดับของ รูป นาม ที่ดำเนินไปตามอายตนะต่าง ๆ อย่างไม่ขาดสาย การเห็นการเกิดดับ

ของรูปนามนั้น จะนำไปสู่การเห็น พระไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน ของสังขาร หรือ อตภาพอย่างแจ่มแจ้ง

การปฏิบัติกรรมฐานที่เป็นจุดเน้นที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นการปฏิบัติกรรมฐานแบบสวดมนต์ภาวนา นิยมมาปฏิบัติช่วงวันพระและเทศกาลหยุดยาว โดยการสวดมนต์ข้ามคืนควบคู่กับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งแนวปฏิบัติแบบการเจริญสติปัฏฐาน 4 ภาวนา ยุบหนอง พองหนอ และการสวดมนต์ เป็นการปฏิบัติกรรมฐานที่เหมาะสมตามหลักพระพุทธศาสนา และสอดคล้องกับลักษณะนิสัย ศรัทธาของนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนมากความพร้อมด้านการปฏิบัติธรรมระดับสูงเพื่อพ้นทุกข์มีน้อย จึงอาศัยอุบายการสวดมนต์เพื่อเสริมศรัทธาแก่ตนเองและครอบครัว ควบคู่กับการปลูกฝังอนุสัยการปฏิบัติวิปัสสนาให้แก่นักท่องเที่ยวเพื่อเป็นเบื้องต้นสู่การบรรลุธรรมในอนาคต

กิจกรรมเด่นของวัด

การสวดมนต์ข้ามปี การปฏิบัติธรรมข้ามปี การสวดมนต์ทุกวันพระ และการจัดอบรมปฏิบัติธรรมเป็นหมู่คณะ ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมได้ตลอดทั้งปี ควบคู่กับการเลือกซื้อสินค้าราคาถูกและหนังสือธรรมะประเภทต่าง ๆ ที่ทางวัดจัดไว้รองรับนักท่องเที่ยว การเยี่ยมความสวยงามของธรรมชาติรอบวัดและความสวยงามของเมืองปากช่องที่โอบล้อมด้วยทิวเขาใหญ่อันสวยงาม

8) วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเกิ้ง) จ.ชัยภูมิ

วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเกิ้ง) ตั้งอยู่บนเทือกเขาภูแล่นคา บริเวณที่เรียกว่า “ผาเกิ้ง” ซึ่งเป็นชื่อหน้าผาตั้งอยู่ระหว่างภูเขาสองลูก คือเขาคางคกทางด้านตะวันออก และเขาเขี้ยวทางด้านตะวันตก เป็นช่องเขาติดต่อระหว่างอำเภอเมืองชัยภูมิ กับอำเภอหนองบัวแดง เป็นพุทธวนอุทยาน มี พระพุทธรูปประจำพุทธวนอุทยาน ชื่อว่า “พระพุทธรชัยภูมิพิทักษ์” ซึ่งเป็นพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติ สูง 7 เมตร ช่วงพระอุระ 2.50 เมตร หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ พุทธศิลป์แบบพื้นเมืองโบราณ ประดิษฐานอยู่บนโขดหินสูงบนหน้าผาที่เรียกว่า “ผาเกิ้ง”

ภาพที่ 4.17 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดชัยภูมิพิทักษ์

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งนี้ในแง่กฎแห่งกรรม แนวคิดเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมต่อการดำรงชีวิต การท่องเที่ยวเพื่อทดลองปฏิบัติตามธรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน 4 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพราะวัดตั้งอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมความงามของอุทยานควบคู่กับการเข้าอยู่ปฏิบัติธรรมฐาน อีกทั้งสามารถบำเพ็ญบุญสนับสนุนการศึกษาของพระภิกษุสามเณรได้

รูปแบบการปฏิบัติธรรมฐาน

วิธีปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานตามแนวสติปัฏฐาน 1 ด้วยรูปแบบบริการม พงหนอ ยุบหนอวิปัสสนากัมมัฏฐานหรือการเจริญสติปัฏฐาน คือการฝึกปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาในการลดละความทุกข์ และเพิ่มพูนความสุขได้อย่างยั่งยืน โดยมีสาระสำคัญต่อการปฏิบัติดังต่อไปนี้

1. การสมาทานพระกัมมัฏฐาน

จากอดีตถึงปัจจุบัน ขั้นตอนหรือประเพณีก่อนการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน จะเริ่มต้นด้วยการให้โยคีผู้ต้องการฝึกปฏิบัติ ทำการสมาทานพระกัมมัฏฐาน พร้อมกับขอขมาพระรัตนตรัยและวิปัสสนาจารย์ เพื่อฝากตัวเป็นศิษย์ ในการรับฟังคำแนะนำสั่งสอน ที่มอบให้โดยไม่ปฏิบัติตามรูปแบบ หรือความเข้าใจของตนเอง การสมาทานทำให้ผู้ฝึกเกิดความเข้าใจ, ความศรัทธา, ประโยชน์ของวิปัสสนากัมมัฏฐาน, ความร่วมมือ, ความขยันหมั่นเพียร และความนอบน้อมต่อการเชื่อฟังคำแนะนำ สู่การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน

การสมาทานสามารถทำได้ทุกวันพลุกัสกับวิปัสสนาจารย์ด้วยดอกไม้ 1 พวง จากนั้นวิปัสสนาจารย์จะกล่าวคำอธิษฐานกรรม และให้โอวาท ในบทเรียนวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไป ถ้าผู้ปฏิบัติไม่พร้อมที่จะสมาทาน วิปัสสนาจารย์จะอนุโลมให้ฝึกไปก่อน แล้วค่อยหาเวลาสมาทานในภายหลัง หากศิษย์ท่านใดได้รับการฝึกไปแล้ว ภายหลังไม่เชื่อฟังคำสอนและคำว่ากล่าวตักเตือนของวิปัสสนาจารย์ หรือวิปัสสนาจารย์มีความเห็นว่าผู้ปฏิบัติได้เดินทางผิด ซึ่งอาจทำให้เกิดอันตราย จากการติดในนิมิตหรือสภาวะ จนทำให้เกิดวิกลจริต หรืออาจทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงของสำนักแล้ว วิปัสสนาจารย์พึงถอนพระกัมมัฏฐานจากศิษย์นั้นได้

2. การกำหนด

สิ่งแรกที่ผู้ฝึกต้องทำความเข้าใจคือเรื่องกำหนดเพราะเป็นอุปกรณ์สำคัญมาก ที่ใช้ฝึกปฏิบัติตั้งแต่เริ่มต้น และเป็นตัวช่วยนำพาไปสู่ความสำเร็จ หรือถึงเป้าหมายของวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการเข้าถึงอารมณ์พระนิพพาน การกำหนดมาจากภาษาบาลีว่า สลลัภณ มีความหมายคล้ายคำว่า วิปัสสนา การกำหนดคำว่า “ถูกหนอ ยินหนอ” คือการกำหนดทุกขอรียสัจ (หนึ่งในอรียสัจ 4) แม้ว่าจะไม่ได้เป็นความเจ็บปวด(ทุกขเวทนา) แต่ก็จัดเป็นทุกขในชั้น 5(รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) เพราะตกอยู่ในกฎพระไตรลักษณ์คือการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ซึ่งบังคับบัญชาให้เป็นไปตามที่ต้องการไม่ได้

คำว่า “กำหนดรู้อารมณ์” คือการกำหนดแล้วรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง และเป็นการเห็นอารมณ์ต่างๆ คือรูปนั้นโดยความสั้นไปและเสื่อมไป การกำหนดเป็นบริกรรมภาวนา ซึ่งเป็นอุปกณ์เพื่อนำไปสู่การเจริญสติปัฏฐาน

วิปัสสนากัมมัฏฐานเริ่มต้นด้วยการกำหนดพร้อมองค์บริกรรมไปยัง ณ จุดที่เกิดอารมณ์ของจิต (ผัสสะ - ตรงที่รูปกับนามกระทบกัน) โดยเอาความรู้สึกไปแตะเบาๆ ตรงผัสสะ พร้อมกับกำหนดตามด้วยองค์บริกรรมสั้นๆ เบาๆ ให้ตรงกับอารมณ์ที่ปรากฏอยู่ และต้องอย่าจมอยู่กับคำบริกรรม แต่ให้อยู่กับสติระลึกรู้อารมณ์นั้นจริงๆ ตัวกำหนดคืออารมณ์บัญญัติที่ช่วยให้จิตจดจ่ออยู่ที่รูปนามได้ต่อเนื่อง เมื่อกำหนดอารมณ์ที่ 1 เสร็จแล้ว ให้กำหนดอารมณ์ใหม่อันถัดไป ที่เกิดขึ้นต่อไปอย่างไม่หยุด จนกว่าจะครบเวลาของการปฏิบัติ โดยอย่าให้จิต จม นิ่ง แห่ ติดในอารมณ์ใดหรือเปลือกสติ ซึ่งจะทำให้ขาดการกำหนด หากขณะใดที่เปลือกหรือขาดตัวกำหนดเรียกว่า กัมมัฏฐานร่ว แสดงว่าขณะนั้นกำลังคิด ประชง ประชย นิ่ง ซึม เบลอ วูบ เปลือกหลับ หรือติดจมอยู่กับอารมณ์นานเกินไป และควรย้ายความรู้สึกไปจริงๆ อย่างเป็นธรรมชาติไป ณ จุดที่กำลังกำหนดอยู่ ซึ่งเป็นการฝึกเจริญสติระลึกรู้ ในอารมณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นจริง วิปัสสนากัมมัฏฐานคือการมีสติระลึกรู้ พร้อมกับการกำหนดไปที่รูปนาม (อารมณ์ต่างๆ) โดยปราศจากการพิจารณา นึกคิด วิเคราะห์ หรือเปรียบเทียบกับในตำรา เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสภาวธรรมที่เกิดขึ้น วิปัสสนาจะมุ่งเน้นฝึกตัวสติของจิต(ระลึกรู้อารมณ์) โดยใช้ร่างกาย สิ่งแวดล้อมภายนอก และจิตใจ เป็นเครื่องมือช่วยในการฝึกฝน ดังตามพุทธพจน์ที่ว่า สักแต่ว่ายิน สักแต่ว่าเห็น สักแต่ว่ารู้อารมณ์ และสิ่งใดเกิดขึ้นสิ่งนั้นดับไปเป็นธรรมดา

อารมณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดเป็นเพียงอุปกณ์ใช้สำหรับฝึกเจริญสติเท่านั้น ด้วยการกำหนดอารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาอย่างถูกต้อง ตรงตามประเภทเช่น ยินหนอ เห็นหนอ ถูกหนอ คิดหนอ เย็นหนอ กลิ่นหนอ คันหนอ รู้หนอ เป็นต้นเรื่อยไป ฉะนั้นทุกอารมณ์ไม่ว่าภายนอกหรือภายใน เป็นเพียงอุปกณ์ใช้ฝึกเท่านั้น ซึ่งมีคุณค่าเท่ากันหมดโดยไม่ได้แตกต่างกันเลย

การฝึกจะเริ่มด้วยการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ โดยจะเน้นให้กำหนดอิริยาบถย่อยในชีวิต ประจำวันด้วยเพราะไม่ให้ผู้ฝึกติดในรูปแบบหรือสถานที่ ซึ่งแตกต่างจากรูปแบบที่ผู้เคยชินและเข้าใจว่าจะต้องเน้นปฏิบัติแต่ในท่านั่งสมาธิเป็นหลักเท่านั้น

ในช่วงแรก ผู้ปฏิบัติอาจจะกำหนดอารมณ์ต่างๆ ได้ไม่ค่อยได้ดีซึ่งเป็นเรื่องธรรมดา และอาจจะประสบกับสิ่งต่างๆ เช่น กำหนดได้ช้ากว่าอารมณ์ที่เกิดขึ้น, กำหนดไม่ค่อยได้, กำหนดไม่ค่อยทัน, กำหนดผิดๆ ถูกๆ หรือกำหนดได้ไม่ชัดเจน เป็นต้น ไม่ว่าจะกำหนดได้ทันหรือไม่ก็ตาม ขอให้ผู้ปฏิบัติพยายามฝึกกำหนดอย่างต่อเนื่อง ด้วยความอดทนขยันหมั่นเพียร และให้ส่งอารมณ์แก่วิปัสสนาจารย์เป็นประจำทุกวัน หากทำได้เช่นนี้การปฏิบัติจะค่อยๆ พัฒนาไปเองและจะก้าวหน้าไปเองในไม่ช้าเช่น กำหนดได้ชัดเจนขึ้น, กำหนดอารมณ์ใหม่ๆ ได้มากขึ้น, และกำหนดสภาวะต่างๆ ได้เท่าทันถูกต้อง

ตัวอย่างของการกำหนดเช่น ยินหนอ คิดหนอ เปื้อหนอ ถูกหนอ เย็นหนอ นิ่งหนอ นอนหนอ ชาหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ โยกหนอ พองหนอ ยุบหนอ เห็นหนอ เย็นหนอ ร้อนหนอ มึนหนอ ง่วงหนอและถ้าไม่รู้ว่าจะเรียกอย่างไร ให้กำหนดว่า “รู้หนอ” ไปก่อน จากนั้นค่อยกลับมาถามวิปัสสนาจารย์

ปัจจัยที่ช่วยให้เข้าใจการกำหนดเพื่อการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐาน

1) อารมณ์บัญญัติและอารมณ์ปรมัตถ์

วิปัสสนากัมมัฏฐานที่ถูกต้อง จะต้องไม่ติดอยู่ในอารมณ์บัญญัติ โดยมุ่งหน้าเข้าสู่อารมณ์ปรมัตถ์ ซึ่งเป็นอารมณ์ที่รับรู้ได้ด้วยจิต ในสภาวะที่เป็น พระไตรลักษณ์ (เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป) ตามธรรมชาติที่เกิดขึ้นจริงๆ โดยมีได้เป็นไปตามการควบคุมบังคับบัญชาของผู้ปฏิบัติ วิธีฝึกเพื่อเข้าถึงอารมณ์ปรมัตถ์ที่ดีที่สุดคือ การฝึกกำหนดไปเรื่อยๆ อย่างต่อเนื่องแบบผิบบ้างถูกบ้าง จนกระทั่งทำให้รับรู้อย่างชัดเจน และเข้าใจได้ด้วยตนเอง

ผู้ปฏิบัติต้องเริ่มฝึกกำหนดอารมณ์บัญญัติที่เป็นอารมณ์หยาบไปก่อน แม้ว่าตัวกำหนดที่เป็นบัญญัติอาจจะปรากฏเด่นชัดมากกว่าสติ หรือการระลึกอารมณ์จริงๆ ก็ตาม แต่เมื่อปฏิบัติได้ชำนาญจนก้าวหน้าแล้ว อารมณ์บัญญัติที่หยาบจะค่อยๆ ละเอียดยิ่งขึ้น แผลวเบาบาง สั่นคลอนคล้ายกับจะหายไปแต่ยังมีอยู่ จนกระทั่งผู้ปฏิบัติรับรู้แต่อารมณ์ปรมัตถ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ในแต่ละขณะจิตพร้อมกับ การระลึกพระไตรลักษณ์ในทุกอารมณ์ ในที่สุดตัวกำหนดอารมณ์บัญญัติที่หยาบ จะผสมผสานกลมกลืนกับอารมณ์ปรมัตถ์ โดยปรากฏเหลือแต่ตัวสติระลึก ที่เด่นชัดในทุกอารมณ์ที่กำลังกำหนดอยู่

หลังจากได้กำหนดรู้อารมณ์บัญญัติด้วยความเพียร(วิริยะ)แล้ว สติ สมาธิ และปัญญา(วิปัสสนาญาณ 16) จึงจะเริ่มปรากฏ จนกระทั่งเมื่อปัญญาแก่กล้าถึงที่สุดแล้ว อารมณ์ที่เป็นบัญญัติทั้งหมดก็จะหายไป เหลือไว้แต่ความโดดเด่นของอารมณ์ปรมัตถ์แท้จริงอย่างเดียว

สาระสำคัญของอารมณ์ปรมัตถ์ (Absolute Truth)ของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีดังนี้

(1) อารมณ์ปรมัตถ์เกิดขึ้นที่จิตและรับรู้ได้ด้วยจิตของผู้ปฏิบัติ ไม่ใช่เกิดจากการอ่านหนังสือ, ความนึกคิด, ความเข้าใจ หรือการคาดเดาขึ้นเอง

(2) อารมณ์ปรมัตถ์เกิดขึ้นได้ที่จิตของมนุษย์ทุกคนจากการปฏิบัติให้เข้าถึงได้จากทุกเพศ, อายุ, ฐานะ, ตำแหน่ง, ศาสนา และเชื้อชาติ

(3) อารมณ์ปรมัตถ์ในขณะปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ที่เกิดขึ้นพร้อมกับอารมณ์ของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (พระไตรลักษณ์) โดยที่โยคีจะต้องกำหนดตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติ และไม่สามารถบังคับบัญชา หรือควบคุมรูปรูปมา ให้เกิดขึ้นตามใจตนเองได้ เพราะถ้าหากบังคับหรือฝืนสภาวะธรรมแล้ว จะทำให้เกิดอาการมึน แขนง หรือปวดหัว ได้

(4) อารมณ์ปรมัตถ์ของระดับโลกียธรรม มีรูปและนามเป็นอารมณ์

(5) อารมณ์ปรมัตถ์ของระดับโลกุตตรธรรม มีนิพพานเป็นอารมณ์

(6) หลักธรรมที่อธิบายเกี่ยวกับปรมาตถธรรม 4 ประเภท ประกอบด้วย จิต 121, เจตสิก 52, รูป 28 และนิพพาน ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก และคัมภีร์อริยัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ 1-9 ซึ่งเรียบเรียงให้ศึกษาได้สะดวกขึ้น

2) สติสัมปชัญญะ

ในแนวปฏิบัติ สติสัมปชัญญะคือการน้อมย้ายและส่งความรู้สึกเบาๆ ไปจริงๆ ตรงอารมณ์ที่กำหนด แต่ในเชิงทฤษฎีคือสติระลึก ในแต่ละขณะอารมณ์ของจิต พร้อมกับการกำหนด

อารมณ์ได้ถูกต้องเช่น การกำหนดยินยอม คัดลอก ถูกหนอ เย็นหนอ ฯลฯ โดยที่ผู้ปฏิบัติไม่จงมั่ง หรือแช่อยู่ในอารมณ์ใด เพียงแต่รู้เท่าทันอารมณ์ใหม่ชัดเจนที่กำลังเกิดขึ้นจาก 1 ไป 2, 2 ไป 3, เรื่อยไป และเป็นการรู้ตัวทั่วพร้อมในแต่ละขณะอารมณ์ของจิตที่เกิดขึ้น

ตัวอย่างเช่น ขณะกำหนดยินยอมอยู่ มีความคิดผุดขึ้นมา ความรู้สึกที่สามารถรู้ว่าขณะนี้มีความคิดเกิดขึ้น โดยนำความรู้สึกไปสู่อารมณ์ใหม่ ที่เป็นความคิดได้ทัน และกำหนดความคิดได้ถูกต้องว่า คัดลอก ไม่ผิดเป็นอย่างอื่น นี่คือการสัมผัสปัญญา โดยถูกพัฒนาขึ้นตาม พละ 5 ที่สมดุลงของโยคี พร้อมไปกับการสอบอารมณ์โดยวิปัสสนาจารย์ ซึ่งเป็นการพัฒนาปัญญา(วิปัสสนาญาณ 16) ให้แก่จิตที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

3) ระดับของสมาธิ

วิปัสสนากัมมัฏฐานจะใช้เพียงฌณีสมาธิหรือสมาธิชั่วขณะ ซึ่งเพียงพอต่อการเห็นการเกิดดับของรูปนาม ในการนำพาจิตสู่เป้าหมาย คืออารมณ์พระนิพพาน โดยในระหว่างเส้นทาง ระดับของสมาธิจะค่อยๆ พัฒนาจากน้อย(ฌณีสมาธิ) ไปกลาง(อุปจารสมาธิ) จนถึงระดับมากที่สุด (อัปปนาสมาธิ) พร้อมๆ ไปกับสติในทุกะดับของสมาธิ

4) รูปแบบของการกำหนด

การกำหนดมีอยู่ 3 แบบ คือ 1. มีหนอ เช่น พองหนอ ยุบหนอ หรือ ถูกหนอ 2. ไม่มีหนอ เช่น พอง ยุบ หรือ ถูก และ 3. กำหนดเพียงว่า รู้หนอ ตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น สำหรับโยคีใหม่จะเริ่มฝึกด้วยวิธีที่ 1 เท่านั้น หลังจากนั้นวิปัสสนาจารย์จะสอบอารมณ์ และปรับเปลี่ยนให้ตามความเหมาะสม

5) อุปสรรคและความสงสัย

ผู้ที่เคยฝึกกัมมัฏฐานรูปแบบอื่นมาก่อนหรือโยคีใหม่บางท่านอาจไม่คุ้นเคย ไม่เข้าใจ เกิดความสงสัย หรืออาจมีคำถามในใจเช่น ทำไมต้องกำหนดในใจด้วยคำบัญญัติ, ขณะปฏิบัติให้ระลึกอย่างเดียว โดยไม่ต้องกำหนดด้วยองค์บริการมได้ไหม, เจริญสติปัญญาโดยใช้แต่อารมณ์ปรมาตม์เลยได้ไหม, การกำหนดด้วยองค์บริการมนั้น เป็นอารมณ์บัญญัติซึ่งเป็นสมถ(สมาธิ) และผิดไปจากหลักวิปัสสนา, หรือการกำหนดเป็นตัวแทรกแซงอารมณ์ของวิปัสสนา ซึ่งเป็นอารมณ์บัญญัติซ้อนอารมณ์ปรมาตม์

อุปสรรคและกีดขวางของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานคือการติดอยู่ในอารมณ์ต่างๆ เช่น มีแต่อารมณ์นิ่งๆ สงบ เบาสบาย วูบหลับ คิดฟุ้งซ่าน อึดอัด เครียด มึน ตึง ปวดหัว เป็นต้น จากอุปสรรคที่กล่าวมา บางท่านอาจมีอารมณ์ของการปฏิบัติเช่น อยากให้จิตสงบแบบที่เคยฝึก, ติดในความสงบสุข อาจเบื่อเพราะทำไม่ได้, ไม่อยากทำต่อ, ไม่รู้จะปฏิบัติต่ออย่างไร หรือแม้กระทั่งคิดว่ารูปแบบที่ปฏิบัติอยู่ผิดหลักวิปัสสนาก็ได้ สาเหตุที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่นั้น เพราะกำลังของสมาธิมากกว่ากำลังของสติ จึงทำให้เกิดความไม่สมดุล

ดังนั้นวิธีการกำหนดที่ถูก คือการส่งความรู้สึกไปแตะเบาๆ ตรงอารมณ์ที่กำหนด พร้อมกับบริการมสั้นๆ เบาๆ (กำหนดในใจเป็นคำพูด โดยไม่ต้องขยับปากหรือออกเสียง) ตามด้วยคำกริยาเติมด้วย“หนอ”เช่น ยินหนอ เห็นหนอ เย็นหนอ กลิ่นหนอ รสหนอ ถูกหนอ คัดหนอ ขาหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ เมื่อยหนอ คันหนอ นิ่งหนอ โยกหนอ ทุกข์หนอ สุขหนอ เฉยหนอ รู้หนอ เป็นต้น สิ่งที่สำคัญของการกำหนดในขณะปฏิบัติ คือการน้อมจิตและส่งความรู้สึกไปแตะเบาๆ ตรงกับ

อารมณ์ที่กำหนด แต่ในด้านทฤษฎีเป็นการระลึกถึงของจิต(สติ) หรือสติปัฏฐาน 4 ผู้ปฏิบัติควรทำความเข้าใจในเรื่องของการกำหนด ด้วยองค์บริกรรมที่ลงท้ายด้วย “หนอ” และควรสอบถามให้เข้าใจก่อนลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เข้าใจถึงวัตถุประสงค์ และประโยชน์ของการกำหนด เพราะจะเป็นพื้นฐานทำให้เกิดศรัทธา คลายความสงสัย เชื่อฟัง เริ่มฝึกตามที่สอน และเพียรปฏิบัติไปอย่างต่อเนื่องจนถึงจุดหมายปลายทาง

6) ประโยชน์ของการกำหนด 14 ประการ มีดังนี้

6.1) ช่วยให้จิตระลึกละเอียดในอารมณ์ต่างๆ(รูปนาม) ได้ง่าย โดยทำให้ไม่เผลอ และนำพาจิตไปตรึงรูปนามที่เกิดขึ้น คล้ายกับมีไฟฉาย นำทางไปสู่อารมณ์ต่างๆ ได้ดี

6.2) กันไม่ให้จิต(นาม) จมติดเข้าไปในอารมณ์(รูป) ที่กำลังกำหนดอยู่

6.3) ช่วยให้จิตคลายออกจากการจมติดในสมาธิด้วยการกำหนดและช่วยแยกจิตลอยออกมาจากอารมณ์ที่จมเข้าไป อุปมาคล้ายกับ การตีมือ ให้คลายและปล่อยจากสิ่งที่กำไว้

6.4) ช่วยให้สติเจริญมากขึ้นโดยไม่ติดในอารมณ์เพราะมีแต่การกำหนดอารมณ์ใหม่ๆ เรื่อยไป ซึ่งทำให้สติเข้มแข็ง และมีพลังกำลังมากขึ้น

6.5) ทำให้เกิดขณิกสมาธิตั้งอยู่ได้นานและช่วยให้จดจ่ออยู่กับรูปนามได้ดี

6.6) ช่วยตัดและกันไม่ให้ติดในอารมณ์ต่างๆ จนทำให้เห็นพระไตรลักษณ์ (เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป) ของรูปนาม

6.7) เป็นอุปกรณ์ตรวจสอบว่าตกวิปัสสนากัมมัฏฐานหรือไม่ ด้วยการสำรวจว่าได้กำหนดต่อเนื่องหรือไม่ หากช่วงไหนไม่มีตัวกำหนด แปลว่าช่วงนั้นตก(ร่วง)จากวิปัสสนาเนื่องจากจิตเผลอไหลไปสู่ความคิด, ประชวรร่วมกับอารมณ์, นิ่งเฉย, ซึม, เคลิ้ม, หลับ เป็นต้น

6.8) ช่วยสกัดกั้นกิเลสไม่ให้บันทึกเก็บในขณะจิต(เป็นส่วนเก็บบุญบาป หรือความจำของจิต) ที่ทำให้เกิดวิภวสงสารต่อไป ฉะนั้นการกำหนดช่วยให้จิตไม่ประปรังไปตามอารมณ์ และไม่เสพอารมณ์ใหม่เพิ่ม ซึ่งเป็นบุญกุศลที่สูงที่สุด เพราะทำให้เกิดการลดละความโลภ โกรธ และหลง

6.9) คอยสำรวจและตรวจตรา เหมือนตำรวจที่คอยจับผู้ร้าย(กิเลส) และคล้ายกับการสร้างกระจกสะท้อนให้เห็นจิตใจอารมณ์

6.10) ช่วยทำให้ความทุกข์น้อยลงจากการลดละกิเลส(โลภ โกรธ และหลง) เช่น อารมณ์โกรธ หงุดหงิด ขี้บ่น กังวล ทุกข์ทางใจ ความอยาก การเอาเปรียบผู้อื่น เป็นต้น

6.11) ทำให้เกิดความสุขสูงขึ้นได้แก่ สมาธิสุข และนิพพานสุข อีกทั้งยังสามารถอธิษฐานเข้าผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติ ที่เป็นความสุขสูงสุดทางใจของปัจจุบันชาติได้

6.12) เสริมสร้างให้เกิดวิริยะ(หนึ่งในอินทรีย์ 5) ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยให้เกิดสติ, สมาธิ และปัญญา(วิปัสสนาญาณ 16) ตามลำดับ

6.13) ย่อมได้เสวยผลหรือดีมีรสแห่งอริยผล อันเกิดจากการปฏิบัติซึ่งทำให้เข้าถึงอารมณ์พระนิพพาน จนสามารถบรรลุเป็นอริยบุคคล ตั้งแต่โสดาบัน เป็นต้น ซึ่งเป็นบุญและมีคุณค่าสูงสุดสำหรับมนุษย์ทุกคน โดยไม่แบ่งฐานะ ยศ ตำแหน่ง เพศ หรือการศึกษา

6.14) เป็นการสะสมเหตุปัจจัยและบุญกุศลสู่การปฏิบัติในภพชาติต่อไป

7) ประโยชน์ของ “หนอ” ในองค์บริการ

หนอ เป็นภาษาไทยที่แปลมาจากคำว่า ฃฏฐ(วัดตะ) ในภาษาบาลี คำว่าหนอ แม้จะเป็นคำบัญญัติ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนด หรือบริการภาวนา ซึ่งมีประโยชน์ต่อวิปัสสนา กัมมัฏฐานดังนี้

7.1) หนอ เป็นตัวตัดหรือตัวกั้นกลางระหว่างตัวกำหนด ซึ่งช่วยให้จิตไม่จม สมาธิ หากบริการโดยไม่มีหนอแล้ว ผู้ปฏิบัติอาจจะมีนั่งและเผลอต่อดังค์บริการที่สั้น(ไม่มีหนอ) เนื่องจากการกำหนดต่างๆ ดูเหมือนกันหมด จนในที่สุดทำให้จมสมาธิได้

7.2) หนอ ช่วยทำให้สมาธิตั้งมั่นอยู่ได้นานที่รู้ปณาม ถ้าบริการแต่ ยิน ยิน ถูก ถูก คิด ยิน เป็นต้น โดยไม่มีหนอแล้ว สติอาจคลาดเคลื่อนหลุดออกจากการกำหนดรูปนามได้ง่าย

7.3) หนอ ช่วยเพิ่มกำลังให้ได้ขณิกสมาธิและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

7.4) หนอ ช่วยทำให้เกิดสติจดจ่ออยู่กับรูปนาม จนทำให้เห็นพระไตรลักษณ์

3. การกำหนดอิริยาบถย่อยในชีวิตประจำวัน

สมัยก่อนคนไทยจะคุ้นเคยกับการปฏิบัติธรรมด้วยการนั่งสมาธิอย่างเดียว สำหรับวิปัสสนากัมมัฏฐานจะฝึกปฏิบัติด้วยการเดินจงกรม นั่งสมาธิ และกำหนดอิริยาบถย่อยในชีวิตประจำวัน การกำหนดในชีวิตประจำวันมีความสำคัญมาก เพราะช่วยให้สติเกิดต่อเนื่อง ซึ่งช่วยเกื้อหนุนต่อการเดินจงกรม และนั่งสมาธิในช่วงเย็นหลังเลิกงาน เนื่องจากคนทำงานใช้ชีวิตในระหว่างวัน มากกว่าการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ ดังนั้นจึงไม่ควรยึดติดอยู่กับเพียงแต่ การเดินจงกรมและนั่งสมาธิ ขณะมาฝึกในวัดเท่านั้น เนื่องจากการปฏิบัติธรรมสามารถทำได้ทุกที่ ทุกเวลา ทุกกิจกรรม และทุกอิริยาบถ

การปฏิบัติในอิริยาบถต่างๆ สามารถทำได้ตลอดทั้งวันเช่น ตั้งแต่เริ่มต้นนอน ก่อนล้มตาลูกจากเตียง หยิบเสื้อผ้า เข้าห้องน้ำ แปรงฟัน อาบน้ำ ล้างอาหาร หันอาหาร ทำอาหาร ทานข้าวเช้า ล้างจาน นั่งรถ ขับรถ ทำงาน ประชุม ทานข้าวเที่ยง ทำงาน เดินทางกลับบ้าน เดินไปซื้อของ ซักผ้า ดูหนัง ฟังเพลง ทานข้าวเย็น เปลี่ยนเสื้อผ้า อาบน้ำ นอนบนเตียง จนกระทั่งหลับไป การปฏิบัติในระหว่างวันคือการตามดูจิตดูอารมณ์ ด้วยการเจริญสติกำหนดในชีวิตจริง ให้มาก เพื่อให้เห็นอารมณ์เช่น โลภะ โทสะ และโมหะ ซึ่งเมื่อใดสติเกิด ก็เลสก็จะถูกบรรเทาเบาคลายลง หรือระงับไม่ให้เกิดจนดับหายไป

ข้อควรระวังในการกำหนดที่โรงเรียน ที่ทำงาน ขณะขับรถ หรือขณะข้ามถนน โยคีใหม่ไม่ควรเอาแต่กำหนดเข้มข้นถี่อย่างเดียวยังเช่น ยินหนอ เห็นหนอ อย่างต่อเนื่อง จนลืมนั่งหรือไม่ระมัดระวังต่อสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่อาจทำให้เกิดเช่น ไม่เข้าใจเนื้อหาที่ครูสอน ไม่เข้าใจเรื่องงานที่ประชุม หรืออาจถูกรถชน ดังนั้นในระหว่างวันโยคีควรพยายามกำหนด ยินหนอ, เห็นหนอ, อารมณ์ชัดเจนที่เกิดขึ้น หรืออารมณ์ใหม่ๆ เพื่อนำไปสู่การกำหนดอารมณ์อื่นๆ อีก 2 ประเภทที่เป็นอารมณ์ทางกาย เช่น ยินหนอ เห็นหนอ เย็นหนอ กลิ่นหนอ ร้อนหนอ เดินหนอ นั่งหนอ ยืนหนอ นอนหนอ ปวดหนอ เป็นต้น และอารมณ์ของจิต(ทางใจ) เช่น คิดหนอ รู้หนอ โกรธหนอ เบาหนอ นิ่งหนอ สุขหนอ เป็นต้น

การกำหนดยืนหนอ, เห็นหนอ และคิดหนอ เป็นอารมณ์ส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นในระหว่างวัน แต่ให้โยคีพยายามกำหนดอิริยาบถหลากหลาย ในสถานที่ใหม่ๆ หรือในขณะที่ทำกิจกรรมใหม่ๆ เพิ่มเติมด้วย ตัวอย่างของการกำหนดในขณะที่ประชุมเช่น กำหนดยืนหนอแล้วหยุดกำหนด แล้วตั้งใจฟังเพื่อเข้าใจถึงเนื้อหาสาระ ถ้าขณะใดคิดออกไปนอกห้อง ให้กำหนดคิดหนอ กลับหนอ เมื่อรับรู้สาระแล้วจึงกำหนด รู้หนอ แล้วหยุดกำหนดเพื่อจับประเด็นอื่นอีกโดยกำหนดเป็นช่วงของ ต้น กลาง และปลายอารมณ์ในแต่ละกิจกรรม ต่อเนื่องทั้งวัน เพื่อฝึกฝนจนชำนาญให้มีสติระลึกรู้แทรกซึมทุกอิริยาบถมากขึ้นเรื่อยๆ ในกิจวัตรประจำวันไปตลอดชีวิต

4. การเดินจงกรม

การปฏิบัติเริ่มจากการฝึกเดินจงกรมและนั่งสมาธิ โดยเริ่มต้นจาก 20, 25, 30, หรือ 45 นาที การกำหนดขณะเดินทำได้ง่ายกว่าการนั่งสมาธิ เนื่องจากมีอารมณ์ให้กำหนดหลากหลาย และเกิดการเคลื่อนไหวตลอดเวลา ในขณะที่เดินจงกรม โยคีควรกำหนดอารมณ์ต่อเนื่องไปเรื่อยๆ อย่าหยุดกำหนด เพราะความต่อเนื่องเป็นผลดีต่อวิปัสสนากัมมัฏฐาน และช่วยไม่ให้จมแช่ในอารมณ์ใดหรือติดในสมาธิ

วิปัสสนากัมมัฏฐานฝึกได้ด้วยรูปแบบของการเดินจงกรมช้าและเร็ว 2 วิธี

ดังนี้

4.1 การเดินจงกรมช้า วิธีเดินจงกรมช้าเป็นที่นิยมของการฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานรูปแบบพองยุบ ซึ่งมีการสอนตามบูรพาจารย์ที่ถ่ายทอดกันมา ในสถานที่ปฏิบัติที่เงียบสงัดด้วยการเดินจงกรมให้ช้าที่สุด และกำหนดอิริยาบถย่อยให้ละเอียดที่สุดเช่น ขณะก้มลงกราบพระรัตนตรัย ขณะทานอาหาร เดิน อาบน้ำ เป็นต้น การกำหนดเดินจงกรมช้า 6 ระยะมีวิธีการปฏิบัติด้วยการกำหนดอารมณ์ภายในและภายนอก ดังนี้

1) กำหนดอารมณ์หลักของการเดินจงกรม 6 ระยะ (อารมณ์ภายใน)

(1) กำหนด ยืนหนอ ก่อนเริ่มเดินจงกรม 1 ครั้ง ด้วยทำยืนตรง จับมือนำหน้าหรือด้านหลัง แต่ความรู้สึกต้องอยู่สติระลึกรู้การยืนจริงๆ ไม่ใช่ติดอยู่กับคำบริกรรม โดยอย่าจม นิ่ง หรือแช่อยู่กับยืนหนอ นานเกินไป เพียงระลึกรู้การยืนพร้อมกับกำหนดขณะจิตเดียว จากนั้นให้เตรียมกำหนดต้นจิตว่า อยากเดินหนอ ต่อไปทันที

(2) กำหนด อยากเดินหนอ 1 ครั้ง ที่ต้นจิตบริเวณภายในกลางหน้าอก เพียงขณะเดียว จากนั้นเคลื่อนย้ายหรือส่งความรู้สึกลงไปที่ฝ่าเท้าซ้าย(ถ้าเริ่มเดินด้วยเท้าซ้าย) และขวา(ถ้าเริ่มเดินด้วยเท้าขวา) เพื่อเตรียมกำหนดการเดินจงกรมระยะที่ 1 ต่อไป

(3) เดินระยะที่ 1 (ซ้ายย่างหนอ – ขว้าย่างหนอ) ด้วยการส่งความรู้สึกให้อยู่กับการระลึกรู้การเคลื่อนไหวของฝ่าเท้าที่เคลื่อนไปจริง พร้อมกับกำหนดเบาๆ สั้นๆ ว่า ซ้ายย่างหนอ หรือขว้าย่างหนอ ตามฝ่าเท้าของข้างที่เคลื่อนจากจุดเริ่มขยับไปจนฝ่าเท้าเหยียบพื้น

(4) เดินระยะที่ 2 (ยกหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่ยกขึ้น 1 ขณะ พร้อมกับกำหนดเบาๆ สั้นๆ ว่า ยกหนอ แล้วกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่เคลื่อนไปเหยียบถึงพื้นว่า เหยียบหนอ

(5) เดินระยะที่ 3 (ยกหนอ - ย่างหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดความรู้สึกของเท้าที่ยกขึ้น 1 ขณะว่า ยกหนอ แล้วกำหนดความรู้สึกของฝ่าเท้าที่เคลื่อนย่างไปว่า ย่าง

หนอ 1 ขณะ จากนั้นกำหนดความรู้สึกของอาการเคลื่อนไหวเท้าลงเหยียบถึงพื้นว่า เหยียบหนอ อีก 1 ขณะ

(6) เดินระยะที่ 4 (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - เหยียบหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนไหวยกส้นเท้าว่า ยกส้นหนอ, ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า ยกหนอ, ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า ย่างหนอ และเคลื่อนไหวเท้าเหยียบลงถึงพื้นว่า เหยียบหนอ

(7) เดินระยะที่ 5 (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - ลงหนอ - ถูกหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนไหวยกส้นเท้าว่า ยกส้นหนอ, ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า ยกหนอ, ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า ย่างหนอ, เคลื่อนฝ่าเท้าลงครึ่งหนึ่งแต่ยังไม่ถึงพื้นว่า ลงหนอ และเคลื่อนไหวเท้าลงสัมผัสพื้นว่า ถูกหนอ

(8) เดินระยะที่ 6 (ยกส้นหนอ - ยกหนอ - ย่างหนอ - ลงหนอ - ถูกหนอ - กดหนอ) ด้วยการกำหนดอาการเคลื่อนไหวยกส้นเท้าว่า ยกส้นหนอ, ยกฝ่าเท้าขึ้นจากพื้นว่า ยกหนอ, ย่างฝ่าเท้าไปข้างหน้าว่า ย่างหนอ, เคลื่อนฝ่าเท้าลงครึ่งหนึ่งแต่ยังไม่ถึงพื้นว่า ลงหนอ, เคลื่อนปลายฝ่าเท้าด้านหน้าลงแตะสัมผัสพื้นว่า ถูกหนอ และวางฝ่าเท้าทั้งหมดลงสัมผัสพื้นว่า กดหนอ โยคีใหม่จะเริ่มฝึกด้วยการเดินจงกรมระยะที่ 1 และอย่าเดินระยะอื่นตามใจตนเอง เมื่อโยคีปฏิบัติได้ดีแล้ว วิปัสสนาจารย์จะเป็นผู้แนะนำให้เดินระยะอื่น ตามความเหมาะสมแก่โยคีเท่านั้น

(9) กำหนด ยืนหนอ 1 หรือ 3 ครั้ง เพื่อเตรียมตัวหมุนขยับร่างกาย กลับ

(10) กำหนด อยากกลับหนอ 1 หรือ 3 ครั้ง ที่ต้นจิตภายในกลางหน้าอก แล้วเคลื่อนย้ายความรู้สึกลงไปที่ ฝ่าเท้าซ้ายหรือขวา เพื่อเตรียมขยับฝ่าเท้ากลับ 3 คู่

(11) กำหนด กลับหนอ ของอาการเคลื่อนไหวหมุนกลับของฝ่าเท้าซ้าย(ถ้าหมุนไปด้านซ้าย) หรือขวา(ถ้าหมุนไปด้านขวา) แล้วเคลื่อนเท้ากลับไปทีละ 3 คู่ (กลับหนอ - เท้าซ้าย, กลับหนอ - เท้าขวา) จนหมุนตัวกลับหลังหันครบ 180 องศา

(12) กำหนด ยืนหนอ 1 หรือ 3 ครั้ง ด้วยการระลึกรู้อาการยืนของร่างกาย เพื่อเตรียมกำหนด อยากเดินหนอ ต่อไป

(13) กำหนด อยากเดินหนอ 1 หรือ 3 ครั้ง ด้วยการส่งความรู้สึกย้ายมาที่ภายในกลางหน้าอก เพื่อกำหนดต้นจิต แล้วเคลื่อนความรู้สึกลงไปที่ฝ่าเท้า เพื่อกำหนดเดินต่อไป

2) กำหนดอารมณ์อื่นๆ และอารมณ์ภายนอก

วิธีการกำหนดอารมณ์อื่นๆ เช่น คิดหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ ร้อนหนอ เห็นหนอ กลิ่นหนอ เป็นต้น ที่อาจเกิดแทรกขึ้นในขณะที่เดินจงกรม ซึ่งเป็นที่นิยมใช้ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ พุทโธ หรือ พองยุบ มี 2 วิธี ดังนี้

วิธีที่ 1 คือเมื่อมีอารมณ์อื่นปรากฏขึ้นในระหว่างเดินจงกรม ให้โยคีหยุดเดิน ด้วยการกำหนดอารมณ์นั้น จนกว่าอารมณ์นั้นจะดับหายไปก่อน ถึงจะเริ่มขยับเดินต่อไป

วิธีที่ 2 คือเมื่อมีอารมณ์อื่นปรากฏขึ้น ไม่ต้องหยุดเดิน ให้โยคีเพียงกำหนดอาการเคลื่อนไหวเท้าเดินต่อไปเป็นปกติตามระยะของการเดินจงกรม ถ้ามีอารมณ์อื่นๆ เกิดขึ้น ให้โยคีกำหนดอารมณ์นั้น แล้วกลับมากำหนดอารมณ์หลักของการเดินจงกรมต่อไป โดยไม่ต้องหยุดเดินหรือหยุดอาการเคลื่อนไหวเท้า

วิธีที่ 1 ที่ให้หยุดเดิน เพื่อให้อารมณ์อื่นที่แทรกขึ้นหายไปก่อน จึงเริ่มเดินต่อนั้นเป็นวิธีที่นิยมใช้ฝึกฝน ตามรูปแบบบิรกรรมพองยุบ เพียงแต่อย่าให้โยคีหยุดกำหนด และให้กำหนดจนกว่าอารมณ์นั้นจะดับหายไป วิธีหยุดเดินนี้คือบางครั้งจะเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ เนื่องจากเป็นการนำโยคีกลับไปสู่อารมณ์บัญญัติหยาบเริ่มต้นใหม่ ซึ่งทำให้ขาดการกำหนดอย่างต่อเนื่องเป็นธรรมชาติ

ส่วนการกำหนดโดยไม่หยุดเดิน แม้ว่าจะกำหนดได้ไม่ง่าย แต่เป็นการเกื้อหนุนต่อการเจริญสติปัฏฐานหรือวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพราะทำให้เกิดความต่อเนื่องของการกำหนด ซึ่งจะช่วยให้ป้องกันการแทรกแซงหรือการเบี่ยงเบนของอารมณ์ในขณะเช่น การบังคับหยุดอาการเคลื่อนไหวต่ำลง และความรู้สึกของเท้าที่กระทบพื้น โดยมีได้กำหนดที่อาการตามความเป็นจริงของการเคลื่อนไหวว่า หยุดหนอ, ลงหนอ หรือถูกหนอ

ทั้ง 2 วิธีมีทั้งข้อดีและข้อเสีย แต่จากประสบการณ์ของการสอนพบว่า การไม่หยุดเดินมักจะได้ผลดีกว่าการหยุดเดิน ฉะนั้นในขณะเดินจงกรม หากมีอารมณ์อื่นชัดเจนเกิดขึ้น ให้กำหนดอารมณ์นั้นด้วย แล้วกลับมากำหนดอารมณ์หลักต่อไป โดยไม่ต้องหยุดเดินหรือหยุดเคลื่อนไหวต่ำลงกับพื้น

ตัวอย่างการกำหนดโดยไม่ต้องหยุดเดินเช่น ในขณะกำหนดเดินระยะที่ 3 (ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ) หลังจากกำหนด ยกหนอ แล้วเกิดมีความคิดแทรกขึ้น ให้กำหนดคิดหนอ ทันที โดยไม่ต้องหยุดเดินหรือหยุดย่าง และให้เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องต่อไปตามปกติ เมื่อความคิดหายไปแล้ว ให้เคลื่อนความรู้สึกกลับมากำหนดการเดินต่อ ไม่ว่าจะป็นระยะใด ให้กำหนดระยะนั้นได้ทันทีตามความเป็นจริง ถ้าย้ายกลับมาแล้วเป็นระยะเหยียบหนอ ให้กำหนด เหยียบหนอ ทันที โดยข้ามการกำหนด ย่างหนอ ไป 1 ระยะ สำหรับกรณีที่กำหนดความคิดแล้วกลับมาปรากฏว่าได้ผ่านเลยการกำหนดไปแล้ว 2 ระยะ(ย่างหนอ และ เหยียบหนอ) ก็ให้กำหนดระยะต่อไปได้ทันทีคือ ยกหนอ โดยข้ามการกำหนดไป 2 ระยะ เพื่อให้การกำหนดเกิดความต่อเนื่อง เป็นธรรมชาติไปเรื่อยๆ จนครบเวลา

วิธีกำหนดโดยไม่หยุดเดินช่วยทำให้เกิดสติปัฏฐานจดจ่อไปที่อารมณ์(รูปนาม) ด้วยความต่อเนื่องอย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งทำให้เห็นการเกิดดับของอารมณ์ (รูปและนาม) ได้เร็ว แล้วนำเข้าสู่การปฏิบัติทำให้เกิดอารมณ์ปรมัตถ์อย่างต่อเนื่อง จนทำให้เกิดวิปัสสนาญาณเบื้องสูงตามลำดับ โดยนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของวิปัสสนากัมมัฏฐาน คือการนำพาจิตเคลื่อนลงสู่อารมณ์พระนิพพานในที่สุดอารมณ์อื่นๆ และอารมณ์ภายนอก ที่อาจเกิดขึ้นในขณะเดินจงกรม เพื่อใช้ฝึกกำหนดสติ ทางทวารของตา หู จมูก กาย และใจ (ไม่มีทางล้น เพราะโยคีไม่ได้ทานอาหารระหว่างเดิน) มีดังนี้

(1) กำหนด ยินหนอ ต่อเสียงที่เกิดขึ้นทางหู เมื่อจิตได้รับคลื่นเสียง ไม่ว่าจะป็นคลื่นเสียงในระดับใดเช่น คลื่นเสียงเบาจนถึงดัง หูไปถึงแหลม และเสียงเป็นจุดหรือเสียงเกิดดังต่อเนื่อง ล้วนแต่มีค่าเท่ากันหมด เพราะมันเป็นเพียงคลื่นเสียงหรืออารมณ์หนึ่งเท่านั้นในขณะกำหนด ให้ย้ายความรู้สึกจริงๆ ไปแตะเบาๆ ตรงเสียงที่กำหนดว่า ยินหนอ สั้นๆ เบาๆ โดยไม่คิดหรือปรุงแต่งไปกับเสียง แล้วย้ายไปกำหนดอารมณ์ใหม่ชัดเจนต่อไปจนครบเวลา ถ้ากำหนดยินหนอแล้วหลงไปกับเสียง หรือมีภาพของเสียงปรากฏขึ้น ให้กำหนดทันทีว่า คิดหนอ โดยไม่ให้แช่หรือจมอยู่กับความคิดจนขาดการกำหนดไปชั่วขณะ

(2) กำหนด เห็นหนอ ต่อภาพที่เกิดขึ้นทางตา เมื่อจิตได้รับภาพ ไม่ว่าจะ เป็นภาพใหญ่ กลาง หรือเล็ก ล้วนแต่มีค่าเท่ากัน เพราะเป็นเพียงภาพหรืออารมณ์หนึ่งเท่านั้น แต่ ในขณะที่เดินจงกรม อย่ากำหนดเห็นหนออย่างเดียวนานเกินไป ให้โยคิกำหนดเห็นหนอเพียง เล็กน้อยเท่านั้น แม้ว่าจะเกิดการเห็นตลอดเวลาที่เดินก็ตาม

(3) กำหนด กลิ่นหนอ ต่อกลิ่นที่เกิดขึ้นทางจมูก เมื่อจิตได้รับกลิ่น ไม่ว่าจะ เป็นหอม ชื่น อับ หรือเหม็น ล้วนแต่มีค่าเท่ากัน เพราะเป็นเพียงกลิ่นหรืออารมณ์หนึ่งเท่านั้น

(4) กำหนด เย็นหนอ ต่อความรู้สึกที่เกิดขึ้นทางกาย เมื่อจิตได้รับรู้การ กระแทบของลมที่พัดมาถูกตัว แล้วทำให้รู้สึกเย็นในขณะที่เดิน หรือกำหนดร้อนหนอ ถ้าหากรู้สึกร้อนที่ ร่างกาย

(5) กำหนด คิดหนอ ต่อความคิดที่เกิดขึ้นทางใจ เมื่อจิตเกิดความคิด ไม่ ว่าจะเป็นความคิดเรื่องใดๆ ล้วนแต่มีค่าเท่ากัน เพราะเป็นเพียงความคิดทางใจหรืออารมณ์หนึ่ง เท่านั้น

(6) กำหนดอารมณ์อื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้เช่น คั่นหนอ เมื่อยหนอ ชาหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ ง่วงหนอ เปื่อยหนอ กลัวหนอ นิ่งหนอ มึนหนอ หรือ รู้หนอ (สำหรับอารมณ์ที่ไม่รู้จะ เรียกอย่างไร แล้วค่อยมาถามวิปัสสนาจารย์ว่ากำหนดถูกไหม)

4.2 การเดินจงกรมเร็ว

การเดินจงกรมเร็วเหมือนเดินปกติเป็นรูปแบบของสายพุทโธที่นิยมใช้ฝึก ซึ่งการกำหนดเดินเร็ว ช่วยให้จิตคุ้นเคยกับการเจริญสติ ได้ดีในอิริยาบถต่างๆ และเป็นประโยชน์ใน การนำไปใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อควบคุม โมหะ โลภะ โทสะ ทางความคิด คำพูด หรือการกระทำ ไม่ ว่าจะเป็นขณะเดินในตลาด, เดินในห้างสรรพสินค้า, ทุกที่ของการทำธุระ, ซื้อข้าวของหรือในสถานที่ ทำงานการเดินจงกรมสามารถฝึกได้อีกวิธีหนึ่ง ด้วยการเดินความเร็วปกติ พร้อมกับการกำหนด อารมณ์ 2 ประเภท คือ อารมณ์หลัก และอารมณ์อื่นๆ เหมือนกับการเดินช้า ดังนี้

1) กำหนดอารมณ์หลักของการเดิน 1 ระยะ (อารมณ์ภายใน) กำหนดการเดินเร็วปกติระยะเดียวว่า ซ้าย และขวา(ไม่ต้องมีหนอ) เนื่องจากขณะเดินเร็ว ถ้ากำหนด ซ้ายย่างหนอ ขว้าย่างหนอ จะทำให้กำหนดไม่ทันกับอาการเดินเร็วปกติ จึงให้กำหนดเพียง ซ้ายหรือ ขวา โดยไม่ต้องมีหนอ ซึ่งทำให้กำหนดได้ทันปัจจุบันได้ดี อย่างไรก็ตามการกำหนดที่ถูกต้องจะต้องส่ง และน้อมความรู้สึกไปยังอาการเคลื่อนย้ายของเท้าจริงๆ พร้อมกับกำหนดได้ถูกต้องว่า ขวาหรือซ้าย ซึ่งเป็นอารมณ์หลักของการเดินจงกรมระยะเดียวเท่านั้น

2) กำหนดอารมณ์อื่นๆ และอารมณ์ภายนอก ในขณะที่กำหนดอารมณ์ หลักของการเดินจงกรม ถ้ามีอารมณ์อื่นๆ และอารมณ์ภายนอกแทรกเกิดขึ้น ให้กำหนดอารมณ์นั้นๆ ด้วย เมื่อกำหนดอารมณ์นั้นแล้ว ให้กลับมากำหนดอารมณ์หลักที่ ซ้าย หรือ ขวา สลับกันไประหว่าง อารมณ์หลักและอารมณ์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นอารมณ์อื่นๆ และอารมณ์ภายนอก ที่ใช้เป็นอุปกรณ์ให้ฝึก กำหนด มีดังนี้

1) กำหนด ยินหนอ ทางหู (กำหนดเสียงหรือคลื่นเสียงต่างๆ ใน ทุกระดับประเภท โดยไม่เลือกแต่เฉพาะเสียงแหลมหรือดัง)

- 2) กำหนด กลิ่นหนอ ทางจมูก (กำหนดทุกกลิ่นที่มากระทบไม่ว่า หอมหรือเหม็น โดยไม่กำหนดว่า หอมหนอ หรือเหม็นหนอ)
 - 3) กำหนด เย็นหนอ ทางกาย (กำหนดลมที่พัดมากระทบตัว) หรือ ร้อนหนอ ถ้ารู้สึกร้อนที่ร่างกาย
 - 4) กำหนด เห็นหนอ ทางตา (กำหนดภาพที่เห็นทันที ไม่ว่าภาพ ใหญ่ กลาง หรือเล็ก โดยไม่ให้เกิดการพิจารณาหรือคิดหลงตามภาพที่เห็นไป)
 - 5) กำหนด คิดหนอ ทางใจ (กำหนดทุกประเภทความคิด รวมถึงคิด ประชุมแต่งไปกับเสียง, ภาพ หรือทุกอารมณ์ที่ได้กำหนดไปก่อน)
 - 6) กำหนด อารมณ์อื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้นในระหว่างเดินจงกรมเช่น คั่นหนอ เมื่อยหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ ง่วงหนอ เปื่อยหนอ กลัวหนอ นิ่งหนอ มึนหนอ รู้หนอ เป็นต้น
- เมื่อกำหนดเดินจงกรมจนครบเวลาแล้วให้เดินไปนั่งสมาธิทันทีและอย่าเดินไปคุยเล่น กินข้าว หรือไปทำธุระ เพราะจะทำให้กัมมัฏฐานร้าว และเป็นอุปสรรคต่อการ กำหนดปฏิบัติ หากจำเป็นต้องคุย, ทานข้าว หรือทำธุระ ให้ทำกิจเสร็จก่อนจึงค่อยไปเดินจงกรมแล้ว นั่งสมาธิต่อทันที

5. การนั่งสมาธิ

5.1 กำหนดอารมณ์หลัก พองหนอ ยุบหนอ(อารมณ์ภายใน) การนั่งสมาธิจะ เริ่มต้นด้วยการหลับตานั่งขัดสมาธิหรือในท่าสบายผ่อนคลาย สำหรับคนที่มีปัญหาสุขภาพ ให้นั่งเก้าอี้ แทนได้แต่ไม่ให้พิง ยกเว้นคนปวดหลัง การกำหนดขณะนั่งจะเริ่มต้นด้วยการเคลื่อนความรู้สึกของจิต ไปที่บริเวณภายในท้องที่บริเวณสะดือ ด้วยการกำหนดตามความเป็นจริงว่ารู้สึกและรับรู้สิ่งใด ก็ให้ กำหนดสิ่งนั้น โดยไม่ต้องสนใจว่าการหายใจเข้าเป็นพองหนอ หรือหายใจออกกว่าเป็นยุบหนอ การ กำหนดพองยุบจะไม่เกี่ยวข้อง หรือสัมพันธ์กับลมหายใจเข้าออก เพราะถ้านำลมหายใจเข้ามา เกี่ยวข้อง โยคีอาจจะติดอยู่กับลมหายใจเข้าออก และพยายามสร้างหรือแบ่งท้องเพื่อให้เกิดพองยุบซึ่ง อาจทำให้เกิดอาการ แน่นอึดอัดและตึงเครียด จากการกำหนดอย่างไม่เป็นธรรมชาติ

ในช่วงเริ่มต้นกำหนดพองยุบขณะนั่งสมาธิ ให้เคลื่อนความรู้สึกมาที่บริเวณ สะดือภายในท้อง เพื่อกำหนดอารมณ์ที่ระลึกได้จริง และอารมณ์หลัก 5 ประเภท ที่จะปรากฏตรง บริเวณท้อง โดยให้โยคีกำหนดอารมณ์ที่ปรากฏจริงไม่ว่าจะเป็นนิ่งหนอ พองหนอ ยุบหนอ หรือแบ่ง หนอ(แบ่งท้อง) อันใดอันหนึ่ง ตามความรู้สึกที่ระลึกถึงจริงที่ละอารมณ์ ดังนี้

- 1) กำหนด พองหนอ ถ้ารู้สึกหรือรับรู้ถึงการความเคลื่อนไหวภายในท้องที่ ขยับไปด้านหน้า(วาโยธาตุหรือธาตุลม) คล้ายกับความรู้สึกพองภายในท้อง
- 2) กำหนด ยุบหนอ ถ้ารู้สึกถึงการความเคลื่อนไหวภายในท้องที่ขยับไป ด้านหลัง (วาโยธาตุหรือธาตุลม) คล้ายกับความรู้สึกยุบภายในท้อง โดยไม่จำเป็นต้องมีพองหนอ ก่อนจึงจะมียุบหนอ บางครั้งอาจกำหนดขณะยุบหนอก่อนพองหนอก็ได้ตามความเป็นจริง
- 3) กำหนด นิ่งหนอ ถ้ารู้สึกถึงการนิ่ง ไม่มีพอง ไม่มียุบ หรือการหายไป ของพองยุบ เมื่อใดไม่มีพองยุบ ไม่ต้องแบ่งท้อง, ความหาพองยุบ หรือทำให้มีพองยุบ ข้อสำคัญคือ อย่าเข้าใจผิดว่าการที่ไม่มีพองยุบ แปลว่าปฏิบัติผิดหรือทำไม่ถูก และอย่าคิดว่าพองยุบจะต้องมี

ตลอดเวลาถึงจะดี ดังนั้นถ้าไม่มีพองหรือยุบ ให้กำหนดว่า นิ่งหนอ แทนทันทีในขณะนั้น จากนั้นให้กำหนดอารมณ์อื่นต่อไป

4) กำหนด เบ่งหนอ ถ้ารู้สึกว่าการกำลังเบ่งท้องหรือสร้างเพื่อให้มีพองยุบ ในขณะที่ไม่มีพองยุบหรือพองยุบหายไป

5) กำหนด ถูกหนอ 4 จุด สำหรับในกรณีที่พองยุบ หายไป หลังจากกำหนดนิ่งหนอแล้ว พองยุบกียังไม่ปรากฏ เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้จม เผลอ คิดปรุงแต่ง หรือดึงในอารมณ์ ให้โยคีกำหนดถูกหนอ 4 จุด สลับไปมาแบบเฉลี่ยโดยไม่ต้องเป็นรูปแบบ และกำหนดเป็นจุดเล็กๆ ตรงที่ร่างกายสัมผัสพื้นตรง ก้นย้อยซ้าย, ก้นย้อยขวา, และด้านหน้าของมุมซ้ายขวาของขาที่สัมผัสพื้น พร้อมกับกำหนดตามความรู้สึกจริง จากจุดหนึ่งไปอีกจุดหนึ่ง โดยอย่าลากเป็นเส้น อย่าจู้จี้ อย่าแะ และอย่าเน้นที่จุดกำหนดทั้ง 4

การกำหนดถูกหนอที่ถูกต้องคือการส่งความรู้สึกจริงๆ ย้ายไปตะแคงๆ (สติ หรือการระลึกรู้) บริเวณจุดที่กำหนด คล้ายกับตะแคงที่กระดาดบางๆ โดยไม่ทำให้ขาด ด้วยการกำหนดว่า ถูกหนอ สั้นๆ เบาๆ เมื่อกำหนดเสร็จแล้ว ให้กำหนดถูกหนอไปที่จุดอื่นต่อไป ซึ่งอาจจะช้าหรือเร็วก็ได้ ตามธรรมชาติของความรู้สึกที่เป็นจริง หากในขณะกำหนด ถ้ามีความรู้สึกถึงรูปร่าง ให้กำหนดนิ่งหนอได้ด้วย

5.2 กำหนดอารมณ์อื่นๆ 4 ประเภท (อารมณ์ภายนอกและภายใน) ในขณะกำหนดอารมณ์หลัก ถ้ามีอารมณ์อื่นๆ แทรกปรากฏขึ้น ให้กำหนดอารมณ์อื่นๆ หรืออารมณ์ภายนอกที่เกิดขึ้นด้วยดังนี้

(1) กำหนดยินหนอ เมื่อจิตได้รับคลื่นเสียงที่มากระทบ โดยไม่เลือกกำหนดแต่เสียงที่ดังชัดเจน หรือแหลมเท่านั้น แต่ให้กำหนดทุกคลื่นเสียงที่หลากหลายเช่น เบา หัม แหลม ชัด ดัง เสียงต่อเนื่อง หรือเสียงดับเร็วเป็นจุด เพื่อป้องกันไม่ให้ติดในรูปแบบของเสียงและทำให้กำหนดเสียงได้หลากหลาย ซึ่งจะทำให้ไม่ติดกำหนดแต่ที่เสียงแหลม เสียงดัง หรือเสียงเป็นจุด

(2) กำหนด ความคิด เมื่อความคิดทุกประเภทเกิดขึ้นในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องส่วนตัว ครอบครัว การทำงาน และสังคม เป็นต้น โดยกำหนดทุกความคิดว่า คิดหนอ เหมือนกันหมด

(3) กำหนด ความรู้สึกทางร่างกายและจิตใจเช่น เย็นหนอ ร้อนหนอ กลิ่นหนอ เมื่อยหนอ คันหนอ ชาหนอ ตึงหนอ ปวดหนอ นิ่งหนอ เอนหนอ โยกหนอ ง่วงหนอ เปื่อหนอ กลัวหนอ รู้หนอ เป็นต้น

(4) กำหนด อารมณ์ต่างๆ (สุข ทุกข์ และอุเบกขา)เช่น สุขหนอ เบาหนอ แนนหนอ รู้หนอในอารมณ์ที่รู้สึกอึดอัดหรือทรมานไม่ไหว เฉยหนอ เป็นต้น

ในขณะนั่งสมาธิ ให้โยคีกำหนดอารมณ์หลัก 5 ประเภท(อันใดอันหนึ่งอย่างต่อเนื่อง)สลับกับอารมณ์อื่นๆ 4 ประเภทคือ ยินหนอ, ความคิด, ความรู้สึก และอารมณ์ เมื่อกำหนดอารมณ์อื่นๆ แล้ว ให้กลับมาที่อารมณ์หลัก 5 ประเภท โดยไม่หยุดนิ่งหรือจมอยู่ในอารมณ์ใดอย่างต่อเนื่อง จนครบเวลา และอย่าเพเลินติดแต่กำหนดอารมณ์หลักอย่างเดียว จนละเลยกำหนดอารมณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นการกำหนดอารมณ์อื่นๆ เป็นการรวมประเภทของการกำหนดเพื่อให้ง่ายต่อ

ความเข้าใจในเชิงปฏิบัติ แต่ในด้านทฤษฎีแล้ว การกำหนดอารมณ์หลักและอารมณ์อื่นๆ คือการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 (กาย เวทนา จิต และธรรม)นั่นเอง

6. เทคนิคการกำหนดวิปัสสนากัมมัฏฐาน 9 วิธี

1) กำหนดทุกอารมณ์(รูปนาม)สั้นๆ เบาๆ ด้วยองค์บริกรรมตามความเป็นจริงที่เป็นคำกิริยาตามอาการนั้นๆ โดยส่งความรู้สึกย้ายไปแตะที่อารมณ์นั้นจริงๆ เบาๆ แล้วไปกำหนดอารมณ์ใหม่ชัดเจนที่เกิดขึ้นถัดไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งก็คือสติระลึกรู้รู้นั่นเองและยังช่วยเสริมให้สติของพละ 5 (ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)และสติปัฏฐานเกิดความบริบูรณ์ ถ้ากำหนดโดยความรู้สึกอยู่แค่ที่ปากหรือติดอยู่กับคำบริกรรม โดยไม่ได้ส่งความรู้สึกไปแตะที่อารมณ์จริงๆ ซึ่งในไม่ช้าอาจจะทำให้มีมัน, มีความคิดแทรก, ทำให้สติอ่อนลง และสมาธิมากขึ้นไป

2) กำหนดทุกอารมณ์เพียงครั้งเดียว โดยไม่จมหรือหยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์นั้น ในช่วงเริ่มต้นให้กำหนดซ้ำๆ ไม่ต้องรีบเร่งกำหนดให้ทันทุกอารมณ์ เพราะอาจกำหนดเสียได้บ้าง ไม่ได้บ้างเช่น ถ้ามีหลายเสียงเกิดขึ้นพร้อมกัน ให้เลือกกำหนดเสียงเดียว ในช่วงแรกโยคีควรกำหนดให้ได้คุณภาพ ไม่ใช่เน้นที่ปริมาณจำนวน เมื่อฝึกจนเกิดความชำนาญแล้วจะกำหนดอารมณ์ได้ทันมากขึ้นเอง

3) กำหนดตามอารมณ์ที่เกิดขึ้นให้เป็นธรรมชาติโดยไม่เพ่ง จี๋ กัด หรือ บังคับ การบังคับอารมณ์หรือการปรุงแต่ง เป็นการแทรกแซงการปฏิบัติและจะทำให้ถอยกลับสู่อารมณ์บัญญัติ(หยาบ) เมื่อใดมีอารมณ์ต่างๆ เกิดขึ้นเช่น ความคิดฟุ้งซ่าน โกรธ หงุดหงิด เบื่อ ปวด หรือคัน ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติ ให้โยคีมีความอดทนเพื่อกำหนดต่อไป ไม่ใช่กำหนดบังคับให้หายไป หรือห้ามอารมณ์นั้นๆ ไม่ให้เกิด ขอให้โยคีกำหนดต่อเนื่องเพื่อให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ ไม่ว่าจะ เบาแรง เท่าเดิม มากขึ้น หรือดับหายไปก็ตาม โยคีควรนำเอาอารมณ์ที่เกิดขึ้น มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการกำหนดด้วยเช่น หลังจากกำหนดปวดหนอ แล้วไปกำหนดอารมณ์หลัก ที่เกิดขึ้นตามมา (พองหนอ ยุบหนอ ถูกหนอ ยืนหนอ) ถ้าหากยังมีปวดอีก ให้กำหนดปวดหนออีก แล้วกำหนดอารมณ์ใหม่อันอื่นต่อไป トラบที่ยังมีความรู้สึกปวดอยู่จนครบเวลา เพราะวิปัสสนากัมมัฏฐานไม่ใช่การปฏิบัติเพื่อบังคับให้เวทนาหายไป หรือควบคุมบังคับบัญชาตามที่ต้องการ โยคีเพียงกำหนดเวทนาตามความเป็นจริงไปเรื่อยๆ

4) กำหนดรูปนามตามคำแนะนำวิปัสสนาจารย์เท่านั้น ไม่ทำตามใจหรือทำตามรูปแบบของตนเอง ซึ่งอาจทำให้ หลุดออกนอกเส้นทางของวิปัสสนา เนื่องจากประสบการณ์นี้เป็นของใหม่ ที่ไม่เหมือนกับการทำงานหรือเรียนหนังสือ ซึ่งท่านไม่สามารถนึกคิดได้และไม่เคยประสบเจอมาก่อน

5) กำหนดแต่ปัจจุบันขณะเท่านั้น ไม่เปรียบเทียบกับอารมณ์ในอดีต หรืออนาคต

6) กำหนดให้ได้ครบองค์ 3 คือ อาตาปี(ความเพียรกำหนดให้ได้ปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง), สติมา(สติที่ระลึกอารมณ์ได้ แล้วกำหนดอารมณ์ได้ทันถูกต้อง) และสัมปชาโน(สัมปชัญญะในการรู้ตัวทั่วพร้อมต่ออารมณ์ใหม่ๆ ที่จะเกิดขึ้นหลังจาก กำหนดอารมณ์ที่ผ่านไปแล้ว) เมื่อปฏิบัติได้ถูกต้องจนพละ 5 สมบูรณ์ สติสัมปชัญญะจะพัฒนาจนเกิดความชำนาญ, ฉับไวและเท่าทันต่อทุกอารมณ์ที่เกิดขึ้น

7) กำหนดอย่างเท่าเทียมกันในทุกอารมณ์โดยไม่ติดในความสุข, ไม่หนีในความทุกข์ และไม่ปล่อยจมหรือปรุงแต่งไปกับอารมณ์ใดๆ แต่ให้ติดอยู่อย่างเดียวคือตัวสติระลึกเท่านั้น

8) กำหนดเพียงแค่เป็นผู้ดูอารมณ์เท่านั้น ไม่ใช่เป็นผู้กำกับหรือนักแสดง

9) กำหนดรูปนามด้วยความวิริยะ(เพียรกำหนดในรูปนาม แต่ต้องได้ปัจจุบัน ด้วยจึงจะเรียกว่า วิริยะ ถ้ากำหนดไม่ได้ปัจจุบัน จะได้เพียงแค่ความเพียรเท่านั้น) โดยฝึกปฏิบัติต่อเนื่องทุกวันเพราะการปฏิบัติบ่อยแต่ทำบ่อย จะดีกว่าทำมากแต่นานๆ ทำที

7. การส่งอารมณ์ ในทุกรอบของการเดินจงกรมและนั่งสมาธิ โยคีควรส่งอารมณ์กับวิปัสสนาจารย์เพื่อรายงานถึงผลของการปฏิบัติ และรับฟังคำแนะนำ เพื่อแก้ไขข้อผิดพลาดในรอบต่อไป การส่งอารมณ์มีความสำคัญและเป็นประโยชน์มาก ในการปรับอินทรีย์ 5 ของผู้ปฏิบัติ เพราะอินทรีย์ 5 ที่สมบูรณ์จะทำให้ก้าวหน้า เพื่อไม่ให้เดินหลุดออกนอกเส้นทางของวิปัสสนา

กัมมัญฐาน การส่งอารมณ์ที่ถูกต้องคือการรายงานสภาวะธรรมต่างๆ ตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นดังนี้

-พอง ยุบ มีลักษณะอย่างไร ช้าหรือเร็ว สั้นหรือยาว ชัดหรือแผ่ว มีหรือหาย

-กำหนดยินยอม ได้ทันไหม

-ความคิดมีมากหรือน้อย (จำนวน)

-กำหนดคิดหนอ ได้ทันไหม (สั้นหรือยาว)

-มีนิ่ง มีมีน มีเบลอ มีง่วง มีวูบหลับไหม

-ถูกหนอสม่าเสมอ หรือมีช้า มีเร็ว

-กำหนดอารมณ์อื่นๆ อะไรได้บ้าง

-กำหนดความรู้สึกทางกายและใจ อะไรได้บ้าง

ในขณะที่ส่งอารมณ์ โยคีไม่ต้องสรุปว่าดีหรือไม่ดี, หรือเอาทฤษฎีมาตอบและไม่ต้องไปฟังสภาวะธรรมของผู้อื่นมาตอบ อีกทั้งไม่ต้องวิเคราะห์วิจารณ์ เพียงรายงานความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง โยคีควรพูดให้สั้น, กระชับ, ไม่พูดนอกเรื่อง, ไม่ทำให้ผู้อื่นเสียเวลา และให้รายงานสิ่งที่ประสบเกิดขึ้นจริงทั้งที่คิดว่าไม่ดีหรือดี โปรดอย่าเลือกส่งแต่ที่คิดว่าตนทำได้ดีเท่านั้น เนื่องจากเรื่องที่ว่าดีนั้นมักจะไม่ดี แต่ส่วนที่ไม่ดีนั้นมักจะเป็นของดี ซึ่งไม่เหมือนกับการเรียนหนังสือ เพราะสภาวะธรรมของ วิปัสสนากัมมัญฐานเป็นของใหม่ที่ท่านไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อน อีกทั้งวิปัสสนาจารย์จะไม่นิยมเขียนบรรยายสภาวะธรรมของผู้ปฏิบัติไว้ในตำรา เพราะจะเป็นผลเสียมากกว่าผลดีแก่โยคี

8. ปัจจัยสู่ความสำเร็จในวิปัสสนากัมมัญฐาน

ปัจจัยสำคัญในการเกื้อหนุนวิปัสสนากัมมัญฐานสู่อารมณ์พระนิพพานตามลำดับสำคัญดังนี้

1) ศรัทธา ในพุทธศาสนาและวิปัสสนากัมมัญฐานถูกเสริมสร้างและเพิ่มพูนได้ด้วยการศึกษาเล่าเรียนจากแหล่งของสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญา หากศรัทธาที่ปราศจากปัญญาที่ถูกต้อง (หลักการและวิธีปฏิบัติที่ผิด) จะเป็นเพียงแค่ “ความเชื่อ” เท่านั้น

2) วิปัสสนากัมมัญฐาน ที่ถูกต้องตรงตามพระไตรปิฎก เมื่อฝึกไปแล้วจะได้ผลคือการเกิดปัญญาของจิตหรือวิปัสสนาญาณ ในการพัฒนาจิตเพื่อลดละ โลภะ โทสะ และโมหะ (โลก โกรธ หลง)

3) วิริยะ คือความเพียรในการกำหนดอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาหนึ่งเพื่อให้ได้อารมณ์ปัจจุบัน หากกำหนดไม่ได้ปัจจุบันของรูปนาม สมาธิอาจจะมากเกินไปจนทำให้สติอ่อนและ

ทำให้วิริยะไม่สมบูรณ์ จนเหลือเป็นแค่ความเพียรปฏิบัติเท่านั้น (ได้ปริมาณแต่ไม่ได้คุณภาพ) ตัวอย่างเช่น การปฏิบัติบ่อยแต่ทำต่อเนื่องนาน (ปฏิบัติวันละ 3 ชั่วโมงเป็นเวลา 2 เดือน) ย่อมได้ผลดีกว่า ปฏิบัติมากวัน แต่มานานๆ มาปฏิบัติครั้งหนึ่ง (ปฏิบัติครั้งละ 7 วัน หยุดไปนานหลายเดือนหรือปี แล้วจึงกลับมาทำใหม่อีก 7 วัน)

4) วิปัสสนาจารย์ที่มีประสบการณ์จริง จะสามารถปรับอินทรีย์ 5 ของผู้ปฏิบัติได้โดยไม่ให้โยคีเดินออกนอกเส้นทางหรือติดในสมาธิ ด้วยการปฏิบัติตามคำสอนของวิปัสสนาจารย์และให้ส่งอารมณ์ทุกรอบ โดยไม่ปฏิบัติตามใจหรือทดลองทำด้วยตนเอง

เมื่อโยคีมีองค์ประกอบทั้ง 4 เบื้องต้นครบ ผลที่จะได้คือสติที่ระลึกรู้อารมณ์ปัจจุบันขณะมากขึ้น จากวิริยะในการกำหนด ซึ่งทำให้ได้สมาธิที่จะค่อยๆ มากขึ้นพร้อมๆ ไปกับสติ ในระหว่างเส้นทาง ผลที่ได้คือการก่อเกิดปัญญาของจิตขึ้นเอง โดยไม่ต้องพิจารณาหรือนึกคิดที่เรียกว่า “วิปัสสนาญาณ” หรือ “ภาวนามยปัญญา”

9. ปัญหาและอันตรายจากการปฏิบัติผิด

ผู้ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานจำนวนมากจมติดในสมาธิ(อินทรีย์ของสมาธิมากเกินไป) ซึ่งไม่ก่อเกิดผลดี จนทำให้บางท่านไม่รู้จะปฏิบัติต่ออย่างไรเช่น มีแต่นิ่ง มีน ซึมเฉลอลหลับ มีนศรีษะแน่นอึดอัด เปื้อน เกรียด หรือเข็ดขยาดไม่อยากปฏิบัติต่อ ถ้าได้ฝึกปฏิบัติถูกวิธีพร้อมกับมีวิปัสสนาจารย์คอยแนะนำแล้ว ผู้ปฏิบัติจะผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ จนทำให้เกิดภาวนามยปัญญาหรือ วิปัสสนาญาณ 16 ขึ้นเองตามลำดับ

ขอให้ฝึกปฏิบัติทุกท่านพึงสังวรระวังในการปฏิบัติกัมมัฏฐาน หากปฏิบัติตามสำนักที่สอนไม่ตรงตามพระไตรปิฎก หรือผู้สอนไม่มีประสบการณ์มาก่อน นักปฏิบัติอาจจะไปติดสมาธิโดยเฉพาะรูปแบบที่นิ่งสมาธิอย่างเดียวนานๆ และไม่ได้เน้นเรื่องการเจริญสติ ซึ่งอาจมีผลทำให้ผู้ฝึกหลงติดในสุขเวทนา นิमित หรือสภาวะของปีติ เพราะฝึกผิดทางเช่น หลงนิมิตภาพ นิมิตเสียง หรือติดในอาการโยกต่างๆ โดยที่ผู้ฝึกยึดติดเองจนคลายไม่ออก และหลงติดในความเชื่อผิดๆ จนถูกหลอกให้เชื่อตามอาจารย์บอก

ดังนั้นเมื่อติดในนิमित จนเกิดจิตหลอนแล้วจะแก้ไขยากมาก หากไม่เชื่อฟังครูบาอาจารย์แล้วไปปฏิบัติเอง จนสมาธิมากเกินไป พร้อมกับขาดสติควบคุมอารมณ์ ผู้ปฏิบัติอาจคลุ้มคลั่งจนเกิดวิกลจริต ขาดการควบคุม เกิดจิตหลอน เห็นคน ได้ยินเสียงแม่มดอณิลมตา หรือติดแต่นิ่งสมาธิเป็นเวลาหลายชั่วโมง ถึงกับแยกของจริงกับนิมิตของปลอมไม่ออก ในที่สุดต้องถูกส่งไปโรงพยาบาลและทำให้เสียอาชีพการงานได้

ประโยชน์ของ “หนอ” ในองค์บริการ

หนอ เป็นภาษาไทยที่แปลมาจากคำว่า ฆณฺฐ(วัตตะ) ในภาษาบาลี คำว่าหนอ แม้จะเป็นคำบัญญัติ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการกำหนด หรือบริการภavana ซึ่งมีประโยชน์ต่อวิปัสสนากัมมัฏฐานดังนี้

1) หนอ เป็นตัวตัดหรือตัวกั้นกลางระหว่างตัวกำหนด ซึ่งช่วยให้จิตไม่จมสมาธิ หากบริการโดยไม่มีหนอแล้ว ผู้ปฏิบัติอาจจะมึนงงและเผลอต่อองค์บริการที่สั้น(ไม่มีหนอ) เนื่องจากการกำหนดต่างๆ ดูเหมือนกันหมด จนในที่สุดทำให้จมสมาธิได้

- 2) หนอ ช่วยทำให้สมาธิตั้งมั่นอยู่ได้นานที่รูปนาม ถ้าบริการแต่ ยิน ยิน ถูก ถูก คิด ยิน เป็นต้น โดยไม่มีหนอแล้ว สติอาจจะคลาดเคลื่อนหลุดออกจากการกำหนดรูปนามได้ง่าย
- 3) หนอ ช่วยเพิ่มกำลังให้ได้ขณิกสมาธิและสมบุรณ์ยิ่งขึ้น
- 4) หนอ ช่วยทำให้เกิดสติจดจ่ออยู่กับรูปนาม จนทำให้เห็นพระไตรลักษณ์

กิจกรรมเด่นของวัด

การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานทางวัดมีการจัดสถานที่รองรับผู้ที่สนใจการปฏิบัติกรรมฐานทั้งในรูปแบบกรรมฐานแบบเบื้องต้น การสนทนาธรรม รับทราบข้อมูลด้านการปฏิบัติกรรมฐานและหลักการทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากวัดเป็นสถานที่จัดการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร บุคลากรจึงมีความพร้อมในการให้คำแนะนำแก่นักท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชื่อมโยงไปยังเครือข่ายที่เป็นสำนักปฏิบัติธรรมของวัดชัยภูมิพิทักษ์ การเที่ยวชมธรรมชาติภายในวัดและนอกวัด ซึ่งเป็นเขตอุทยานแห่งชาติภูแลนคา และถ่ายภาพจากมุมสูงจากยอดเขาสู่พื้นราบของอำเภอหนองบัวแดง มีความสวยงามทำทายนักท่องเที่ยว

9) วัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ

วัดป่าสุคะโตตั้งอยู่ที่หมู่ 8 บ้านใหม่ไทยเจริญ ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากตัวจังหวัดชัยภูมิประมาณ 50 กิโลเมตร บนเนื้อที่ 500 ไร่ ในเทือกเขาภูแลนคาหรือภูไค้ หลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ ได้กล่าวถึงวัดป่าสุคะโต และ ความตั้งใจในการสร้างวัดป่าสุคะโตไว้ว่า “สุคะโต” เป็นสถานที่ให้ผู้มาที่นี้ก็มาดี ผู้ออกจากที่นี้ไปก็ไปดีไปอยู่ที่ไหนก็ไปดี เป็นประโยชน์ต่อสิ่งแวดล้อม ผู้คน แผ่นดิน แม่น้ำ ป่าไม้ อากาศ นี่แหละ ไปดี มาดี อยู่ดี เกิดจากคนก็ได้ เกิดจากดิน น้ำ ลม ไฟ ก็ได้ ไม่ใช่เราคนเดียว ให้ดินดี ให้ดินไปดีมาดี ป่าไปดีมาดี หลากๆ อย่าง เรียกว่าสุคะโต

ภาพที่ 4.18 กิจกรรมการท่องเที่ยววัดป่าสุคะโต

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้วิปัสสนากรรมฐานแนวสติปัฏฐาน 4 อยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกาย เน้นการทดลองปฏิบัติด้วยตนเอง และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สัมผัสกับธรรมชาติที่สงบร่มเย็นภายในวัด ซึ่งให้ความเป็นธรรมชาติตลอดทั้งปี ควบคู่กับการเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากในเขตจังหวัดชัยภูมิและใกล้เคียง เช่น เที่ยวชมป่าหินงาม น้ำตกตาดโตน ป่า

สนพันปี เป็นต้น และการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน 4 วัดจัดสถานที่รองรับและบุคลากรในการให้คำแนะนำแก่นักท่องเที่ยวในรูปแบบเป็นคอร์สอบรม นักท่องเที่ยวสามารถสืบค้นและสอบถามข้อมูลจากวัดได้ตลอดผ่านสื่อออนไลน์

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

การเจริญสมาธิด้วยวิธีพิจารณาการเคลื่อนไหวร่างกายตามแนวทางหลวงพ่отิเยน จิตตสุโก ที่เน้นการมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกายตามแนวทางของหลวงพ่отิเยน จิตตสุโก ที่เน้นการมีสติอยู่กับการเคลื่อนไหวร่างกายเพื่อให้รู้สึกตัวอยู่เสมอว่ากำลังทำได้อะไรทั้งในท่านั่ง ยืน และเดิน ประกอบกับการฝึกเดินจงกรมโดยไม่ต้องกำหนดลมหายใจ บริกรรม หรือก้าวอย่างช้า ๆ แบบวิธีปฏิบัติอื่น ๆ เพียงแต่เดินทอดน่องหรือเอามือโพล่หลัง แล้วเดินในจังหวะปกติ และมีสติระลึกอยู่เสมอว่ากำลังเคลื่อนไหว รูปแบบและวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของวัดป่าสุคะโตมีรูปแบบเช่นเดียวกันกับการปฏิบัติของวัดป่าโสมพนัส แนวปฏิบัติเหมือนกัน

ธรรมะไม่ใช่ของใครทั้งหมด เป็นสากล เป็นของทุกคน ไม่ใช่เป็นของศาสนาพุทธ ไม่ใช่เป็นของศาสนาพราหมณ์ ไม่ใช่เป็นของศาสนาคริสต์ ไม่ใช่ของคนไทย ไม่ใช่ของคนฝรั่ง ไม่ใช่ของคนอังกฤษ ไม่ใช่ของคนอเมริกา ไม่ใช่ของคนญี่ปุ่น ได้วันทั้งนั้น เป็นของผู้รู้

ใครรู้ก็เป็นของคนนั้น ใครไม่รู้ไม่เป็นของคนนั้น ไม่ว่าศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาอะไรก็ตาม มันมีในคนทุกคน ไม่ใช่ความรู้แล้ว จะสงวนลิขสิทธิ์ไม่ให้คนอื่นทำได้ ไม่ใช่อย่างนั้น รู้แล้วทำลายก็ได้ เพราะมันทำลายไม่ได้ มันไม่มีอะไรจะไปทำลายมันได้ แล้วจะไม่ให้คนอื่นรู้ มันก็ไม่ได้เพราะเป็นหน้าที่ของคนที่ทำรู้เอง เรารู้แล้ว จะทำลายมัน ทำลายไม่ได้เพราะมันเป็นอย่างนั้นตลอดเวลา

คนโบราณบ้านหลวงพ่อกเคยสอนเอาไว้ว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ พระนิพพานก็อยู่ในใจ” ใจมันอยู่ที่ไหน? เราเคยเห็นใจเราบ้างไหม? ไม่เคยเห็น เมื่อไม่เคยเห็น เราก็ต้องศึกษาปฏิบัติให้รู้ว่า ใจเราคืออะไร?

นรก คือ ความร้อนกร้อนใจ มีทุกข์แล้วในขณะไหนเวลาใด ความทุกข์อันนั้นมันจางหายไป เราก็ขึ้นสวรรค์ โกรธมาเที่ยวหน้า ตกนรกอีกแล้ว เนอะ .

บัดนี้เราอยู่เพียงแต่สวรรค์ ไม่ไปตกนรก แต่ว่าไม่รู้จักทิศทางออก ทำอยู่กับโลกียธรรม... เมื่อเราหาทางออกจากโลกียธรรมไม่ได้ เราก็หมุนเวียนอยู่ในโลกียธรรมติดกับโลกเป็นวิสัยของสัตว์ เป็นวิสัยของสัตว์โลก เป็นวิสัยของสัตว์ ยังไม่เป็นวิสัยของมนุษย์ ยังไม่เป็นวิสัยของพระอริยบุคคล ให้เข้าใจอย่างนั้น เมื่อเราพ้นทุกข์ได้แล้ว นั่นแหละเป็นวิสัยของโลกุตระธรรม

อัน(ที่)เป็นพระพุทธรเจ้า คือ จิตใจสะอาด จิตใจสว่าง จิตใจบริสุทธิ์ จิตใจผ่องใส จิตใจว่องไว นั่นแหละคือ จิตใจ ของพระพุทธรเจ้า ก็มีในคนทุกคนไม่มียกเว้นเลย

น้ำกับนมเลนนั้น มันไม่ใช่อันเดียวกัน นมเลนต่างหาก(ที่)ทำให้น้ำขุ่น (แต่) น้ำมันไม่ได้ขุ่น จิตใจเราก็เช่นเดียวกัน ถ้าเรารู้จักอย่างนั้นแล้ว เราจะค่อยๆตามไป พระพุทธรเจ้าท่านจึงว่า อันจิตใจบริสุทธิ์แล้ว ขี้ตม ผุ่น ไม่สามารถทำให้น้ำขุ่นได้อีก จิตใจเราก็ผ่องใส ขี้ตมก็จะเป็นตะกอน หลุดออกกันนั้น จิตใจว่องไว มันก็เบา สามารถมองเห็นอะไรได้ทุกอย่าง

โลกียธรรมกับโลกุตระธรรมจึงอยู่ด้วยกัน ถ้าเรารู้โลกุตระธรรมจริงๆแล้วก็แยกกันได้ หรือออกจากกันได้(แต่) ถ้าเรายังไม่รู้จริงๆจะแยกกันไม่ได้ ธรรมที่ทำให้พระพุทธรเจ้าเป็นพระอรหันต์

นั่นนะ ทำให้พระพุทธเจ้าเป็นพระพุทธเจ้า มันมีมาก่อนพระพุทธเจ้า คือ ตัวที่มันจิตใจเป็นปกติอยู่
เดี๋ยวนี้แหละ

ในขณะนี้ ที่นั่งฟังหลวงพ่อบุญอยู่ในขณะนี้ ลักษณะชีวิตจิตใจของท่านเป็นปกติ
อยู่เดี๋ยวนี้แหละ ในขณะนี้ ที่นั่ง ฟังหลวงพ่อบุญอยู่ในขณะนี้ ลักษณะชีวิตจิตใจของท่านเป็น
อย่างไร?

มันก็เฉยๆ เฉยๆ เรามีสติรู้ไหม? ถ้าเรามีสติรู้ลักษณะเฉยๆนี้ อันนี้แหละที่ท่านว่า
ความสงบ ทำงาน พุด คิดอะไรก็ได้ แต่ไม่ต้องไปยุ่งอะไรให้มันมาก

ลักษณะ(นี้)สอนกันนิดเดียวเท่านั้นแต่คนไม่เข้าใจ... ไปทำอะไรง่ายๆให้มันยาก ทำ
ของสะดวกสบายให้มันยุ่งขึ้นมา ลักษณะเฉยๆนี้ ไม่ต้องไปทำอะไรมันเลย ลักษณะเฉยๆนี้ มันมีในคน
ทุกคนเลย แต่เราไม่เคยมาดูที่ตรงนี้... ลักษณะเฉยๆนี้ ท่าน(เรียก)ว่า อุเบกขา วางเฉย

ความทุกข์เกิดขึ้น เพราะเราไม่เห็นความคิดนั้นแหละ ตัวความคิดจริงงั้น มันก็
ไม่ได้มีความทุกข์ ที่มันมีทุกข์เกิดขึ้น คือเราคิดขึ้นมา เราไม่ทันรู้ ไม่ทันเห็น ไม่ทันเข้าใจความคิดอัน
นั้น มันก็เลยเป็นโลภ เป็นโกรธ เป็นหลงไป เมื่อมันเป็นโลภ เป็นโกรธ เป็นหลงไป มันก็นำความทุกข์
มาให้เรา

ความจริงความโกรธ – ความโลภ – ความหลงนั้น มันไม่มี ตอนมันมีนั้นคือเรา
ไม่ได้ดู “ต้นตอของชีวิตจิตใจ” นี้เอง มันก็เลยไหลออกมา

บัดนี้มาทำความรู้สึกตัว มันคิด... เห็น รู้ เข้าใจ ตัวนี้เป็นตัวสติ เป็นตัวสมาธิ เป็น
ตัวปัญญา เราเรียกว่า “ความรู้สึกตัว” (เมื่อ) เรารู้สึกตัวแล้ว ความคิดจะไม่ถูกปรุงแต่งไป ถ้าเราไม่
เห็นความคิดแล้ว มันจะปรุงแต่งเรื่อยไปเลย

อันนี้เป็นวิธีปฏิบัติอย่างลัดๆ อัดใจเดียวก็ได้

ภาค 1 การทำความรู้สึกตัว

สติ หมายถึง ความระลึกได้ ไม่ใช่ระลึกชาติแล้วชาติก่อนนะ ระลึกได้เพราะการ
เคลื่อนไหว การนึก การคิดนี้เอง จึงว่า สติ ความระลึกได้ สัมปชัญญะ ความรู้ตัว

บัดนี้เราไม่ต้องพูดอย่างนั้น เพราะคนไทยไม่ได้(พูด) ว่า สติ

“ให้รู้สึกตัว” นี้ หลวงพ่อบุญอย่างนี้ให้รู้สึกตัว การเคลื่อนไหว กะพริบตาที่รู้
หายใจก็รู้ นี้ จิตใจมันนึกคิดก็รู้ อันนี้เรียกว่า ให้มีสติก็ได้ หรือว่า ให้รู้สึกตัวก็ได้

ความรู้สึกตัวนั้น จึงมีคุณค่ามากเอาเงินซื้อไม่ได้ ให้คนอื่นรู้แทนเราไม่ได้ เช่น
หลวงพ่อกำ (มือ) อยู่นี้ คนอื่นมองเห็นว่าความรู้สึก (ของ) หลวงพ่อเป็นอย่างไร? รู้ไหม? ไม่รู้เลย แต่
คนอื่นมองเห็นว่าหลวงพ่อกำมือแต่ความรู้สึก (ที่) มือหลวงพ่อสัมผัสกันเข้านี้คนอื่นไม่รู้ด้วย คนอื่นทำ
หลวงพ่อก็เห็นแต่หลวงพ่อรู้นา (ด้วย) ไม่ได้

นี่แหละไปไม่กำมือเดียว คือ ให้รู้การเคลื่อนไหวของรูปรูปร่างภายนอก และให้รู้การ
เคลื่อนไหวของจิตใจมันนึกคิด

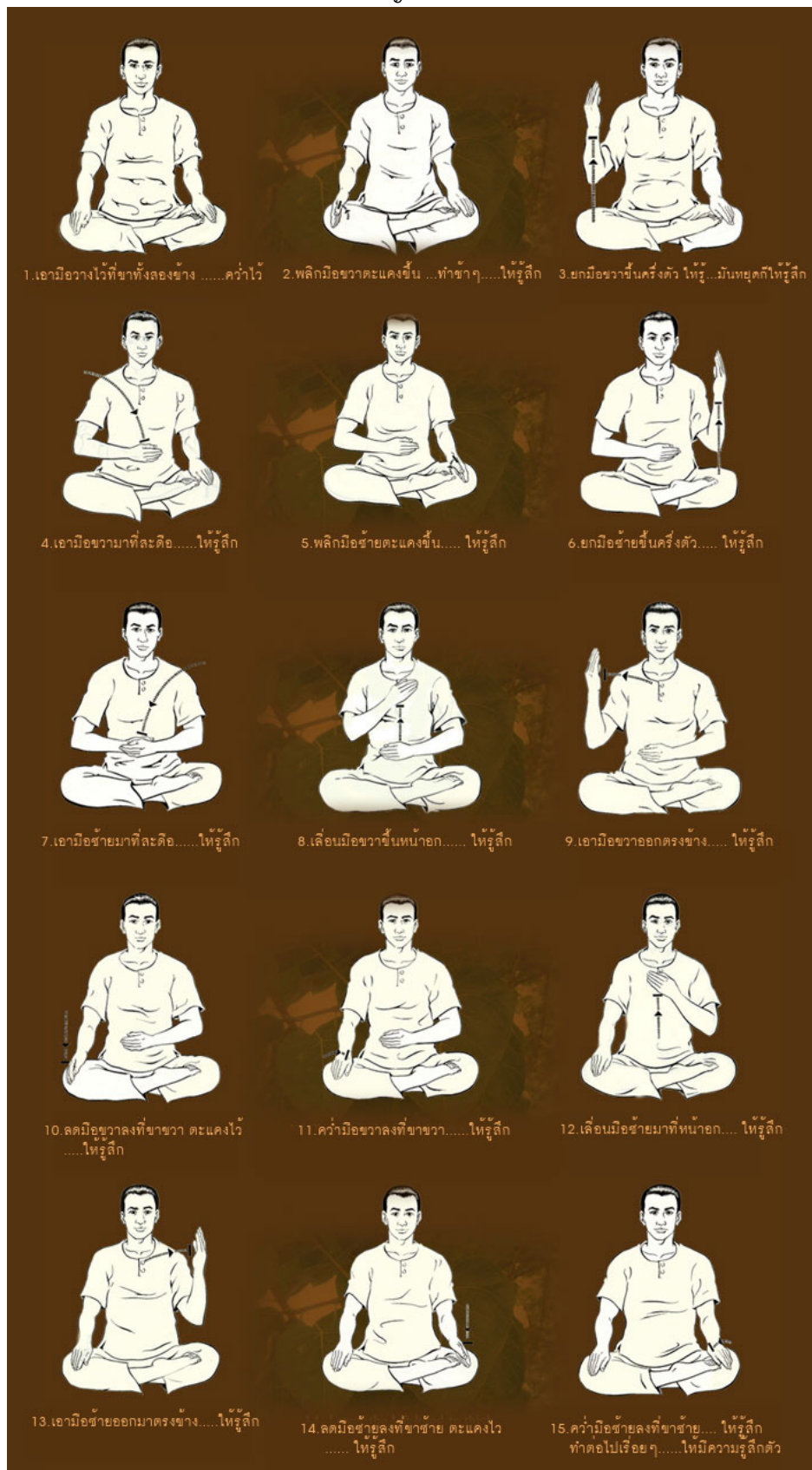
ภาค 2 การสร้างจังหวะ

การเจริญสติ เจริญสมาธิ เจริญปัญญา ต้องมี “วิธีการ” ที่จะนำตัวเราไปสู่ตัวสติ
ตัวสมาธิ ตัวปัญญาได้ การทำทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีวิธีการ จึงจะเข้าถึงจุดหมายปลายทางได้ ดังนั้นการ
มาที่นี้ต้องพยายาม ไม่ต้องนั่งนิ่งๆ สอนกันแนะนำกัน ให้มีวิธีทำ โดยเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ทำเป็น

จังหวะ วิธีทำนั้น ก็ต้องนั่ง แต่ไม่ต้องหลับตา อันนี้มีวิธีทำ นั่งพับเพียบก็ได้ นั่งขัดสมาธิก็ได้ นั่งเก้าอี้ก็ได้ นอนก็ได้ ยืนก็ได้ ทำความรู้สึกตัว...

เอามือวางไว้ที่ขาทั้งสองข้างคำว่าไว้
 พลิกมือขวาตะแคงขึ้นทำซ้ำๆ.....ให้รู้สึก
 ยกมือขวาขึ้นครึ่งตัวให้รู้สึกมันหยุดก็ให้รู้สึก
 เอามือขวามาที่สะดือ.....ให้รู้สึก
 พลิกมือซ้ายตะแคงขึ้น.....ให้รู้สึก
 ยกมือซ้ายขึ้นครึ่งตัวให้รู้สึก
 เอามือซ้ายมาที่สะดือ.....ให้รู้สึก
 เลื่อนมือขวาขึ้นหน้าอก.....ให้รู้สึก
 เอามือขวาออกตรงข้าง.....ให้รู้สึก
 ลดมือขวาลงที่ขาขวา ตะแคงไว้.....ให้รู้สึก
 คว่ำมือขวาลงที่ขาขวา.....ให้รู้สึก
 เลื่อนมือซ้ายมาที่หน้าอก.....ให้รู้สึก
 เอามือซ้ายออกมาตรงข้าง.....ให้รู้สึก
 ลดมือซ้ายลงที่ขาซ้าย ตะแคงไว้.....ให้รู้สึก
 คว่ำมือซ้ายลงที่ขาซ้าย.....ให้รู้สึก
 ทำต่อไปเรื่อยๆ.....ให้มีความรู้สึกตัว

ภาพสาธิตการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว

การเดินจงกรม

เดินจงกรม ก็หมายถึง เปลี่ยนอิริยาบถนั่นเอง ให้เข้าใจว่า เดินจงกรมเพื่ออะไร? (เพื่อ) เปลี่ยนอิริยาบถ คือ นั่งนานมันเจ็บแข้งเจ็บขา บัดนี้ เดินหลาย(เดินมาก) มันก็เมื่อยหลังเมื่อยเอว นั่งด้านหนึ่ง เขาเรียกว่าเปลี่ยนอิริยาบถ เปลี่ยนให้เท่าๆกัน นั่งบ้าง นอนบ้าง ยืนบ้าง เดินบางอิริยาบถทั้ง 4 ให้เท่ากัน แบ่งเท่ากันหรือไม่เท่ากัน ก็ได้เพราะว่าเราไม่มีนาฬิกานี้ น้อย มาก อะไรก็พอดีพอควร เดินเหนื่อยแล้ว ก็ไปนั่งก็ได้ นั่งเหนื่อยแล้ว ลูกเดินก็ได้ เวลาเดินจงกรม ไม่ให้แกว่งแขน เอามือกอดหน้าอกไว้ หรือเอามือไขว้ไว้ข้างหลังก็ได้ เดินไปเดินมา ก้าวเท้าไปก้าวเท้ามาทำความรู้สึกตัว แต่ไม่ต้องพูดว่า “ซ้ายอย่างหนอ ขว้ายอย่างหนอ” ไม่ต้องพูด เพียงแต่เอาความรู้สึกเท่านั้น เดินจงกรม ก็อย่าไปเดินไวเกินไป อย่าเดินช้าเกินไป เดินให้พอดี เดินไปก็ให้รู้... นี่เป็นวิธีเดินจงกรม ไม่ใช่เดินจงกรม เดินทั้งวันไม่รู้สึกตัวเลย อันนั้นก็เต็มที่แล้ว เดินไปจนตาย มันเป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เดินอย่างนั้น เดินก้าวไป ก้าวมา “รู้” นี่ (เรียก) ว่าเดินจงกรม

การเจริญสติในชีวิตประจำวัน

การเจริญสตินี้ ต้องทำมากๆ ทำบ่อยๆ นั่งก็ได้ ยืนก็ได้ เดินก็ได้ทั้งนั้น เวลาเรานั่งรถเมล์นั่งรถยนต์ก็ตาม เราเอามือวางไว้บนขา พลิกขึ้น – คว่ำลงก็ได้ หรือเราไม่อยากพลิกขึ้น – คว่ำลง เราเพียงเอามือสัมผัสนิ้วอย่างนี้ได้ สัมผัสอย่างนี้ให้มีความตื่นตัว ทำซ้ำๆ หรือจะกำมือ – เขี่ยดมือน้อยๆก็ได้

ไปไหนมาไหน ทำเล่นๆไป ทำเพื่อความสนุก น้อยๆหนึ่ง ทำมือเดียว อย่าทำพร้อมกันสองมือสามมือทำมือขวา มือซ้ายไม่ต้องทำ ทำมือซ้าย มือขวาไม่ต้องทำ

“ไม่มีเวลาที่จะทำ” บางคนว่าอย่างนั้น

“ทำไม่ได้ มีกิเลส” เข้าใจอย่างนั้น

อันนี้ถ้าเราตั้งใจแล้ว ต้องมีเวลา มีเวลาเพราะเราหายใจได้ เราทำการทำงานอะไรให้มีความรู้สึกตัว เช่นเราเป็นครูสอนหนังสือ เวลาเราจับดินสอ เอามาเขียนหนังสือ... เรามีความรู้สึกตัว กลืนข้าวเข้าไปในท้อง ไปในลำคอ ... เรามีความรู้สึกตัว อันนี้เป็นการเจริญสติ ทำให้ติดต่อกันเหมือนลูกโซ่

สรุปวิธีปฏิบัติ

ถ้าทำจงหะให้ติดต่อกันเหมือนลูกโซ่ มีความรู้สึกอยู่ทุกขณะ ยืน เดิน นั่ง นอน คู้ เขี่ยด เคลื่อน ไหว อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอนนั้น

แต่เรามาทำเป็นจงหะ พลิกมือขึ้น คว่ำมือลง ยกมือไป เอามือมา ก้ม เงย เอียง ซ้าย เอียงขวา กระพริบตา อ้าปาก หายใจเข้า หายใจออก รู้สึกอยู่ทุกขณะ

อันนี้แหละวิธีปฏิบัติ คือให้รู้ตัว ไม่ให้นิ่งๆ ไม่ให้มันสงบ คือให้มันรู้ รับรองว่าถ้าทำจริง ในระยะ 3 ปี อย่างนาน ทำให้ติดต่อกันจริงๆนะ อย่างกลาง 1 ปี อย่างเร็วที่สุด นับตั้งแต่ 1 ถึง 90 วัน อาณิสสไม่ต้องพูดถึงเลย ความทุกข์จะลดน้อยไปจริงๆ ทุกข์จะไม่มารบกวนเรา

กิจกรรมเด่นของวัด

กิจกรรมเด่นของวัดเน้นการปฏิบัติธรรมตั้งแต่วันที่ 03.00 น. ถึงเวลา 21.00 น. ซึ่งในแต่ละช่วงวันวัดจะจัดวิทยากรและบุคลากรเข้ามาดูแลนักท่องเที่ยวตลอดทั้งวัน โดยฝึกตื่นนอนอย่างมีสติ ทำวัตรเช้า ฟังธรรม บริหารจิต บริหารกาย เจริญสติกับงานส่วนรวม รับประทานอาหาร

สมัยกรุงธนบุรี หรือในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ มีอายุประมาณ 200 ปี เท่ากับอายุเมืองสุรินทร์ สร้างโดยพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง (ปุม) และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกวัดบูรพารามขึ้นเป็นพระอารามหลวงตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2520 และเรียนรู้กรรมฐานตามแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานของหลวงปู่ดูลย์ ผ่านการเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน-อริยาคู ชมภาพฝาผนังบูรพาจารย์ ภายในพิพิธภัณฑ์กัมมัฏฐาน-อริยาคู หลวงปู่ดูลย์ อดุล (พระราชวุฒาจารย์) มีภาพเขียนพระบูรพาจารย์หลายท่านซึ่งล้วนแล้วแต่ใช้ภาพฉากหลังเป็นภูเขาและป่าไม้ ซึ่งเป็นภาพคล้ายกับการเจริญวิปัสสนาภายในป่าเขาอันวิเวกตามแบบของพระสายกรรมฐาน ผนังส่วนล่างเป็นลายช้างสามเศียรเหมือนกันทั้งหมด สีพื้นของผนังเป็นสีโทนอ่อนเมื่อเข้าไปภายในรู้สึกสงบสบาย โล่งกว้าง และเรียนรู้กรรมฐานได้ทุกวันอาทิตย์ ปัจจุบันมีการจัดการเรียนการสอนกรรมฐานภายในวัดบูรพาราม โดยวิทยากรจากสถาบันจิตตานุภาพ

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเส้นปฏิบัติแนวทางหลักสูตรของสถาบันจิตตานุภาพ "วิธีการปฏิบัติสมาธิตามแนวทางของสถาบันพลังจิตตานุภาพ โดยพระธรรมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ซึ่งเน้นอริยาบถหลัก คือการเดินจงกรม และการนั่งสมาธิ โดยมีวิธีพอสรุปได้ดังนี้

1. การเดินจงกรม : ให้กำหนดช่องการเดินที่สามารถเดินได้ประมาณ 10-20 ก้าว จากนั้น ให้ยืนตรงจุดเริ่มต้นทางเดินจงกรม พนมมือระหว่างอก แล้วหลับตาก้าว คำอธิษฐานการเดินจงกรม ว่า “เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา พุทโธ พุทโธ พุทโธ”

เอามือลง ใช้มือขวาจับข้อมือซ้าย วางไว้ตรงท้องน้อย ห้อยมือพอสบายไม่เกร็ง กำหนดจิตไว้ที่ฐานที่ตั้งของจิต (อาทิ หน้าผาก, หัวใจ หรือบริเวณเหนือสะดือ เป็นต้น) ไม่ต้องหลับตา ตามองทางเดินจงกรม ไกลกว่าตัวประมาณ 1.5-2 เมตร

เริ่มบริกรรมคำว่า “พุทโธๆ” อยู่ในใจ พร้อมก้าวเท้าขวาเดิน ตามด้วยเท้าซ้าย ไม่ช้าหรือเร็วเกินไป เดินในลักษณะเดินปกติ

เมื่อเดินสุดทางเดินจงกรม ให้ค่อยๆ หมุนตัวกลับทางขวา ยืนทรงตัวตรง แล้วจึงเริ่มก้าวด้วยเท้าขวา เหมือนตอนเริ่มต้น

เมื่อครบตามเวลาที่กำหนด (อาทิ 30 นาที) ให้ยืนตรงจุดเริ่มต้นเดิน พนมมือระหว่างอก กล่าวแผ่เมตตาว่า

“สัพเพ สัตตา สุขिता โหนตุ ขอให้สัตว์ทั้งหลายจงเป็นสุขๆเถิด”

2. การนั่งสมาธิ : หากนั่งพื้นให้เอาขาขวาทับขาซ้าย หากนั่งเก้าอี้ให้นั่งห้อยเท้า ลงตามสบายหรือหลังพิงเก้าอี้ก็ได้ แล้วกล่าวคำอธิษฐานดังนี้

“ข้าพเจ้า ระลึกถึง คุณพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม คุณพระสงฆ์ คุณบิดามารดา คุณครูบาอาจารย์ จงมาดลบันดาล ให้ใจของข้าพเจ้า จงรวมลงเป็นสมาธิ พุทโธ ัมโม สังโฆ (3 จบ) พุทโธ พุทโธ พุทโธ”

จากนั้นให้เอามือลง ให้เอามือขวาหงายทับมือซ้าย วางไว้บนตัก หลับตา กำหนดจิตไว้ที่ฐานที่ตั้งของจิตแล้ว บริกรรมคำว่า “พุทโธๆ” อยู่ในใจ จนกว่าจะเลิกตามเวลาที่กำหนด (อาทิ 30 นาที) หลังจากนั้นให้ตั้งใจสวดแผ่เมตตา ดังนี้

สัพเพ สัตตา สะทา โหนตุ, อะเวรา สุขะชีวีโน ขอให้สัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้ไม่มี
เวรต่อกันและกัน จงเป็นผู้ดำรงชีพอยู่เป็นสุขทุกเมื่อเกิด

กะตัง ปุณฺณัง ฆะลัง มัยหัง, สัพเพ ภาคี ภาวันตุ เต ขอให้สัตว์ทั้งสิ้นนั้น จงเป็นผู้
มีส่วนได้ส่วยผลบุญ อันที่ข้าพเจ้าได้บำเพ็ญแล้วนั้นเทอญ"

รูปแบบการปฏิบัติของสถาบันจิตตานุภาพเน้นการปฏิบัติให้เกิดสมาธิ สมาธิจด
จ่ออยู่กับอริยาบถยืน เดิน นั่ง นอน เพื่อให้จิตมีพลังสามารถนำพลังจิตที่มีไปใช้ในการดำรงชีวิตเพื่อให้
การปฏิบัติกิจต่าง ๆ ประสบความสำเร็จ ซึ่งรูปแบบการเรียนรู้สมาธิของสถาบันจิตตานุภาพ
นักท่องเที่ยวนสามารถทดลองปฏิบัติก่อน หากสนใจสามารถสมัครเข้าเป็นนักเรียนและเข้าฝึกอบรม
ตามคอร์สที่สถาบันกำหนดเป็นหลักสูตรไว้

กิจกรรมเด่นของวัด

การกราบสักการะบูชาหลวงพ่อบุญรอด (หลวงพ่อบุญรอด) เป็นพระพุทธรูปปางมาร
วิชัย และบำเพ็ญบุญกับทางวัด ถวายสังฆทาน เยี่ยมชมวัดซึ่งมีความสวยงามมีรูปแบบการสร้างที่
วิจิตรบรรจง พระอุโบสถของวัดมีลักษณะค่อนข้างสูง หน้าบันขนาดใหญ่มีรูปลวดลายต่างๆ สวยงาม
จากด้านบนสุดเป็นพระพุทธรูป ถัดลงมาเป็นเทวตัม 6 กร ช่องประตูทางเข้าอุโบสถมี 2 ช่อง กำแพง
แก้วสร้างด้วยเอกลักษณ์ประดับด้วยบันไดนาถสั้นๆ ศิลปะแบบขอม คล้ายกับปราสาทหินต่างๆ ใช้สี
ทองทั้งหมดลานประทักษิณค่อนข้างกว้างมาก และกราบนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ ในพระอุโบสถ
วัดบูรพาภิราม เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ และพระอัฐิธาตุ หลวงปู่เสาร์
หลวงปู่มั่น เป็นต้น มีบุษบกสวยงามเปิดให้ประชาชนเข้าสักการะได้ตลอดวัน เยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์
กัมมัญฐาน-อัฐิธาตุ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่สร้างด้วยสถาปัตยกรรมที่สวยงามแปลกตา ด้วยหลังคาถลดหลั่น
หลายชั้นซ้อนกันลงมา พิพิธภัณฑ์แห่งนี้เป็นสถานที่แสดงพระพุทธรูปโบราณหลายองค์ รูปเหมือน
หลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พระราชครูอาจารย์) ภายในประดับอย่างสวยงามกว้างขวางมาก พร้อมศึกษา
เส้นทางการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่ดูลย์ ตามแนวทางของพระสายกรรมฐานผ่านภาพฝาผนัง
บูรพาจารย์ ภายในพิพิธภัณฑ์กัมมัญฐาน-อัฐิธาตุ หลวงปู่ดูลย์ อตุโล (พระราชครูอาจารย์) มีภาพเขียน
พระบูรพาจารย์หลายท่านซึ่งล้วนแล้วแต่ใช้ภาพฉากหลังเป็นภูเขาและป่าไม้ ซึ่งเป็นภาพคล้ายกับการ
เจริญวิปัสสนาภายในป่าเขาอันวิเวกตามแบบของพระสายกรรมฐาน ผนังส่วนล่างเป็นลายช้างสามเศียร
เหมือนกันทั้งหมด สีพื้นของผนังเป็นสีโทนอ่อนเมื่อเข้าไปภายในรู้สึกสงบสบาย โล่งกว้าง

11) วัดเขาจันทน์งาม จ.นครราชสีมา

วัดเขาจันทน์งามหรือสำนักสงฆ์เขาจันทน์งามเดิมชื่อวัดเลิศสวัสดิ์ เป็นวัดสาขาที่
34 ของวัดหนองป่าพง อุบลราชธานี เป็นสถานที่เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนของ องค์พระสัมมา
สัมพุทธเจ้า และเป็นที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์และฆราวาสผู้ทรงศีล ปฏิบัติตามแนวทางของ
หลวงปู่ชาปรมจารย์แห่งวัดหนองป่าพง เป็นวัดป่าที่บรรยากาศสงบเงียบ ร่มเย็น ตั้งอยู่ใน ส่วนหนึ่ง
ของ เขาจันทน์งาม บน เทือกเขาเขื่อนลั่น ที่นี่ยังมีสิ่งที่น่าสนใจ คือ ภาพเขียนสี ซึ่งมีอายุกว่า 4,000 ปี
แสดงให้เห็นว่าบริเวณนี้เคยเป็นที่อยู่ของมนุษย์โบราณ ภาพเขียนสีแห่งนี้ เป็นแหล่ง โบราณคดีที่
สำคัญแห่งหนึ่งของภาคอีสาน

ภาพที่ 4.20 กิจกรรมการท่องเทียววัดเขาจันทน์งาม

รูปแบบการท่องเที่ยว

รูปแบบการท่องเที่ยวเป็นการเที่ยวชมวัดป่าที่มีบรรยากาศเงียบสงบร่มเย็น อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ธรรมชาติที่เจ้าอาวาสได้อุทิศชีวิตปกป้องรักษาผืนป่าไว้ โดยไม่เกรงกลัวต่ออิทธิพลของนักทำลายป่า ปัจจุบันจึงมีป่าให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวชม โดยเฉพาะเป็นแหล่งท่องเที่ยวใกล้เมืองโคราช รูปแบบการเที่ยวชมภาพเขียนสีโบราณที่มีอายุกว่า 4,000 ปี สามารถสืบค้นวิถีชีวิตของสังคมยุคโบราณของคนในภาคอีสาน การท่องเที่ยวในรูปแบบของการปฏิบัติกรรมฐานตามวิถีของพระป่า นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาท่องเที่ยวได้จำนวนมาก ทั้งรายบุคคลและหมู่คณะควบคู่กับการปฏิบัติกรรมฐานและเดินชมป่าที่อุดมสมบูรณ์ กิจกรรมและช่วงเวลาของการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานนักท่องเที่ยวสามารถกำหนดวันเวลาและกิจกรรมได้เอง เพียงแต่แจ้งความประสงค์กับเจ้าอาวาสเพื่อสนับสนุนเตรียมความพร้อมรองรับการเรียนรู้กรรมฐานของนักท่องเที่ยว

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการปฏิบัติกรรมฐาน เป็นการปฏิบัติธรรมตามแนววัดหนองป่าพง ปฏิบัติกรรมฐานแบบอาณานปานสติ และยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา พื้นฐานการเรียนรู้กรรมฐานเน้นกระบวนการไตรสิกขา เริ่มต้นด้วยการมีศีลที่บริบูรณ์ มีจิตเป็นสมาธิอยู่กับการกำหนดลมหายใจและการพิจารณาสภาวธรรมที่เกิดขึ้น ใช้ปัญญาพิจารณาสภาวธรรมให้เห็นตามกฎไตรลักษณ์ กฎธรรมดาของสรรพสิ่งทั้งปวง อันได้แก่ อนิจจลักษณะ ลักษณะไม่เที่ยง มีการแปรเปลี่ยนไปเป็นธรรมดา ทุกขลักษณะ ลักษณะทนอยู่ตลอดไปไม่ได้ ถูกบีบคั้นด้วยอำนาจของธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งไม่สามารถทนอยู่ในสภาพเดิมได้ตลอดไป และ อนัตตลักษณะ ลักษณะไม่สามารถบังคับบัญชาให้เป็นไปตามต้องการได้ เช่น ไม่สามารถบังคับให้ชีวิตยั่งยืนอยู่ได้ตลอดไป ไม่สามารถบังคับจิตใจให้เป็นไปตามปรารถนา เป็นต้น ซึ่งรายละเอียดของรูปแบบการปฏิบัติวันเขาจันทน์งามเป็นไปตามแนวทางของวัดหนองป่าพง ดังแสดงไว้ในรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานวัดหนองป่าพงข้างต้น

กิจกรรมเด่นของวัด

ปฏิบัติธรรมร่วมกับพระสงฆ์และฆราวาสผู้ทรงศีล เยี่ยมชมบรรยากาศที่สงบเงียบร่มเย็นภายในวัด ชมภาพเขียนสี 4,000 ปี ที่เคยเป็นที่อยู่ของคนโบราณ เดินเที่ยวป่ารอบวัดเขาจันทน์งามที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ปฏิบัติกรรมฐานตามเส้นทางป่า แหล่งท่องเที่ยวภายในวัด

กราบนมัสการบำเพ็ญบุญรอยพระพุทธรูป และกิจกรรมรักษาป่า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การเรียนรู้กรรมฐานและท่องเที่ยวเชิงนิเวศ นักท่องเที่ยวสามารถกำหนดกิจกรรมการปฏิบัติและการ ท่องเที่ยวได้เองโดยประสานกับทางวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนการท่องเที่ยวของ นักท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกิเลสและท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์ป่า

4.1.1 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

การวิเคราะห์รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยว และผู้ที่เดินทางท่องเที่ยวภายในแหล่งท่องเที่ยว ทางพุทธธรรม เป็นนักท่องเที่ยวชาวไทยจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจำนวน 200 คน รวมจำนวน 400 คน

1) ข้อมูลพื้นฐานของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 4.1 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	168	42.00
หญิง	232	58.00
อายุ		
น้อยกว่า 20 ปี	22	5.50
21 – 30 ปี	67	16.75
31 – 40 ปี	75	18.75
41 – 50 ปี	104	26.00
51 – 60 ปี	60	15.00
มากกว่า 60 ปี	72	18.00
สถานภาพ		
โสด	157	39.25
สมรส	243	60.75
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	77	19.25
มัธยมศึกษา	56	14.00
อนุปริญญา	34	8.50
ปริญญาตรี	165	41.25
สูงกว่าปริญญาตรี	68	17.00

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
อาชีพ		
เกษตรกร	21	5.25
รับจ้าง	32	8.00
ค้าขาย	108	27.00
พนักงานเอกชน	70	17.50
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	45	11.25
รับราชการ	85	21.25
นักเรียน/นักศึกษา	26	6.50
อื่น ๆ	13	3.25
รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่า 5,000 บาท	18	4.50
5,001 – 10,000 บาท	45	11.25
10,001 – 15,000 บาท	88	22.00
15,001 – 20,000 บาท	104	26.00
20,001 – 25,000 บาท	79	19.75
มากกว่า 25,000 บาท	66	16.50

จากตารางที่ 4.1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 232 คน คิดเป็นร้อยละ 58.00 อายุระหว่าง 41 – 50 ปี จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 26.00 สถานภาพสมรส จำนวน 243 คน คิดเป็นร้อยละ 60.75 ระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 165 คน คิดเป็นร้อยละ 41.25 อาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 27.00 และรายได้ต่อเดือน 15,001 – 20,000 บาท จำนวน 104 คน คิดเป็นร้อยละ 26.00

4.2.2 ผลการวิเคราะห์ข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

ตารางที่ 4.2 แสดงจำนวนและร้อยละข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

พฤติกรรมนักท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
การทราบข้อมูลนักท่องเที่ยว		
ญาติ/เพื่อนแนะนำ	86	21.50
การประชาสัมพันธ์ของจังหวัด	28	7.00
วารสารการท่องเที่ยว	57	14.25
โทรทัศน์/วิทยุ	35	8.75
อินเทอร์เน็ต	175	43.75
อื่นๆ	19	4.75
วิธีการเดินทาง		
รถยนต์ส่วนตัว	252	63.00
รถโดยสารประจำทาง	48	12.00
บริการรถนำเที่ยว	79	19.75
อื่นๆ (ไปรถระบุ)	21	5.25
วัตถุประสงค์ในการท่องเที่ยว		
พักผ่อนหย่อนใจ	61	15.25
ศึกษาประวัติศาสตร์	22	5.50
ไหว้พระขอพร/บนบานสานกล่าว	35	8.75
กราบครูบาอาจารย์	87	21.75
บวงสรวง/ แก้วบน	43	10.75
ปฏิบัติธรรม	152	38.00
บุคคลที่เดินทางมากับนักท่องเที่ยว		
เพื่อน	172	43.00
พ่อ- แม่	77	19.25
ญาติพี่น้อง	106	26.50
มาคนเดียว	45	11.25
ค่าใช้จ่ายในการมาท่องเที่ยว		
ต่ำกว่า 1,000 บาท	58	14.50
1,001-1,500 บาท	136	34.00
1,501 - 2,000 บาท	94	23.50
2,001 - 2,500 บาท	45	11.25
2,501 - 3,000 บาท	38	9.50
มากกว่า 3,001 บาท	29	7.25

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ลักษณะการเดินทางมาท่องเที่ยว	จำนวน	ร้อยละ
ระยะเวลาในการมาท่องเที่ยว		
1 วัน	99	24.75
2 - 3 วัน	167	41.75
4 - 6 วัน	34	8.50
1 สัปดาห์	78	19.50
มากกว่า 1 สัปดาห์	22	5.50
ช่วงเวลาที่ยิยมเลือกเดินทางมาท่องเที่ยว		
วันธรรมดา	78	19.50
วันเสาร์-วันอาทิตย์	162	40.50
วันหยุดนักขัตฤกษ์/เทศกาล	107	26.75
ไม่แน่นอน	30	7.50
อื่นๆ (โปรดระบุ)	23	5.75

จากตารางที่ 4.2 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ทราบข้อมูลมาจากอินเทอร์เน็ต จำนวน 175 คน คิดเป็นร้อยละ 43.75 เดินทางมาโดยรถยนต์ส่วนตัว จำนวน 252 คน คิดเป็นร้อยละ 63.00 วัดอุปประสงค์เพื่อปฏิบัติธรรม จำนวน 152 คน คิดเป็นร้อยละ 38.00 มาท่องเที่ยวกับเพื่อน จำนวน 172 คน คิดเป็นร้อยละ 43.00 ค่าใช้จ่ายในการมาเที่ยวต่อครั้ง 1,001-1,500 บาท จำนวน 136 คน คิดเป็นร้อยละ 34.00 ระยะเวลาในการมาท่องเที่ยว 2-3 วัน จำนวน 167 คน คิดเป็นร้อยละ 41.75 และนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวในวันเสาร์-อาทิตย์ จำนวน 162 คน คิดเป็นร้อยละ 40.50

4.2.3 ผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 4.3 แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	3.82	0.81	มาก
2. ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	3.35	0.81	ปานกลาง
3. ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	4.20	0.88	มาก
4. ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	4.25	1.05	มาก
รวม	3.91	0.89	มาก

จากตารางที่ 4.3 พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = 0.89) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่าด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ($\bar{X} = 4.25$, S.D. = 1.05) รองลงมาคือ ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.88) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ($\bar{X} = 3.35$, S.D. = 0.81)

ตารางที่ 4.4 แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะพระธาตุ พระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์	4.05	0.95	มาก
2. มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะศาสนสถานและครูบาอาจารย์	3.79	0.72	มาก
3. มีการจัดกิจกรรมนมัสการเกจิและบูชาวัตถุมงคล	3.76	0.73	มาก
4. มีการจัดกิจกรรมสวดมนต์ทำวัตรประจำวัน	3.82	0.61	มาก
5. มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน	3.25	0.96	ปานกลาง
6. มีจัดกิจกรรมการดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด	3.32	0.67	ปานกลาง
7. มีการจัดกิจกรรมพิเศษของทางวัด เช่น การสวดมนต์ข้ามปี การทำบุญในโอกาสพิเศษ	3.96	0.89	มาก
8. มีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ สอนกัมมัฏฐาน	4.62	0.98	มากที่สุด
รวม	3.82	0.81	มาก

จากตารางที่ 4.4 พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.82$, S.D. = 0.81) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ มีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม ฝึกสมาธิ สอนกัมมัฏฐาน ($\bar{X} = 4.62$, S.D. = 0.98) รองลงมา มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะพระธาตุ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ($\bar{X} = 4.05$, S.D. = 0.95) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัดและชุมชน ($\bar{X} = 3.25$, S.D. = 0.96)

ตารางที่ 4.5 แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ภายในวัดมีแผนที่และป้ายแสดงข้อมูลรูปแบบและกิจกรรมไว้บริการนักท่องเที่ยว	3.28	0.85	ปานกลาง
2. มีผู้แนะนำข้อปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเยี่ยมชมศาสนสถาน	3.32	0.71	ปานกลาง
3. มีการปรับปรุงหรืออนุรักษ์ศาสนสถานสำหรับรองรับการท่องเที่ยว	3.23	0.86	ปานกลาง
4. มีผู้ให้ความรู้อธิบายความเชื่อเกี่ยวกับ ศาสนสถานและประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง	3.36	0.72	ปานกลาง
5. มีผู้ให้ความรู้อธิบายหลักธรรมทางศาสนาให้เข้าใจได้ง่าย	3.39	0.79	ปานกลาง
6. พระในวัดในการเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน	3.86	0.80	มาก
7. พระในวัดในการเป็นผู้นำปฏิบัติกิจกรรมตามที่ระบุไว้ในเอกสารหรือป้ายประชาสัมพันธ์	3.25	0.79	ปานกลาง
8. มีตัวแทนประสานงาน อธิบาย สร้างความเข้าใจ แผนงาน กิจกรรมท่องเที่ยวภายในวัด	3.12	0.94	ปานกลาง
รวม	3.35	0.81	ปานกลาง

จากตารางที่ 4.5 พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.35$, S.D. = 0.81) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ พระในวัดในการเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ($\bar{X} = 3.86$, S.D. = 0.80) รองลงมา คือ มีผู้ให้ความรู้อธิบายหลักธรรมทางศาสนาให้เข้าใจได้ง่าย ($\bar{X} = 3.39$, S.D. = 0.79) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มีตัวแทนประสานงาน อธิบาย สร้างความเข้าใจ แผนงาน กิจกรรมท่องเที่ยวภายในวัด ($\bar{X} = 3.12$, S.D. = 0.94)

ตารางที่ 4.6 แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ห้องน้ำสะอาดและมีจำนวนเพียงพอ	4.21	0.78	มาก
2. มีร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก	3.36	1.27	ปานกลาง
3. มีสถานที่ให้พักปฏิบัติธรรม	3.92	0.94	มาก
4. ภายในวัดมีศูนย์รักษาความปลอดภัยไว้บริการนักท่องเที่ยว	4.03	0.81	มาก
5. ภายในวัดมีลานจอดรถที่ปลอดภัยไว้บริการแก่นักท่องเที่ยว	3.82	0.66	มาก
6. ภายในวัดมีการจัดภูมิทัศน์สวยงาม ร่มรื่น	4.56	0.84	มาก
7. ภายในวัดได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์	4.65	1.02	มาก
8. เป็นสถานที่ที่น่าประทับใจและมีความรู้สึกต้องการกลับมา เที่ยวอีกครั้ง	4.72	0.88	มาก
9. สถานที่ต่างๆ ในวัดมีประวัติความเป็นมาให้ศึกษาเป็นอย่างดี	4.53	0.76	มาก
รวม	4.20	0.88	มาก

จากตารางที่ 4.6 พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.88) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ภายในวัดมีแผนที่และป้ายแสดงข้อมูลไว้บริการนักท่องเที่ยว ($\bar{X} = 3.85$, S.D. = 1.21) รองลงมา คือ ภายในวัดได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ ($\bar{X} = 4.65$, S.D. = 0.84) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ มีร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก ($\bar{X} = 3.36$, S.D. = 1.27)

ตารางที่ 4.7 แสดงผลการประเมินรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. กิจกรรมตอบสนองความต้องการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	4.63	1.31	มากที่สุด
2. วัดได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว	4.54	0.88	มากที่สุด
3. ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว	3.63	1.03	มาก
4. เกิดการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมท่องเที่ยว ในวัด	3.52	0.84	มาก
5. รูปแบบ กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวนำไปปรับใช้กับการดำเนิน ชีวิต	4.55	1.23	มากที่สุด
6. จัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ หรือปฏิบัติ กัมมัฏฐาน	4.65	0.99	มากที่สุด
รวม	4.25	1.05	มาก

จากตารางที่ 4.7 พบว่า รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.25$, S.D. = 1.05) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ จัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ หรือปฏิบัติกัมมัฏฐาน ($\bar{X} = 4.65$, S.D. = 0.99) รองลงมา คือ กิจกรรมตอบสนองความต้องการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ($\bar{X} = 4.63$, S.D. = 1.31) และด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ เกิดการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมท่องเที่ยวในวัด ($\bar{X} = 3.52$, S.D. = 0.84)

4.2.4 ผลการประเมินความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1) ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตารางที่ 4.8 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม

ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	168	42.00
หญิง	197	49.25
อายุ		
น้อยกว่า 20 ปี	13	3.25
21 – 30 ปี	56	14.00
31 – 40 ปี	119	29.75
41 – 50 ปี	104	26.00
51 – 60 ปี	62	15.50
มากกว่า 60 ปี	46	11.50
สถานภาพ		
โสด	225	56.25
สมรส	175	43.75
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	69	17.25
มัธยมศึกษา	47	11.75
อนุปริญญา	23	5.75
ปริญญาตรี	206	51.50
สูงกว่าปริญญาตรี	55	13.75
อาชีพ		
เกษตรกร	19	4.75
พนักงานรัฐวิสาหกิจ/รับราชการ	109	27.25
รับจ้าง	42	10.50
ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย	89	22.25
พนักงานเอกชน	65	16.25
อื่น ๆ	76	19.00

ตารางที่ 4.8 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
รายได้ต่อเดือน		
ต่ำกว่า 5,000 บาท	10	2.50
5,001 – 10,000 บาท	47	11.75
10,001 – 15,000 บาท	88	22.00
15,001 – 20,000 บาท	85	21.25
20,001 – 25,000 บาท	109	27.25
มากกว่า 25,000 บาท	61	15.25
สาเหตุที่เข้ามาปฏิบัติธรรม		
เพื่อพัฒนาศักยภาพจิตใจของตนเอง	147	36.75
เพื่อการพักผ่อนทางกาย/ใจ	95	23.75
เพื่อสร้างบุญกุศลให้กับตนเอง	134	33.50
อื่น ๆ	24	6.00
เคยปฏิบัติธรรม		
เคย	263	65.75
ไม่เคย	137	34.25
ช่วงเวลาที่มาปฏิบัติธรรม		
จันทร์-ศุกร์	56	14.00
เสาร์-อาทิตย์	189	47.25
วันสำคัญทางศาสนา	50	12.50
วันหยุดยาวต่อเนื่อง	88	22.00
อื่น ๆ	17	4.25

จากตารางที่ 4.8 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 197 คน คิดเป็นร้อยละ 42.00 อายุระหว่าง 31 – 40 ปี จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 29.75 สถานภาพโสด จำนวน 225 คน คิดเป็นร้อยละ 56.25 ระดับการศึกษาปริญญาตรี จำนวน 206 คน คิดเป็นร้อยละ 51.50 อาชีพพนักงานรัฐวิสาหกิจ/รับราชการ จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 27.25 และรายได้ต่อเดือน 20,001 – 25,000 บาท จำนวน 109 คน คิดเป็นร้อยละ 27.25 เข้ามาปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาศักยภาพจิตใจของตนเอง จำนวน 147 คน คิดเป็นร้อยละ 36.75 เคยปฏิบัติธรรม จำนวน 263 คน คิดเป็นร้อยละ 65.75 ช่วงเวลาที่มาปฏิบัติธรรมเสาร์-อาทิตย์ จำนวน 189 คน คิดเป็นร้อยละ 47.25

2) ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 4.9 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ			หลังปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต	2.31	0.81	น้อย	4.49	0.74	มาก
2. ความมีสติปัญญา	2.24	0.89	น้อย	4.30	0.82	มาก
3. ความมีปัญญา	2.16	1.21	น้อย	4.05	0.84	มาก
4. ความเป็นสมาธิ	2.22	1.24	น้อย	3.97	0.91	มาก
รวม	2.23	1.04	น้อย	4.20	0.83	มาก

จากตารางที่ 4.9 พบว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ก่อนปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 2.23$, S.D. = 1.04) หลังปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.83) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ก่อนปฏิบัติด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต ($\bar{X} = 2.31$, S.D. = 0.81) หลังปฏิบัติด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต ($\bar{X} = 4.49$, S.D. = 0.74) รองลงมาก่อนปฏิบัติ คือ ความมีสติปัญญา ($\bar{X} = 2.24$, S.D. = 0.89) รองลงมาหลังปฏิบัติ คือ ความมีสติปัญญา ($\bar{X} = 4.30$, S.D. = 0.82) และก่อนปฏิบัติด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ความมีปัญญา ($\bar{X} = 2.16$, S.D. = 1.21) หลังปฏิบัติด้านที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ ความเป็นสมาธิ ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.91)

ตารางที่ 4.10 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต

ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ			หลังปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การปฏิบัติธรรมทำให้ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล	2.31	0.81	น้อย	4.49	0.74	มาก
2. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความต้องการน้อยลง	2.24	0.89	น้อย	4.30	0.82	มาก
3. การปฏิบัติธรรมทำให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่	2.16	1.21	น้อย	4.05	0.84	มาก
4. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย	2.22	1.24	น้อย	3.97	0.91	มาก
รวม	2.23	1.04	น้อย	4.20	0.83	มาก

จากตารางที่ 4.10 พบว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความสมถะพื้นฐานการดำรงชีวิต ก่อนปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 2.23$, S.D. = 1.04) หลังปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.20$, S.D. = 0.83) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล ($\bar{X} = 2.31$, S.D. = 0.81) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้ใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผล ($\bar{X} = 4.49$, S.D. = 0.74) รองลงมา ก่อนปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีความต้องการน้อยลง ($\bar{X} = 2.24$, S.D. = 0.89) รองลงมา หลังปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่ ($\bar{X} = 4.30$, S.D. = 0.82) และก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้พอใจในสิ่งที่มีอยู่ ($\bar{X} = 2.16$, S.D. = 1.21) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ($\bar{X} = 3.97$, S.D. = 0.91)

ตารางที่ 4.11 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีสติปัญญา

ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ			หลังปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การปฏิบัติธรรมทำให้ใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวัง	2.22	1.21	น้อย	4.18	0.92	มาก
2. การปฏิบัติธรรมทำให้มีชีวิตการทำงานที่ดีขึ้น	2.32	1.39	น้อย	3.66	0.80	มาก
3. การปฏิบัติธรรมทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันมีความราบรื่น	2.09	1.22	น้อย	3.93	0.91	มาก
4. การปฏิบัติธรรมทำให้รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตนเอง	2.42	1.15	น้อย	3.81	0.78	มาก
รวม	2.26	1.24	น้อย	3.90	0.85	มาก

จากตารางที่ 4.11 พบว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีสติปัญญา ก่อนปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 2.26$, S.D. = 1.24) หลังปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.90$, S.D. = 0.85) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้รู้จักตัวตนที่แท้จริงของตนเอง ($\bar{X} = 2.42$, S.D. = 1.15) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้ใช้ชีวิตด้วยความระมัดระวัง ($\bar{X} = 4.18$, S.D. = 0.92) รองลงมา ก่อนปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีชีวิตการทำงานที่ดีขึ้น ($\bar{X} = 2.32$, S.D. = 1.39) รองลงมา หลังปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันมีความราบรื่น ($\bar{X} = 3.93$, S.D. = 0.91) และก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันมีความราบรื่น ($\bar{X} = 2.09$, S.D. = 1.22) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีชีวิตการทำงานที่ดีขึ้น ($\bar{X} = 3.66$, S.D. = 0.80)

ตารางที่ 4.12 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีปัญญา

ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ			หลังปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การปฏิบัติธรรมทำให้แก้ปัญหาได้ดีขึ้น	2.33	0.87	น้อย	3.64	0.65	มาก
2. การปฏิบัติธรรมทำให้รู้จักการให้ผู้อื่นมากขึ้น	2.22	0.72	น้อย	3.60	0.76	มาก
3. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น	2.47	0.84	น้อย	3.39	0.80	ปานกลาง
4. การปฏิบัติธรรมทำให้เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น	2.23	0.80	น้อย	3.66	0.79	มาก
5. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความอดทนต่อการแก้ปัญหาได้	2.17	1.03	น้อย	3.48	0.71	ปานกลาง
6. การปฏิบัติธรรมทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นได้มากขึ้น	2.53	0.68	ปานกลาง	3.59	0.80	มาก
7. การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจมีความสูงขึ้น	2.40	0.88	น้อย	3.56	0.76	มาก
รวม	2.34	0.83	น้อย	3.56	0.72	มาก

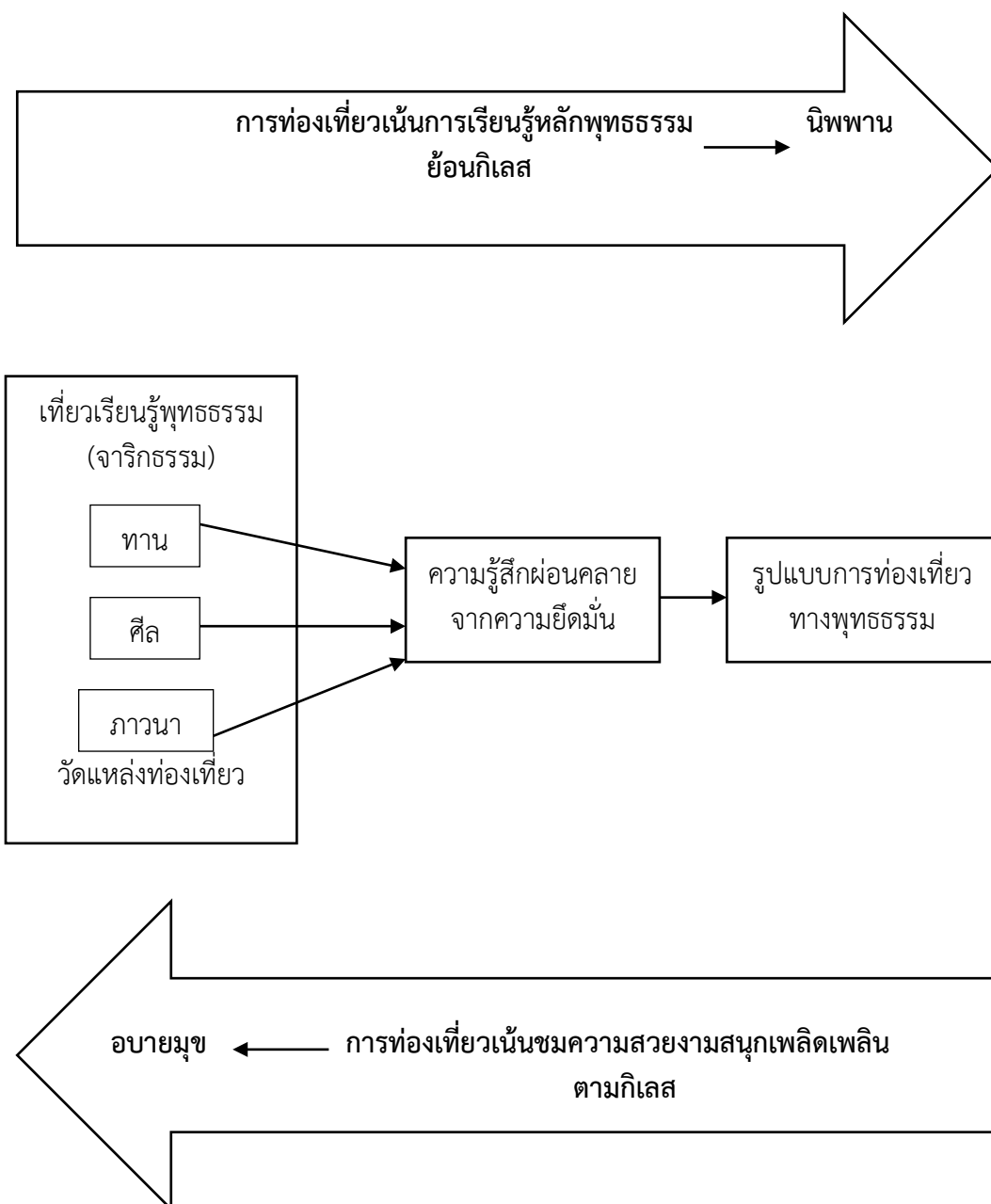
จากตารางที่ 4.12 พบว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความมีปัญญา ก่อนปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 2.34$, S.D. = 0.83) หลังปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.56$, S.D. = 0.72) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นได้มากขึ้น ($\bar{X} = 2.53$, S.D. = 0.68) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น ($\bar{X} = 3.66$, S.D. = 0.79) รองลงมาก่อนปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น ($\bar{X} = 2.47$, S.D. = 0.84) รองลงมาหลังปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้แก้ปัญหาได้ดีขึ้น ($\bar{X} = 3.64$, S.D. = 0.65) และก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีความอดทนต่อการแก้ปัญหาได้ ($\bar{X} = 2.17$, S.D. = 1.03) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น ($\bar{X} = 3.39$, S.D. = 0.80)

ตารางที่ 4.13 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความเป็นสมมติ

ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ			หลังปฏิบัติ		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
1. การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจสงบขึ้น	1.94	0.89	น้อย	3.91	0.80	มาก
2. การปฏิบัติธรรมทำให้อยู่กับตัวเองมากขึ้น	1.98	1.03	น้อย	3.80	0.72	มาก
3. การปฏิบัติธรรมทำให้รู้สึกอิ่มเอมมีความสุข	2.49	1.45	น้อย	3.74	0.78	มาก
4. การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตใจมั่นคงรู้เท่าทันความเป็นจริง	2.02	1.33	น้อย	3.36	0.94	ปานกลาง
5. การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตใจเยือกเย็นมีสติอยู่กับตนเองเสมอ	2.05	1.34	น้อย	3.33	0.67	ปานกลาง
รวม	2.10	1.21	น้อย	3.63	0.70	มาก

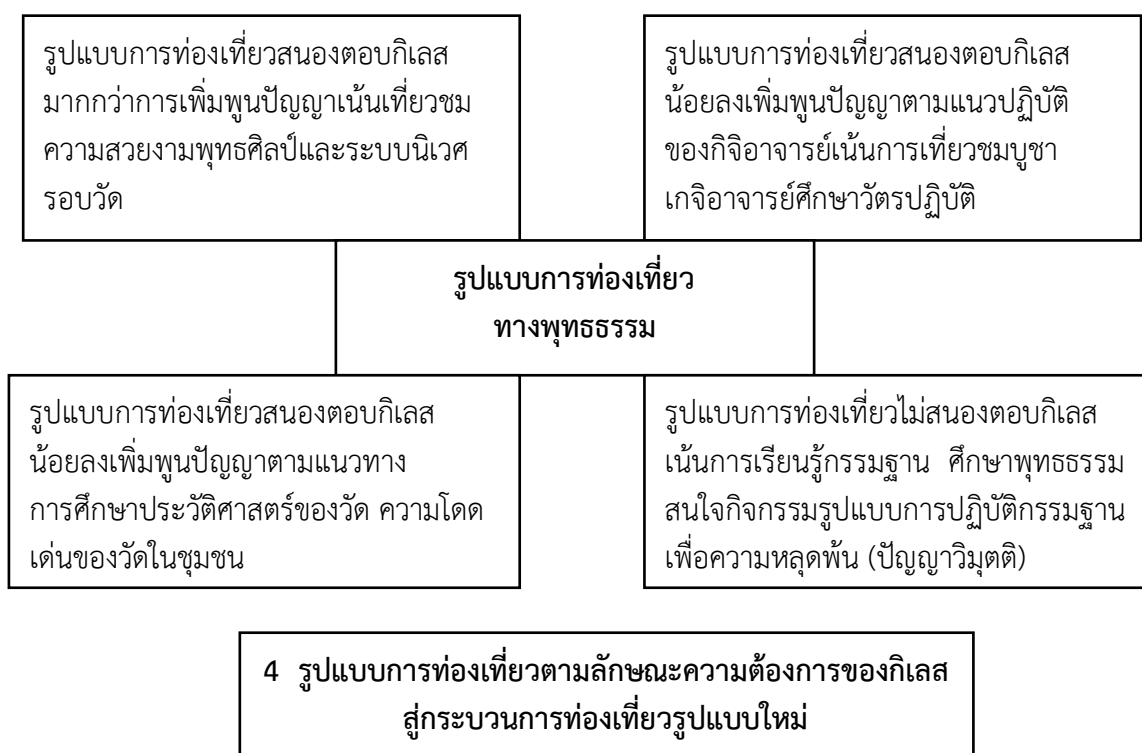
จากตารางที่ 4.13 พบว่า ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ความเป็นสมมติ ก่อนปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับน้อย ($\bar{X} = 2.10$, S.D. = 1.21) หลังปฏิบัติภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.63$, S.D. = 0.70) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้รู้สึกอิ่มเอมมีความสุข ($\bar{X} = 2.49$, S.D. = 1.45) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจสงบขึ้น ($\bar{X} = 3.91$, S.D. = 0.80) รองลงมาก่อนปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตใจเยือกเย็นมีสติอยู่กับตนเองเสมอ ($\bar{X} = 2.05$, S.D. = 1.34) รองลงมาหลังปฏิบัติ คือ การปฏิบัติธรรมทำให้อยู่กับตัวเองมากขึ้น ($\bar{X} = 3.80$, S.D. = 0.72) และก่อนปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจสงบขึ้น ($\bar{X} = 1.94$, S.D. = 0.89) หลังปฏิบัติข้อที่มีค่าเฉลี่ยน้อยที่สุด คือ การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตใจเยือกเย็นมีสติอยู่กับตนเองเสมอ ($\bar{X} = 3.33$, S.D. = 0.67)

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวในลักษณะการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลสเน้นการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้เพื่อให้จิตใจของนักท่องเที่ยวได้รู้สึกผ่อนคลายจากกิเลสความยึดมั่นถือมั่นกับการดำรงชีวิต เข้าไปเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ยังวัดที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ 4.21 รูปแบบการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม แบ่งเป็น 4 ประเภท ตามลักษณะการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว สอดคล้องความต้องการทางการท่องเที่ยวและกิเลสของนักท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน การเที่ยวชมความงามทางพุทธศิลป์ การกราบนมัสการเกจิอาจารย์ การศึกษาเรียนรู้หลักพุทธธรรมที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์และความโดดเด่นของวัดที่มีต่อชุมชน และการเที่ยวชมศึกษาเรียนรู้กรรมฐาน สมถะและวิปัสสนากรรมฐานที่เหมาะสมกับพื้นฐานการดำรงชีวิต ความมีสติ ปัญญา ความมีปัญญา ความเป็นสมาธิ ดังนี้

ภาพที่ 4.22 รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม 4 รูปแบบ

กระบวนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม 7 ด้าน ได้แก่

1. การวางแผนของวัดและคณะบุคคลทั้งภาครัฐและเอกชนมีการวางแผนแบ่งหน้าที่ตามบทบาทหน้าที่เพื่อให้เกิดการจัดการกับกิจกรรมทางการท่องเที่ยวภายในวัด เช่น คณะกรรมการวัดทำหน้าที่บริหารจัดการ ควบคุมดูแลเป็นตัวแทนวัด เจ้าหน้าที่ภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนทุนทรัพย์ สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวภายในวัด ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น เป็นต้น มีการจัดตั้งคณะทำงานแบ่งหน้าที่รับผิดชอบชัดเจน ฝ่ายอำนวยการเป็นผู้บริหารวัด หัวหน้าหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมวัดให้เกิดการท่องเที่ยว บุคลากรด้านการสนับสนุนกิจกรรมเป็นเจ้าหน้าที่ที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลรักษาความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยว ผู้ให้การสนับสนุนเผยแพร่ข้อมูลของวัด ลักษณะของผู้มีจิตอาสาจัดทำเว็บไซต์เผยแพร่ข้อมูลกิจกรรมที่สำคัญสู่สาธารณชน และมีการวางแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในแต่ละช่วงปี ส่วนมากเป็นการวางแผนของวัดที่เป็นกลุ่มวัดที่มีความสวยงามทางพุทธศิลป์ เกจิอาจารย์วางแผนจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมวัด เช่น กิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมนมัสการพระธาตุ กิจกรรมบำเพ็ญบุญวันสำคัญ เป็นต้น สำหรับวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมมีการวางแผนการปฏิบัติกรรมฐานที่ชัดเจนรองรับการเข้ามาท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติกรรมฐาน วางแผนให้เกิดการจัดการกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงการประเมินผลของกิจกรรม โดยมากการประเมินผลเป็นการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐซึ่งนำผลการประเมินไปวางแผนพัฒนาส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดต่อไป

2. ด้านการบริหารจัดการพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นการดำเนินงานและจัดการกับแผนงานกิจกรรมต่าง ๆ ภายในวัด กลไกหลักในการบริหารจัดการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นคณะกรรมการผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจากหน่วยงานภาครัฐ ร่วมกับภาคเอกชน ชุมชน มีการวางแผนการจัดการอย่างเป็นระบบ การจัดทำงบประมาณสนับสนุน การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารไปสู่นักท่องเที่ยวให้เข้ามาท่องเที่ยวในแต่ละช่วงเดือนอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามแผนงานระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน การจัดการทรัพยากรพื้นที่ภายในวัดที่เหมาะสมต่อการสนับสนุนกิจกรรม เช่น พื้นที่สำหรับบำเพ็ญบุญ พื้นที่สำหรับจำหน่ายผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น พื้นที่สำหรับกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐาน พื้นที่สำหรับรองรับผู้ปฏิบัติธรรมที่มีการแบ่งแยกขอบเขตที่ชัดเจน เป็นต้น อีกทั้งการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เปิดโอกาสให้ชุมชน สมาคม และชมรม มีส่วนร่วมในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมให้เหมาะสม เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัดมีการจัดสรรงบประมาณและจัดบุคลากรเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำทุกปี ฝ่ายปกครองเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่และประสานเจ้าหน้าที่เข้าดูแลความปลอดภัยนักท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ กำหนดช่วงเวลาการเข้าเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยว การดูแลรักษาแหล่งท่องเที่ยวให้ได้รับความคุ้มครองรักษา

3. การบริหารจัดการด้านความสามารถในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เป็นการดำเนินการโดยหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาดำเนินการเชิงธุรกิจ แต่สามารถดำเนินการบริหารจัดการเฉพาะในกลุ่มวัดที่มีความสวยงามทางพุทธศิลป์ สำหรับกลุ่มวัดที่เป็นเกจิอาจารย์ ประวัติศาสตร์ การปฏิบัติกรรมฐาน หน่วยงานภาครัฐและเอกชนไม่นิยมเข้ามาจัดการในเชิงธุรกิจ แต่เข้ามาสนับสนุนส่งเสริมให้ประชาชนได้เข้ามาสักการบูชาเกจิอาจารย์ ร่วมปฏิบัติกรรมฐาน การจัดทำข้อมูลข่าวสารป้ายบอกทาง การจัดเตรียมบุคลากรอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมได้เหมาะสมตามช่วงฤดูกาล

4. การบริหารจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจะเป็นกลไกหลักในการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกบริการแก่นักท่องเที่ยวให้เหมาะสมต่อเพศและช่วงวัย แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมบางแห่งมีการจัดสร้างห้องพักรอรับนักท่องเที่ยว ส่วนมากเป็นวัดที่เน้นกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐาน มีการจัดอาคารที่พักอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว แยกแยะเพศชัดเจน สำหรับแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เน้นความสวยงามทางพุทธศิลป์และกิจกรรมการบำเพ็ญบุญ มีการจัดสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก อาคารสถานที่ ห้องสุขารองรับนักท่องเที่ยวที่เข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวจำนวนมาก จัดให้มีการบริการด้านอาหารและเครื่องดื่มที่สะอาดและถูกสุขลักษณะในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม มีการจัดเตรียมสถานที่ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสำหรับผู้สูงอายุและผู้พิการ มีการจัดสถานที่จำหน่ายของที่ระลึก หนังสือธรรมะ ประวัติวัด วัดอุ้มงคลให้แก่ักท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่มีศักยภาพสูงมีการจัดการด้านที่พักผ่อนสำหรับนักท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เช่น ม้านั่ง ศาลาพักผ่อน มีระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น มีการจัดการด้านการปฐมพยาบาลเบื้องต้น อนึ่งการจัดการขยะและการบำบัดของเสีย มีการบริหารจัดการด้านขยะน้อย โดยเฉพาะช่วงจัดกิจกรรมที่มีการเข้ามาท่องเที่ยวช่วงระยะสั้น ๆ และมีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก ไม่สามารถดำเนินการจัดการขยะได้อย่างเหมาะสม

5. การบริหารจัดการให้เกิดคุณภาพบริการในแหล่งท่องเที่ยว เป็นการดำเนินการเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องกับวัดโดยตรง อาศัยข้อมูลที่ได้จากการประเมินผล ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว นำไปสู่การวางแผนพัฒนาด้านการบริการนักท่องเที่ยว การให้ข้อมูลข่าวสารประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดแก่นักท่องเที่ยว การพัฒนาให้เกิดคุณภาพด้านการบริการแก่นักท่องเที่ยวเป็นการดำเนินการของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในรูปแบบกิจกรรมสวดมนต์ข้ามปี กิจกรรมนมัสการพระธาตุ อาศัยการบริหารจัดการให้เกิดคุณภาพสูง สร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น

6. การจัดการกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม วัดและคณะกรรมการผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจัดให้มีการประชุมระหว่างผู้รับผิดชอบกับภาคีการท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการท่องเที่ยว อาศัยทรัพยากรที่สำคัญภายในวัด เช่น ความสวยงามทางพุทธศิลป์ วัดพระธาตุพนม วัดพระธาตุนาดูน วัดเขาค้องาม กิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐาน เป็นต้น วัดและคณะกรรมการได้นำทรัพยากรที่มีอยู่มาวางแผนจัดกิจกรรมบริการแก่ประชาชนผู้สนใจ โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนตลอดเส้นทางเดินทางของนักท่องเที่ยว

7. การบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ เป็นวัดที่เน้นการปฏิบัติ ธรรมเนียมมีรูปแบบและระบบการบริหารจัดการเน้นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจน การรณรงค์ให้นักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องดูแลรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัดให้เอื้อต่อการ ปฏิบัติธรรมฐาน สำหรับวัดที่เน้นความสวยงามมีการจัดการกับสิ่งแวดล้อมโดยอาศัยหน่วยงาน ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเข้ามาดูแลรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัด การกำจัดขยะ การจัดการกับภูมิทัศน์ โดยรอบแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสวยงาม

ผลของการจัดกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

การจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมทำให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในวัด การ เรียนรู้พุทธธรรมตามหลักการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาควบคู่กับการเที่ยวชมให้เกิดการผ่อนคลาย ความตึงเครียดจากการดำรงชีวิตประจำวัน กิจกรรมตอบสนองความต้องการทางการท่องเที่ยวและ ผลที่วัดได้รับจากกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบของเงินบริจาค กฐิน ผ้าป่า และมีผู้สนับสนุนวัด สนับสนุนสิ่งปลูกสร้างภายหลังจากการเดินทางเที่ยวชมวัด ชุมชนตลอดเส้นทางที่นักท่องเที่ยวผ่าน ได้รับประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว มีการใช้จ่ายทรัพย์สินตลอดเส้นทาง กิจกรรมส่งเสริมอาชีพที่ สัมพันธ์กับการท่องเที่ยวตลอดเส้นทางท่องเที่ยว การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้หรือปฏิบัติ ธรรมฐานอาศัยความเป็นเครือข่ายที่เกี่ยวข้องกับวัดโดยตรงเชื่อมโยงอย่างเป็นระบบ ผลของรูปแบบ กิจกรรมท่องเที่ยวก่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตนักท่องเที่ยวในลักษณะการดำเนินชีวิตของ นักท่องเที่ยว คลายความยึดมั่นถือมั่นในกิเลสลดลง ดังนี้

ภาพที่ 4.23 กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

สรุป รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นการนำวัดที่เป็นต้นแบบมีศักยภาพรองรับการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ เน้นการเรียนรู้พุทธธรรมเป็นฐานจัดการการท่องเที่ยวให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวแนวใหม่มากกว่า การท่องเที่ยวในลักษณะการทำบุญเพียงอย่างเดียว โดยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้หลักพุทธธรรม ควบคู่กับการท่องเที่ยว สร้างเส้นทางและเครือข่ายการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเชื่อมโยงเส้นทางการท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

4.2 สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากผลการศึกษาภาพรวมของสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีศักยภาพรองรับนักท่องเที่ยวและเส้นทางการท่องเที่ยวสามารถเชื่อมโยงนักท่องเที่ยวเดินทางได้สะดวก เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้ง่าย โดยเฉพาะการนำป้ายบอกทางมาใช้ควบคู่กับการให้บริการผ่านระบบออนไลน์ ทั้งยังมีผู้ศรัทธาในแหล่งท่องเที่ยวและหน่วยงานภาครัฐ เอกชน เผยแพร่ข้อมูลของแหล่งท่องเที่ยวผ่านระบบออนไลน์ ช่วยให้นักท่องเที่ยวสืบค้นข้อมูลเบื้องต้นของแหล่งท่องเที่ยวได้ และรูปแบบการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม มีหลายรูปแบบ รองรับจิตและระดับกิเลสที่แตกต่างกัน โดยเริ่มจากการท่องเที่ยวในลักษณะของการเที่ยวชม บำเพ็ญบุญ เรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐาน ผลจากการรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ และข้อจำกัดระหว่างการดำเนินการวิจัย ทำให้คณะผู้วิจัยเลือกแนวทางการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยร่วมมือจัดตั้งเครือข่ายให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะผู้วิจัยได้จัดประชุมและสัมมนาเพื่อสร้างเครือข่าย

กระบวนการสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

การสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นผลมาจากการศึกษาข้อมูล พบว่าเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมมีความเชื่อมโยงตามเส้นทางการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามตำนานพระอริยคณาตุ เส้นทางปฏิบัติกรรมฐานสายพระป่าที่เชื่อมโยงกับพระสายพระบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ วัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานมีความสำคัญและสัมพันธ์กันทางด้านปฏิบัติธรรมและเส้นทางเศรษฐกิจ การสร้างเครือข่ายระหว่างวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม และหน่วยงานภาครัฐและเอกชน ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียจะก่อให้เกิดเครือข่ายที่ทรงพลังทางการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม การสร้างเครือข่ายอาศัยความเชื่อมโยง เน้นการประสานความร่วมมือ ให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวทางพุทธธรรม อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในเครือข่ายที่ต้องการผลักดันให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบของการท่องเที่ยวแบบยั่งยืนกิเลส คณะผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการกระบวนการสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ดังนี้

1. นำเสนอข้อมูลความสำคัญของการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม แก่วัดและหน่วยงานที่มีส่วนได้เสียกับแหล่งท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความตระหนักและเห็นความสำคัญของมูลค่าและคุณค่าที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ผลจากการจัดกิจกรรมมีผู้ประกอบการท่องเที่ยวและเจ้าหน้าที่รัฐ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจำนวนหนึ่งเห็นความสำคัญและแจ้งความประสงค์พร้อมให้การสนับสนุนสำหรับวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และมีความสำคัญด้านการท่องเที่ยว ทางด้านต้นแบบการปฏิบัติ

กรรมฐาน ยังจำกัดการแสดงบทบาทในฐานะเป็นสมาชิกเครือข่าย เพื่อป้องกันภาพลักษณ์ความเหมาะสม และการแสวงหาผลประโยชน์

2. การประชุมเพื่อสร้างเครือข่าย เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการคิดการวางแผน การประสานงานทางด้านกิจกรรมเด่นภายในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ตลอดจนการกำหนดช่องทางการติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิกเครือข่าย

3. การสร้างช่องทางสื่อสารระหว่างสมาชิก เป็นการจัดทำเบอร์โทรศัพท์ และช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกิจกรรมเด่นของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ เพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกเข้ามาเพิ่มเติมข้อมูลข่าวสารที่จำเป็น ผลจากการดำเนินกิจกรรมทำให้สมาชิกสามารถเข้าถึงเว็บไซต์ ให้คำแนะนำติชมที่คณะนักวิจัยได้นำเสนอ

4. การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเครือข่าย เป็นการดำเนินการโดยคณะผู้วิจัย ทั้งในแบบทางการและไม่เป็นทางการในการเข้าร่วมกิจกรรมที่สมาชิกเครือข่ายได้จัดขึ้น เช่น กิจกรรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว การสมัครเข้าเป็นสมาชิก สมาคมผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว การเข้าร่วมประชุมวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

5. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิกในเครือข่าย ดำเนินการโดยคณะผู้วิจัยได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับสมาชิกในเครือข่าย และนำสมาชิกเครือข่ายได้เข้าไปศึกษาดูงานของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กระตุ้นการสร้างเครือข่ายส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

การสร้างเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการ โดยคณะผู้วิจัยเป็นกลไกหลักในการเชื่อมโยงเครือข่ายจัดให้มีการประชุมสัมมนาการสร้างเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

และผลจากการประชุมสัมมนาพบว่า การสร้างเครือข่ายเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ หน่วยงานภาครัฐบางหน่วยงานและผู้ประกอบการบางส่วนยังไม่ให้ความสนใจรูปแบบการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส โดยเฉพาะการท่องเที่ยวที่เน้นปฏิบัติกรรมฐาน เนื่องจากขัดแย้งกับลักษณะนักท่องเที่ยวทั่วไปที่ชอบความสนุกสนานตื่นเต้น ผสมกับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เพื่อกระตุ้นความรู้สึกของนักท่องเที่ยวให้สนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วน สำหรับผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมองตรงกันข้าม โดยระบุว่า การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐานมีแนวโน้มมีความต้องการมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ ในทางธุรกิจการบุกเบิกและเริ่มต้นธุรกิจด้านการท่องเที่ยวแบบปฏิบัติธรรม จะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่งทางธุรกิจอื่น ๆ จึงเสนอให้จัดตั้งเครือข่ายเริ่มต้นไว้ที่จังหวัดนครราชสีมา และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมาก่อนเพื่อเชื่อมโยงไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายประกอบด้วย

1. สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬา มีหน้าที่ประสานเชื่อมโยงกับผู้ประกอบการท่องเที่ยวในกลุ่มนครชัยบุรินทร์ อธิบายและกระตุ้นให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวในรูปแบบของการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานในวัดต่าง ๆ

2. สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา มีหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมให้ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจนำเที่ยวเชิงเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมฐาน โดยการจัดทำแพ็คเกจทัวร์นำเสนอต่อประชาชน

3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีหน้าที่จัดทำรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมฐาน และจัดทำฐานข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเส้นทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ จัดทำคู่มือสนับสนุนผู้ประกอบการให้สามารถอธิบายถึงรูปแบบวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคอีสานและในประเทศไทยสนับสนุนผู้ประกอบการ และจัดทำเว็บไซต์สื่อวีดิทัศน์ประชาสัมพันธ์ผ่านทีวี กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ภูมิวัฒนธรรมฐานอย่างต่อเนื่อง

4. กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ไปยังเพื่อนสหธรรมิกที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานให้เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และสถานที่ปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

5. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ มีหน้าที่ให้การอบรมและส่งเสริมการเรียนรู้ด้านการปฏิบัติกรรมฐานภายใต้แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานและระเบียบที่วัดกำหนดขึ้นให้นักท่องเที่ยวได้ปฏิบัติตามอย่างเหมาะสม

เครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วยสมาชิกเครือข่ายดังแสดงในตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงเครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตารางที่ 4.14 เครือข่ายที่สนับสนุนการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
1	วัดพระธาตุพนม	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์	สืบค้นข้อมูลเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง เมื่อต้องการชมประเพณีบูชาพระธาตุควรศึกษาช่วงวัน เวลาจัดกิจกรรม
2	วัดพระธาตุนาดูน	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ ไพจิตร คำณิ เจ้าหน้าที่โทร 080-6016454, 086-7932767	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง เฉพาะช่วงเวลาราชการ และศึกษาช่วงวันเวลาจัดกิจกรรมบูชาพระธาตุที่เผยแพร่ทางออนไลน์
3	วัดเขาพระอังคาร	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระเลขา โทร 089-9473930	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง ทุกวัน ช่วงเวลาราชการ
4	วัดอุดมคงคาศรีเขต	พระอนันต์ ขนติโก เจ้าอาวาส โทร 083-3413893	ติดต่อเข้าเยี่ยมชมวัดและบูชาวัตถุธรรมหลวงปู่ผาง
5	วัดบ้านไร่	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์	สืบค้นเส้นทางการท่องเที่ยวและเข้าเที่ยวชมวัดได้โดยตรง ทุกวัน ช่วงเวลาราชการ
6	วัดมงคลคชาราม (วัดช้างหมอบ)	พระอาจารย์ทวี รองเจ้าอาวาส โทร 083-7201696	ติดต่อเยี่ยมชมวัด ตรวจสอบการอยู่วัดของหลวงพ่อบวน เนื่องจาก การกราบนมัสการ บางครั้งหลวงพ่อบวนไปกิจสงฆ์
7	วัดโพธิ์สมภรณ์	พระครูม. วิชาญ โทร 089-2748476	ติดต่อเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัด เปิดตามเวลาราชการ
8	วัดป่าธรรมอุทยาน	พระอาจารย์ต๋อง ธิตวิโส โทร 087-7164975	ติดต่อเข้าปฏิบัติธรรม แจ้งความประสงค์เข้าพักยังเรือนรับรองที่วัดจัดไว้รองรับนักท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ

ตารางที่ 4.14 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
9	วัดศาลาลอย	โทร 044- 803024	การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
10	วัดป่าสุทธาวาส	พระครูพัชรปัญญาพิสุทธิ โทร 081-9741974	ติดต่อประสานเข้าปฏิบัติ กรรมฐานขอใช้สถานที่บุคคล กลุ่ม และเยี่ยมชมวัดตามเวลา ราชการ
11	วัดป่าโสมพนัส	คุณต๋องตา โทร. 081-8717098 Line ID: suthiratongta E- mail : suthiratong@hotmail.c om	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม ขอทราบ รายละเอียดก่อนเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัดวัดตามเวลา ราชการ
12	วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม	พระจ่อย เลขา 095-8304212	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม อาจไม่มีสัญญาณ ต้องติดต่อ บ่อยครั้ง การเยี่ยมชมวัดควรเยี่ยม ชมตามเวลาราชการ เนื่องจากวัด เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม
13	วัดถ้ำกลองเพล	แม่ชีเพ็ญ โทร 089-8421275	เป็นผู้ประสานงานวัดถ้ำกลองเพล บริการด้านการเข้าปฏิบัติธรรม การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
14	วัดป่าภูไม้ฮาว	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ โทร 042-676-110, 089-6214349 Email : watpaphumaihow@hot mail.com	ติดต่อสอบถามเส้นทางและขอให้ วัดจัดรถรับส่ง เนื่องจากเส้นทาง ซับซ้อน และรับทราบแนวทางการ เตรียมเข้าปฏิบัติกรรมฐาน
15	วัดหนองป่าพง	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระเลขา โทร 045-267563, 045268084	ติดต่อขอเข้าเรียนรู้ปฏิบัติ กรรมฐานและประสานเครือข่าย วัดหนองป่าพง การติดต่อต้องผ่าน พระเลขาเท่านั้น สำหรับการเยี่ยม ชมวัดเปิดเยี่ยมชมตามเวลา ราชการ

ตารางที่ 4.14 (ต่อ)

ลำดับที่	ชื่อ	ช่องทางการติดต่อ	ลักษณะของการให้บริการ
17	วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเก็ง)	โทร 044-829048, 081-7604886	ติดต่อขอเข้าปฏิบัติธรรม การ เยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
18	วัดป่าสุคะโต	สืบค้นข้อมูลทางเว็บไซต์ พระอาจารย์สันติพงศ์ chemplu@su. โทร 085-4927709, 098-6656587	ติดต่อประสานขอเข้าปฏิบัติ กรรมฐานและขอทราบ รายละเอียดสำหรับการเดินทาง และการเตรียมอุปกรณ์ ช่วงเวลา ที่เหมาะสมสำหรับเข้าปฏิบัติธรรม เนื่องจากวัดมีผู้สนใจเข้าปฏิบัติ เป็นจำนวนมาก ทางวัดจัดคอร์ส สำหรับให้บริการแก่ผู้สนใจ
19	วัดบูรพาราม	อาจารย์บุญยง ศรีอุทธา โทร 081-9777599	การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ สำหรับผู้สนใจการปฏิบัติ กรรมฐานสามารถติดต่อเพื่อขอ เข้าร่วมกิจกรรมการฝึกสมาธิ ในช่วงวันอาทิตย์
20	วัดเขาจันทน์งาม	ทนาย โทร 087-8275097 ผู้ปฏิบัติธรรม ปณิสรา อร่ามชัย โทร 091-8320344	ประสานงานเพื่อขอเข้าปฏิบัติ ธรรมรายบุคคล หม่อมคณะ สำหรับ การเยี่ยมชมวัดตามเวลาราชการ
21	พระแสนปราษฎ์ ฐิตสัทโธ	โทร 083-1256375 เลขา เครือข่ายสำนักปฏิบัติธรรม แห่งประเทศไทย ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ	ให้คำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติ กรรมฐานและวัดที่เหมาะสมแก่การ เข้าปฏิบัติธรรมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ
22	สำนักงานท่องเที่ยว และกีฬาจังหวัด นครราชสีมา	ผู้อำนวยการสำนักงาน ท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด นครราชสีมา โทร 044-242444	สนับสนุนประสานกลุ่ม ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว นครชัยบุรินทร์
23	สมาคมธุรกิจการ ท่องเที่ยว นครราชสีมา	นายกสมาคมธุรกิจการ ท่องเที่ยว นครราชสีมา โทร 089-845-1562	สนับสนุนประสานกลุ่ม ผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยว กำหนดนโยบายส่งเสริมให้เกิดการ ท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติกรรมฐาน
24	ดร.ประพันธ์ นีกกระ โทก	ตัวแทนสื่อมวลชนและผู้ ปฏิบัติธรรม โทร 081-6003793	ประชาสัมพันธ์ ประสานกลุ่ม ผู้สนใจปฏิบัติธรรมที่เป็นผู้ฟัง รายการธรรม

ผลการประชุมศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดประชุมกลุ่มย่อยและการสัมมนาเชิงวิชาการรูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม สรุปได้ดังนี้

รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามบริบทพื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เป็น กลุ่ม ศี ก ษ า จำนวน 20 วัด แบ่งออกเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัดพุทธธรรม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเกจิอาจารย์ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ชุมชน และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติการฐาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัดพุทธธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ เป็นลักษณะของวัดที่มีรูปแบบการท่องเที่ยวเน้นเข้านมัสการและร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น โดยใช้ระยะเวลาสั้น ๆ ในการท่องเที่ยว เน้นกิจกรรมการท่องเที่ยวชมความสวยงามทางพุทธศิลป์และคุณค่า ความสำคัญของวัดที่มีความสำคัญทางพระพุทธศาสนา จำนวน 3 วัด ได้แก่

1) วัดพระธาตุพนม จ.นครพนม กิจกรรมชมและนมัสการพระธาตุพนมเชื่อมโยงวัดสำคัญทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ(อีสาน) ในตำนานอุรังคินทานได้กล่าวถึงการก่อสร้างพระธาตุพนมในยุคแรกว่า พระมหากัสสปเถระซึ่งเป็นพุทธสาวกองค์สำคัญ พร้อมด้วยพระอรหันต์ 500 องค์ นำพระอรังคธาตุจากประเทศอินเดียแล้วร่วมกับเจ้าพญาทั้ง 5 นคร คือ 1. พญาสุวรรณภิงคาร ผู้ครองเมืองหนองหานหลวง 2. พญาคำแดง ผู้ครองเมืองหนองหานน้อย 3. พญาจุลณีพรหมทัต ผู้ครองแคว้น 12 จุไทย 4. พญาอินทปฐนคร ผู้ครองแคว้น เขมรโบราณ 5. พญานันทเสน ผู้ครองอาณาจักรศรีโคตรบูร (โคตรบูร) และกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาที่วัดพระธาตุพนมจัดขึ้น ได้แก่ วันมาฆบูชา ขึ้น 15 เดือน 3 วันวิสาขบูชา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 6 วันอัฐมีบูชา แรม 8 ค่ำ เดือน 6 วันอาสาฬหบูชา ขึ้น 15 เดือน 8 วันเข้าพรรษา แรม 1 ค่ำ เดือน 8 วันออกพรรษา ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 วันตักบาตรเทโวโรหณะ แรม 1 ค่ำ เดือน 11 นักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมงานบุญชมวิถีพุทธท้องถิ่น

2) วัดพระธาตุนาดูน จ.มหาสารคาม มีความโดดเด่นโดยส่วนประกอบโครงการพุทธมณฑลอีสาน ได้แก่ วัด สวนรุกขชาติ สวนสมุนไพร ศาลาพัก แหล่งน้ำ และถนน มีพื้นที่โดยรอบ 902 ไร่เศษ มีลักษณะเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กิจกรรมท่องเที่ยวชมวัดพระธาตุนาดูนเป็นการมาเที่ยวชมเจดีย์พระธาตุนาดูนเป็นสิ่งสำคัญทางพุทธศาสนาที่เด่น ประยุกต์จากสถาปัตยกรรมที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ กับลักษณะศิลปากร แบบทวารวดีออกแบบและดำเนินการสร้างโดยกรมศิลปากร และกิจกรรมนมัสการพระธาตุนาดูนที่วัดจัดขึ้น ช่วงกลางคืนการจัดฉายภาพยนตร์ กลางแปลง เป็นมหรสพที่ได้รับความนิยมจากเจ้าภาพและผู้จัดงานบันเทิง ที่นำมาจัดฉายหลังจากบูชาพระธาตุนาดูนและได้รับความสุขตามต้องการ มีนักวิชาการบางกลุ่มนำนักศึกษามาเที่ยวชมบูชาพระธาตุนาดูนควบคู่การปฏิบัติการฐานบริเวณพบโบราณวัตถุพระธาตุนาดูน

3) วัดเขาพระอังคาร จ.บุรีรัมย์ มีวัดพุทธธรรมความสวยงามของวัดพุทธศิลป์สร้างมานานในยุคที่ขอมเรืองอำนาจความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ผสมศิลปขอม แนวเดียวกันกับปราสาท

หินเขาพนมรุ้ง ส่วนสถาปัตยกรรมสิ่งก่อสร้างที่เห็นในวัดปัจจุบัน ส่วนใหญ่สร้างใหม่ทับของเก่า เลียนแบบสถาปัตยกรรมสมัยต่างๆ หลายรูปแบบงดงาม แปลกตาและน่าสนใจยิ่ง ภายในโบสถ์มีภาพ จิตรกรรมฝาผนังและเรื่องราวพุทธชาดกเป็นภาษาอังกฤษด้วย บริเวณวัดเป็นปากปล่องภูเขาไฟ คาดว่าเคยเป็นที่ตั้งของโบราณสถานสมัยทวารวดีเพราะเสมาหินแกะสลักสมัยดังกล่าวหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก วัดอุตรธรรมความสวยงามของวัดเขาพระอังคาร ด้านพุทธศิลป์เน้นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สร้าง ศรัทธาต่อผู้มาเยือน กิจกรรมการท่องเที่ยวเที่ยวชมวัดและสืบค้นองค์ความรู้จากวัตถุโบราณที่เป็น งานพุทธศิลป์เชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และพึง ธรรม ปฏิบัติกรรมฐาน

2. กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงเกจิอาจารย์ เป็นวัดที่มีเกจิอาจารย์จงใจให้ นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยว กราบสักการบูชา และบูชาวัตถุมงคลที่เกจิอาจารย์สร้างขึ้น รวมถึง การปฏิบัติตามคำสอนของเกจิอาจารย์ โดยรับฟังพระธรรมเทศนา จำนวน 3 วัดได้แก่

1) วัดอุดมคงคาศรีเขต จ.ขอนแก่น ตามรอยหลวงปู่ผาง ได้บำเพ็ญเพียรภาวนา สถานที่แห่งนี้ ในสมัยก่อนยังไม่ได้มีการกำหนดอาณาเขตของวัดชัดเจน และบริเวณแห่งนี้เป็นป่าดงดิบ ถ้าंगเกวียนถึงแม้จะอยู่ห่างจากวัดอุดมคงคาศรีเขตออกไปไม่กี่กิโลเมตร (ต่อมาหลวงปู่ผางได้ สร้างเป็นเจดีย์เล็กๆ ครอบปากถ้ำเอาไว้ เรียกว่า “พระเจดีย์ถ้ำกัถเกวียน” ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของ วัด) ภายหลังหลวงปู่ผาง จิตตคุดโต มรณภาพแล้ว พุทธศาสนิกชนได้สร้างอนุสรณ์สถานบรรจุอัฐิ ของหลวงปู่ผาง จิตตคุดโต ไว้ภายในวัดอุดมคงคาศรีเขต มีความสวยงามโดดเด่น ดึงดูดความ สนใจต่อผู้มาเยือน และใกล้ๆ มีรูปเหมือนหลวงปู่ผาง จิตตคุดโต ซึ่งสร้างบนพื้นที่มาปนกิจสรีระ ของท่าน สะดุดตากับกองก้อนหินที่วางเรียงซ้อนกันขึ้นเป็นรูปสัญลักษณ์คล้ายสลุบเจดีย์ แต่ นักท่องเที่ยวมักเป็นกลุ่มผู้สนใจวัตถุมงคลของหลวงปู่ผาง จิตตคุดโต มีหลายรุ่นที่ท่านได้เมตตาโลก โดยการอธิษฐานจิตไว้ให้เพื่อเป็นอนุสติ เป็นธรรมรักษา ส่วนรายได้ใช้เป็นทุนสร้างอุโบสถและ สาธารณะสถานไว้ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันเป็นผู้เก็บรักษาวัตถุมงคลเหล่านั้นไว้ ตอบแทนแก่ผู้มาเยือน และให้การอุปถัมภ์วัดอุดมคงคาศรีเขต

2) วัดบ้านไร่ จ.นครราชสีมา เป็นวัดเก่าแก่วัดหนึ่งใน อ.ด่านขุนทด หลวงพ่อคุณ ปริสุท โธ ได้ปลูกสร้างขึ้นเป็นสำนักสงฆ์เล็กๆ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2496 ปัจจุบันเป็นวัดที่มีชื่อเสียงของ จังหวัด เป็นสถานที่จำพรรษาของพระเทพวิทยาคม หรือ หลวงพ่อคุณ พระเกจิอาจารย์ชื่อดัง กิจกรรมการท่องเที่ยวชมมัสการหลวงพ่อคุณ ตรงหน้าปากทางเข้าวัดบ้านไร่ ชมพิพิธภัณฑ์หลวงพ่อคุณ ที่สวยงาม เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม ด้านหลังพิพิธภัณฑ์ติดกับสระจระเข้ มีการตั้งร้านค้าขาย ของ ที่ได้ถูกจัดวางอย่างเป็นระเบียบไม่วุ่นวาย ห้ายวัดเป็นป่าละเมาะเล็กๆ มีต้นไม้ใหญ่ปลูกให้ร่มรื่น ส่วนข้างอุโบสถวัดบ้านไร่ และบริเวณโดยรอบอุโบสถ ถูกจัดแต่งเป็นสวนหย่อมเล็กๆ มีไม้ประดับ งดงามรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว คำกล่าวชวนคิดของหลวงพ่อคุณสั่งว่า เมื่อมีพระเครื่องของ หลวงพ่อคุณติดตัว ให้ภาวนา "พุทโธ" ทำจิตให้เป็นสมาธิแน่น แน่ว ละเว่นถ้อยคำคำทอ คำพ่อแม่ตน และพ่อแม่บุคคลอื่น และอย่าผิตสามิหรือภรรยาผู้อื่น ให้สวมนต์ก่อนเข้านอนทุกคืน ไม่ว่าจะอยู่ที่ใด และหลวงพ่อคุณย้ำว่า "ถ้ามีใจอยู่กับ พุทโธ ให้เป็นกลาง ๆ ไม่สอต่อสายไปที่ไหน นั้นหมายความว่า ใจ เป็นสมาธิ จะช่วยปกป้องคุ้มครองเราได้ดียิ่ง...ยิ่งกว่ามีวัตถุมงคลใด ๆ ในโลก" และรับฟังเทศนาจาก พระสงฆ์ในวัดที่คอยให้บริการผู้มาเยือนทั้งเป็นรายบุคคลและหมู่คณะ

3) วัดมงคลคาราม (วัดช้างหมอบ) จ.สุรินทร์ เป็นวัดหลวงพ่อบวนเกจิชื่อดังของเมืองสุรินทร์จำพรรษาอยู่ และยังเป็นสถานที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ มีความสวยงามและยังรักษาความเป็นธรรมชาติ ทั้งภูเขาและป่าไม้เหมาะแก่การปฏิบัติธรรม กิจกรรมท่องเที่ยวหลักกราบนมัสหลวงพ่อบวนและบูชาวัตถุมงคล ซึ่งกิจกรรมนี้นักท่องเที่ยวต้องตรวจสอบการอยู่วัดของหลวงพ่อก่อน แต่การท่องเที่ยวเชิงธรรมะของประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ และนักท่องเที่ยวทั่วไป เยี่ยมชมวัดพุทธธรรมศักดิ์สิทธิ์ภายในวัด ได้แก่ รอยพระพุทธบาทและนมัสการพระปรางค์กฤษณมณีนครไทรยอดเพชร ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างประเภทหนึ่งในงานสถาปัตยกรรมไทย เป็นหลักประธานในวัดเช่นเดียวกับพระเจดีย์ แต่เดิมถือว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบลักษณะเฉพาะของขอม โดยมีคติความเชื่อในศาสนาฮินดู ว่าเป็นสัญลักษณ์ของเขาวพระสุเมรุ พร้อมกับการบูชาเหรียญหลวงพ่อบวนและเที่ยวชมเชิงนิเวศ ภายในวัดที่มีธรรมชาติอุดมสมบูรณ์

3. กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนา เป็นวัดที่มีความเชื่อมโยงทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และมีความสำคัญต่อชุมชน มีกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาจูงใจให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวและเรียนรู้ จำนวน 3 วัด ได้แก่

1) วัดโพธิ์สมภรณ์ จ.อุดรธานี เริ่มสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ เมื่อปี พ.ศ. 2449 ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดย มหาอำมาตย์ตรีพระยาศรีสุริยราชวรานุวัตร (โพธิ์ เนติโพธิ์) สมุหเทศาภิบาลมณฑลอุดร กิจกรรมการท่องเที่ยวนมัสการพระธาตุศักดิ์สิทธิ์ที่ได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวอุดรฯ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก บรรจุคำสั่งสอนพระพุทธเจ้า บรรจุอิฐธาตุพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และพระสายกัมมัฏฐานภายในพิพิธภัณฑ์บูรพาจารย์ฝ่ายกัมมัฏฐานในชั้นที่ 2 จัดแสดงภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องราวปฏิบัติพาพระอุดมกรรมฐานสายหลวงปู่มั่น ภูริทัตโตสะท้อนภาพประวัติศาสตร์ของพระสงฆ์ในวัดโพธิ์สมภรณ์มุ่งศึกษากัมมัฏฐาน ปฏิบัติสืบต่อตามครูอาจารย์ นอกจากนั้นการเข้ามาเที่ยวชมวัดยังสามารถเข้าร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมที่ทางวัดจัดขึ้น ได้แก่ การสวดมนต์เย็นที่พระบรมธาตุเจดีย์ การสวดมนต์ข้ามปีช่วงปีใหม่ของทุกปี การอบรมศีลธรรมปฏิบัติกรรมฐานแก่คณะครูและนักเรียนที่สนใจ

2) วัดป่าธรรมอุทยาน จ.ขอนแก่น หรือวัดหลวงพ่อก๊วย มีสถานที่ตั้งอยู่ที่ป่าช้าของหมู่บ้านสำราญและบ้านเพี้ยพาน ต.สำราญ อ.เมือง จ.ขอนแก่น ทางวัดเน้นการปฏิบัติธรรมการเจริญสติ-ดูจิต โดยมีพระอาจารย์สำราญ ธรรมธโร หรือหลวงพ่อก๊วย เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นพระวิปัสสนาจารย์ วัดป่าธรรมอุทยานเป็นสถานปฏิบัติธรรมซึ่งมีพื้นที่กว่า 70 ไร่ รายล้อมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่บรรยากาศในวัดร่มรื่น สงบเงียบ ร่มเย็น มีต้นไม้ขึ้นเป็นกอใหญ่หลาย ๆ กอ ทำให้ร่มรื่น สบายเหมาะแก่การปฏิบัติธรรม เจริญจิตภาวนา เป็นอย่างไร สะดวกในการเข้าพักปฏิบัติธรรม มีศาลาการเปรียญ หอฉัน ลานสำหรับปฏิบัติธรรม และที่พักสำหรับผู้มาถือศีลกระจายอยู่ทั่ว บริเวณภายในวัด นอกจากจะมีธรรมชาติร่มรื่นแล้ว ยังมีพระพุทธรูปและสิ่งมงคลต่าง ๆ ให้กราบไหว้ อาทิ พระพุทธรูปใหญ่ปางลีลา (พระพุทธรูปลีลาวิลาส) ซึ่งสูงประมาณตึก 4 ชั้น เป็น Landmark ของวัด วิหารพระพุทธรูปหยกพระพุทธรูปปางนาคปรก พระพุทธรูปปางประสูติ เจ้าแม่กวนอิม หินอ่อน พระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานภายในวัดป่าอุทยาน และอื่น ๆ อีกมาก วัดจัดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พระพุทธศาสนา จูงใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมวัดป่าธรรมอุทยาน ชมสร้างสิ่งปลูกสร้าง

ทางวัดอุตรธรรม จูงใจให้นักท่องเที่ยวเกิดแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนเอง ละความยึดติดในทรัพย์สินสมบัติด้วยการบริจาคทาน พร้อมกับร่วมพัฒนาตนเอง ชัดเกลตาตนเอง ได้แก่ การร่วมล้างจาน การบำรุงรักษาวัด การจัดสร้างโรงทานบริการนักท่องเที่ยว รวมไปถึงการปฏิบัติธรรมตามโอกาสที่เหมาะสม เป็นต้น ทางวัดป่าธรรมอุทยาน จะจัดแบ่งพื้นที่วัดและกิจกรรมรองรับนักท่องเที่ยวที่มีลักษณะอุปนิสัยที่แตกต่างกัน ทั้งที่มาเป็นรายบุคคลและเป็นหมู่คณะ โดยจัดสถานที่ห้องพัก พร้อมรองรับการท่องเที่ยวที่สนใจเข้ามาเที่ยวชมยังวัดป่าธรรมอุทยาน

3) วัดศาลาลอย จ.นครราชสีมา เป็นวัดเก่าแก่ที่ท้าวสุรนารีสร้างขึ้น กับ พระยาสุริยเดช หรือ ปลัดทองคำ ปลัดเมืองนครราชสีมา ผู้เป็นสามี หลังจากถูกรบชนะกองทัพของเจ้าอนุวงศ์ เมื่อปี พ.ศ. 2370 หลังจากเสร็จศึกสงครามที่ทุ่งสัมฤทธิ์ ขณะยกทัพกลับเมืองนครราชสีมา คุณหญิงโมได้แวะพักบริเวณท่าตะโก และได้สั่งให้ทหารทำแพเป็นรูปศาลาเสี่ยงทลายลอยไปตามลำตะคอง พร้อมตั้งจิตอธิษฐาน หากแพรูปศาลานี้ ลอยไปติดอยู่ ณ ที่แห่งใด สร้างวัดไว้เป็นอนุสรณ์ (มูลเหตุของการสร้างวัดอีกประการหนึ่งที่ยังไม่ปรากฏเชิงหลักฐานโบราณคดี แต่หากวิเคราะห์จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม จะพบว่า ท้าวสุรนารี (ย่าโม) เป็นพุทธศาสนิกชนที่ปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง หลังจากเสร็จศึกสมรภูมิทุ่งสัมฤทธิ์แล้ว ธรรมชาติของผู้ที่ผ่านการฆ่ากันและกัน พบเห็นการตายเป็นจำนวนมาก และการฆ่ากันก็มิได้เกิดจากจิตที่ผูกอาฆาตจองเวรซึ่งกันและกัน หากเกิดจากความจำเป็นเฉพาะหน้า ต้องการปกป้องรักษาแผ่นดินเกิด และญาติพี่น้องของตน จึงทำให้เกิดการฆ่าซึ่งกันและกัน ตามหลักกฎแห่งกรรม การโอหสิกรรมซึ่งกันและกัน การทำบุญอุทิศอภัยทาน ไม่จองเวรซึ่งกันและกันจะทำให้แรงกรรมที่จะตามเบียดเบียนกันและกันลดลงเป็นอโหสิกรรม ไม่ก่อให้เกิดการจองเวรกันและกันข้ามภพข้ามชาติต่อไป หากวิเคราะห์ประเด็นการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา ก็จะมีมูลเหตุของการสร้างวัดศาลาลอยอีกประเด็นหนึ่งที่นักท่องเที่ยวชาวพุทธควรสนใจเข้าเที่ยวชมและเรียนรู้ ศึกษาการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนาของท้าวสุรนารี (ย่าโม) รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนและพระพุทธศาสนา จุดเด่นที่จูงใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมวัดศาลาลอย มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างทางวัดอุตรธรรม จูงใจให้นักท่องเที่ยวเกิดแรงศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้แก่ โบสถ์วัดศาลาลอยและกิจกรรมการบำเพ็ญบุญที่จัดไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรมควบคู่กับการศึกษาประวัติศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาที่ท้าวสุรนารี (ย่าโม) ได้กระทำไว้ และมูลเหตุที่สร้างวัดศาลาลอยเชื่อมโยงกับแรงศรัทธาและการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาของท้าวสุรนารี (ย่าโม) ส่งผลให้ลูกหลานชาวจังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดใกล้เคียงได้ปฏิบัติตามสืบต่อมา

4. กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา จำนวน 11 วัด เป็นวัดที่มีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมฐาน และเป็นวัดมีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมฐานบางส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเท่านั้น คณะผู้วิจัยเลือกศึกษา นำเสนอตามข้อจำกัดด้านการวิจัย หากมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์พระสายกรรมฐาน บางวัดมีกิจกรรมการปฏิบัติธรรมฐานอยู่ในความนิยมรองรับการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม(จาริกธรรม) และนักท่องเที่ยวควรใช้คำว่าจาริกธรรมแทนคำว่าท่องเที่ยว ซึ่งเป็นคำที่ผู้ปฏิบัติธรรมใช้พูดในสถานที่ปฏิบัติธรรม วัดเน้นการปฏิบัติธรรม ได้แก่

1) วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร เป็นอารามแห่งสุดท้ายของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต บูรพาจารย์ผู้ปฏิบัติตามแนวทางสมณะวิปัสสนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าในปัจจุบันเป็นวัดป่าที่ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นสำนักศึกษาของพระภิกษุสงฆ์ในสกลนครและมีปูชนียสถานสำคัญที่ผู้คนจำนวนมากยังคงเดินทางมานมัสการเป็นประจำอย่างไม่ขาดสายและยิ่งเนืองแน่นในวันหยุด กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และเยี่ยมชมวัดป่าสุทธาวาส ตามรอยการปฏิบัติของพระกรรมฐานหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต นมัสการสถานที่ละสังขารของหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ภายในอาคารจึงมีอิฐธาตุของพระอาจารย์มั่น และการจำลองรูปเหมือนโดยสร้างเป็นหุ่นขี้ผึ้งในท่าขัดสมาธิขึ้น รวมทั้งมีการใช้สถานที่แห่งนี้เป็นพิพิธภัณฑ์เพื่อจัดแสดงเครื่องอัฐบริขาร อาคารนี้ก่อสร้างโดยสถาปัตยกรรมที่เรียบง่าย และดูใกล้ชิดกับธรรมชาติ อันเป็นการสะท้อนถึงการใช้ชีวิตของท่านตลอดทั้งชีวิตการอุปสมบท รวมถึงพระกรรมฐานที่ปฏิบัติตามแนวทางของหลวงปู่มั่น หลวงปู่หลุย จันทสาโร หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน และกิจกรรมปฏิบัติธรรมตามรอยพระกรรมฐาน ซึ่งทางวัดจัดสถานที่ไว้บริการนักท่องเที่ยว ทั้งในรูปแบบการปฏิบัติเป็นรายบุคคลและการปฏิบัติเป็นหมู่คณะ ซึ่งทางวัดจะจัดพระอาจารย์สอนกรรมฐานในเครือข่ายมาให้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามที่แจ้งความประสงค์เข้ามา

2) วัดป่าโสมพนัส จ.สกลนคร ได้ดำเนินการเผยแพร่พุทธธรรมด้วยการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวตามแนวหลวงปู่เทียมน จิตตสุโภ รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดป่าโสมพนัส แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) การท่องเที่ยวโดยการเยี่ยมชมวัด และวิธีปฏิบัติก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้น 2) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานแนวเคลื่อนไหว ผีกสติ นักท่องเที่ยวต้องผ่านการทดสอบจากทางวัดก่อนจึงสามารถเข้ามาท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ได้รูปแบบการท่องเที่ยวเน้นการเรียนรู้ทางพุทธและปฏิบัติกรรมฐาน หลักการสอนของวัด เน้นการเจริญสติแบบเคลื่อนไหว ให้ระลึก รู้จักตนเอง รู้จักความทุกข์ รู้สาเหตุและทางออกจากทุกข์ สอนให้เข้าใจพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง ไม่ยึดติดพิธีกรรม โดยพระอาจารย์สุริยา จะดูแลทำการสอนอย่างจริงจัง แต่เรียบง่าย และให้ความเอาใจใส่ผู้ปฏิบัติอย่างใกล้ชิด เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้รู้ ได้เห็น ได้เป็น ได้สัมผัส ในหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างแท้จริงวัดป่าโสมพนัสขึ้นชื่อเรื่องความเคร่งครัดในการปฏิบัติธรรม เห็นได้จากการมุ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติธรรมอย่างเดียว ไม่อนุญาตให้พูดคุยกัน ไม่เน้นเรื่องการตีระฆังอาจตีช้าหรือเร็วหรือไม่ตีเลย บางวันสวดมนต์ยาว บางวันสวดน้อยเปลี่ยนบทสวดไปเรื่อย ๆ ทำให้ทุกคนต้องเตรียมความพร้อมอยู่เสมอ อนึ่งนักท่องเที่ยวที่ต้องการเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐานต้องมีผลการสอบ ผ่านตามที่วัดป่าโสมพนัสกำหนดจึงสามารถเข้าเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐานได้ จุดเด่นของวัดป่าโสมพนัสอีกอย่างคือ ความสมบูรณ์ของธรรมชาติรอบวัด ส่งผลให้นักท่องเที่ยวได้รับความสดชื่น ผสมกับการฝึกสติส่งเสริมให้สุขภาพกายและสุขภาพจิตของนักท่องเที่ยวดีขึ้น

3) วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม จ.สกลนคร เป็นวัดป่าสายปฏิบัติแนวหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต มีเจดีย์พิพิธภัณฑ์อัฐบริขารพระอุดมสังวรวิสุทธิเถระ (พระอาจารย์วัน อุตตโม) เป็นรูปทรงจตุรมุข 2 ชั้น ประดับด้วยหินอ่อนทั้งหลังชั้นล่างตกแต่งเป็นห้องแสดงภาพวาดเกี่ยวกับประวัติและเครื่องอัฐบริขารของหลวงปู่วัน ตั้งแต่เกิดส่วนชั้นบนมีรูปปั้นของท่านในท่านั่งขัดสมาธิ เครื่องสักการบูชาที่ตกแต่งสวยงามและตู้กระจกแสดงเครื่องอัฐบริขารของท่าน ธรรมชาติรอบๆ บริเวณพิพิธภัณฑ์เป็นป่าไม้ร่มรื่น บริเวณใกล้เคียงกันมีถ้ำพวงซึ่งเป็นที่ประดิษฐานพระมูจรินทร์องค์ใหญ่ สูงจรดเพดานหลังคา วัดถ้ำอภัยดำรงธรรม เป็นวัดที่เข้าร่วมโครงการปฏิบัติธรรมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของ

เจ้าหน้าที่ของรัฐตามแนวนโยบายของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ อีกทั้งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับประวัติพระพุทธศาสนาผ่านวัดอุทธมณี ที่เป็นธรรมเจดีย์ ซึ่งถูกสร้างไว้อย่างสวยงาม รวมถึงรูปแบบการท่องเที่ยวตามรอยวัตรปฏิบัติของพระสายกรรมฐานที่ปฏิบัติสืบต่อมาถึงปัจจุบัน สถานที่ปฏิบัติของพระกรรมฐานยังคงสภาพเดิมไว้มาก เช่น ถ้ำพวง เป็นสถานที่ที่พระอาจารย์วัน อุตตโม ได้บำเพ็ญเพียร ซึ่งเป็นจุดเด่นที่ดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม อีกทั้งหน่วยงานภาครัฐได้เข้ามาสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม มีกิจกรรมต่อเนื่อง โดยเฉพาะกิจกรรมวันอาสาฬหบูชา การเวียนเทียนรอบสังเวชนียสถาน 4 ตำบล และธรรมเจดีย์ของพ่อแม่ครูอาจารย์ การเชื่อมโยงของเครือข่ายผู้ศรัทธาในวัดถ้ำอภัยดำรงธรรม ก่อให้เกิดการจัดทัวร์เข้ามาท่องเที่ยวและร่วมปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกปี ทั้งยังมีกิจกรรมประเพณีไหว้ครูบาอาจารย์ที่เกิดจากเครือข่ายผู้ศรัทธาได้ร่วมกันทำกิจกรรมทุกปี

4) วัดถ้ำกลองเพล จ.หนองบัวลำภู เป็นวัดป่าที่มีชื่อเสียงของจังหวัดหนองบัวลำภู มีเนื้อที่ติดเชิงเขาภูพาน พระอาจารย์หลวงปู่ขาว อนาลโย พระวิปัสสนากรรมฐานสายพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ ได้อาศัยวัดแห่งนี้เป็นสถานที่วิปัสสนากรรมฐาน โดยใช้พื้นที่ที่เกิดจากหมูก่อนหินขนาดใหญ่ 3-4 ก้อน ที่มีหลืบและชะง่อนหิน ก่อเป็นหลังคาคอนกรีตเชื่อมถึงกัน ทำให้พื้นที่บริเวณนั้นกลายเป็น ห้องโถงขนาดใหญ่ สามารถจุคนได้หลายร้อยคน เพื่อใช้เป็นที่พักบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ที่นี่จนกระทั่ง มรณภาพ เมื่อปี พ.ศ. 2526 สถานมีความสำคัญส่งเสริมให้พระสงฆ์และผู้ศรัทธาเข้ามาปฏิบัติกรรม เจริญสมาธิ นมัสการตามรอยธรรมหลวงปู่ขาว อนาลโย ทุกวันมีภาคประชาชนจิตอาสาคอยบริการนักท่องเที่ยวทุกวัน ภายในบริเวณวัดบรรยากาศร่มรื่น เงียบสงบ มีเนื้อที่กว้างขวาง ปกคลุมไปด้วยแมกไม้ ป่าเขียว และสวนหินธรรมชาติรูปร่างประหลาดดูสวยงามกลาดเกลื่อนวัด มีถ้ำซึ่งภายในถ้ำมีกลองโบราณสองหน้า หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "กลองเพล" ภายในถ้ำมีรูปปั้นของหลวงปู่ขาว ตามซอกหินภายในถ้ำมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ประดิษฐานอยู่หลายองค์ ประกอบด้วย พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ พระพุทธรูปปัญจกนิษฐา ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางลีลาที่จำหลักลงในก้อนหิน และมีพระสังกัจจายน์องค์ใหญ่ประดิษฐานอยู่บริเวณด้านหน้าทางเข้าถ้ำกลองเพล จากวัดถ้ำกลองเพล ไม่ไกลนักมีถนนลาดยาง ลัดเลาะไปตามแนวป่าและหมูก่อนหินรูปทรงแปลกๆ เป็นระยะทาง 2 กิโลเมตร ก็จะถึงอนุสรณ์สถานของหลวงปู่ขาว ที่ประกอบด้วยพิพิธภัณฑสถานของหลวงปู่ขาว กุฏิเก่าของหลวงปู่ขาว พิพิธภัณฑสถานขี้ผึ้งหลวงปู่ขาว เจดีย์หลวงปู่ขาว มณฑปหลวงปู่ขาว สำหรับรูปแบบและกระบวนการปฏิบัติธรรมวัดถ้ำกลองเพล เนื่องจากเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันชราภาพ หากนักท่องเที่ยวต้องการเข้าปฏิบัติกรรมฐานเป็นหมู่คณะ ควรแจ้งล่วงหน้าเพื่อให้เจ้าหน้าที่วัดประสานเครือข่ายจัดส่งพระวิปัสสนาจารย์มาอบรมกรรมฐานแก่นักท่องเที่ยว

5) วัดป่าภูไม้ฮาว จ.มุกดาหาร รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมตามพระอริยสงฆ์ต้นแบบของภาคอีสาน และรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งสถานที่ตั้งของวัดป่าภูไม้ฮาว ตั้งอยู่ในเขตอุทยานภูผายล ซึ่งมีสภาพความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติสถานที่ปฏิบัติธรรมที่ยังคงสภาพสมบูรณ์ สร้างแรงจูงใจในการปฏิบัติกรรมฐาน และทางวัดจัดสถานที่รองรับการปฏิบัติธรรมขั้นพื้นฐาน และการปฏิบัติธรรมขั้นอุกฤษสำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการท่องเที่ยวในรูปแบบของการปฏิบัติกรรมฐาน สามารถโทรติดต่อประสานกับบุคลากรของวัด เนื่องจากเส้นทางเข้าสู่วัดป่าภูไม้ฮาว เป็นเส้นทางสายชนบท อาจทำให้

นักท่องเที่ยวหลงทางได้ง่าย ทางวัดจัดรถไว้บริการนักท่องเที่ยว งานภาวนาพัฒนาจิตและอุทิศบุญที่วัดป่าภูไม้ฮ่าว โดยลงเทศนาสอน พระ เณร แม่ชีและญาติโยมผู้มาปฏิบัติธรรม ด้วยพระธรรมเทศนาที่เข้มข้นสำหรับผู้ปฏิบัติที่มีมรรคผลเป็นแก่นสาร วันละ 2 ครั้ง เช้าและค่ำ นอกจากการมาปฏิบัติธรรมที่วัดแล้ว พระอาจารย์ครรชิต สุทธิจิตโต ยังเมตตาเผยแผ่ธรรมแก่ญาติ ญาติมิตรญาติมิตรน้ำใจให้สังคม จังหวัดฉะเชิงเทรา บ้านบรีรักษ์ จังหวัดนนทบุรีศาลาธรรม จังหวัดปทุมธานี บ้านอารีย์ กรุงเทพฯ บ้านไทย จังหวัดนครปฐม เป็นต้น

6) วัดหนองป่าพงจ.อุบลราชธานี รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติธรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมตามพระอริยสงฆ์ต้นแบบของภาคอีสาน หลวงพ่อชา สุภทฺโท รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และตลอดเส้นทางของการเที่ยวชมวัด จะปรากฏคำสอนที่ติดตามต้นไม้ชวนให้นักท่องเที่ยวได้คิด วิเคราะห์ และน้อมนำไปปฏิบัติ อีกทั้งภายนอกวัดมีชุมชนนำผลิตภัณฑ์ชุมชนมาจัดจำหน่าย นักท่องเที่ยวสามารถท่องเที่ยวเลือกซื้อผลิตภัณฑ์ชุมชนได้ สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติธรรมฐานนักท่องเที่ยวต้องติดต่อมายังเลขาของวัดเท่านั้น ไม่ผ่านบุคคลอื่น และกิจกรรมการปฏิบัติจะถูกจัดขึ้นช่วงวันพระ ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปเข้าร่วมตักบาตรทำบุญ ฟังธรรม และเจริญกรรมฐาน และเส้นทางเชื่อมโยงการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับวัดหนองป่าพงในช่วงก่อนวันเข้าพรรษา นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมงานแห่เทียนพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติธรรมฐานของวัดหนองป่าพง

7) วัดคลองตาลอง จ.นครราชสีมา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติธรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในวัด การท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในวัดคลองตาลอง คือ การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมฐานที่ทางวัดจัดขึ้นบริการนักท่องเที่ยวตลอดทั้งปี แต่ช่วงที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวมากที่สุดเป็นช่วงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และวันขึ้นปีใหม่ นักท่องเที่ยวนิยมมาปฏิบัติธรรมฐาน และสวดมนต์ข้ามปี ซึ่งการเข้ามาท่องเที่ยวช่วงวันปีใหม่ นักท่องเที่ยวควรติดต่อมายังวัดล่วงหน้าเพื่อป้องกันปัญหาสถานที่พักไม่เพียงพอ รวมถึงการวางแผนการเดินทางเข้าร่วมกิจกรรมกับทางวัด

8) วัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเกิ้ง) จ.ชัยภูมิ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติธรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศภายในวัดทั้งภายในวัดและรอบวัด จุดเด่นของการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในวัดชัยภูมิพิทักษ์ (วัดผาเกิ้ง) คือ การเข้าร่วมปฏิบัติธรรมฐานที่ทางวัดจัดขึ้นบริการนักท่องเที่ยวตลอดทั้งปี โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรมฐาน มีพระวิปัสสนาจารย์คอยให้คำแนะนำตลอด อีกทั้งยังมีสถานที่ปฏิบัติธรรมที่เป็นเครือข่ายของวัด นักท่องเที่ยวสามารถติดต่อและขอเข้าปฏิบัติธรรม โดยแจ้งความประสงค์กับเจ้าหน้าที่ของวัดที่เกี่ยวข้อง

9) วัดป่าสุคะโต จ.ชัยภูมิ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติธรรมฐาน นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมวัดป่าสุคะโต เป็นการปฏิบัติธรรมฐานแนวเคลื่อนไหว ผีกสดี และการปฏิบัติธรรมฐานด้วยการผีกสดี ได้รับความสนใจจากบุคลากรทางการแพทย์ รวมถึงประชาชนทั่วไป ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่ให้ความสนใจการผีกสดีเพื่อรักษาบำบัดโรคบางชนิด โดยเฉพาะโรคทางจิตที่มักเกิดกับบุคคลผู้สูงอายุ แต่รูปแบบการท่องเที่ยวของวัดป่าสุคะโต แบ่งเป็น 2 รูปแบบ คือ 1) การท่องเที่ยวโดยการเยี่ยมชมวัด ซึ่งแวดล้อมไปด้วยธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ 2) รูปแบบการท่องเที่ยวเชิง

เรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานแนวเคลื่อนไหว ผิกสติ นักท่องเที่ยวสามารถแจ้งความประสงค์แก่เจ้าหน้าที่และขอรับทราบข้อมูลเบื้องต้นก่อนการเข้ามาท่องเที่ยวในรูปแบบของการปฏิบัติกรรมฐาน ทั้งนี้ทางวัดจะมีเวลาและรูปแบบการจัดกิจกรรมอบรมกรรมฐานแก่นักท่องเที่ยว และจัดสถานที่ไว้รองรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของรายบุคคล และหมู่คณะ รวมถึงคอร์สปฏิบัติที่ทางวัดจัดขึ้นรองรับนักท่องเที่ยว

10) วัดบูรพาราม จ.สุรินทร์ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน จุดเด่นที่จูงใจให้นักท่องเที่ยวได้มาเที่ยวชมวัดบูรพาราม เป็นวัดปฏิบัติกรรมฐาน ตั้งอยู่กลางเมือง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นที่เคารพบูชาสูงสุดของจังหวัด คือ หลวงพ่อพระชีว์ (หลวงพ่อประจักษ์) เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง 4 ศอก สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นมาพร้อมกับวัดบูรพาราม นอกจากนี้ผู้มาเยือนยังได้แะนมัสการรูปเหมือนหลวงปู่ดูลย์ อตุโลอีกด้วยทุกวันอาทิตย์ นักท่องเที่ยวสามารถร่วมกิจกรรมปฏิบัติกรรมฐานกับสถาบันจิตตานุภาพ ที่เปิดอบรมให้บริการกรรมฐานแก่นักท่องเที่ยว

11) วัดเขาจันทน์งาม จ.นครราชสีมา รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และการเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมตามพระอริยสงฆ์ต้นแบบของภาคอีสาน หลวงพ่อชา สุภทฺโท รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และตลอดเส้นทางท่องเที่ยวชมวัด สำหรับรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานนักท่องเที่ยวสามารถติดต่อมายังเจ้าอาวาสโดยตรง และร่วมกิจกรรมการปฏิบัติธรรมกับทางวัด ซึ่งรองรับนักท่องเที่ยวทั้งรายบุคคลและหมู่คณะตลอดทั้งปี อีกทั้งนักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมภาพเขียนสีอายุกว่า 4,000 ปี ซึ่งเป็นจุดเด่นของวัดเขาจันทน์งามควบคู่กับการปฏิบัติกรรมฐาน

บทที่ 5

สรุปผล

การวิจัยเรื่องรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เกิดจากความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่นักท่องเที่ยวสนใจท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน ตามลักษณะของจิต และระดับกิเลสที่แตกต่างกัน โดยศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม 4 กลุ่มวัด ได้แก่ 1) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เน้นความสวยงามของวัดพุทธศิลป์ 2) กลุ่มวัดที่มีกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมพุทธ โดยเน้นการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมพุทธ เกจิอาจารย์ 3) กลุ่มวัดที่เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์ ชุมชนและพระพุทธศาสนา 4) กลุ่มวัดที่เน้นการปฏิบัติธรรมตามหลักพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

5.1 สรุปผลการศึกษา

คณะผู้วิจัย ได้สรุปผลการวิจัยออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นการเที่ยวชมงานพุทธศิลป์และเรียนรู้การปฏิบัติธรรมฐาน นักท่องเที่ยวได้รับผลบุญสูงสุดดับทุกข์ทางจิตและกายได้ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การเจริญสติภาวนา วิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวมีลักษณะท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พุทธธรรมเพื่อให้จิตใจของนักท่องเที่ยวได้รู้สึกผ่อนคลายจากกิเลสความยึดมั่นถือมั่นกับการดำรงชีวิต และหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ยังวัดที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลูกสร้างและจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนารองรับการเข้ามาของประชาชน สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการปลูกสร้างและจัดกิจกรรมวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวตอบสนองระดับกิเลสและสติปัญญาที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยว ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจำแนกตามระดับกิเลสและสติปัญญาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาเน้นเที่ยวชมความสวยงามพุทธศิลป์และระบบนิเวศรอบวัด วัดแหล่งท่องเที่ยวส่วนมากมีสิ่งปลูกสร้างสวยงาม ได้แก่ พระอุโบสถ อาคาร วัดธรรม เป็นต้น มีลักษณะเด่นทางพุทธศิลป์ ระบบนิเวศภายในวัดระบบนิเวศรอบวัดมีความสวยงาม ร่มรื่น ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามภายในวัดพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น กิจกรรมถวายทาน บูชาวัตถุมงคล ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นการจัดการวัดให้เกิดการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสของนักท่องเที่ยวชมความสวยงาม บำเพ็ญบุญเพื่อหวังโชคลาภมากกว่าการท่องเที่ยวให้เกิดปัญญานำพาตนเองให้พ้นจากความทุกข์ การแก้ไขปัญญาชีวิต มุ่งสู่นิพพาน

2. รูปแบบการท่องเที่ยวนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์เน้นการเที่ยวชมบูชาเกจิอาจารย์ศึกษาวัตรปฏิบัติที่ดั่งามของพระเกจิอาจารย์ วัดแหล่งท่องเที่ยวนองจะมีเกจิอาจารย์หรืออาจารย์ผู้ทรงคุณ สามารถสร้างแรงศรัทธาแก่นักท่องเที่ยว ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาราบสักการบูชาและขอพร รูปแบบการท่องเที่ยวนองในลักษณะนี้ยังเป็นการท่องเที่ยวนองที่สนองตอบกิเลสของนักท่องเที่ยวมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาตามวิถีของชาวพุทธ เพียงแต่ระดับกิเลสของนักท่องเที่ยวลดลงมากกว่าการท่องเที่ยวนองความงามทางพุทธศิลป์และความงามภายในวัด ระดับของกิเลสลดลงถูกแทรกด้วยศรัทธา เรียนรู้และสนใจคำสอนแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์หรือครูบาอาจารย์มากขึ้น รูปแบบของการท่องเที่ยวนองจึงอาศัยการท่องเที่ยวนองกราบไหว้และสนทนาธรรมกับเกจิอาจารย์หรืออาจารย์ผู้ทรงคุณ ทำให้เกิดสติปัญญามีการปฏิบัติตามวัตรของครูบาอาจารย์มากขึ้น วัดที่เป็นสถานที่ท่องเที่ยวนองจัดสถานที่รองรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของการเข้าพบกราบสักการะเกจิอาจารย์ อาจารย์ผู้เลิศคุณ

3. รูปแบบการท่องเที่ยวนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัด ความโดดเด่นของวัดในชุมชน โดยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนองเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับท้องถิ่น มีกิจกรรมโดดเด่นกับชุมชน เช่น สถานศึกษาของชุมชน สถานที่อบรมประชาชน เป็นต้น การเข้ามาท่องเที่ยวนองของนักท่องเที่ยวเน้นการศึกษาหาความรู้ที่เกิดจากตัววัดมากขึ้นกว่าการเน้นกิจกรรมเที่ยวชมวัดและบำเพ็ญบุญ กราบสักการบูชาเกจิอาจารย์ มีการสนทนาสืบเสาะประวัติศาสตร์ของวัด หลักธรรม หลักการที่วัดนำมาใช้กับชุมชน ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนปัญญาแก่นักท่องเที่ยวนอง ลักษณะการท่องเที่ยวนองเชิงเรียนรู้พฤติกรรมการณ์การท่องเที่ยวนองมักเป็นการจัดทัวร์มาเป็นหมู่คณะเพื่อศึกษาหาความรู้โดยเฉพาะตัวที่เป็นสถาบันทางการศึกษา

4. รูปแบบการท่องเที่ยวนองไม่สนองตอบกิเลสเน้นการเรียนรู้กรรมฐาน ศึกษาพุทธธรรมสนใจกิจกรรมรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้น (ปัญญาวิมุตติ) ลักษณะการท่องเที่ยวนองของนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเฉพาะที่สนใจรูปแบบการท่องเที่ยวนองช่วงวันหยุดยาว เพื่อทดลองปฏิบัติกรรมฐานตามสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง มีวิทยากรให้การอบรมกรรมฐานควบคู่กับบรรยายภาคภายในวัดมีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สร้างความสงบแก่นักท่องเที่ยวนองได้ วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนองส่วนมากเป็นวัดป่า มีกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐานภายในวัดอย่างต่อเนื่อง มีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระสายกรรมฐาน สามารถสร้างความเชื่อมั่นและศรัทธาให้เกิดแก่นักท่องเที่ยวนอง มีรูปแบบและวิธีการสอนกรรมฐานเป็นไปตามหลักการในพระไตรปิฎก พฤติกรรมการณ์ของนักท่องเที่ยวนองสนใจเรียนรู้ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ก่อให้เกิดการลดละคลายกิเลส และ การท่องเที่ยวนองจะมาท่องเที่ยวนองยังวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานมากกว่า 2 ครั้ง มีการชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นได้เข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐานตามที่นักท่องเที่ยวนองได้รับรู้ประสบการณ์จากการปฏิบัติกรรมฐาน และมูลค่าที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาท่องเที่ยวนอง มาในรูปแบบของความศรัทธาที่มีต่อวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนอง โดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างตามแรงศรัทธาไว้อย่างในวัด การแสดงตนโยมอุปัฏฐากสนับสนุนกิจกรรมของวัด บางรายจัดกฐิน ผ้าป่า มาถวายยังวัด ส่งผลไปยังชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวนองทางพุทธธรรม เน้นการปฏิบัติกรรมฐาน

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมทั้ง 4 รูปแบบ จัดตามลักษณะความต้องการของกิเลสและสติปัญญาของนักท่องเที่ยวที่มีระดับกิเลสแตกต่างกัน สามารถจัดกระบวนการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลสได้ ดังนี้

1. วัดจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยพัฒนาศักยภาพของวัดให้มีสิ่งปลูกสร้างที่มีความสวยงามโดดเด่นทางพุทธศิลป์ ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามของวัด จัดกิจกรรมส่งเสริมการบำเพ็ญทาน เพื่อให้เกิดการนำทรัพย์มาพัฒนาวัดสร้างความมั่นคงทางการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นควรเพิ่มพูนคำอธิบาย จัดวิทยากรให้คำแนะนำควบคู่กับการชมความสวยงามทางพุทธศิลป์และเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดสร้างขึ้น

2. วัดที่มีเกจิอาจารย์หรือเชื่อมโยงกับเกจิอาจารย์เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ จัดกิจกรรมการสักการบูชาควบคู่กับการศึกษาแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์ เพื่อให้เกิดศรัทธาและปัญญาควบคู่กัน การจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบเข้าพบเกจิอาจารย์ จำเป็นต้องจัดทำหนังสือ คู่มือแนะนำวัตรปฏิบัติของเกจิอาจารย์ที่เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก การจัดทำตารางกิจวัตรเกจิอาจารย์ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม สันทนาธรรมประจำปีที่เกจิอาจารย์สร้างขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมกับเกจิอาจารย์เพื่อเพิ่มพูนปัญญาและสร้างมูลค่าให้เกิดแก่วัดและชุมชน

3. วัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และชุมชน จัดทำฐานข้อมูล เอกสารการเผยแพร่ความสำคัญของวัดเชิงประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัด กิจกรรมเด่นที่มีต่อชุมชนเพื่อให้หน่วยงานภาครัฐ สถาบันทางการศึกษา ได้เข้ามาท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของวัดที่มีความเชื่อมโยงกับชุมชน กระบวนการจัดการให้เกิดการท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ของวัด ควรเริ่มต้นจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องโดยตรง และผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวมีการวางแผนงานร่วมกันเพื่อให้เกิดการกระตุ้นความต้องการทางการท่องเที่ยว และวัดพัฒนาปรับปรุงส่วนที่เกี่ยวข้องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวตามลักษณะความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัดที่มีต่อชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้

4. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นวัดที่สามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างต่อเนื่อง วัตรปฏิบัติของพระสายกรรมฐานมีผู้ศรัทธาเป็นกลุ่มเฉพาะสืบต่อกันหลายชั่วอายุคน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานทางพระพุทธศาสนา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการจัดการวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว กระบวนการเริ่มต้นต้องศึกษาข้อมูลให้รอบด้าน ลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีกิเลส พฤติกรรมการท่องเที่ยวมักเข้ามาท่องเที่ยวชมความสวยงาม การแต่งกายมักแต่งกายไม่เหมาะสมกับสถานที่ พฤติกรรมการท่องเที่ยวอาจส่งเสียดังกระบวนการปฏิบัติกรรมฐาน การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากวัด อาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วัดซึ่งสะสมความตึงเครียดมานาน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมการท่องเที่ยวตามบริบทและกฎระเบียบของวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เน้นการประพฤติตนอยู่ในศีล มีพฤติกรรมสำรวมกายวาจาเมื่อเข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเน้นการเรียนรู้กรรมฐานเพื่อให้จิตเกิดสมาธิ นำหลักการปฏิบัติกรรมฐานไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต การฝึกสติและปัญญาจะก่อให้เกิดปัญญาลด ละ

เล็ก ความยืดหยุ่นถื่น ช่วยให้อิตน้กท่งเท่ยวได้ฟ่อนคลายจากกิเลส ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของ การท่งเท่ยวแบบย่อนกิเลส เน้นการเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐาน มูลค่าที่เกิดจากการท่งเท่ยว เรียนรู้กรรมฐาน มูลค่าที่มองเห็นได้มีลักษณะเป็นการนำปัจจัยมาสนับสนุนวัดและชุมชน

2. สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

สร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้เกิดการท่งเท่ยวในรูปแบบการท่งเท่ยวแบบย่อนกิเลส เน้นการท่งเท่ยวเรียนรู้การปฏิบัติ กรรมฐานตามหลักพระพุทธศาสนา เชื่อมโยงกับการท่งเท่ยวในรูปแบบอื่น ๆ ที่มีอยู่ เช่น การ ท่งเท่ยวเชิงนิเวศ การท่งเท่ยวชุมชน กลุ่มเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่ เกิดขึ้นจากผู้เข้าร่วมประชุมการสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือบางส่วนที่ต้องการดำเนินธุรกิจและส่งเสริมให้เกิดการท่งเท่ยวในรูปแบบใหม่ มากกว่าการท่งเท่ยวชมและทำบุญไหว้พระ สำหรับผู้เข้าร่วมประชุมบางส่วนจากหน่วยงานที่ เกี่ยวข้องกับการท่งเท่ยวมองตรงกันข้าม โดยระบุว่า การท่งเท่ยวเชิงเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐานมี แนวโน้มมีความต้องการมากขึ้น อีกทั้งยังเป็นการท่งเท่ยวในรูปแบบใหม่ ในทางธุรกิจการบุกเบิก และเริ่มต้นธุรกิจด้านการท่งเท่ยวแบบปฏิบัติธรรม จะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่งทางธุรกิจอื่น ๆ จึงเสนอให้จัดตั้งเครือข่ายเริ่มต้นไว้ที่จังหวัดนครราชสีมา และดำเนินกิจกรรมส่งเสริมให้เกิดการ ท่งเท่ยวเชิงปฏิบัติธรรมในจังหวัดนครราชสีมาก่อนเพื่อเชื่อมโยงไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป ซึ่งหน่วยงานที่เข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายประกอบด้วย

1. สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา มีหน้าที่ประสานเชื่อมโยงกับ ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในกลุ่มนครชัยบุรินทร์

2. สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา มีหน้าที่ขับเคลื่อนนโยบายส่งเสริมให้ ผู้ประกอบการดำเนินธุรกิจนำเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน โดยการจัดทำแพ็คเกจทัวร์นำเสนอต่อ ประชาชน

3. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา มีหน้าที่ จัดทำรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐาน และจัดทำ ฐานข้อมูลสนับสนุนเพิ่มเส้นทางการท่องเที่ยวแก่ผู้ประกอบการ จัดทำคู่มือสนับสนุนผู้ประกอบการ ให้สามารถอธิบายถึงรูปแบบวิธีการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่าง ๆ ที่มีอยู่ในภาคอีสานและใน ประเทศไทยสนับสนุนผู้ประกอบการ และจัดทำเว็บไซต์สื่อวีดิทัศน์ประชาสัมพันธ์ผ่านทีวี กระตุ้นให้ เกิดการท่งเท่ยวเชิงเรียนรู้ปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง

4. กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์ไปยังเพื่อนสหธรรมิกที่สนใจการ ท่งเท่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานให้เข้ามาท่งเท่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ และสถานที่ปฏิบัติธรรมอื่น ๆ ที่น่าสนใจ

5. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ มีหน้าที่ให้การอบรมและส่งเสริม การเรียนรู้ด้านการปฏิบัติกรรมฐานภายใต้แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานและระเบียบที่วัดกำหนดขึ้นให้ นักท่องเที่ยวได้ปฏิบัติตามอย่างเหมาะสม

เครือข่ายที่ก่อตั้งขึ้นมีสถานที่ติดต่อโดยตรง คือ สถานีวิทยุกระจายเสียง พระพุทธศาสนา 99.75 เมกะเฮิรตซ์ โดยมี ดร.ประพันธ์ นีกะระโทก เป็นผู้ประสานเครือข่ายและ

ขับเคลื่อนกิจกรรมทางธุรกิจ โดยนายกสมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา เส้นพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมภายในจังหวัดนครราชสีมา ก่อน และเชื่อมโยงไปยังจังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เน้นเส้นทางการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานตามตำนานพระอริยคณา ซึ่งมีความประวัติเชื่อมโยงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิที่ปรากฏหลักฐานทั้งวัดธรรม และร่องรอยการปฏิบัติกรรมฐานของคณะพระอริยสงฆ์ ผู้นำพระบรมสารีริกธาตุและคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาเผยแผ่ในภูมิภาคแห่งนี้กว่า 2,000 ปี

ข้อสรุปเชิงทฤษฎี

รูปแบบการท่องเที่ยวมีลักษณะท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พุทธธรรมเพื่อให้จิตใจของนักท่องเที่ยวได้รู้สึกผ่อนคลายจากกิเลสความยึดมั่นถือมั่นกับการดำรงชีวิต และหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ยังวัดที่มีศักยภาพเพียงพอต่อการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือปลูกสร้างและจัดกิจกรรมทางพุทธศาสนารองรับการเข้ามาของประชาชน สำหรับรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการปลูกสร้างและจัดกิจกรรมวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวตอบสนองระดับกิเลสและสติปัญญาที่แตกต่างกันของนักท่องเที่ยว และรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวนิยมกลับมาเที่ยวซ้ำเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเจริญภาวนา

การท่องเที่ยวเป็นลักษณะของการท่องเที่ยวเพื่อผ่อนคลายจิตใจตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการจาริกธรรมท่องเที่ยวไปเพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์ เส้นทางจาริกธรรม (ท่องเที่ยว) ตามสติปัญญาเป็นทางสายเอก และเป็นทางสายเดียวที่ทำให้ผู้ดำเนินตามทางนี้ ถึงความบริสุทธิ์หมดจดจนบรรลุพระนิพพาน ดังนั้นผู้ที่ปรารถนาจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ต้องเริ่มต้นด้วยสติปัญญานี้ ในมหาสติปัญญาสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลาย “เอกายโน อโยภิกขเว มคโค สุตตาน วิสุทธียา โสภปริเทวาน สมตักกมย ทุกขโทมนสสาน อตถกมย ญายสส อธิคมาย นิพพานสส สจฺฉิกิริยาย ยทิต จตฺตารอ สติปัญญา” ว่าหนทางนี้เป็นหนทางเอก เพื่อความบริสุทธิ์หมดจดแห่งสัตว์ทั้งหลาย

การท่องเที่ยวแบบยั่งยืน เป็นการท่องเที่ยวจะเป็นกลุ่มใหญ่กลุ่มเล็กที่มีการจัดการที่ดีสามารถดำรงไว้ซึ่งทรัพยากรการท่องเที่ยวได้มีความดึงดูดใจไม่เสื่อมคลายและปรับคุณภาพให้มีผลกำไรอย่างเป็นธรรมโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมได้รับผลตอบแทนอย่างเหมาะสมและมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชมอย่างสม่ำเสมอเพียงพอและมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนต่อแหล่งท่องเที่ยวอาศัยรูปแบบการท่องเที่ยวที่เหมาะสมตอบสนองความต้องการของผู้ใช้บริการ (ลูกค้าที่เป็นชาวพุทธ, ผู้สูงอายุ) ซึ่งเป็นประชากรจำนวนมาก โดยเฉพาะชาวพุทธทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ เดินทางเข้ามาเรียนรู้ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ควบคู่กับการเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง

รูปแบบการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นกิจกรรมการปฏิบัติกรรมฐาน ร่วมมือกับชุมชนจัดให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่ตอบสนองความต้องการของชาวพุทธ ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และยั่งยืน การปฏิบัติธรรมเป็นการพัฒนาจิต ปัญญาของนักท่องเที่ยวส่งผลต่อการพัฒนาจิต ท้องถิ่น ชุมชน ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม

5.2 อภิปรายผล

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมเป็นการเที่ยวชมงานพุทธศิลป์และเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐาน นักท่องเที่ยวได้รับผลบุญสูงสุดดับทุกข์ทางจิตและกายได้ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การเจริญสติภาวนา วิปัสสนากรรมฐาน จึงเป็นวิถีปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ซึ่งรูปแบบการท่องเที่ยวมีลักษณะท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พุทธธรรมเพื่อให้จิตใจของนักท่องเที่ยวได้รู้สึกผ่อนคลายจากกิเลสความยึดมั่นถือมั่นกับการดำรงชีวิต และหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา และรูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจำแนกตามระดับกิเลสและสติปัญญาพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวได้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสมากกว่าการเพิ่มพูนปัญญาเน้นเที่ยวชมความสวยงามพุทธศิลป์และระบบนิเวศรอบวัด วัดแหล่งท่องเที่ยวส่วนมากมีสิ่งปลูกสร้างสวยงาม ได้แก่ พระอุโบสถ อาคาร วัดธรรม เป็นต้น มีลักษณะเด่นทางพุทธศิลป์ ระบบนิเวศภายในวัด ระบบนิเวศรอบวัดมีความสวยงาม ร่มรื่น ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามภายในวัดพร้อมเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดจัดขึ้น กิจกรรมถวายทาน บูชาวัตถุมงคล บำเพ็ญบุญเพื่อหวังโชคลาภมากกว่าการท่องเที่ยวให้เกิดปัญญานำพาตนเองให้พ้นจากความทุกข์ การแก้ไขปัญหามุ่งสู่นิพพาน ผลจากการท่องเที่ยวมีจำนวนนักท่องเที่ยวมาก มูลค่าที่เกิดขึ้นเป็นต้นทุน นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาท่องเที่ยวเพียง 1 ถึง 2 ครั้ง จะไม่มาก ส่วนน้อยที่มากกว่า 2 ครั้ง

2. รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์เน้นการเที่ยวชมบูชาเกจิอาจารย์ศึกษาวัตรปฏิบัติที่ดั่งงามของพระเกจิอาจารย์ รูปแบบของการท่องเที่ยวจึงอาศัยการท่องเที่ยวกราบไหว้และสนทนาธรรมกับเกจิอาจารย์หรืออาจารย์ผู้ทรงคุณ ทำให้เกิดสติปัญญามีการปฏิบัติตามวัตรของครูบาอาจารย์มากขึ้น ผลจากการท่องเที่ยวรูปแบบกราบไหว้พระเกจิอาจารย์จะมีนักท่องเที่ยวช่วงเกจิอาจารย์อยู่ที่วัด มูลค่าที่เกิดขึ้นเป็นต้นทุนและจำนวนศิษย์ที่เพิ่มขึ้น นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางเข้าสู่วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมากกว่า 2 ครั้ง

3. รูปแบบการท่องเที่ยวสนองตอบกิเลสน้อยลงเพิ่มพูนปัญญาตามแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ของวัด ความโดดเด่นของวัดในชุมชน โดยวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นวัดที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับท้องถิ่น มีกิจกรรมโดดเด่นกับชุมชน การเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเน้นการศึกษาหาความรู้ที่เกิดจากตัววัดมากขึ้นกว่าการเน้นกิจกรรมเที่ยวชมวัดและบำเพ็ญบุญ มีการสนทนาสืบเสาะประวัติศาสตร์ของวัด หลักธรรม หลักการที่วัดนำมาใช้กับชุมชน ก่อให้เกิดการเพิ่มพูนปัญญาแก่นักท่องเที่ยว ลักษณะการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้พฤติกรรมการท่องเที่ยวมักเป็นการจัดทัวร์มาเป็นหมู่คณะเพื่อศึกษาหาความรู้โดยเฉพาะตัวที่เป็นสถาบันทางการศึกษา และข้อมูลของวัดถูกนำไปเผยแพร่สู่สาธารณะชน มีการจัดกิจกรรมมาเที่ยว ผลจากการท่องเที่ยวรูปแบบเที่ยวชมวัดที่มีประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับท้องถิ่น ชุมชน มีกิจกรรมการท่องเที่ยวต่อเนื่อง มูลค่าที่เกิดขึ้นเป็นต้นทุน นักท่องเที่ยว ชุมชน รับรู้มูลค่า คุณค่า ของวัด หากนักท่องเที่ยวส่วนมากไม่นิยมเดินทางมาเที่ยวเป็นครั้งที่ 2

4. รูปแบบการท่องเที่ยวไม่สนองตอบกิเลสเน้นการเรียนรู้กรรมฐาน ศึกษาพุทธธรรมสนใจกิจกรรมรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้น (ปัญญาวิมุตติ) ลักษณะการ

ห้องเทียวนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเฉพาะที่สนใจรูปแบบการท่องเที่ยวช่วงวันหยุดยาว เพื่อทดลอง ภูมิทัศน์ตามสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง มีวิทยากรให้การอบรมกรรมฐานควบคู่กับ บรรยายภายในวัดมีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ สร้างความสงบแก่นักท่องเที่ยวได้ พฤติกรรมของ นักท่องเที่ยวสนใจเรียนรู้ศิลป สมาธิ ปัญญา ที่ก่อให้เกิดการลดละคลายกิเลส และนักท่องเที่ยว นิยมมาท่องเที่ยวยังวัดสถานที่ปฏิบัติธรรมฐานมากกว่า 2 ครั้ง พร้อมชักชวนแนะนำให้ผู้อื่นได้เข้ามา เรียนรู้และปฏิบัติธรรมฐานตามทีมนักท่องเที่ยวได้รับรู้ประสบการณ์จากการปฏิบัติธรรมฐาน และ มูลค่าที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาท่องเที่ยว มาในรูปแบบของความศรัทธาที่มีต่อวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยการสร้างสิ่งปลูกสร้างตามแรงศรัทธาไว้อย่างในวัด การแสดงตนโยมอุปัฏฐากสนับสนุนกิจกรรม ของวัด บางรายจัดกฐิน ผ้าป่า มาถวายยังวัด ส่งผลไปยังชุมชนที่ได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรม ของวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ผลจากการท่องเที่ยวรูปแบบที่เน้นเรียนรู้กรรมฐานผล ที่ได้เป็นปัญญาวินิยัตติที่ชดนักท่องเที่ยวนอกจากกิเลส จากรูปแบบการท่องเที่ยวตามกิเลส ชมความ สวยงาม เน้นกิจกรรมบูชา ขอพร มาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวย้อนกิเลส กำจัดกิเลสด้วยการถือ ศีล ฝึกกรรมฐาน เพิ่มพูนปัญญา จำนวนนักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นจึงเป็นกลุ่มเฉพาะมีจำนวนน้อย หากพฤติกรรมนักท่องเที่ยว มาท่องเที่ยวยังวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐานมากกว่า 2 ครั้ง และช่วงเวลาที่อยู่ในแหล่งท่องเที่ยว 2-3 มูลค่าที่เป็นตัวเงินเข้าสู่แหล่งท่องเที่ยวน้อยครั้ง แต่ ครั้งมีจำนวนมาก ต่อเนื่อง ยาวนาน ก่อเกิดต่อชุมชนทางตรงและทางอ้อม

รูปแบบการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมทั้ง 4 รูปแบบ มีลักษณะสนองความต้องการของ กิเลสและสติปัญญาของนักท่องเที่ยวที่มีระดับกิเลสแตกต่างกัน จัดกระบวนการท่องเที่ยวแบบย้อน กิเลสได้ ดังนี้

1. วัดจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยพัฒนาศักยภาพของวัดให้มีสิ่งปลูกสร้างที่มีความ สวยงามโดดเด่นทางพุทธศิลป์ ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมความสวยงามของวัด จัด กิจกรรมส่งเสริมการบำเพ็ญทาน เพื่อให้เกิดการนำทรัพย์มาพัฒนาวัดสร้างความมั่นคงทางการ ท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สร้างขึ้นควรเพิ่มพูนคำอธิบาย จัดวิทยากรให้คำแนะนำควบคู่ กับการชมความสวยงามทางพุทธศิลป์และเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดสร้างขึ้น

2. วัดที่มีเกจิอาจารย์หรือเชื่อมโยงกับเกจิอาจารย์เมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่ จัดกิจกรรม การสักการบูชาควบคู่กับการศึกษาแนวปฏิบัติของเกจิอาจารย์ เพื่อให้เกิดศรัทธาและปัญญาควบคู่กัน การจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในรูปแบบเข้าพบเกจิอาจารย์ จำเป็นต้องจัดทำหนังสือ คู่มือ แนะนำวัตรปฏิบัติของเกจิอาจารย์ที่เป็นไปตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก การจัดทำตารางกิจวัตรเกจิอาจารย์ กิจกรรมการปฏิบัติธรรม สันทนาธรรมประจำปี ที่ เกจิอาจารย์สร้างขึ้นเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เข้าร่วมกิจกรรมปฏิบัติธรรมกับเกจิอาจารย์เพื่อเพิ่มพูน ปัญญาและสร้างมูลค่าให้เกิดแก่วัดและชุมชน

3. วัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และชุมชน จัดทำฐานข้อมูล เอกสารการ เผยแพร่ความสำคัญของวัดเชิงประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัด กิจกรรมเด่นที่มีต่อชุมชนเพื่อให้ หน่วยงานภาครัฐ สถาบันทางการศึกษา ได้เข้ามาท่องเที่ยวเชิงศึกษาเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของวัดที่มี ความเชื่อมโยงกับชุมชน และวัดพัฒนาปรับปรุงส่วนที่เกี่ยวข้องให้สามารถรองรับการท่องเที่ยวตาม

ลักษณะความสำคัญทางประวัติศาสตร์และความสำคัญของวัดที่มีต่อชุมชนให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาศึกษาและเรียนรู้

4. วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐาน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติกรรมฐานทางพระพุทธศาสนา ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนที่ต้องการจัดการวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติกรรมฐานให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว กระบวนการเริ่มต้นต้องศึกษาข้อมูลให้รอบด้าน ลักษณะพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวที่มีกิเลส พฤติกรรมการท่องเที่ยวมักเข้ามาท่องเที่ยวชมความสวยงาม การแต่งกายมักแต่งกายไม่เหมาะสมกับสถานที่ พฤติกรรมการท่องเที่ยวอาจส่งเสียดังกระบวนการปฏิบัติกรรมฐาน การเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากวัด อาจก่อให้เกิดความเสื่อมเสียแก่วัดซึ่งสะสมความตึงมายาวนาน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนรวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมการท่องเที่ยวตามบริบทและกฎระเบียบของวัดที่เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม เน้นการประพาสตนอยู่ในศีล มีพฤติกรรมสำรวมกายวาจาเมื่อเข้ามาสู่แหล่งท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเน้นการเรียนรู้กรรมฐานเพื่อให้จิตเกิดสมาธิ นำหลักการปฏิบัติกรรมฐานไปปรับใช้ในการดำรงชีวิต การฝึกสติและปัญญาจะก่อให้เกิดปัญญาลด ละ เลิก ความยึดมั่นถือมั่น ช่วยให้จิตนักท่องเที่ยวได้ผ่อนคลายจากกิเลส ซึ่งเป็นคุณลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวแบบย้อนกิเลส เน้นการเรียนรู้และปฏิบัติกรรมฐาน มูลค่าที่เกิดจากการท่องเที่ยวเรียนรู้กรรมฐาน มูลค่าที่มองเห็นได้มีลักษณะเป็นการนำปัจจัยมาสนับสนุนวัดและชุมชน

รูปแบบแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ที่อาศัยวัดเป็นฐานการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว 3 รูปแบบ ได้แก่ 1. รูปแบบเที่ยวชมวัดที่มีความสวยงามโดดเด่นทางพุทธศิลป์ 2. รูปแบบเที่ยวชมบูชาเกจิอาจารย์ศึกษาวัตรปฏิบัติที่ดั่งามของพระเกจิอาจารย์ 3. การศึกษาประวัติศาสตร์ของวัด ความโดดเด่นของวัดในชุมชน ทั้ง 3 รูปแบบ รูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวยังคงสนองตอบกิเลสนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ ส่วนรูปแบบที่ 4 รูปแบบการท่องเที่ยวไม่สนองตอบกิเลสเน้นการเรียนรู้กรรมฐาน ศึกษาพุทธธรรมสนใจกิจกรรมรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานเพื่อความหลุดพ้น (ปัญญาวิมุตติ) ลักษณะการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเฉพาะที่สนใจรูปแบบการท่องเที่ยวช่วงวันหยุดยาว เพื่อทดลองปฏิบัติกรรมฐานตามสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ที่มีชื่อเสียง ความมีชื่อเสียงของวัด แนวปฏิบัติที่สืบทอดยาวนาน แหล่งท่องเที่ยวหลายวัดไม่เปิดรับการเข้ามาในลักษณะท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวสนใจต้องศึกษาแนวทางปฏิบัติตนของแต่ละสำนักที่มีวิธีการ แนวปฏิบัติที่แตกต่างกัน กระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม จำเป็นมีองค์กรเครือข่ายจัดทำฐานข้อมูลเผยแพร่สู่สาธารณชน การเข้าไปช่วยเหลือดูแล ป้องกันการแสวงหาประโยชน์ที่ส่งผลกระทบต่อวัด

การสร้างเครือข่ายการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและเอกชน วัดแหล่งท่องเที่ยวต้นแบบ ได้แก่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยวนครราชสีมา กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ ให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เน้นการและเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวภายใต้ขอบเขตที่สมาชิกเครือข่ายสามารถดำเนินการได้ เนื่องจากการรวมตัวเป็นเครือข่ายอาศัยความร่วมมือที่มีเป้าหมายเดียวกันคือต้องการให้เกิดการ

เข้ามาท่องเที่ยวและปฏิบัติธรรมฐานในวัด ความมีจิตอาสาจึงเป็นกลไกแรกที่จะขับเคลื่อนเครือข่ายให้ดำเนินการต่าง ๆ ได้ และบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายในช่วงเริ่มต้นยังไม่ชัดเจน มีเพียงกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวเบื้องต้นและการวางแผนทางให้เกิดการส่งเสริมเพิ่มมูลค่าจากการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม โดยจัดทำสัญลักษณ์ของเครือข่ายแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม จัดทำข้อมูลสนับสนุนและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นต่อการส่งเสริมขับเคลื่อนกิจกรรมทางการท่องเที่ยวผ่านสื่อต่าง ๆ

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษานำมาสรุปเป็นข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครราชสีมา สมาคมธุรกิจการท่องเที่ยว นครราชสีมา กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรม วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบ ประสานความร่วมมือกันอย่างต่อเนื่องเพื่อจัดทำแผนนโยบายการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพุทธธรรมต้นแบบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเริ่มจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวภายในจังหวัดนครราชสีมา ขยายไปสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

2) มหาเถรสมาคมควรส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติธรรม โดยกำหนดให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดทำฐานข้อมูลที่เป็นปัจจุบันให้บริการแก่ผู้สนใจทางภาคธุรกิจ และภาคเอกชน พร้อมมีนโยบายแนวปฏิบัติแจ้งไปยังสำนักปฏิบัติธรรมฐาน ให้บริการแก่ผู้สนใจตามบริบทของสำนักปฏิบัติธรรมฐานนั้น ๆ

3) ผลจากการวิจัยพบว่ารูปแบบและกระบวนการท่องเที่ยวสนองตอบความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการเที่ยวชม เรียนรู้ ปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้การปฏิบัติธรรมฐาน มีแนวโน้ม มีความต้องการสูงในกลุ่มผู้สูงอายุ ควรจัดทำเส้นทางการปฏิบัติธรรมฐานและคู่มือการปฏิบัติธรรมฐานที่ถูกต้อง เผยแพร่ยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม บริการผ่านระบบออนไลน์ และผู้ประกอบการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดการสนับสนุนรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้

2. ข้อเสนอแนะในระดับวัด และชุมชน

1) วัดควรนำเสนอแนวคิดของวัด เปิดโอกาสให้หน่วยงานและผู้ประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้เกิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ธรรมฐาน (จาริกธรรม)

2) วัดควรรักษาธรรมชาติและพัฒนาระบบพื้นที่ว่างภายในวัดให้เป็นสถานที่ให้เป็นสถานที่เรียนรู้และปฏิบัติธรรม และพัฒนาบุคลากรในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะพระวิทยากรที่สามารถสอบอารมณ์ธรรมฐาน ให้บริการด้านธรรมฐานแก่ผู้รับบริการ

3) คณะสงฆ์ควรเร่งพัฒนาส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาพระวิทยากรด้านวิปัสสนาธรรมฐาน พร้อมกำหนดเป็นนโยบายเร่งด่วนให้เกิดการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และประชาชนทั่วไป ซึ่งเป็นกิจกรรมส่งเสริมการตลาดทางอ้อมที่สามารถสร้างรายได้เข้าสู่ชุมชนในอนาคต

3. ข้อเสนอในการพัฒนา

1) การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมควรมีการประสานงานในระดับนโยบายของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้เกิดส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับชุมชน ในรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐาน การส่งเสริมให้ผู้ประกอบการได้มีการจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวในพื้นที่และเชื่อมโยงไปยังแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เชื่อมโยงและมีได้เป็นพื้นที่ศึกษา ทั้งนี้ยังมีวัดที่มีศักยภาพสูงสามารถรองรับการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้กรรมฐานอีกจำนวนมาก

2) กิจกรรมที่เกิดจากการท่องเที่ยวเชิงปฏิบัติกรรมฐาน คณะสงฆ์ควรจัดทำเครื่องหมายที่ให้การรับรองวัดที่สามารถแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติกรรมฐานที่ตรงตามหลักพระพุทธศาสนา ประกาศให้นักท่องเที่ยวได้เห็นชัดเจนเพื่อสร้างความมั่นใจแก่นักท่องเที่ยว

4. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวิปัสสนาในประเทศไทย ในมิติการปฏิบัติวิปัสสนาดูแลสุขภาพ

2) ควรศึกษารูปแบบกรรมฐาน : เส้นทางพระกรรมฐานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3) ควรศึกษาถึงกระบวนการขับเคลื่อนคณะสงฆ์ พัฒนาพระวิปัสสนาจารย์รองรับการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม

บรรณานุกรม

- โกวิท ปัทมะสุนทร. (2534). **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรม ปริเฉท ที่ 7 สมุจจยสังคหวิภาค**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ขวัญภา สุขคร. (2554). **ความหมายของการวิจัย**. ลำปาง : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต ศูนย์ลำปาง.
- ฐิตวัฒน์ ภิภุ. (2546). **วิปัสสนาภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธงชัย สันติวงษ์. (2546). **องค์การและการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- ทีศนา แคมมณี. (2554). **ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2543). **การบริหารและการจัดการท่องเที่ยว**. เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บุญชม ศรีสะอาด. **วิจัยเบื้องต้น**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ : สุวีริยาสาส์น, 2547.
- บุญเรียง ชูชัยแสงรัตน์ และคณะ. (2546). **การพัฒนาสถานีนอนมัยในเขตพื้นที่ทั่วไปและพื้นที่เฉพาะ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). **การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. กรุงเทพฯ : เพรส แอนด์ ดีไซน์.
- ปิยธิดา ตรีเดช และศักดิ์สิทธิ์ ตรีเดช. (2546). **การบริหารงานสาธารณสุข**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ปิยพร ทาวีกุล. (2544). **การมีส่วนร่วมในการจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน : กรณีศึกษาบ้านไหล่หิน ตำบลไหล่หิน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสนมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2532) **วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2**. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินต์ติ้ง กรุ๊ป.
- พระศรีวรญาณ (บุญชิต ญาณส วโร). (2542). **หลักการปฏิบัติพระกัมมัฏฐานในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาบรรณาคาร.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มานพ พงศทัต. (2545). **แนวนโยบายที่อยู่อาศัยแห่งชาติ**. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด.
- วรรณ วะษ์วานิช. (2539). **แนวทางกำหนดแผนการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ศิริชัย กาญจนวาสี. (2547). **ทฤษฎีการประเมิน**. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ. (2548). **รายงานวิจัยโครงการวิจัยรูปแบบของระบบการบริหารจัดการศึกษาแบบบูรณาการสำหรับเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ศุภลักษณ์ เศษะพานิช. (2544). **การนำเสนอรูปแบบการบริหารคุณภาพแบบเบ็ดเสร็จในโรงเรียนเอกชนประเภทสามัญศึกษา**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา). พระนครศรีอยุธยา : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา.
- ศูนย์สารสนเทศยุทธศาสตร์ภาครัฐ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2556). **“Tourism Hub” โอกาสทองของไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2542). **การจัดการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบ**. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย.
- สมพงษ์ เกษมนลิน. (2545). **การบริหาร**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ไพบูลย์สำราญฤติ.
- สุรศักดิ์ นานานุกูล. (2554). **นโยบายสาธารณะ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมาน อัครภูมิ. (2549). **การศึกษาและการสังเคราะห์รูปแบบการบริหารสถานศึกษาการพัฒนาคณะกรรมการสถานศึกษา และสถานศึกษาเครือข่ายของผู้บริหารสถานศึกษาด้านแบบรุ่นที่ 1**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์.
- สุดาพร วรพล. (เมษายน-มิถุนายน 2540). **การจัดการการท่องเที่ยวและมรดกวัฒนธรรมของชาติ**. จุลสารการท่องเที่ยว 2. ปี 16 ฉบับ 2.
- สุรพล สุยะพรหมและคณะ. (2555). **พื้นฐานทางการจัดการ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. (2549). **การบริหารทรัพยากรบุคคลเชิงกลยุทธ์**. กรุงเทพฯ : เอ็กซ์เปอร์เน็ท.
- Allen R.E. (1995). **The Oxford Dictionary of Current English**. Great Britain : oxford University Press.
- Bender, J.E. (1983). **“Morale of Elementary School Teacher.” Dissertation Abstracts International**. 33 (February) : 3984-A.
- Bovee, C.L. and others. (1993). **Management**. New York : Mc Graw – Hill.
- Brown, W. and Moberg, D. (1980). **Organization Theory and Management : A Macroapproach**. New York : John Wiley & Sons.
- Griffin, R.W., (1996). **Management**, 5th ed. U.S.A. : Houghton miffin company.
- Keeves, P.J. (1988). **Educational research, methodology and measurement : An international handbook**. Oxford : Pergamon Press.
- Longman. (1981). **Longman Dictionary of Contemporary English**. England : Clays.
- Robbins, S.P. and Coulter, M., (1999). **Management**, 6th ed. New Jersey : Practice.
- Shirley Eber. (1992). **Beyond the Green Harizon, Principles for Sustainable Tourism**. Surrey : Word Wide Fund for Nature (WWF).

Steiner, E. (1988). **Educology**. Sydney : NSW.

Wehrich, H and Koontz, H. (1993). **Management : a global perspective**. New York : McGraw-Hill.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสอบถามการวิจัย เรื่อง
ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านผู้เดินทางมาแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่านคำชี้แจง แบบสอบถามมีทั้งหมด 3 ตอน ดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตอนที่ 2 ความพึงพอใจในการปฏิบัติธรรมในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับข้อเท็จจริง/ความคิดเห็นของท่าน

1. เพศ

☐ 1. ชาย

☐ 2. หญิง

2. อายุ

☐ 1. ต่ำกว่า 20 ปี

☐ 2. 21 – 30 ปี

☐ 3. 31 – 40 ปี

☐ 4. 41 – 50 ปี

☐ 5. 51 – 60 ปี

☐ 6. สูงกว่า 60 ปีขึ้นไป

3. สถานภาพ

☐ 1. โสด

☐ 2. สมรส

☐ 3. หม้าย/หย่าร้าง

4. ระดับการศึกษา

☐ 1. ประถมศึกษา

☐ 2. มัธยมศึกษา/ปวช.

☐ 3. อนุปริญญา/ปวส.

☐ 3. ปริญญาตรี

☐ 4. สูงกว่าปริญญาตรี

5. อาชีพ

☐ 1. เกษตรกร

☐ 2. พนักงานรัฐวิสาหกิจ/รับราชการ

☐ 3. รับจ้าง

☐ 4. ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย

☐ 5. พนักงานเอกชน

☐ 6. อื่นๆระบุ.....

6. รายได้ต่อเดือน

☐ 1. ต่ำกว่า 5,000 บาท

☐ 2. 5,001 – 10,000 บาท

☐ 3. 10,001 – 15,000 บาท

☐ 4. 15,001 – 20,000 บาท

☐ 5. 20,001 – 25,000 บาท

☐ 6. มากกว่า 25,000 บาท

ความพึงพอใจในการ ปฏิบัติธรรม	ก่อนปฏิบัติ					หลังปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ความมีปัญญา										
9. การปฏิบัติธรรมทำให้แก้ปัญหาได้ดีขึ้น										
10. การปฏิบัติธรรมทำให้รู้จักการให้ผู้อื่นมากขึ้น										
11. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความเห็นแก่ตัวน้อยลง บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นมากขึ้น										
12. การปฏิบัติธรรมทำให้เข้าใจผู้อื่นมากขึ้น										
13. การปฏิบัติธรรมทำให้มีความอดทนต่อการแก้ปัญหาได้										
14. การปฏิบัติธรรมทำให้คลายความยึดมั่นถือมั่นได้มากขึ้น										
15. การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจมีความสูงขึ้น										
ความเป็นสมาธิ										
16. การปฏิบัติธรรมทำให้จิตใจสงบขึ้น										
17. การปฏิบัติธรรมทำให้อยู่กับตัวเองมากขึ้น										
18. การปฏิบัติธรรมทำให้รู้สึกอิ่มเอมมีความสุข										
19. การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตไว้มั่นคงรู้เท่าทันความเป็นจริง										
20. การปฏิบัติธรรมทำให้มีจิตใจเยือกเย็นมีสติอยู่กับตนเองเสมอ										

ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ

- 1).....
- 2).....
- 3).....

Inquired form of
Satisfaction of Mediation Practice in the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Explanation: this interviewing form has prepared for research with purposed to study of Satisfaction of Mediation Practice in the Buddhist tourist attraction in North Eastern therefore request cooperation from the visitors who came over the Buddhist tourist attraction provide consider and give the information by the facts or by your opinions, this inquired form has divided by 3 parts as follows

Part 1 General information

Part 2 Satisfaction of Mediation Practice in the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Part 3 Suggestions

Part 1 General information please mark in the blank box that match the fact/your opinion

1. Gender

1. Male

2. Female

2. Age

1. 1lower 20 years

2. 21-30 years

3. 31-40 years

4. 41-50 years

5. 51-60 years

6. More 60 years

3. Marital Status

1. Single

2. Married

3. Widow/divorce

4. Educational background

1. Primary Education

2. Secondary Education/ Por Vor Chor

3. Diploma/ Por Vor Sor

4. Bachelor Degree

5. Higher than Bachelor Degree

5. Occupation

1. Agriculturist

2. State Enterprise/ Serve for government

3. Private business/trading

4. Officer of Private Company

5. Private Company Officer 6. Other (Specify).....

6. Income a month

1. Lower than 5,000 baht

2. 5, 001-10,000 baht

3. 10,001-15,000 baht

4. 15, 001-20,000 baht

5. 20,001-25,000 baht

6. More than 25,000 baht

7. Reason to join mediation practice

1. to improve own mind potential

2. To relax own body/mind

3. to make merit for own

4. Other

8. Do you ever join mediation practice?

1. Yes

2. Never

9. Period of mediation practice

1. Monday-Friday

2. Saturday-Sunday

3. Religious Day

4. Continue Holiday

5. Other

Satisfaction to mediation practice	Before Practice					After Practice				
	Most	Much	Medium	Less	Least	Most	Much	Medium	Less	Least
Intellectual 9.Practice mediation to better solving										
10. Practice mediation to know what giving to the other										
11. Practice mediation to more decrease selfish and perform utility for the other										
12. Practice mediation to more understand the other										
13. Practice mediation to patient for solving the problems										
14. Practice mediation to more relieve commitment										
15. Practice mediation to more magnanimity										
Mediation 16.Practice mediation to more peaceful mind										
17.Practice mediation to living with one self										
18. Practice mediation to be pleased and happy										
19.Practice mediation to stable mind and know reality										
20.Practice mediation to be calmly, conscious with self										

Opinion and other suggestions

- 1)
- 2)
- 3)

แบบสอบถามการวิจัย เรื่อง
รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง : แบบสอบถามนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านผู้เดินทางมาวัด ได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่าน คำชี้แจงแบบสอบถามมีทั้งหมด 4 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

ตอนที่ 3 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ 4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับข้อเท็จจริง/ความคิดเห็นของท่าน

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

คำชี้แจง: กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริงของท่าน

1. เพศ

☐ 1. ชาย

☐ 2. หญิง

2. อายุ

☐ 1. น้อยกว่า 20 ปี

☐ 2. 21 – 30 ปี

☐ 3. 31 – 40 ปี

☐ 4. 41 – 50 ปี

☐ 5. 51 – 60 ปี

☐ 6. มากกว่า 60 ปี

3. สถานภาพ

☐ 1. โสด

☐ 2. สมรส

4. ระดับการศึกษา

☐ 1. ประถมศึกษา

☐ 2. มัธยมศึกษา/ปวช.

☐ 2.อนุปริญญา/ปวส.

☐ 3. ปริญญาตรี

☐ 4. สูงกว่าปริญญาตรี

5. อาชีพ

☐ 1. เกษตรกร

☐ 2. รับจ้าง

☐ 3. ค้าขาย

☐ 4. พนักงานเอกชน

☐ 5. พนักงานรัฐวิสาหกิจ

☐ 6. รับราชการ

☐ 7. นักเรียน/นักศึกษา

☐ 8. อื่นๆระบุ.....

6. รายได้ต่อเดือน

☐ 1. ต่ำกว่า 5,000 บาท	☐ 2. 5,001 – 10,000 บาท
☐ 3. 10,001 – 15,000 บาท	☐ 4. 15,001 – 20,000 บาท
☐ 5. 20,001 – 25,000 บาท	☐ 6. มากกว่า 25,000 บาท

ตอนที่ 2 ข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

1. ท่านเคยทราบข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยววัดแห่งนี้จากสื่อใดบ้าง

☐ 1. ญาติ/เพื่อนแนะนำ	☐ 2. การประชาสัมพันธ์ของจังหวัด
☐ 3. วารสารการท่องเที่ยว	☐ 4. โทรทัศน์/วิทยุ
☐ 5. อินเทอร์เน็ต	☐ 6. อื่นๆ (โปรดระบุ).....

2. วิธีเดินทางมาท่องเที่ยวโดยวิธีการอย่างไร

☐ 1. รถยนต์ส่วนตัว	☐ 2. รถโดยสารประจำทาง
☐ 3. บริการรถนำเที่ยว	☐ 4. อื่นๆ (โปรดระบุ)

3. วัตถุประสงค์ในการมาท่องเที่ยวในวัด

☐ 1. พักผ่อนหย่อนใจ	☐ 2. ศึกษาประวัติศาสตร์
☐ 3. ไหว้พระขอพร/บนบานสานกล่าว	☐ 4. กราบครูบาอาจารย์
☐ 5. บวงสรวง/ แก้วบน	☐ 6. ปฏิบัติธรรม

4. บุคคลที่เดินทางมากับนักท่องเที่ยวในครั้งนี้

☐ 1. เพื่อน	☐ 2. พ่อ- แม่
☐ 3. ญาติพี่น้อง	☐ 4. มาคนเดียว
☐ 5. อื่นๆ (ระบุ)	

6. ค่าใช้จ่ายในการมาท่องเที่ยวครั้งนี้

☐ 1. ต่ำกว่า 1,000 บาท	☐ 2. 1,001-1,500 บาท
☐ 3. 1,501 - 2,000 บาท	☐ 4. 2,001 - 2,500 บาท
☐ 5. 2,501 - 3,000 บาท	☐ 6. มากกว่า 3,001 บาท

7. ท่านใช้ระยะเวลาที่วันในการเดินทางท่องเที่ยวครั้งนี้

☐ 1. 1 วัน	☐ 2. 2 - 3 วัน
☐ 3. 4 - 6 วัน	☐ 4. 1 สัปดาห์
☐ 5. มากกว่า 1 สัปดาห์	

8. ช่วงเวลาที่ท่านนิยมเลือกเดินทางท่องเที่ยวมากที่สุด

☐ 1. วันธรรมดา	☐ 2. วันเสาร์-วันอาทิตย์
☐ 3. วันหยุดนักขัตฤกษ์/เทศกาล	☐ 4. ไม่แน่นอน
☐ 5. อื่นๆ (โปรดระบุ)	

ตอนที่ 3 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
ท่านได้มาศึกษาและเที่ยวชมแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมภายในวัดนี้แล้ว ขอท่านช่วยให้
ความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและกระบวนการ การบริการ การจัดกิจกรรม และการพัฒนาจิตใจเชิง
เรียนรู้หลักพุทธธรรมของวัดแห่งนี้ตามระดับการรับรู้ซึ่งท่านคิดว่าแหล่งท่องเที่ยวมีการจัดและคิดว่า
มีความเหมาะสมตามความพึงพอใจของท่าน ทั้งนี้เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดรูปแบบและ
กระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมที่เหมาะสมแก่ผู้ที่มาเที่ยวชมต่อไป

คำอธิบายในการตอบ : 5 หมายถึง มีการจัดการได้เหมาะสมมากที่สุด
4 หมายถึง มีการจัดการได้เหมาะสมมาก
3 หมายถึง มีการจัดการได้เหมาะสมปานกลาง
2 หมายถึง มีการจัดการได้เหมาะสมน้อย
1 หมายถึง มีการจัดการได้เหมาะสมน้อยมาก

คำชี้แจง : กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องที่ตรงกับระดับความสำคัญของท่านมากที่สุด

ข้อ	รูปแบบและกระบวนการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	ระดับการจัดการ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1	ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะพระธาตุ พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์					
2	มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสักการะศาสนสถานและ ครูบาอาจารย์					
3	มีการจัดกิจกรรมนมัสการเกจิและบูชาวัตถุมงคล					
4	มีการจัดกิจกรรมสวดมนต์ทำวัตรประจำวัน					
5	มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของวัด และชุมชน					
6	มีจัดกิจกรรมการดูแลและอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมภายในวัด					
7	มีการจัดกิจกรรมพิเศษของทางวัด เช่น การสวดมนต์ ข้ามปีการทำบุญในโอกาสพิเศษ					
8	มีการจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรม ฟังสมาธิ สอนกัมมัฏฐาน					

ข้อ	รูปแบบและกระบวนการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	ระดับการจัดการ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
9	ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม ภายในวัดมีแผนที่และป้ายแสดงข้อมูลรูปแบบและ กิจกรรมไว้บริการนักท่องเที่ยว					
10	มีผู้แนะนำข้อปฏิบัติที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเยี่ยมชม ศาสนสถาน					
11	มีการปรับปรุงหรืออนุรักษ์ศาสนสถานสำหรับรองรับ การท่องเที่ยว					
12	มีผู้ให้ความรู้อธิบายความเชื่อเกี่ยวกับ ศาสนสถานและ ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องได้อย่างถูกต้อง					
13	มีผู้ให้ความรู้อธิบายหลักธรรมทางศาสนาให้เข้าใจได้ง่าย					
14	พระในวัดในการเป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐาน					
15	พระในวัดในการเป็นผู้นำปฏิบัติกิจกรรมตามที่ระบุไว้ใน เอกสารหรือป้ายประชาสัมพันธ์					
16	มีตัวแทนประสานงาน อธิบาย สร้างความเข้าใจ แผนงาน กิจกรรมท่องเที่ยวภายในวัด					
	ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสีย ต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม					
17	ห้องน้ำสะอาดและมีจำนวนเพียงพอ					
18	มีร้านจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก					
19	มีสถานที่ให้พักปฏิบัติธรรม					
20	ภายในวัดมีศูนย์รักษาความปลอดภัยไว้บริการ นักท่องเที่ยว					
21	ภายในวัดมีลานจอดรถที่ปลอดภัยไว้บริการแก่ นักท่องเที่ยว					
22	ภายในวัดมีการจัดภูมิทัศน์สวยงาม ร่มรื่น					
23	ภายในวัดได้รับการดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์					
24	เป็นสถานที่ที่น่าประทับใจและมีความรู้สึกต้องการ กลับมาเที่ยวอีกครั้ง					
25	สถานที่ต่างๆ ในวัดมีประวัติความเป็นมาให้ศึกษาเป็น อย่างดี					

ข้อ	รูปแบบและกระบวนการจัดการ แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	ระดับการจัดการ				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม					
26	กิจกรรมตอบสนองความต้องการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม					
27	วัดได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว					
28	ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดกิจกรรมท่องเที่ยว					
29	เกิดการส่งเสริมอาชีพอื่น ๆ ที่สัมพันธ์กับกิจกรรมท่องเที่ยวในวัด					
30	รูปแบบ กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยวนำไปปรับใช้กับการดำเนินชีวิต					
31	จัดให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้ หรือปฏิบัติ กัมมัฏฐาน					

ตอนที่ 4 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับข้อคำถามข้างต้นหรือเกี่ยวกับประเด็นอื่น ๆ ของรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม
ซึ่งคณะวิจัยมิได้ถาม

- 1).....
- 2).....
- 3).....

Inquired form

Subject: Model and process of management of the Buddhist tourist attraction in
Northeastern

Explanation: this interviewing form has prepared for research with purposed to study of Model and process of management of the Buddhist tourist attraction in Northeastern therefore request you to consider and cooperate to provide the questionnaire truthfully or by your opinions, this interviewing form has divided by 4 parts as follows

Part 1 General information

Part 2 Information behavior of the tourist

Part 3 Model and process of management of the Buddhist tourist attraction in Northeastern

Part 4 Opinion and suggestion

Part 1 General information please mark in the blank box that match the fact/your opinion

Part 1 General information

Explanation: please mark in the blank box that match your fact

1. Gender

1. Male

2. Female

2. Age

1. 18-24 years

2. 25-34 years

3. 35-44 years

4. 45-57 years

5. 55 years up

3. Marital Status

1. Single

2. Married

4. Educational background

1. Primary Education

2. Secondary Education

3. Diploma/High Vocation Education

4. Bachelor Degree

5. Higher than Bachelor Degree

5. Occupation

1. Agriculturist

2. Employee

3. Private business/trading

4. Officer of Private Company

5. Serve for government/State Enterprise

6. Serve for government

7. Pupil/student

8. Other (Specify).....

6. Income a month

1. Lower than 5,000 baht

2. 5, 001-10,000 baht

3. 10,001-15,000 baht

4. 15, 001-20,000 baht

5. 20,001-25,000 baht

6. More than 25,000 baht

Part 2 Information of the tourist's behavior

1. What is media which you ever know about information of travel to this temple?
 1. Cousin/friend
 2. Public relations by the province
 3. Travelling journal
 4. Television/radio
 5. Intranet
 6. Other (please specify)
2. How about travelling method?
 1. private car
 2. Bus
 3. service car
 4. Other (specify)
3. Purpose to travel the temple
 1. relax
 2. Study of history
 3. pay respect to the Buddhist monks/take an oath
 4. Pay respect to the instructor
 5. sacrifice/fulfill a vow
 6. Practice the dharma
4. the person who travel with the tourist
 1. Friend
 2. Parents
 3. cousin
 4. Alone
 5. Other (specify)
5. expense for this travel
 1. lower 1,000 baht
 2. 1,001-1,500 baht
 3. 1,501-2,000 baht
 4. 2,001-2,500 baht
 5. 2,5001-3,000 baht
 6. More than 3,001 baht
6. How long did you spend for this travel
 1. 1 day
 2. 2-3 days
 3. 4-6 days
 4. 1 week
 5. more than 1 week
7. favorite period that you like to travel
 1. working day
 2. Saturday-Sunday
 3. Holiday/festival
 4. Changeable
 5. Other (please specify)

Part 3 Model and process of management of the Buddhist tourist attraction in Northeastern

You came over to study and visit the Buddhist tourist attraction in this temple please you give your opinion about model and procedure, servicing, activities preparation and mind improvement by learning of Buddhist morality of this temple according to the level of perception that you thought that the tourist attraction has prepared and prospered with your satisfy for this purpose that as useful to determination of model and management procedure of the tourist attraction of Buddhist would prosper to the visitor in further

Response definition: 5 mean has prospered management in a most level
 4 mean has prospered management in a much level
 3 mean has prospered management in a medium level
 2 mean has prospered management in a less level
 1 mean has prospered management in a least level

Explanation: please mark in the box which match your important level in a most

items	Model and process of management of the Buddhist tourist attraction	Management level				
		most	much	medium	less	least
1	Internal model of the tourist attraction of Buddhist Has activities preparation to encourage worship for the Buddha's relics, the Sacred Buddha image					
2	Has activities preparation to encourage worship for the religious place and the instructor					
3	Has activities preparation to pay respect for the instructor and buy the sacred objects					
4	Has activities preparation to dairy prayer					
5	Has activities preparation to share historical knowledge of the temple and the community					
6	Has activities preparation to maintenance and preservation of the <u>archaeological finds</u> , the archaeological site and the architectures in the temple					
7	Has special activities preparation of the temple such as prayer for new year, make merit for special offers					
8	Has activities preparation to practice the dharma, medication practice, teaching mediation					

items	Model and process of management of the Buddhist tourist attraction	Management level				
		most	much	medium	less	least
9	Tourist planning of the tourist attraction of Buddhist In the temple has mapping and display chart of information, model and activities to service for the tourist					
10	Has the recommender for the correct rules about visiting of the religious place					
11	Has renewal and preserving of the religious place for support tourist					
12	Has the instructor define about belief of religious place and traditional, worship that related in correctly					
13	Has the instructor define dramatic principles to easy understanding					
14	The Buddhist monks to be the expertise of mediation practice					
15	The Buddhist monks in the temple is a leader of mediation practice					
16	Has the representative to cooperating, defining, make understanding, planning, tourist activities in the temple					
	Requirement of the tourist and the person earned gain and loss to the Buddhist tourist attraction					
17	Clean and enough toilets					
18	Has the store to distribute the souvenirs					
19	Has the mediation practice hall					
20	In the temple has security center to service for the tourist					
21	In the temple has safety parking lots to service for the tourist					
22	In the temple has good landscape and shady					
23	In the temple has maintenance in completed condition					
24	As the impressed place and has requirement to return					
25	The places in the temple has background for study as well					

items	Model and process of management of the Buddhist tourist attraction	Management level				
		most	much	medium	less	least
	Results of management of the Buddhist tourist attraction					
26	Activities supported requirement of the Buddhist tourist attraction					
27	The temple gain benefits by preparation of tourist activities					
28	The community gain benefits by preparation of tourist activities					
29	Has encouragement occupations that related the tourist activities					
30	Model, activities in the tourist attraction has applied for conduct of life					
31	Prepare to encourage of learning tourist or practice mediation					

Part 4 Opinions and suggestions that related the above questions or about other aspects of model and management procedure of the Buddhist tourist attraction which the researchers was not inquire

- 1)
- 2)
- 3)

แบบสัมภาษณ์การวิจัย

เรื่อง รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์นี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังนั้น จึงขอความร่วมมือจากท่านได้พิจารณาและให้ข้อมูลตามความเป็นจริงหรือตามความคิดเห็นของท่าน คำชี้แจงแบบสอบถามมีทั้งหมด 3 ตอนดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลพฤติกรรมการท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

ตอนที่ 3 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป

1. ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวเหมาะสมกับนักท่องเที่ยวประเภทไหน อย่างไร

.....

.....

.....

2. แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจำกัดเฉพาะผู้ที่มีฐานะหรือวุฒิทางการศึกษาหรือไม่ อย่างไร

.....

.....

.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลพฤติกรรมของนักท่องเที่ยว

1. ลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยวมาสู่สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นอย่างไรร

.....

.....

.....

2. นักท่องเที่ยวทราบข้อมูลวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้ได้อย่างไร

.....

.....

.....

3. เหตุผลของการเข้ามาท่องเที่ยววัดหรือแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้เป็นอย่างไ

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

1. ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

2. ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

3. ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

4. ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม เป็นอย่างไร

.....

.....

.....

Research Interviewing Form

Subject: Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Explanation: this interviewing form has prepared to research by purposed to study of Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern therefore request your cooperate to consider and give the information by the fact or by your opinion, explanation of this inquired form has 3 parts as follows

Part 1 General information

Part 2 travelling behavior information of the tourist

Part 3 Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Part 1 General information

1. Characteristic of the tourist attraction that prosper to what type of the tourist? How?

.....

2. Do the tourist attraction specify for the wealthy or the graduated? How?

.....

Part 2 travelling behavior information of the tourist

1. How does the tourist know about information of this temple or this tourist attraction?

.....

2. How about reason to travel to this temple or this tourist attraction?

.....

3. What about reason of travel to this temple or this tourist attraction?

.....

Part 3 Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

1. What about internal model of the Buddhist tourist attraction?

.....

.....

.....

2. What about management plan of travelling to the Buddhist tourist attraction?

.....

.....

.....

3. What about requirement of the tourist and the earned gain and loss to the Buddhist tourist attraction?

.....

.....

.....

4. What about results of travelling management?

.....

.....

.....

แบบสังเกต เรื่อง
รูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คำชี้แจง : แบบสังเกตนี้จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ตอนที่ 1 การสังเกตบริบทแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม (ข้อมูลพื้นฐานทั่วไป)

ประเด็นการสังเกต	บันทึกผลการสังเกต
1. ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวเหมาะสมกับนักท่องเที่ยวประเภทไหน	
2. แหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมจำกัดเฉพาะผู้ที่มีฐานะหรือวุฒิทางการศึกษาหรือไม่	

ตอนที่ 2 การสังเกตพฤติกรรมการเดินทางมาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว

ประเด็นการสังเกต	บันทึกผลการสังเกต
1. ลักษณะการเดินทางของนักท่องเที่ยวมาสู่สถานที่ท่องเที่ยวแห่งนี้	
2. นักท่องเที่ยวทราบข้อมูลวัดหรือแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้	
3. เหตุผลของการเข้ามาท่องเที่ยววัดหรือแหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้	

ตอนที่ 3 การสังเกตรูปแบบและกระบวนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ประเด็นการสังเกต	บันทึกผลการสังเกต
1. ด้านรูปแบบภายในแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	
2. ด้านแผนการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	
3. ด้านความต้องการของนักท่องเที่ยวและผู้มีส่วนได้เสียต่อแหล่งท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	
4. ด้านผลการจัดการท่องเที่ยวทางพุทธธรรม	

Observation Form

Subject: Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Explanation: this observation form has prepared to research by purposed to study of Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Part 1 Observation of context of the Buddhist tourist attraction (General information)

Observation aspects	Observation memorandum
1. Characteristic of the tourist attraction that prosper to what type of the tourist?	
2. Do the tourist attraction specify for the wealthy or the graduated?	

Part 2 Observation of travelling behavior of the tourist

Observation aspects	Observation memorandum
1. Characteristic of travelling of the tourist to this tourist attraction	
2. The tourist know about information of this temple or this tourist attraction	
3. Reason of travel to this temple or this tourist attraction	

Part 3 Observation of Model and management procedure of the Buddhist tourist attraction in North Eastern

Observation aspects	Observation memorandum
1. internal model of the Buddhist tourist attraction	
2. management plan of travelling to the Buddhist tourist attraction	
3. requirement of the tourist and the earned gain and loss to the Buddhist tourist attraction	
4. results of travelling management	

ภาคผนวก ข
ภาพกิจกรรม

ภาพกิจกรรมการลงพื้นที่

ภาพกิจกรรมการประชุม

ภาพกิจกรรมการสัมภาษณ์

